

RPR

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent *1100* Format.....

No. Inventar..... Anul

Secția..... Raftul

1956

DE ACELAȘ AUTOR:

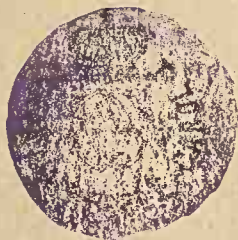
- GOLANII, nuvele și schițe, Editura „Cartea Românească“.
- MĂRTURISIRE, nuvele și schițe, Biblioteca „Căminul“.
- CALVARUL, povestire, Editura „Viața Românească“.
- CADRILUL, comedie în trei acte, Editura „Viața Românească“.
- ION, roman în două volume, Editura „Cartea Românească“.
- NOROCUL, nuvele și schițe, Biblioteca „Universală“.
- NUVELE ALESE, Colecțiunea „Scriitorii Români Contemporani“. Editura Literară „Casa Școalelor“.
- PLICUL, comedie în trei acte, Editura „Cartea Românească“.
- ADAM ȘI EVA, roman, Editura „Cartea Românească“.
- APOSTOLII, comedie în trei acte, Editura „Cartea Românească“.
- CIULEANDRA, roman, Editura „Cartea Românească“.
- CRĂIȘORUL, roman, Editura „Cartea Românească“.
- METROPOLE, Berlin-Roma-Paris, Editura „Cartea Românească“.
- IȚIC ȘTRUL DEZERTOR, trei nuvele, Editura „Cartea Românească“.
- RĂSCOALA, roman în două volume, Ed. Socec & Co., S. A.
- JAR, roman, Editura Socec & Co., S. A.
- GORILA, roman în două volume, Ed. Socec & Co., S. A.
- AMANDOI, roman, Editura Socec & Co., S. A.

LIVIU REBREANU

R. Inv. A.57.568

PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR

R O M A N

69532

EDIȚIA A ZECEA

EDITURA SOCEC & Co., S. A.
BUCUREȘTI

CONTROL 1954

Cota 74024
Inventar 69532

RC 1115/01

TOATE DREPTURILE REZERVATE

B.C.U. Bucuresti

C69532

*In amintirea fratelui meu Emil,
executat de austro-unguri, pe frontul
românesc, în anul 1917.*

CARTEA INTĂI

CARTEA INTAI

1.

Sub cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticlă aburită, spânzurătoarea nouă și sfidătoare, înfiptă la marginea satului, întindea brațul cu ștreangul spre câmpia neagră, înțepată ici-colo cu arbori arămii. Supraveghiați de un caporal scund, negricios, și ajutați de un țăran cu fața păroasă și roșie, doi soldați bătrâni săpau groapa, scuiându-și des în palme și hâcâind a osteneală după fiecare lovitură de târnăcop. Din rana pământului groparii svârleau lut galben, lipicios...

Caporalul își răsucea mustățile și se uita mereu împrejur, cercetător și cu dispreț. Prive-liștea îl supăra, deși căuta să nu-și dea pe față nemulțumirea. În dreapta era cimitirul militar, înconjurat cu sârmă ghimpată, cu mormintele așezate ca la paradă, cu crucile albe, proaspete, uniforme. În stânga, la câțiva pași, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă, ca și cum de multă vreme nici-un mort n'ar mai fi intrat acolo și nici n'ar mai vrea să intre nimeni... Satul Zirin, cartierul diviziei de infanterie, se ascundea sub

o pânză de fum și de pâclă din care deabia sco-teau capetele, sfioase și răsfirate, vârfuri de pomi desfrunziți, câteva coperișe țuguiate de paie și turnul bisericii, spintecat de un obuz. Spre miazănoapte se vedeau ruinele gării și li-nia ferată ce închidea zarea ca un dig fără înce-put și fără sfârșit. Șoseaua, însemnată cu o dungă dreaptă pe câmpul mohorât, venea din apus, trecea prin sat și se ducea tocmai pe front.

— Urîtă țară aveți, muscale! zise deodată ca-poralul, întorcându-se spre gropari și uitându-se cu necaz la țăranul care se oprise să răsuflă. Auzi?... Țara... locurile... *niet* frumos! adăogă apoi, arătând cu mâna ținutul și stâlcindu-și graiul spre a se face mai înțeleș.

Țăranul holbă ochii, nedumerit, cu un zâm-bet umil, bolborosind ceva pe rusește.

— Nu pricepe ăsta, don'căprar, limba noastră — zise atunci un soldat, îndreptându-se din șale.

— Nici nu-i vina lor că țara-i păcătoasă — adăogă îndată cellalt soldat, proptindu-se în lopată.

Toți trei militarii priveau acuma cu mare dis-preț la țăranul care, neînțelegând vorbele stră-ine, plecă rușinat capul în groapa cu fundul galben, adâncă de vre-o jumătate de metru.

— Ei, ce stați? Ce leneviți? strigă deodată caporalul, luându-și seama. Asta-i groapă? Nu vi-e rușine?... Uite-acu pică convoiul... și nici groapa nu-i gata!... Ori vreți să dau eu de dracu din pricina voastră?... Hai! Pune osul nu te holba la mine!

— Așa-i, bine zici, don'căprar — mormăi un soldat, izbind cu târnăcopul într'un bolovan. Dar nici asta nu-i armată, don'căprar... S'ajun-gem noi gropari... de...

Oamenii se așternură degrabă pe muncă, în vreme ce caporalul, mulțumit, răspunse iarăș mai prietenos:

— Soldatul trebuie să facă de toate în războiu, că de-aceea-i războiul războiu... Ori aici, ori pe front, ori în spital, tot la războiu se socotește... De ce nu zici mai bine că am avut noroc cu întârzierea?... Ce ne făceam dacă sosiau la patru, cum era ordinul? Ne lua naib pe toți... Ce-i drept, sunt militar vechiu, dar n'am mai pomenit să spânzure oameni așa, aproape pe întunerec...

Apoi tăcu brusc. Privirea lui se oprise asupra spânzurătoarei al cărei braț parcă amenința pe oamenii din groapă. Și în aceeași clipă ștreangul prinse a se legăna ușor... Caporalul simți un fior rece și întoarse repede capul. Atunci însă văzu crucile albe, în linii drepte, din cimitirul militar și, buimăcit, făcu stânga împrejur dând iarăș cu ochii de morminte în cimitirul satului... Fu cuprins de o frică sugrumătoare ca în fața unor stafii. Se stăpâni totuș în curând și, scuișând cu scârbă, murmură:

— Ce viață mai e și asta... Încotro te uiți, numai moarte și morminte și morți...

Un vânt tomnatec, umed și trist, începu să bată dinspre satul amețit de ceață, aducând pe aripi svonuri de gemete înăbușite. Din văzduhul cenușiu picura atâta pustietate, că simțindu-și sufletul împovărat, caporalul încremeni cu fața spre turnul bisericii, cu privirea pierdută, fără să bage de seamă că pe cărarea cimitirului se apropia un ofițer. Iși veni în fire deabia când auzi pașii. Tresări și, întorcându-se la gropari, le zise cu glasul încă răgușit de neliniște:

— Dați zor, băeți, că vine un domn ofițer...

De-acuma trebuie să sosească și convoiul... Of, baremi de-am scăpa mai repede!... Degeaba, asta nu-i treabă de militar!

Ofițerul se apropia șovăitor. Vântul îi flutura pulpanele mantalei, împingându-l parcă spre o țintă nedorită. Era mijlociu, ca statură, și avea puțină barbă care-i dădea o înfățișare de milițian sedentar, deși altfel nu părea mai mult de treizeci și cinci de ani. De sub casca de fier lătăreață, fața lui rotundă și bălae apărea chinută mai cu seamă din pricina ochilor cafenii, mari și ieșiți din orbite care priveau înfrigurați stâlpul spânzurătoarei, fără a clipi, cu un neșafiu bolnăvicios. Gura, cu buzele carnoase, era strânsă într'un spasm dureros, tremurător. Mâinile îi atârnavu țepene, aproape uitate.

Caporalul îl primi cu un salut milităresc, bătându-și sgomotos călcăele bocancilor. Ofițerul se opri la câțiva pași, răspunse dând din cap ușor și mereu cu privirea la ștreang, întrebă:

— La ce oră e hotărîtă execuția?

— La patru a fost, trăiți, domnule căpitan — răspunse caporalul atât de tare că ofițerul întoarse repede ochii spre dânsul. Dar văd că e cinci și încă n'au sosit...

— Da... da — murmură căpitanul coborând privirea asupra groparilor care săpau tăcuți, cu capetele în pământ. Apoi întrebă iar, mai sigur: Și cine va fi spânzurat?

— Noi nu putem ști, domnule căpitan — zise caporalul cam încurcat. Se aude c'ar fi un domn ofițer, dar nu putem ști bine...

— Și pentru ce fel de vină? stărui ofițerul, privindu-l cercetător, aproape mânios.

Caporalul se zăpăci de tot și răspunse șovăind, cu un zâmbet de milă amară:

— De, domnule căpitan... noi de unde să știm? În războiu viața omului e ca floarea, se scutură te miri de ce... Păcatele-s multe dela Dumnezeu și oamenii nu iartă...

Căpitanul se uită lung la dânsul, mirat parcă de vorbele lui, și nu mai întrebă nimic. Ridi-când însă ochii și văzând iar spânzurătoarea se retrase câțiva pași ca în fața unui vrăjmaș amenințător. În aceeași clipă pe cărarea din-spre sat, răsună un glas aspru și poruncitor:

— Caporal!... Gata, caporal?...

— Gata, domnule locotenent! strigă capora-lul, întorcându-se, cu mâna la cozoroc.

Locotenentul, în ulancă strânsă pe corp și cu guler de blană sură, venia foarte grăbit, a-proape alergând, și vorbind mereu:

— Gata tot, caporal? Convoiul a pornit adi-neiori și în câteva minute va fi aici... Dar plu-tonierul unde-i? De ce n'a venit înainte?... Dacă eu, care n'am nici-o însărcinare directă, m'am putut osteni...

Tăcu brusc văzând pe căpitanul străin și ne-cunoscut care-l privea neliniștit. Locotenentul sa-lută și înaintă până la marginea groapei, izbuc-nind apoi foarte nervos și cu vocea sgârietoare:

— Scăunelul, caporal! Unde-i?... Ce te uiți ca un nerod?... Pe ce vrei tu să se urce condam-natul?... Ce oameni! Atâta nepăsare n'am mai văzut... Din pământ să-mi scoți un scăunel, ai înțeles? Și în două minute să fii înapoi!... Aide, mișcă, ce mai caști gura!

Caporalul porni fuga spre sat, în vreme ce lo-cotenentul, aruncând o privire căpitanului care stătea deoparte, urmă mai potolit:

— Cu astfel de oameni nu batem noi Eu-ropa... Unde nu-i conștiința datoriei...

Vorbind, trecu lângă stâlpul de brad, chiar sub ștreangul nemișcat. Examină groapa mormăind ceva, nemulțumit, și pe urmă ridicând ochii apucă cu amândouă mâinile funia ce-i atârna deasupra capului, parcă ar fi vrut s'o încerce dacă-i destul de solidă. Întâlnind însă privirea speriată a căpitanului, dădu drumul ștreangului, rușinat și umilit. Mai stătu acolo câteva clipe, nehotărît, apoi deodată merse drept în fața străinului, prezentându-se:

— Locotenent Apostol Bologna...

— Klapka — îl întrerupse căpitanul, cu mâna întinsă. Otto Klapka... Adineaori am sosit, și tocmai de pe frontul italian... În gară am aflat că aveți o execuție și, nici nu-mi dau bine seama cum, iată că am nimerit aici...

În glasul căpitanului tremura o sfială atât de neascunsă că locotenentul, fără să vrea, se simți cuprins iar de rușinea de adineaori și, încurcat, zise cu o vioiciune silită:

— Va să zică sunteți mutat în divizia noastră?

— Da... la al cincizecilea de artilerie de câmp...

— A, chiar în regimentul nostru! strigă Bologna deodată cu bucurie neprefăcută. Atunci bine-ați venit!

Fața căpitanului se însenină, parcă în sinceritatea locotenentului s'ar fi desvăluit un om nou. Privirile lor se încrucișară într'o licărire de simpatie. O clipă. Apoi Klapka avu o cutremurare și întrebă aproape înfricoșat:

— Pe cine spânzurați?

În ochii lui Apostol Bologna, albaștri și adânciți în cap, se aprinse o mândrie stranie. Răspunse cu o indignare abia stăpânită:

— Un sublocotenent ceh, Svoboda... mai mare rușinea pentru corpul ofițeresc... A fost prins toc-

mai când era să treacă la dușman, înarmat cu hărți și planuri. Rușinos și revoltător!... Nu-i așa? adăogă după câteva clipe, fiindcă Klapka tăcea.

— Mda... da, poate — zise căpitanul, tresărind nesigur.

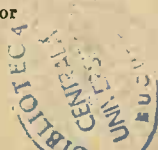
Răspunsul îndoelnic îndârji pe Bologa. Incepu să vorbească atunci cu o volubilitate care se vedea că nu i-e firească, vrând parcă să convingă cu orice preț:

— Am avut onoarea să fac parte din Curtea Marțială care l-a judecat și prin urmare... De altfel nici el n'a tăgăduit... Nici vorbă, față de dovezile definitive, ar fi fost zadarnică orice apărare... A fost de un cinism într'adevăr nemai pomenit. N'a deschis gura toată vremea și n'a vrut să răspundă măcar la întrebările președintelui... Ne-a privit sfidător, pe rând, cu un fel de dispreț falnic... Chiar sentința de moarte a primit-o zâmbitor și cu niște ochi... Firește, asemenea oameni nu se spăimântă nici de moartea infamantă... Când l-au prins, într'un unghiu mort, o patrulă comandată de ofițer, a vrut să se împuște... Ce dovadă mai palpabilă decât încercarea de sinucidere? Curtea l-a condamnat la moarte în unanimitate, fără discuție, atât a fost de vădită crima... Eu însumi, deși sunt o fire excesiv de șovăitoare, de data aceasta am conștiința pe deplin împăcată, absolut pe deplin...

Klapka, buimăcit mai ales de asprimea glasului murmură:

— O, Doamne... dovezile... când e vorba de o viață de om...

Pe buzele subțiri, cu colțuri supte, ale locotenentului răsări un amestec de ironie și de dispreț:

75532

— Uitați, domnule căpitan, că suntem în războiu și pe front!... O viață de om nu e îngăduit să primejduiască viața patriei!... Dacă ne-am călăuzi după considerații sentimentale, ar trebui să capitulăm în fața tuturor... Se vede însă că sânteți ofițer de rezervă, altfel n'ați vorbi așa despre o crimă...

— Da, adevărat — se grăbi Klapka cu teamă. Am fost avocat... în vreme de pace... Acum însă...

— Și eu sânt ofițer de rezervă — întrerupse locotenentul cu mândrie. Războiul m'a smuls din mijlocul cărților, dela Universitate, unde aproape pierdusem contactul cu viața reală. Dar m'am desmetecit repede și mi-am dat seama că numai războiul e adevăratul generator de energie!

Căpitanul zâmbi ca și când răspunsul i s'ar fi părut ridicol și zise cu glas blajin, colorat de o ironie blândă:

— Și eu care credeam că războiul e un ucigător de energii!

Apostol Bologa roși ca o fecioară și nu îndrăzni să se uite în ochii căpitanului. Se simția jicnit până în măduva oaselor și căuta în minte un răspuns aspru care să pună capăt convorbirii. Atunci însă sosi gâfâind caporalul cu scaunelul fără spetează.

— Un moment, domnule căpitan — rosti Bologa triumfător, întorcându-se spre caporalul asudat, parcă i-ar fi adus mântuirea. E prea înalt, nu vezi? strigă apoi mânios. Cum să se cațare condamnatul pe asemenea... În sfârșit, ce-mi fac eu sânge rău, când nici nu e în atribuțiile mele execuția... Să vedeți voi ce va zice domnul general, să țineți minte!... Acuma ce

mai stai? Aide, potrivește cel puțin locul și trage mai sus funia!... Ce oameni!

Ridică mâinile, revoltat, și-i întoarse spatele. Se potoli însă brusc zărind pe cărarea dinspre sat un grup de ofițeri care se apropiau cu o gravitate solemnă. În frunte venia însuși comandantul diviziei, mic, gras, cu picioarele scurte și foarte roșu la obraz, bătându-și nervos carâmbul cizmei cu o cravașă, în vreme ce pretorul militar, un căpitan burtoș, cu mustăți sure, îi explica ceva gesticulând larg cu mâna dreaptă în care ținea o foaie de hârtie...

— Vine convoiul... Uite și generalul! șopti Bologa clipind repede către căpitanul care se dădea mai înapoi ca dinaintea unei năluci neașteptate.

Locotenentul alergă întru întâmpinarea generalului și, salutând, raportă cu importanță:

— Întâmplător am venit mai de vreme, Excelență, și am constatat că lipsia scăunelul...

— Lipsia? repetă generalul cu o privire nemulțumită spre pretorul care se uita desperat la Bologa.

— Am luat însă imediat măsuri de îndreptare — se grăbi să adauge locotenentul ca să scape pe pretorul uluit, din încurcătură.

Totuș pretorul simți că generalul s'a supărat și, murmurând o scuză, își iuți pașii ca să ajungă cel dintâi la locul execuției și să se încredințeze cum i s'au împlinit ordinele. Dintr'o aruncătură de ochi văzu tot, fără a se sinchisi de caporalul înțepenit într'o salutare înfricoșată. Vru să se întoarcă zâmbitor spre generalul care sosia, dar deodată își aduse aminte și întrebă îngrijorat:

— Călăul unde-i, caporal?

— Noi nu știm, domnule căpitan — răspunse caporalul. Noi am avut ordin să facem groapa și...

— Cum nu știi, dobitocule? se răsti pretorul cuprins de spaimă și răcnind aproape furios: Dar unde-i plutonierul? Ce-a făcut plutonierul?... Plutonier!... Inchipuiți-vă, Excelență, n'avem călău! adăogă, în culmea zăpăcelii, către generalul care tocmai sosise aproape de groapă. Eu degeaba iau toate măsurile reglementare, căci oamenii nu-și mai fac datoria!

Un plutonier, cu fața cenușie și uscată, veni în fuga mare și se opri tremurând lângă stâlpul spânzurătoarei.

— Ce-ai făcut, ticălosule! Unde-i călăul? se repezi pretorul, scrâșnind dinții. Am să te... am să...

— Treizeci de zile închisoare! interveni generalul, smulgându-și mustața stângă și amenințând cu cravașa. Acuma însă trebuie comandat un om numai decât...

— Caporal, tu vei fi călăul! zise pretorul repede, mai ușurat.

— Domnule căpitan, vă rog cu supunere, iertați-mă — bolborosi caporalul, îngălbenind. Eu, domnule căpitan, vă rog cu supunere...

Pretorul nici nu-l auzi, ci se apropie de general ca să se mai plângă, drept explicație, de nedisciplina oamenilor. Generalul însă, cu o indignare stăpânită, îl întrerupse scurt, mormăind:

— Vom vorbi mai târziu... Acuma la datorie!

Pe cărarea sură, în coborîrea grăbită a înserării, grosul convoiului se legăna încet. Condamnatul, înfășurat într'o mantie verzue cu gulerul ridicat, cu o pălărie civilă în capul plecat, pășia mașinal la brațul unui preot militar bătrân, înconjurat de patru soldați cu baioneta la armă.

Urmasu grupuri de ofițeri și soldați, deavalma, aduși de pe front înadins ca să văză exeuția, toți cu căști de războiu și în uniforme murdare cu miros greu de tranșee, respirați în voe, încât coada ajungea până aproape de marginea satului.

Sub spânzurătoare caporalul aștepta smirna, cu ochii tulburi, în vreme ce plutonierul îi șoptea și-l învăța cum și ce are de făcut.

Vântul umed se înteeți, măturând pământul, împiedicându-se în mormintele cimitirelor, sgâlțând pe oamenii care se apropiiau...

Apoi preotul se opri la marginea groapei cu osânditul care, văzând lutul galben și cleios, avu o sguuire scurtă.

— Dumnezeu e bun și mare — îi bolborosi la ureche preotul, speriat, întinzându-i crucea la buze.

— Pe dincolo, părinte... vă rog! răsună iarăși glasul pretorului, nervos și răgușit. Trebuie ordine... Plutonier, iea seama! Nu-ți știi datoria?

Mersul convoiului se iuți ca la comandă și în câteva clipe se făcu o roată de oameni în jurul spânzurătoarei. Toți tăceau însă parcă li-ar fi fost frică să nu tulbure somnul unui bolnav istovit de suferințe. Doar sgomotul de pași nerăbdători se amesteca în gemetele vântului stăruit.

— Doctore, doctore, durează mult? șopti Apostol Bologa, agățându-se de brațul medicului care se sbătea să-și deschidă trecere printre soldații îngrămădiți.

— Ai să vezi... acuma nu-i vreme de... — răspunse doctorul plictisit. Puțin loc, hei, ce Dumnezeu... Faceți-mi loc, băeți!

Bologa izbuti să se strecoare, pe urmele me-

dicului, până la picioarele groapei, în fața spânzurătoarei. Gâtul îi era uscat și amar, iar inima i se frământa într'o emoție aproape dureroasă. Se simțea mulțumit că va vedea tot și, ca să-și potolească nerăbdarea, se uită împrejur căutând cunoscuți și prieteni printre zecile de fețe tăbăcite de războiu și schimonosite sub povara căștilor de oțel... Generalul stătea în dreapta, numai la vre-o trei pași, ursuz, nemișcat. Mai încolo însă locotenentul Gross trepida fără astâmpăr, urmărind cu atenție desperată toate mișcările condamnatului care-i fusese bun prieten. Văzând pe Gross, Bologna își aduse aminte de căpitanul străin de adineaori și îl descoperi la spatele generalului, ținându-se cu mâna de falcă, neclintit ca o muștrare.

— Ce om! se gândi Bologna cu necaz. Vine dela gară de-a-dreptul aici și tot el vrea să-mi dea lecții de umanitarism parcă eu aș fi o fiară sau...

În clipa aceea o mână îi strânse brațul.

— A, Cervenco! murmură Bologna, întorcându-se. Tu, aici?... Mă mir... De sigur că n'ai venit de bună voe... Știi că eu am făcut parte din Curtea Marțială?

Căpitanul Cervenco nu mai apucă să răspundă căci în văzduh țâșni brusc glasul prețorului, mult mai ascuțit și mai tăios ca adineaori:

— Toată lumea trei pași înapoi!... Loc!... Loc!...

Oamenii, spăimântați parcă de sgomotul care îndrăznea să străpungă tăcerea, se îmbulzira și se retraseră câțiva pași. În locul gol din jurul groapei rămase numai generalul, pe când lângă stâlpul cioplit, condamnatul privea drept

înainte, mângâind blând digul care închidea orizontul. Bologa, cu inima strânsă, se uita acuma drept în ochii lui mari, negri, fierbinți... Și văzu deodată că omul de sub ștreang se întoarce spre preotul înmărmurit și-l auzi foarte deslușit zicând:

— Vreau să mor mai repede...

Generalul încruntă din sprâncenele-i stufoase și îmbinate, spunând pretorului:

— Vezi ce dorește...

Dar condamnatul ridicase acuma ochii peste capetele oamenilor și parcă nici nu mai auzi întrebarea pretorului care, așteptând zadarnic un răstimp, izbucni speriat:

— Gata?... Atunci... da... atunci...

Și, uitându-se jicnit spre general, păși pe mola de lut proaspăt dela marginea groapei, desfășură hârtia ce i se boțise în mână și citi sentința Curții Marțiale a diviziei care osândea la moarte prin ștreang pe sublocotenentul Svoboda, pentru trădare și dezertare la dușman. Glasul îi suna gol și prefăcut, de două ori se încurcă, drept care generalul îi aruncă două priviri scrutaătoare, iar la sfârșit răguși parc'ar fi răcnit din răspuțeri o zi întreagă.

Apostol Bologa se făcu roșu de luare aminte și privirea i se lipise pe fața condamnatului. Iși auzia bătăile inimii, ca niște ciocane, și casca îi strângea țeasta ca și când i-ar fi fost mult prea strâmtă și îndesată cu sila. O mirare neînțeleasă îi clocotea în creeri căci în vreme ce pretorul înșira crimele și hârtia îi tremura între degete, obrazii sublocotenentului de sub ștreang se umplură de viață, iar în ochii lui rotunzi se aprinse o strălucire mândră, învăpăiată, care parcă pătrundea până

în lumea cealaltă... Pe Bologna, la început, privirea aceasta îl înfricoșă și îl întărită. Mai pe urmă însă simți limpede că flacăra din ochii condamnatului i se prelinge în inimă ca o imputare dureroasă... Incercă să întoarne capul și să se uite aiurea, dar ochii omului osândit parcă îl fascinaseră cu privirea lor disprețuitoare de moarte și înfrumusețată de o dragoste uriașă. În cele din urmă Bologna se aștepta ca gura condamnatului să se deschidă și să scoată un strigăt îngrozitor de izbăvire întocmai ca cei dintâi credincioși care, în clipa morții silnice, vedeau pe Hristos.

Pretorul îndoii repede hârtia și, punând-o în buzunar, mormăi ceva obosit. Atunci plutonierul se apropie de condamnat și-i șopti foarte umil:

— Mă rog... mântaua...

Svoboda, fără să-l privească, lepădă îndată mântaua și rămase într'o haină civilă cu gulerul răsfrânt care-i lăsa gol gâtul alb, subțire și lung. Pe urmă scoase pălăria, își netezi părul pe frunte și sărută lacom crucea din mâna preotului, închinându-se repede... Se uită împrejur o clipă, puțin uluit, ca și când ar fi uitat ceva. Apoi, cu o licărire de bucurie, își aduse aminte și se sui pe scăunelul de lângă stâlpul de brad. Cu privirea lucitoare, cu fața albă și luminată, părea că vrea să vestească oamenilor o izbândă mare.

— Aide, băete, nu-ți fie frică — murmură plutonierul înfricoșat către caporalul scund, luându-l de spate și împingându-l ușor spre condamnat.

Caporalul se apropie dârdâind, neștiind ce

să facă. Se uită înapoi și, la un semn al plutonierului, întinse brațele spre ștreang.

— Jos tunica! strigă atunci generalul, cu voce groasă. Militarul în uniformă nu poate fi călău!

Intr'un minut caporalul întinse iarăși mâinile spre funie, numai în cămașă și cu capul gol, ca un al doilea osândit. În răstimp însă Svoboda își potrivise singur lațul pe gât parcă ar fi încercat un guler neobișnuit.

— Trage scaunul! șopti iarăș plutonierul.

Caporalul smulse năuc scăunelul de sub picioarele condamnatului. Brațul spânzurătoarei pârâi și trupul începu a se svârcoli în căutarea unui sprijin. În ochi lucirea stranie, arzătoare, pâlpâia mai puternic, cu tremurări grăbite, din ce în ce mai albă... Bologa vedea bine cum bulbii ochilor se umflau și se învinețeau, și totuș privirea își păstra strălucirea însuflețită, parcă nici moartea n'ar fi în stare s'o întunece sau s'o nimicească...

Plutonierul mai spuse ceva caporalului care, desperat, se repezi și, cu amândouă mâinile, cuprinse picioarele spânzuratului zguduite încă de spasmuri nătânge.

— Dă-i drumul! strigă pretorul speriat. La o parte!... Ce faci?

Doctorul, lângă Apostol Bologa, stătea cu ceasornicul în mână, numărând vremea. Perdelele negre ale amurgului se lăsau acuma tot mai grăbite. Vântul se oprise brusc, ca un alergător sosit în fața unei prăpăstii. Apoi prin pânza tăcerii ce se urzia, străpunse deodată un oftat prelung ca o chemare... Dar numai Bologa se întoarse și văzu un soldat cu o urmă de rană grea în obraz, cu fața scaldată în lacrimi, gemând de milă. Vru să-i facă semn să înceteze,

dar atunci zări licăriri de lacrimi și în ochii altor oameni din apropiere. Se zăpăci și simți că i s'a uscat cerul gurii.

— De ce geme soldatul? se gândi dânsul ca să-și domolească inima; dar în clipa când îi ră-sări întrebarea aceasta în creier, privirea lui întâlnește iarăși ochii spânzuratului în care acum strălucirea de adineaori, mândră și încrezătoare, se sbuciuma gătuită de întuneric.

Trecură astfel câteva minute. Corpul spânzuratului nu mai mișca de mult. Amurgul acoperea întreg pământul ca un lițoliu negru...

— Ce facem doctore? izbucni deodată generalul, ursuz. Nu vezi că s'a întunecat?

— Datoria, Excelență — răspunse medicul liniștit, cu ochii la ceas.

— Ce datorie!... Constată! Asta-i datoria dămitală! zise generalul mai îndârjit.

Doctorul ridică din umeri, se apropie de stâlp și pipăi pulsul spânzuratului, iar pe urmă murmură:

— A murit mai repede, parcă i-a fost silă de viață...

— Lasă comentariile — se înfurie generalul. Rezultatul!

— Excelență, condamnatul a expirat — raportă doctorul salutând.

— Atunci? Ei? zise generalul nerăbdător, întorcându-se către pretorul buimăcit.

— Excelență, sentința s'a executat — rosti pretorul, grăbit, bătându-și călcâiele, ca un recrut silitor.

Generalul venise înadins ca să țină o cuvântare asupra dezertării la inamic și mai ales asupra pedepselor ce vor lovi fără cruțare pe cei care s'ar abate dela datoriile ostășești. Dar

acuma se simțea obosit și nu mai avea poftă de discursuri.

— Atunci să mergem! mormăi dânsul, pornind atât de brusc că oamenii deabia avură vreme să se dea la o parte spre a-i face loc să treacă.

Pretorul împărți repede ordinele cuvenite plutonierului și apoi alergă după general să-i explice că vina incidentelor cade exclusiv în sarcina oamenilor nedisciplinați. Pe urmă toată lumea se urni și câmpul se umplu de pași. Numai Apostol Bologa rămase pironit pe loc, cu ochii mereu la spânzuratul căruia vântul îi svârcolea aripile hainei.

— Bietul om! zise deodată căpitanul Cerenco, cu glas plâns, lângă Bologa.

— Cum? Ce zici? făcu Bologa tresărind și adăogând îndată, ca să-și ascundă emoția: De ce bietul om? De ce adică...

Dar nu sfârși, nici nu așteptă răspunsul căpitanului. Plecă pe cărare, spre sat, după ceilalți, ca și când i-ar fi fost frică să nu-l prindă noaptea aici. La vre-o treizeci de pași ajunse din urmă pe Klapka.

— Ei, ți-a plăcut, filozofule? îi zise căpitanul cu o ușoară imputare în glas.

— Domnule căpitan, pedeapsa... crima... legea — bolborosi Apostol Bologa speriat de întrebarea căpitanului.

— Da, da... și totuș... omul! murmură Klapka întunecat.

— Omul... omul... omul — făcu Bologa cutremurându-se.

Imprejur întunerecul se înăsprise, încât înțepa ochii. Bologa întoarse capul. Pe câmp, cât pătrundea privirea, siluete negre se mișcau de ici-colo, parcă toți oamenii s'ar fi prefăcut în

stafii fără odihnă. Numai spânzurătoarea albea nepăsătoare, împrejmuită de crucile albe din cimitirul militar.

Bologa se cutremură iar. Un frig dureros îi cutreera inima. Șopti cu teamă:

— Ce întunerec, Doamne, ce întunerec s'a lăsat pe pământ...

Glasul lui șerpui ca un cântec de bolnav și se stinse în oftările vântului.

2.

Intunerecul zugruma satul foarte împrăștiat în care azi trăiau mai mulți soldați dușmani decât civili. Casele negre străjuiau sperioase ulița largă, neprunduită, răvășită de gropi, desfundată de miile de căruțe ce treceau neconținut spre front încărcate cu merinde pentru oameni, întorcându-se înapoi veșnic pline cu rămășițe de ale luptelor... Ici-colo sclipea câte-un ochiu de lumină galbenă, plăpândă, însemnând comandamente, spitale, cârciumi-popote... Prin băltoacele uliții se împleteceau înjurând și blestemând, cei ce reveneau dela execuție.

Apostol Bologa mergea tăcut alături de căpitanul străin. Vrea mereu să-și grăbească pașii, să se despartă de omul acesta bănuitor care parcă și tăcând îi făcea muștrări. Dar în aceași vreme aștepta să mai afle dela dânsul ceva nespuse de important și-i era atât de necaz că nu mai deschide gura, încât îi venea să țipe... Și întunerecul umed, înecăcios îi strângea în clește inima, din ce în ce mai fără milă.

Apoi în fața unei case cu ferestrele luminate, se auzi glasul generalului, iar Klapka tresări și zise:

— Eu mă opresc aici... să..

Bologa nu răspunse și nici măcar nu salută, ci trecu înainte, mai repede, ușurat, bucuros că a scăpat și înfricoșat să nu-l cheme înapoi, ca și când căpitanul ar fi fost pricina apăsării ce-i încovoia sufletul. În curând coti într'o ulicioară strâmtă și apoi intră în ograda căsuței de nuiele unde își avea locuința. Din fund, dintr'un șopron auzi cântec jalnic. Se supără că ordonanței îi arde de cântece tocmai acum. Totuș ascultă câteva clipe, gândindu-se: „E cântec dela noi...”. Vru să strige pe Petre dar după ce deschise gura, își luă seama și păși brusc în tindă. Nu găsi ușa odăei și se înfură: „El cântă, în loc să...”. În odaie, pe o masă, ardea lampa cu flacăra gătuită, cu sticla funinginită. Bologa își așază casca pe laviță, pe urmă se trânti pe pat și rămase întins, cu mâinile pe piept, cu ochii în tavanul cu grinzi negre și crăpate. Se simția frânt ca după o muncă istovitoare.

— Până la masă am să mă odihnesc puțin, să-mi alung gândurile — își zise dânsul, căs-când și închizând ochii.

Dar îndată gândurile se năpustiră asupra lui din toate ascunzișurile creierului, ca niște păsări hrăpărețe, și în urechi îi răsună cântecul ordonanței, atât de limpede-parcă ar fi cântat sub fereastră. Atunci, spăimântat, deschise iar ochii. Ii trecu prin minte că ar trebui totuș să cheme pe Petre, să-i spue că mâine în zori de zi vor pleca înapoi pe front și deci să nu uite ceva pe-aici... În acelaș timp însă își dădu seama că

i-e frică să rămâie singur cu gândurile-i proprii și-și răspunse: „Conștiința mea e împăcată...”. Și numai decât, ca la poruncă, îi răsăriră în minte argumentele, cu zecile, îmbulzindu-se să-l încredințeze că Svoboda a fost vinovat, a încercat să dezerteze și să trădeze și că, prin urmare, el, care din întâmplare l-a judecat și l-a osândit, n'are să-și impute nimic, nimic... Totuș, pe când asculta în suflet dovezile liniștitoare, în tavanul cu grinzi negre se iviră, întâi ca niște sclipiri fără rost, apoi tot mai lămurit, ochii omului de sub ștreang cu privirea mândră, tulburătoare ca o chemare, în al cărei foc străniu valurile de argumente se topiau neputincioase.

— Nu mai încetează Petre... De ce nu încetează? se gândi atunci, închizând iar pleoapele și lăsându-se, obosit, în voia soartei.

Singură doina soldatului îi mai tremura în creeri, lină și blândă ca o mângâere catifelată, trezindu-i din somn șiraguri de amintiri și strămutându-i sufletul, pe aripi de vis, acasă, în târgușorul Parva de pe valea Someșului...

Acolo era casa lui părintească, bătrână, solidă, chiar peste drum de biserica nouă, strălucitoare. Din cerdacul cu stâlpi înfloriți, printre crengile nucilor sădiți în ziua nașterii lui, se vedea mormântul tatălui său, împodobit cu o cruce sură de piatră pe care numele, săpat cu slove aurite, se deosebea din depărtare: Iosif Bologa...

Casa avea încăperi multe, cu mobile vechi, severe, amestecate, și o curte mare cu acareturi în fund și mai încolo o grădină ce mergea până la Someșul cu ape gălăgioase. Aceasta a fost împreună cu câteva „table“ de pământ

roditor, zestrea fiicei doctorului Hogeia, primul medic de plasă în Parva, al cărui mormânt se află de asemenea în curtea bisericii, ca o amintire a unei vieți de cinste și sânguință, și vrednic urmaș al fostului subprefect din vremea revoluției și domniei lui Avram Iancu. Cea mai mare bucurie a avut-o doctorul în ziua când bătrânul protopop Groza i-a cununat fata cu avocatul Iosif Bologna. Din bucuria aceea i s'a tras și moartea, urmată la câteva luni după nunta unicei sale odrasle... Domnișoara Maria de altfel își bine meritase norocul. Fusesse fată cuminte, așezată, fără fumuri și cu mare credință în Dumnezeu. Rămasă orfană de mamă, a crescut în internatul de fete din Sibiu. Acolo, în preajma examenului de clasa a șasea liceală, în familia directoarei, a făcut cunoștință cu Iosif Bologna care, peste o săptămână și fără a-i spune ei măcar o vorbă, a scris doctorului Hogeia, la Parva, cerându-i mâna. Peste altă săptămână s'a pomenit cu tatăl ei, a aflat că „marele avocat” o iubește și, în trei zile, au serbat logodna chiar în casa directoarei dezolată că „Mariți” baremi n'a terminat clasa... A stat apoi logodită cinci luni, până ce, după laborioase tratative cu so-crul, Bologna s'a hotărât să-și strămute în Parva cancelaria avocațială, fără mulți clienți, din Sibiu. Astfel Maria a avut vreme să se obișnuiască cu gândul că se va mărita cu un om care, și după logodnă, i-a rămas ca un străin. În loc de iubire, simția pentru Bologna un respect speriat, mai ales din pricina avalanșelor de laude cu care o copleșea tatăl ei ori de câte ori venea vorba despre viitorul său ginere.

Nici nu a fost Iosif Bologna bărbatul care să înflorească visele romantice ale unei fete de

șaptesprezece ani. În figura lui aspră, colțuroasă, cu ochi scufundați în orbite și adumbriți de sprâncene stufoase, cu mustăți castanii bogate și cu o bărbie lată și puțin învinețită de tăișurile briciurilor, părea că se simțea mai acasă ura decât dragostea. Deși scump la vorbă și veșnic serios, avea un glas pătrunzător de fierbinte, dovedind o inimă blândă și un suflet încordat de viață launtrică. A fost feciorul cel mai mare al unui preot sărac din țara Moșilor, în a cărui familie rămăsese, ca un trofeu, amintirea strămoșului Grigore, fruntaș în răscoala lui Horia și tras pe roată, la Alba-Iulia, după potolirea țăranilor. În sufletul lui Iosif Bologna icoana străbunului erou și martir a întetit râvna de muncă și a învățat un ideal. Indată după ce și-a dobândit diploma de avocat, s'a aruncat cu toată patima în politică, izbutind să ajungă cel mai tânăr condamnat în procesul Memorandumului și să petreacă vre-o doi ani într'o închisoare de stat.

Apostol s'a născut tocmai în zilele când tatăl său aștepta, la Cluj, condamnarea. Până să se întoarcă Bologna din temniță, copilul a deschis ochii asupra lumii, îmbrățișat de o dragoste maternă idolatră. Lipsită de iubire, tânăra d-nă Bologna și-a găsit în copil o țintă de viață. Sufletul ei, plin de credință în Dumnezeu, a avut chiar momente de îndoială: oare nu-și iubește odrasla mai mult decât pe Atotputernicul? Ca să-și împace conștiința, și-a dat mare osteneală să se dească în inima micului Apostol adorarea Domnului. Astfel întâile amintiri ale copilului au fost stăpânite de un Dumnezeu bun, blând și iertător care, în schimbul rugăciunilor de toate zilele, dăruiește oamenilor bucurii pe pământ și

veșnică fericire în cer. În închipuirea lui săltăreață, înfățișarea acestui Dumnezeu se confunda cu protopopul Groza care venea dese ori, întrebând totdeauna vești dela „martirul nostru”, și căruia mama îi săruta mâna.

O schimbare adâncă, un fel de revoluție, a stârnit în viața lui Apostol sosirea tatălui său. Peronul gării era înțesat de oameni, domni și țărani din împrejurime. Copilul se agăța desperat de fusta măicuței, așteptând parcă o minune îngrozitoare... Apoi trenul a sosit și s'a oprit scârțâind foarte urît, și dintr'un vagon s'a coborît Bologna, în haină neagră, cu capul gol și o barbă mare castanie, crescută în temniță, s'a uitat puțin la lumea de pe peron și pe urmă s'a repezit la micul Apostol, l-a ridicat și, în vreme ce oamenii strigau „trăiască”, l-a sărutat sgomotos pe amândoi obrăjorii. Cuprins de o spaimă dureroasă, copilul a început să plângă și să se svârcolească în brațele străinului care, ascultând acum discursul protopopului, încerca să-l ostoiască și-l legăna ușor. În cele din urmă Bologna, fiindcă micuțul răcnea din ce în ce mai speriat, acoperind cuvântarea de bine-venire, îl trecu enervat în seama doamnei Bologna care se împurpurase de rușine și de emoție. În brațele ei Apostol se mulcomi, privind însă mereu înfricoșat spre domnul cu barba castanie.

De altfel, în aceeași seară, Bologna avu o convorbire solemnă cu nevastă-sa în privința educației copilului. Li desvoltă în fraze pompoase niște principii, pomeni numele câtorva educatori celebri, sfătuind-o chiar să citească pe îndelete operele lor pe care le citise și dânsul în închisoare tocmai în vederea lui Apostol, și mai ales îi ceru energie, concentrare și hotărîre.

— Copilul trebuie să înțeleagă dela început că viața omului numai atunci e prețioasă când urmărește un ideal! sfârși Bologa patetic. Datoria noastră părintească deabia acum începe! Trebuie să ne dăm toate silințele ca să facem din odorul nostru un om și un caracter!

Doamna Bologa plânse și-si frânse mâinile. Din discursul soțului ei înțelegea că i se cere să-si astâmpere dragostea de mamă, mângăerile și răsfățările. Totuși se supuse fără murmur. Bologa, sărbătorit de o lume întreagă, martir, cu aureola temniței și cu barba impunătoare, i se părea un stăpân nespus de înțelept, căruia i se cuvine numai ascultare și supunere. Se resemnă deci să-si iubească pușorul în taină și să-si fe-rească mângăerile de ochii lui Bologa. În schimb își înteeți îngrijirile religioase, întreținând mereu vie credința în sufletul lui Apostol. În privința aceasta avea toată libertatea din partea soțului care, deși nu era credincios, îngăduia religia în educație ca un mijloc pentru dezvoltarea fan-teziei.

Apostol, potolit și timid, fără tovarăși de jo-curi, simți adânc atmosfera gravă pe care o im-puse tatăl său în casă. Li rămase întipărită în inimă spaima primei întâlniri cu el și-l privia mereu ca pe un străin venit anume să-l terori-zeze. Ceasuri de bucurie petrecea numai cu mama, când erau singuri acasă, și uneori cu protopopul Groza care, fiind văduv, se înviora în tovărășia copilului blând și inteligent. Peste toate gândurile și închipuirile micuțului însă, plutea veșnic o iubire foarte nelămurită în care stăpânea Dumnezeu...

Când împlini vârsta de șase ani, alt eveni-ment straniu îi zgudui sufletul... Doamna Bo-

loga, gândindu-se că copilul trebuie să înceapă școala, se sfătui îndelung cu protopopul Groza cum să-i înlesnească sarcina și căzură de acord că e nevoie de implorarea Atotputernicului. Prin urmare hotărîră să pună pe Apostol să zică „Tatăl nostru“, într'o Duminică, în cadrul sfintei liturghii. Făcură pregătirile în mare taină, ca să nu prindă Bologa de veste și să le zădărnicească planul... În sfârșit în ziua stabilită soții Bologa luară loc în strana dreaptă, ca de obicei, iar Apostol în fața lor, în hăinuțe noi, mai palid și cu ochii aprinși de emoție. Doamna Bologa lăcrima și tremura, închinându-se înfrigurată și frământând neîncetat cărticica de rugăciuni... Apoi venind momentul rugăciunii, se plecă speriată peste strană și-i șopti: „Acuma, pușorule...“ Cu fruntea sus, cu mers apăsător, Apostol trecu în fața ușii împărătești, căzu în genunchi, împreună mâinile... Peste o clipă glasul lui subțire ca un fir de mătase albă, fâlfâia în tăcerea înneacă de respirații, se ridica spre tavanul înstelat, se coborî printre sutele de oameni... Ochii lui văzură la început, în altar, pe protopopul Groza zâmbindu-i cu blândețe și încurajându-l; pe urmă însă rămase numai crucea aurită, sus parc'ar fi plutit în văzduh... Apoi, tocmai în clipa când se închina, la încheerea rugăciunii, se deschise deodată cerul și, într'o depărtare nesfârșită și totuș atât de aproape ca și cum ar fi fost chiar în sufletul lui, apărură o perdea de nurași albi în mijlocul cărora strălucea fața lui Dumnezeu ca o lumină de aur, orbitoare, înfricoșătoare și în acelaș timp mângăetoare ca o sărutare de mamă... Din strălucirea dumnezeiască însă se limpezia o privire vie, infinit de blândă și de măreață, care parcă pătrundea în

toate adâncurile și ascunzișurile... Arătarea aceasta a durat numai o clipă și a fost atât de nemărginit de dulce că inima lui Apostol și-a oprit bătăile, iar ochii i s'au umplut de o lucire stranie, bolnavă. Totuși sufletul îi era atât de plin de fericire că ar fi fost bucuros să moară atunci acolo, privind minunea dumnezeiască... Când se întoarse la loc, păru schimbat la față. Pe obraji albi, ochii albaștri erau ca două izvoare de lumină.

— Măicuță, am văzut pe Dumnezeu! murmură copilul cu însuflețire, în vreme ce doamna Bologa încerca să-și șteargă lacrimile cu batista udă de plâns.

Vedenia lui Apostol dădu prilej la oarecare controversă în casa Bologa. Protopopul și d-na Bologa credeau cu tărie că bunul Dumnezeu, printr'o grație deosebită, a arătat astfel calea pe care trebuie să meargă băiatul în viață; avocatul dimpotrivă căuta să le documenteze că toată „minunea” e numai rezultatul exaltării religioase a copilului... În cele din urmă, neizbutind a-i convinge, Bologa se supără, le impută că vor să-i îmbolnăvească feciorul, umplându-i mintea fragedă cu fantasmagorii popești și, fiindcă el, ca tată, e răspunzător de sănătatea sufletească a lui Apostol, interzise pe viitor asemenea exhibiții odată pentru totdeauna.

Clasele primare le făcu acasă, având pe doamna Bologa ca instructoare. Bologa îi controla pe amândoi în fiecă Sâmbătă cu o severitate din ce în ce mai strașnică, parcă ar fi avut în fața lui niște complici întru a-l trage pe sfoară. Deși Apostol era silitor, tatăl hotărî să-l trimită, pentru cursurile secundare, la liceul din Năsăud, spunând că copilul trebuie să iea con-

tact cu oamenii și cu lumea. În realitate Bologa, nemulțumit de educația ultra-religioasă ce o primea copilul acasă în ciuda prescripțiilor lui, voia să curme răul cât mai era vreme.

Îl dădură în pensiune la profesorul de matematică, prieten bun cu Bologa, ca să fie bine îngrijit și supravegheat, ca acasă. Când plecară rărinții și rămase singur, Apostol fu cuprins de o spaimă dureroasă. Se simți părăsit, izgonit, străin și neputincios. Și nici măcar nu putea plânge de teamă să nu-l iea în râs copiii gazdei... În clipa însă când îi era sufletul mai stors de nădejde, a văzut în peretele odăitei o icoană cu Iisus Hristos răstignit pe cruce. Și atunci toată întristarea i-a dispărut ca prin farmec. Nu mai era singur. Dumnezeu îi alintă inima...

Parva fiind aproape de Năsăud, doamna Bologa venia în fiecare lună să-l vadă, să-l mângâie... Dar Apostol părea acum vesel și mulțumit. Cartea îl pasiona. La sfârșitul anului școlar, mergând acasă în vacanță, prezintă cu bucurie tatălui său un certificat strălucit.

— Te felicit! îi zise Bologa, după ce citi cu luare aminte, strângându-i mâna ca unui prieten.

Strângerea aceasta de mână îi făcu o impresie curioasă. Pentru întâia oară simția că tatăl său îl iubește. Până atunci i se păruse că dragostea trebuie să fie neapărat cu lacrimi și răzgăeri. Acuma înțelese că există și iubiri reținute, bărbătești. De altfel chiar și el devenise mai discret în desvăluirea sentimentelor. Ii plăcea să fie privit ca om serios. Prietenii lui cei mai buni, Alexandru Pălăgieșu și Constantin Boteanu erau cu trei-patru ani mai mari ca dânsul.

Când termină clasa a patra și aduse iar cer-

tificatul, Bologa crezu nimerit să-i spună câteva cuvinte grave, de față cu doamna Bologa, în picioare. După o introducere cu citații latinești, îi evocă amintirea străbunului tras pe roată la Alba-Iulia și apoi urmă cu glas falnic:

— De azi încolo, fiul meu, ești bărbat. Dacă ar fi nevoie, ești pregătit să-ți poți câștiga singur o pâine. Intrând în cursul superior, orizontul are să ți se lărgească. Vei pricepe multe lucruri nevăzute, căci viața și lumea sunt pline de taine grele. Să năzuești mereu a dobândi stima oamenilor și mai ales pe a ta însuși. De aceea sufletul tău să fie totdeauna la fel cu gândul, gândul cu vorba și vorba cu fapta, căci numai astfel vei obține un echilibru statornic între lumea ta și lumea dinafară! Ca bărbat să-ți faci datoria și să nu uiți niciodată că ești român!...

În clasa a cincea, spre Crăciun, într'o oră de matematică, Apostol fu chemat puțin afară. În coridor aștepta vizitiul lor, cu căciula și cu biciul în mână.

— Ei, ce-i, ce s'a întâmplat? întrebă Apostol tulburat.

— Bine, domnișorule, tot bine, dar azi-noapte a murit domnul avocat, de inimă, și m'a trimis doamna să te aduc și pe d-ta la înmormântare...

Până în Parva, Apostol a plâns în neștire... În mormântarea a fost impozantă. Mii de oameni au petrecut coșciugul la groapă, și multe cuvântări jalnice. Pe urmă, câteva zile, Apostol a stat acasă. Nu mai plângea, dar ședea ceasuri întregi încremenit în fața unei fotografii care reprezenta pe tatăl său într'o poză dârză, amenințătoare. (Era făcută la Cluj pe când se întorcea din temniță.) Înainte îi fusese frică de fotografia aceasta. Acuma îl rodeau remușcări.

Simția împrejur întrebări fâlfâind cu aripi negre și nu îndrăznea să le privească. Iși zicea mereu că n'a știut să-l prețuiască, își amintea îndrumările lui severe și-i era teamă neconținut să nu se dărâme ceva, undeva, și nu-și dădea seama ce și unde... Doamna Bologna, îngrijorată de jalea lui, îi zise, a treia zi, foarte blând și duios:

— Lasă, dragul mamei... Ce să facem? Așa a vrut Dumnezeu...

— De ce? întrebă deodată Apostol, privind-o cu niște ochi goi.

Mama îi răspunse ceva, dar el nu mai înțelese vorbele ei, căci în clipa când a rostit întrebarea, a simțit cum i se dărâmă în suflet, cu sgomot îngrozitor, o clădire veche cu temelii ca rădăcinile stejarului.

— Am pierdut pe Dumnezeu — îi fulgeră prin minte, închizând ochii cu frică parcă astfel ar fi vrut să împiedice ruina. Avea impresia foarte clară că se prăbușește într'o prăpastie fără fund și nu se poate opri, nu se poate agăța de nimic. Aceasta însă a ținut numai un moment sau poate nici atâta, iar pe urmă a rămas cu o groază crâncenă în inimă ca și când s'ar fi trezit, în miez de noapte, singur, într'un cimitir imens fără să știe încotro să apuce...

Se întoarse la Năsăud buimăcit, cu sufletul zdrențuit de îndoeli și sigur că și-a pierdut rostul în lume. Un răstimp a mai încercat să-și reclădească din dărâmături o casă nouă. Observa însă că de sub fiecare piatră izbucnea câte-o întrebare dureroasă și fără răspuns... Strădanțiile acestea zădarnice, cu chinurile lor neostoite, îl obosiră repede. Dar apoi peste ele se înalță ca un steag biruitor, dorința de-a cunoa-

ște, de-a găsi răspunsuri precise la toate întrebările tulburătoare...

Ca „abiturient“ a petrecut vacanța în confătuiri și neînțelegeri cu mamă-sa și cu protopopul Groza care, amintindu-și arătarea cerească de odinioară, doriau să-l îndrepte spre cariera preotească. Apostol însă nici nu voia să audă de teologie. Acuma era aproape de douăzeci de ani, înăltuț, foarte svelt, cu o frunte albă foarte frământată, cu părul castaniu lung și dat pe spate, având ceva din înfățișarea tinerilor dela începutul secolului trecut, gata să moară pentru un dor. Pe cât inima îi clocotea de o poftă de viață năpraznică, pe atât mintea lui se sbuciuma cu întrebări tainice, suferind fizicește de câte ori, în căutarea explicației, se izbea de zidurile începutului și sfârșitului între care e mărginită cunoștința omenească. Se făcuse gânditor, chiar visător cu apucături romantice, cu hotărâri încăpățânate. Doamna Bologa spunea, cu o ușoară umbră de părere de rău, că seamănă la caracter cu răposatul, ceea ce pe Apostol îl măgulea căci, cu cât creștea, cu atât admira mai mult înțelepciunea tatălui său, silindu-se din răspuțeri baremi să-l egaleze... Când își dădu seama că rezistența fără argumente nu va convinge pe maică-sa și mai ales pe Groza, le declară ritos că el de mult nu mai crede în Dumnezeu și prin urmare nu-și poate alege o carieră bazată pe înșelăciune. Protopopul se indignă și plecă fără să-i dea mâna, iar doamna Bologa plânse o săptămână întregă, rugându-se Atotputernicului să-i întoarcă băiațul pe calea cea bună.

Apostol se hotărîse de mult să urmeze filozofia. Auzind aceasta, indignarea protopopului

se înteeți și, ca să frângă cerbicia fiului rătăcit, povățui pe doamna Bologna să-i refuze mijloacele bănești. Abiturientul se posomorî. Câteva zile dearândul avu lungi consfătuiri cu singurul său prieten din Parva, cu Alexandru Pălăgieșu care făcuse cursul de notar și acuma era practicant, în așteptare să iasă la pensie notarul bătrân și să-i ia locul. Drept urmare a consfătuirilor, Apostol se repezi până la Năsăud, se mai sfătui și cu fosta lui gazdă și cu directorul liceului, iar rezultatul fu o petiție către ministrul instrucției în care solicita o bursă dela stat. Peste vre-o trei săptămâni veni și răspunsul: i s'a acordat un loc într'un „colegiu studentesc” la Budapesta, ceea ce însemna pensiuone completă și chiar câteva coroane pe lună, de buzunar.

La Universitate a întâmpinat greutăți așteptate și neașteptate. Le-a biruit cu o însuflețire aprigă. A învățat ungurește și nemțește în câteva luni, încât primul examen i-a adus felicitări și o invitație la masă din partea profesorului de filosofie, bătrân, sărac și nobil. Intre profesor și elev apoi s'au statornicit niște legături ca între un duhovnic și un drept-credincios. Cunoscător al sufletului omenesc, profesorul a înțeles repede neastâmpărul lui Apostol și l-a îndrăgit. Î se părea că tânărul acesta ros până în temelii de îndoeli, e reprezentantul tipic al unei generații care, pierzând credința în Dumnezeu, se înverșunează a găsi ceva în afară de sufletul omului, un Dumnezeu științific, lipsit de taine și de necunoscut, un adevăr absolut în dosul căruia să nu mai fie nimic, în care să se cuprindă și să se lămurească chiar și neantul... Seninătatea și simpatia profesorului au potolit

încetul cu încetul avântul studentului. Chiar în prima vacanță universitară Apostol a venit acasă cu o „concepție de viață” pe care toată vara a explicat-o lui Alexandru Pălăgieșu devenit notar în Parva.

— Omul singur nu e cu nimic mai mult decât un vierme — spunea studentul cu o încredere parc'ar fi descoperit piatra filosofală. O licărire de conștiință trecătoare... Numai colectivitatea organizată devine o forță constructivă, dragă prietene! Singularizat, omul se pierde, pe când într'o colectivitate orice efortare își găsește locul ei și toate împreună contribuie la înălțarea fiecărui individ, precum activitatea comună a tuturor colectivităților apropie omenirea de Dumnezeu... Azi, din pricina lipsei de organizare, nouăzeci la sută cel puțin din munca creierului omenesc se risipește... Inchipuește-ți ce-ar fi când s'ar uni, printr'o organizație perfectă, efortările mintale ale tuturor oamenilor spre aceeași țintă!... Câți oameni trăesc azi pe pământ?... Două miliarde, să zicem... E bine, ar mai exista oare necunoscutul dacă două miliarde de kilograme de materie cenușie, într'un avânt comun, ar porni la asaltul porților închise?

— Adică, mai pe românește, să facem ceea ce facem cu toții — zise notarul. Să ne facem datoria către stat, nu-i așa?... Apoi asta spun și legile noastre...

— Nu, nu legile... Conștiința să-ți dicteze datoria, nu legile... Mare deosebire — se înflăcăra Apostol, reîncepând furtunos explicațiile...

Doi ani de zile, în Budapesta, și-a pus la încercare „concepția de viață” în toate împrejurările și după fiecare încercare i se părea mai bună, mai mulțumitoare. Viața în Capitală însă îi era

nesuferită. Sgomotul străzilor, egoismul oamenilor, mecanizarea vieții îl supărau. Râvnea civilizării sufletului și aceasta i se părea că nu se poate dobândi în marile aglomerații de oameni. În mijlocul naturii se simțea liber și mai aproape de inima lumii. De câte ori avea vreme fugea de oraș. Dealurile din jurul Budei le cunoștea întocmai ca împrejurimile Parvei... Numai când venea acasă observa că și-a potrivit viața pe un calapod care aici nu era de loc prețuit. În Parva i se clătina concepția și avea nevoie de eforturi ca să nu i se sfărâme. Statul, aici, era privit ca un vrăjmaș... Tocmai în vacanța a treia a găsit argumentul mulțumitor, într-o discuție cu avocatul Domșa care, după moartea bătrânului Bologa, a făcut avere în Parva.

— Eu nu afirm că statul nostru e bun — a strigat Apostol cu o inspirație subită. Nu afirm de loc... Dar câtă vreme există, trebuie să ne facem datoria... Dați-mi un stat mai bun și mă închin. Altfel însă vom cădea în anarhie, domnule Domșa! În viață trebuie să contăm pe realități, nu pe dorinți!

Avocatul Domșa îl iubea și-i prevedea un viitor strălucit, de altfel împreună cu toți domnii din Parva și chiar cei din Năsăud. Se spunea că Apostol e răsfățatul Facultății și că are să ajungă negreșit profesor la Universitate. De aceea Domșa îi făcea puțină curte, în speranța că îi va atrage atenția asupra domnișoarei Marta, o fetiță de vre-o șaptesprezece ani, drăgălașă și isteată cum nu s'a mai pomenit pe valea Someșului, și care, pe deasupra, avea o zestre boerească, fiind singura odraslă a însuși domnului Domșa.

Intr'o bună zi, dorind să continue discuția,

Apostol făcu o vizită avocatului. Nu-l găsi acasă, dar îl primi domnișoara Marta. Stătu o jumătate de oră, vorbind cu domnișoara numai despre nimicuri și crezând mereu că va sosi Domșa. A doua zi reveni și iar șezu o jumătate de oră cu Marta. Apoi o săptămână întregă în fiecare zi mereu la aceeași oră și din ce în ce mai bucuros că nu era acasă avocatul. Și, peste altă săptămână, spuse radios doamnei Bologa:

— Mamă, știi că am să mă logodesc cu fata lui Domșa!

Doamna Bologa încremeni. Marta i se părea prea cochetă și ușuratecă. O fată crescută în voia soartei — doamna Domșa murise de vre-o patru ani — nu poate fi o soție potrivită pentru Apostol. Încercă să se împotrivească. Chemă iarăș într'ajutor pe protopopul Groza. Toate în zadar. Logodna se făcu, fără ceremonie, în familie, stabilindu-se însă că nunta vor serba-o când va termina Apostol studiile, peste un an sau doi.

Curând după logodnă, sosi în Parva un locotenent de vânători imperiali, foarte țănoș și încrezut, feciorul judecătorului ungar. Apostol îl privi cu dispreț, zicând că e gol și sec, pe când Marta îl găsi interesant și drăguț... Duminica următoare avu loc „balul filantropic“. Deși Apostol nu era dansator, în seara aceea a dansat cu furie, ca nu cumva să rămâie mai prejos de „cellalt“. Locotenentul însă a jucat puțin și numai cu vre-o trei fete, între care și cu Marta. Și atunci, pe fața ei, Apostol a văzut o mândrie și o bucurie rău ascunsă...

În trei zile sufletul logodnicului s'a umplut de otravă. Se simția nenorocit și-l băteau gânduri de moarte. Se compara cu locotenentul în

inima Martei și era sigur că Marta alege uni-forma strălucitoare, pintenii... Și el care, ca fiu de văduvă, nici n'a făcut armata! Într'un moment de desperare socoti c'ar fi bine să renunțe la favoarea legii militare, să se întoarcă peste un an în haină de ofițer și să-i arate Martei că poate fi și el ca „cellalt...” În orice caz nu va lăsa nici în ruptul capului să fie izgonit din iubirea Martei. Tocmai fiindcă e așa, el o iubește mai mult. Are să lupte și s'o cucerească definitiv. Dacă ea nu e în stare să se ridice până la el, se va coborî el la ea. Marta însă trebuie să-l iubească numai pe el!

Atunci începură să umble svonuri de războiu și într'o bună zi locotenentul chiar trebui să-și curme concediul și să plece în mare grabă la regiment. Apostol se duse a doua zi la Marta, triumfător. Când veni însă vorba de locotenent, Marta zise cu ochi melancolici:

— Simpatie om!... Acuma va fi erou!

Apostol îngălbeni. Se hotărî să strice logodna, să recunoască fără înconjur că maică-sa a avut dreptate și să-și vază de cărțile lui... Dar asta ar însemna o lașitate. Dacă în prima ciocnire cu viața se dă bătut, atunci ce va fi viitorul?

Apoi, peste frământările lui, izbucni războiul... Și concepția de viață, clădită și cârpită în trei ani de chibzuiri, se zdruncină din temelii. Războiul nu intrase în socotelile concepției lui. Și totuș acuma trebuia o hotărîre... Se sfătui cu Pălăgieșu, fără rezultat. Pălăgieșu declară categoric că „toți trebuie să ne facem datoria către patrie”. Părerea aceasta însă era a unui reprezentant al statului, deci impusă și nu izvorită dintr'o convingere liberă... Apostol, în sufletul

său, credea că cel mai bun lucru ar fi să ignoreze războiul, ca ceva anormal. Da, dar dacă mâine va fi chemat și el în armată?

— Vezi, dragul mamei — îi zise doamna Bologa, îngrijorată — dacă ne ascultai pe noi și te duceai la teologie, azi ai fi preot și nici capul nu te-ar dura de războiul lor... Pe când acum Dumnezeu știe...

Mai mult ca să se ispitească pe sine însuși Apostol răspuse:

— Zilele acestea am să plec și eu la datorie...

Doamna Bologa, speriată și revoltată, întrebă:

— Să-ți primejduiești tu viața? Pentru cine și pentru ce?

— Pentru patrie — murmură studentul cu un zâmbet nehotărît.

— Noi n'avem patrie! strigă atunci mama, indignată. Asta nu-i patrie... Mai bine s'o calce în picioare caii muscalilor!

Trimise îndată după protopopul Groza și împreună căutară să-i scoată din minte gândurile nesocotite. Nehotărîrea lui Apostol se svârcolea. Leși pe stradă buimăcit și nemeri tocmai la Domșa acasă.

— Cum, tu? Speranța noastră? Să te bați tu pentru ungurii care ne bat pe noi? Dar când ai o patrie ca a noastră nu ești de loc obligat să te îmbulzești la datorie, ba chiar dimpotrivă!

— Și totuși ideea? zise Apostol fără convingere.

— Ce idee?... Când e viața omului în joc, dai dracului toate ideile... Noi trebuie să așteptăm, Apostole! Lozinca noastră să fie: rezerva...

— Rezerva înseamnă pasivitate și pasivitatea e mai rea ca moartea...

— Pasivitatea păstrează intacte speranțele, pe când activitatea acum e egală cu nimicirea.

Apostol tăcu. În sufletul lui se închegase convingerea că nu trebuie să plece. Dar nu apucă să spună nimic lui Domșa, căci se pomeniră cu Marta care tocmai se întorcea dela o prietenă. Avocatul ca de obicei îi lăasă singuri...

— Toată lumea pleacă la războiu — zise Marta.

În privirea ei, în glasul ei, Apostol simți o tremurare ciudată. Marta se gândea la „cellalt“. Un ceas stătură de vorbă și toată vremea Apostol văzu că logodnica lui e ca o străină, înțelegând însă că, printr'un singur gest, i-ar putea dobândi sufletul întreg... Un ceas șovăi, apoi la plecare se uită adânc în ochii ei și zise cu hotărîre:

— Poimâine voi pleca la războiu!

Marta avu un zâmbet de necredință, dar numai o clipă. În clipa următoare obrajii ei se îmbujorară, privirea i se înflăcăară, plină de mândrie, și apoi, cu o mișcare pățimașă, se repezi la Apostol și-l sărută pe buze... Și Apostol, în sărutarea aceasta, își sorbi izbânda.

A treia zi a plecat la Cluj și s'a prezentat la cercul de recrutare unde un colonel deșirat l-a felicitat călduros. Când s'a îmbrăcat în uniformă și s'a uitat în oglindă, nici nu s'a mai recunoscut, atâta de marțial i se părea că s'a făcut. De altfel în oraș clocotea un entuziasm contagios. Pe trotoare, în cafenele, la Universitate, pretutindeni oamenii erau veseli parcă războiul i-ar fi scăpat dintr'o primejdie grozavă sau le-ar fi făgăduit o fericire cerească. În atmosfera aceasta, ultimele rămășițe de șovăire se topiră ca niște stropi de ceară. Se simțea mândru și fe-

ricit în uniforma cochetă de artilerie și saluta țeapăn pe toți militarii ce-i întâlnea, adânc convins că și astfel își împlinește datoria către țară.

Două luni a urmat școala de artilerie, apoi a fost trimis pe front. Pe urmă l-au numit ofițer, a fost rănit odată ușor și a doua oară greu, încât a stat două luni în spital și o lună în concediu acasă, a fost decorat de trei ori, înaintat locotenent... toate în vreme de doi ani. Războiul a luat locul de frunte în concepția lui de viață din care odinioară vruse să-l elimine. Acuma își zicea că războiul e adevăratul izvor de viață și cel mai eficace element de selecțiune. Numai în fața morții pricepe omul prețul vieții și numai primejdia îi oțelește sufletul... Pe urmă a fost la Curtea Marțială care a judecat pe Svoboda... Pe urmă a venit spânzurătoarea și ochii condamnatului... și doina ordonanței, sub fereastră, care nu mai încetează de loc, ca o mustrare.

5.

— Don' locotenent, e târziu, vremea cinei... Apostol Bologa deschise ochii, zăpăcit. Lângă pat, ordonanța mormăia blând aceleași cuvinte, ca o babă cu farmece.

— Ce-i, Petre? Am dormit? întrebă locotenentul, sărind în picioare și uitându-se repede la ceasul-brățară. Ei, poftim! Am întârziat dela masă... Și numai tu ești de vină, că nu știu pe unde tot umbli, în loc să-mi fii de ajutor...

Dojenind pe Petre, își dădea bine seama că vrea să-și impute amintirile care l-au cuprins în mrejele lor și de care îi era teamă ca de niște

remușcări neiertătoare. Grăbit să plece, nu-și găsi casca și mormăi:

— Fă lampa mai mare că parcă sântem într'o criptă...

De lângă lampă, ordonanța ridică o scrisoare și i-o întinse:

— A venit dela amiazi, dar cu vălmășagurile astea...

Apostol luă scrisoarea, se uită la adresă și rămase câteva clipe cu ochii la Petre, ca și cum n'ar fi îndrăznit s'o citească.

— Iată, mi-e frică și de slova mamei — se gândi cu amărăciune. Atâta m'a făcut de laș execuția unui trădător!

Apoi se așază mânios pe laviță, trase lampa mai aproape, rupse plicul și citi pe nerăsuflăte:

„Dragul mamei mult dorit, Tare-mi tremură inima de grija ta, că de o săptămână n'am primit nici o știre și pe aici geme pământul de oaste și cătane, de trăim mereu cu frica în sân. Totuș sunt puțin mai liniștită de când am auzit că, pe unde ești tu, s'au potolit bătăliile. O, dare-ar Dumnezeu să se sfârșească odată, că de atâta războiu ni s'a acrit sufletul și ne-au secat lacrămile.

„Tot așteptăm să ne pomenim cu tine pe acasă, măcar pe câteva zile, că alți ofițeri capătă concedii des. Și noi avem în gazdă un maior, tare de treabă, polonez. Bietul om toată ziulica oftează de dorul familiei, că-i însurat și are șase copii... Știi, dragul mamei, că pe proto-popul Groza l-au luat și l-au dus în internare prin Țara Ungurească, fiindcă Pălăgieșu l-a pârît că-i periculos pentru liniștea comunei. O, Doamne, mare-i răbdarea și îndurarea ta! Ba Pălăgieșu se mai laudă, chiar și față cu mine,

„că de-ar fi vrut el, ar fi putut face să-l și spân-
„zure, că — zice — mâna lui e grea când vede
„că oamenii nu se astâmpără. Dar, zice că i-a
„fost milă de cei optzeci de ani ai lui Groza,
„altminteri nu s'ar fi mulțumit numai cu inter-
„narea. Că, zice, Protopopul a predicat de pe
„amvon precum ca să nu ne lepădăm limba stră-
„moșească și nici credința în Dumnezeu, ci să
„le păstrăm cu sfințenie. Și din pricina aceasta
„l-au ridicat și l-au închis, iar comuna a rămas
„numai cu diaconul să facă slujba și la biserica
„cea mare, și peste apă, în bisericuța din Ieru-
„salim... Eu mă tot rog fierbinte bunului Dum-
„nezeu și tare mi-e nădejdea că rugăciunile no-
„stre vor găsi milă și îndurare în ceruri!

„De multe ori mă gândesc și mă cutremur,
„ce-ar fi dacă ar trăi bietul tatăl tău? Cum era
„el de inimos, vai Doamne, poate că nici tu n'ai
„fi unde ești, căci el nu te-ar fi lăsat pentru
„nimică'n lume. Dar eu, sărmană văduvă, ce
„să fac? Plâng și mă rog lui Dumnezeu să-ți
„poarte de grijă și să te apere și să-ți lumineze
„sufletul și cărările vieții...

„Acum baremi de-ar veni odată pacea, să
„mai scape oamenii de chinuri și de groază. Că
„de când a intrat și România în războiu, parcă
„viața noastră e și mai amară, și mai întristat
„ni-e sufletul... Marta zice că ți-a scris mereu,
„dar că tu nu i-ai răspuns la două scrisori și
„poate că te-ai supărat cine știe de ce. Scrie-i,
„dragul mamei, că Domșa e foarte cum se cade
„și-ți poartă de grijă ca un părinte. Apoi și
„fata-i bună și are sufletul de ceară, doar că-i
„tânără și nepricepută în viață. Mereu îmi
„spune că i-e dor de tine, dar iarăși nu poate
„sta nici prea retrasă și trebuie să mai glumească

„cu cei ofițerași de pe aici, că așa-s vremurile.
„Dacă ai fi tu acasă, am avea și noi un sprijin.
„Dar nu-i nimic, va trece și furtuna, și Dumne-
„zeu va plăti tuturora după dreptate. Până va
„veni ceasul mântuirii, eu în scrisorile tale caut
„mângăere și le aștept și tremur când nu sosesc.
„Că tu ești mângăerea și nădejdea mea pe lume,
„și credința în Dumnezeu. Rămâi cu bine și
„scrie-mi de grabă. Dumnezeu să te aibă în paza
„lui cea bună. A ta — Mamă“.

Apostol îndoi iar scrisoarea, o vâri încetișor în buzunar și oftă, zâmbind amar și zicându-și:
— Biata mama! Se vede că-i strănepoata subprefectului lui Avram Iancu...

Cuprinsul scrisorii îl simția foarte lămurit în creeri ca o apăsare. Numai vorbele despre Marta parcă pieriseră fără urme, deși altă dată tocmai acestea l-ar fi pus pe gânduri... Ridicând capul, întâlnește privirea ordonanței, aprinsă de o curiozitate umilă. Apostol tresări ca și cum i-ar fi fost frică să nu-i fi citit gândurile.

— Oare ce-o mai fi pe la noi pe-acasă, don' locotenent? întrebă deodată soldatul cu glas încărcat de respect.

— Ce să fie, Petre? Necazuri și amar — răspunse Apostol blând.

Își potrivi casca în cap, își ridică gulerul ulanei și ieși în ogradă, urmat de ordonanță. În poartă se întoarse și-i zise cu acelaș glas moale:

— Iea seama, Petre, că mâine în zori plecăm înapoi, pe front! Să aduni deci toate catrafusele... Degeaba, Petre, tot mai bine-i acolo decât aici!

4.

Popota diviziei era într'o fostă cârciumă, alături de casa în care locuia generalul Karg. În sala mare dinspre uliță, cu ferestrele oblonite, ca să nu pătrundă lumina afară, mâncau ofițerii dela cartierul diviziei, precum și cei dela comandamentul brigăzii de artilerie care se afla în sat. În fund, într'o odăiță, era popota trecătorilor, adică a celor ce mergeau spre front sau se întorceau de acolo și trebuiau să zăbovească un răstimp pe la numeroasele servicii ale diviziei.

Fiindcă întârziase, Bologa nu mai vru să treacă prin sala cea mare, ci coti prin ogradă și intră în tindă unde câțiva soldați spălau vase, ștergeau tacâmuri, desfundau sticle, în vreme ce alții veneau de pe coridor, dela bucătăria îndepărtată, cu farfurii pline cu mâncări ori cu butelii de vin... De aici o ușă dădea direct spre popota mare, iar alta, în stânga, spre cuibul trecătorilor. Un soldat se repzi și deschise lui Bologa.

În odăiță erau numai două mese lungi și o canapea hodorogită pe care zăcea un morman de mantale, căști, revolvere, săbii, baionete, deavalma.

Masa din dreapta se golise; un soldat, cu capul țuguiat și cu fruntea de un deget, strângea alene tacâmurile și resturile de pâine. Fumul de tutun, mirosul de mâncări și de băuturi umpleau odaia până în tavanul cu grinzi, sugrumând flacăra lămpii cu abajur de tinichea roasă. Obloanele celor două ferestre erau închise, iar găurile din obloane astupate cu șervete. De altfel

ferestrele n'aveau perdele și pe pereți se vedeau numai câteva cadavre de ploșnițe sătule.

În capul mesei din stânga ședea căpitanul Klapka. Fără cască, tuns la piele, fața lui rotundă răspândea bunătate și blândețe, deși în ochi îi tremura o spaimă pe care încerca s'o ascundă sub un surâs prefăcut și rece.

Când pași Bologa în odaie, sgomotul de glasuri care se auzise din tindă, se curmă brusc, încât bună-seara lui pluti singuratecă într'o tăcere speriată. Până să-și lepede însă casca și ulanca, unda de tulburare se topi și locotenentul Gross, mai în glumă, mai în serios strigă:

— Mi se pare, Bologa, că ți-a fost rușine să vii mai de vreme între noi? Spune drept!

— Rușine? Mie?... De ce? zise Apostol, oprindu-se înțepat.

— Parcă noi nu știm că și tu ai votat pentru moarte? zâmbi Gross, dând vorbelor sale o culoare mai dulce fiindcă observase supărarea lui Bologa.

— Ei și? urmă Apostol mereu dârz. În orice caz n'am să dau socoteală decât conștiinței mele care l-a găsit vinovat!

— Conștiință! oftă deodată tânguitor căpitanul Cervenco care ședea la stânga lui Klapka. Cine mai are azi conștiință?

Glasul acesta se înfipse ca un ac în urechea locotenentului Bologa. Vru să răspundă și nu-i veni nimic în minte. Se uita la el și inima i se îmblânzi. Cervenco era om voinic, spătos, cu o barbă cafenie care-i acoperea aproape tot pieptul și cu niște ochi în care plângea veșnic o suferință tainică. Bologa îl cunoscuse într'un spital la Triest și descoperise în el o inimă îngerească. Era rutean, profesor la un liceu din Stanislau.

În fața ofițerilor trecea ca un fel de menonit, fiindcă în doi ani de războiu niciodată nu pusese mâna pe vre-o armă, ci mergea în lupte numai cu un băț de trestie și cântând cântece bisericesti. Cervenco însuși spunea sus și tare că mai bine și-ar tăia mâinile decât să tragă asupra unor bieți oameni ca și dânsul. Altfel fiind extrem de conștiincios în serviciu și disprețuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace, mulțumindu-se a zice că-i cam scrântit.

— Fiecare își face datoria cum crede — murmură Bologa, drept răspuns lui Cervenco, așezându-se la masă față'n față cu Klapka, și apoi porunci soldatului: Adă-mi și mie ceva de mâncare!

Soldatul dispăru. Peste o clipă, Gross, puțin încruntat, zise:

— Nici-o datorie din lume nu-mi poate impune săucid pe un camarad...

— Camarad? strigă deodată locotenentul Varga, revoltat, sărind în picioare. Trădătorii și dezertorii sânt camarazii d-tale?... Domnilor, vă întreceți cu glumele! Eu, în orice caz, nu mai pot asculta nepăsător asemenea... asemenea... vorbe compromițătoare pentru un militar care mai are în suflet un pic de iubire de țară...

Izbucnirea locotenentului de huzari, singurul ofițer activ printre cei de față, căzu ca un duș rece, reamintindu-le brusc că sânt pe front. Toate privirile se întoarseră spre Varga și în toate lucea o întrebare... Privirile acestea mulțumiră orgoliul huzarului brun, tânăr, frumos, cu mustăcioara tunsă și cu înfățișarea încăpățânată. Era nepotul profesorului de filozofie dela Budapesta și avea ambiția să fie socotit mare cunoscător de cai. Apostol îl întâlnise des în casa

profesorului și, cu toate că i s'a părut gol și fudul, s'a împrietenit cu el, având altfel un suflet deschis și leal.

— Inchipuește-ți, dragul meu --- urmă Varga, adresându-se lui Bologa, ca omului care-i împărtășește credințele, cu o voce calmă ce voia să șteargă impresia izbucnirii indignate — de două ore numai despre execuția lui Svoboda vorbim și, ce crezi, dumnealor găsec vinovați, știi pe cine, pe cei ce l-au condamnat!

Varga sfârși surâzând batjocoritor spre Gross, risipind astfel cu totul urmele protestării.

— Nimeni nu osândește cu inima ușoară — zise Apostol, gânditor. Dar când vina e evidentă, ești silit. Căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul!

— Nimic nu e mai presus de om! se ridică atunci Gross, grăbit, ca nu cumva să-i iea cineva vorba. Dimpotrivă, omul e mai presus de orice, mai presus chiar de întreg universul! Ce-ar fi pământul, fără de omul care să-l vadă, să-l iubească, să-l măsoare, să-l înconjoare?... Ca și pământul, universul numai prin om a devenit o realitate interesantă. Altfel ar fi o sbuciumare sterilă de niște energii oarbe, altfel, adică fără sufletul omului... Toți sorii universului nu pot avea altă menire decât să încălzească trupul omului care adăpostește grăuntele divin al inteligenței. Omul e centrul universului, fiindcă numai în om materia a ajuns la conștiința propriului său eu, a ajuns să se cunoască!... Omul e Dumnezeu!

Locotenentul Gross, uscățiv, slăbuț, cu barbișon retezat și cu ochii mici, negri, fulgerători, comanda o companie de pioneri. Vorbind se aprindea repede, iar vocea lui aspră, neplăcută,

devenea mlădioasă și cuceritoare. Era ovreu și inginer la o fabrică de mașini din Budapesta. Acum se opri un moment și se uită împrejur parcă ar fi așteptat o întrerupere. Întâlnind ochii lui Bologa, care nu-l iubea, zicând că e farsor, Gross continuă disprețuitor:

— Statul!... Statul care ucide!... În spate statul nostru, în față statul dușman și la mijloc noi, cei osândiți să murim ca să asigurăm huzureala câtorva tâlhari care au pus la cale măcelul milioanei de robi inconștienți! Mă mir că...

— Noi apărăm patria, prietene, moștenirea strămoșească! îl întrerupse Varga, calm, cu o superioritate mândră în glas.

— Aici, în inima Rusiei, e patria d-tale? întrebă Gross, cu mare dispreț.

— Unde-i datoria, acolo-i patria! interveni Apostol, dar cu atâta sfială că nimeni nu-i luă în seamă vorbele.

— Patria noastră e moartea... pretutindeni și mereu moartea — bolborosi Cervenco cu o convingere adâncă.

— Fiindcă sântem lași! strigă Gross, înflăcărat. O singură clipă de curaj general ar pune capăt tuturor mișeliilor!

— Dacă lumea ar fi ca tine — zise Varga, râzând cu atâta poftă că toți se înseninară. Din fericire noi, ceilalți, încă n'am uitat că, mai presus de orice, sântem fiii și apărătorii patriei, dragă anarhistule!... Domnule căpitan — adăogă apoi către Klapka — te rog să nu ne judeci după vorbele noastre, ci după fapte! Sântem toți prieteni și, când ne întâlnim, ne permitem mai mult decât ar fi permis. Așa ne mai răcorim și noi pentru câte îndurăm... Dar în fața dușmanului toți ne facem datoria cu inimă, chiar și

Gross, deși vrea să pară un răzvrătit. În al treilea an de războiu, după ce am dat atâtea dovezi de vitejie, slăbiciunile acestea să ne fie trecute cu vederea!

Klapka dădu din cap cu un surâs indulgent care însă nu se potrivea de loc cu lumina ciudată din ochii lui bolbocați. Gross vru să protesteze, dar tocmai atunci ușa se deschise și soldatul intră cu farfuriile pline, așezându-le dinaintea lui Bologa.

Peste câteva minute, după oarecare șovăiri, convorbirea se aprinse iarăși, mai ales între Gross și Varga. Apostol Bologa înghițea în silă. Deși nu luase nimic în gură dela prânz, nu-i era foame. Se simțea mereu ostenit parcă toată ziua ar fi cărat bolovani. Ar fi dorit să ia parte la discuție, ca altă dată, dar nu îndrăznea de teamă să nu observe ceilalți cât de false și nesincere îi sunt vorbele. Frica aceasta îl chinuia neîncetat, îi sfâșia sufletul fără să i se poată împotrivi. Avea impresia că se află pe marginea unei prăpăstii și nu cutează să se uite în adâncimea care totuși îl ispitește din ce în ce mai stăruitor.

— Izbânda trebuie să vie! glăsui Gross, patetic, gesticulând și cu niște ochi tremurători de emoție. O crimă monstruoasă trebuie să nască o pornire uriașă de răzvrătire universală... Trebuie! Și atunci, peste tranșeele pline de sânge, peste granițele brăzdate cu morminte, toți oropșiții, toți răzvrățiții își vor strânge mâinile și, într'un avânt nimicitor, se vor întoarce împotriva celor ce-i exploatează de mii de ani și, în sângele lor buhăit de trândăvie, vor înmuia steagurile păcii și ale lumii noi!

Bologa atunci nu se putu stăpâni și întrebă foarte blând:

— Lumea urii, camarade?

— Ura, numai ura va stârpi nedreptatea! răspunse Gross cu fața strâmbată de patimă.

— Ura naște veșnic ură — zise Apostol, cutremurându-se. Pe ură nu poți clădi, precum nu poți pe mlaștină...

Înainte de-a mai răspunde Gross, Varga se sculă în picioare și vorbi zâmbitor:

— Stați!... Dați-mi voe!... Anarhistul nostru vrea o internațională... Așa-i, camarade?... Ei bine, uite internaționala! adăogă cu mândrie, ridicând glasul și arătând împrejur cu mâna pe toți cei de față. Uite!... Tu ești ovreu, domnul căpitan e ceh, doctorul de colea e german, Cervenco e rutéan, Bologna e român, eu sunt ungar... Așa-i?... Tu ce ești băete? se întoarse apoi deodată către soldatul care nu mai isprăvea de strâns masa cealaltă.

— Soldat! răspunse omul, uluit și luând poziția reglementară.

— Firește, toți suntem soldați — făcu Varga, mulțumit. Dar te întreb: ce neam ești?

— Croat, să trăiți! murmură soldatul fără să clipească.

— Ei, va să zică croat — urmă locotenentul către ofițeri. Și sunt sigur că dincolo, în sala cea mare sau în tindă vom găsi și polonezi, și sârbi, și italieni, în sfârșit toate neamurile, nu-i așa?... Și cu toții luptăm umăr la umăr pentru un ideal comun contra dușmanului comun! Iată internaționala adevărată, tovarășe! sfârși Varga, așezându-se triumfător.

— Internaționala crimei! zise Gross grav, adăogând îndată ironic: Degeaba, tu nu poți pricepe, Varga! Ne pierdem vremea. Tu ești băiat de treabă, ești erou, dar încolo...

— Incolo, adică în spre ideile tale nici nu doresc să mă apropii, căci pe acolo te întâlnești cu Curtea Marțială — răspunse repede Varga, răsând mulțumit.

Urmă o tăcere și apoi deodată glasul lui Cerenco, tânguitor ca o muștrare târzie:

— Suferință ne trebuie, multă, imensă... Numai în suferință crește și rodește iubirea cea mare, cea adevărată și biruitoare... Iubirea, oameni dragi, iubirea!

Apostol Bologa se uită în ochii ruteanului, lacrimați și totuși strălucitori într'o lumină ademenitoare. Privindu-i însă mai adânc, Bologa se spăimântă și tresări, ca și când și-ar fi aruncat căutătura în adâncimea prăpastiei de care se ferise toată seara. Vru să zică ceva și se pomeni murmurând în neștire:

— Iubirea... iubirea...

— Iubirea voastră însă ne hrănește cu gloanțe sau spânzurători — zise Gross cu o asprime răutăcioasă. Azi Svoboda, mâine eu sau poate voi, cei cu iubirea... Și încaltea Svoboda a încercat să se smulgă din murdărie, pe când noi ne bălăcim mereu...

— Sper că nu vei face apologia trădării? îl întrerupse iar grav locotenentul de huzari.

— Dacă în vreme ce tu, aici, suferi sau faci vitejii, niște ticăloși ar spânzura acasă pe tatăl tău sub o învinuire oarecare, spune, eroule, n'ai imita pe Svoboda?

— Adică tatăl spânzuratului...? întrebă Bologa cu ochii cât pumnii, întinzând gâtul spre Gross. Bine, atunci de ce n'a vorbit, de ce?

— Și dacă ar fi vorbit? zise Gross înăbușit și cu scârbă. Cel mult o circumstanță agravantă...

— O, o, dar e... este... — bolborosi Bologa,

oprindu-se deodată aiurit și simțind o uscăciune ciudată în cerul gurii, parcă s'ar fi trezit dintr'un somn cu visuri năpraznice.

— Nimic nu poate scuza trădarea și de altfel un ofițer care dezertează e mai criminal decât... mai criminal! zise Varga, sculându-se. Și, fiindcă mâine dimineață trebuie să fim la datorie, v'aș propune să ne cărăbănim... Nu de alta, dar mi-e teamă că, de vom mai zăbovi mult, aveți să mă convingeți că dezertarea la dușman e o faptă vitejească!

Incercă să râdă și, neizbutind, se duse la canapea și-și alese din grămadă mantaua și armele. Gross se uită la ceas și zise către Cervenco:

— Ce facem? E târziu... Deabia o să putem dormi trei ore...

Plecară toți trei împreună și în urma lor rămase o dâră grea de tăcere. Căpitanul Klapka începu într'un târziu să tambureze ușor cu degetele pe masă, uitându-se pe sub sprâncene spre Bologa care se clătina pe scaun, cu fața sgârcită de o înfiorare nestăpânită. La masă nu mai rămăsese decât un sublocotenent de infanterie, foarte tânăr și posomorît, care nu scosese nici-o vorbă și băuse câteva sticle de vin cu o lăcomie de bețiv precoce, și doctorul Meyer, un ursuz taciturn, suferind de insomnie, cu o dragoste specială pentru „clienții“ lui — cum le zicea celor din tranșee — și luând masa totdeauna în odăița trecătorilor, fără însă a se amesteca în discuțiile lor. Fiindcă tăcerea devenea apăsătoare, Klapka zise către doctorul Meyer, căutând un ton glumeț:

— Eu pot sta aici până la ziuă că tot n'am

cvartir, iar soldatul îmi păzește în gară bagajele...

Auzind glasul căpitanului, Bologa se desmeteci și vorbe repede, parcă ar fi vrut să-și ascundă o vină:

— Dacă sunteți obosit, vă puteți odihni la mine, domnule căpitan... Vă cedez bucuros patul căci eu... eu am de gând să plec mai degrabă la... la datorie...

— Adică de ce n'am pleca împreună, prietene? răspunse Klapka. Nu cunosc terenul și am nevoie de o călăuză... Mi s'a spus că voiu comanda divizionul al doilea...

— Atunci sunteți comandantul meu! strigă Apostol înviorat. Un motiv mai puternic să vă repet invitația.

— Iar eu am s'o primesc, prietene, fiindcă, drept să-ți spun, mă cam apasă osteneala și emoțiile! zise căpitanul cu o voce mai sinceră.

Doctorul fără somn trecu în odaia cea mare, iar sublocotenentul mai ceru o sticlă de vin soldatului care nu isprăvea de loc lucrul la masa de alături... În uliță Klapka și Bologa se opriră ascultând râsetele gălăgioase din popotă, dominate de un glas răgușit care cânta fals și cu mare însuflețire o romanță sentimentală. Intunerecul se sbuciuma peste tot cuprinsul și sus, în cer, vânturile fâlfâiau pânze de nouri plângători.

— Încotro mergem, camarade? întrebă Klapka deodată cu vocea schimbată.

În aceeași clipă însă, la răsărit se ivi pe cer o trâmbă de lumină albă, tremurătoare, plimbându-se de ici-colo, grăbită, cercetătoare ca o iscoadă isteată, stăruind pe alocuri, alintând pământul și sfidând întunerecul... Apoi, peste un

minut, se auziră bubuituri dese, înăbușite, depărtate...

— Ce-i asta? făcu căpitanul mirat. Se spunea că pe aici e liniște... Când colo...

— Da... Nu-i nimic... nimic! zise Bologa, urmărind cu interes lumina și tunurile. Ceva caraghios... o, mai mult decât caraghios! Rușii ceia sânt nebuni... Inchipuiți-vă, domnule căpitan, că de vre-o săptămână, aproape în fiecare noapte ne sâcâe cu un reflector, parc'ar umbla să-și bată joc de noi! Auzi, reflector la niște poziții fixe, unde se cunoaște orice mușuroi!... Ridicol!... Dar și mai ridicol, ba chiar enervant, e că noi nu sântem în stare să le sdrobim jucăria! Am stricat până acum atâtea obuze de ni-e rușine, și degeaba! Parcă ar fi fermecată lumina lor, parcă...

Bologa își curmă brusc vorba, căci fâșia de lumină dispăru, lăsând întunericul mai negru. Răbufniturile de tunuri mai continuară un răstimp și apoi încetară pe rând... Cei doi ofițeri porniră prin bezna deasă, clăpăind cu cizmele în noroiu. Satul dormea dus, cu casele pitite după garduri de spini... Intr'un târziu, mergând mereu, Klapka zise în șoaptă:

— Ce efect ciudat a avut execuția de azi asupra domnilor! Și doar au fost aduși înadins ca să se întoarcă cu groaza în tranșee și să spună oamenilor că e mai bine să înfrunte gloanțele dușmanului decât ștreangul patriei... Foarte... foarte ciudat!... Dar dacă tatăl osânditului a fost într'adevăr spânzurat, atunci...

Apostol se uită repede înapoi ca și cum ar fi auzit un glas din spate, pe urmă mormăi rugător:

— A fost vinovat... Domnule căpitan, a fost vinovat...

Sosiră în colțul ulicioarei, spre locuința locotenentului. Lumina albă, chiar atunci, răsări iarăș în văzduh, mai aproape, mai limpede, urmărită îndată de bubuituri mai furioase.

— Lumina! suspină Bologa. Ispitește, mereu ispitește lumina!... Parcă toate tunurile din lume n'ar mai fi în stare s'o înăbușe...

Dar arătarea albă se țopi iarăș și întunerecul îi strânse iar în brațe, ca niște clește reci. Numai în sufletele lor buimăcite mai stăruiau scânteii multicolore, mângăetoare... O luară pe ulicioară. Noroiul era mai cleios. Bologa simția cum îi tremură genunchii. I se părea că duce în spinare o piatră de moară. Și inima îi era atât de sângerată și totuș atât de plină de o dorință mare că îl tortura o trebuință sfâșietoare să vorbească, să se explice.

— Domnule căpitan, vă rog — zise dânsul fierbinte — am fost întâia oară în Curtea Marțială, vă rog... Și conștiința mi-a poruncit... A fost vinovat, domnule căpitan!

— Klapka tăcea parcă nici nu l-ar fi auzit.

5.

Apostol Bologa își luă în primire bateria, mai stătu puțin de taifas cu comandantul de secție și apoi coborî în adăpostul subpământean să se odihnească. Se întinse pe patul de scânduri. Era prăpădit de osteneală și de nesomn, căci toată noaptea se svârcolise, dar acum sufletul i se ușurase parcă ar fi scăpat dintr'o cameră de tor-

tură și parcă toate sbuciumările ar fi rămas acolo, în satul cu spânzurătoarea... De afară cobora o înfumurare de lumină în care se conturau vag intrarea adăpostului, masa improvizată, cu hărți, compasuri, cărți și niște farfurii goale, apoi aparatul telefonic în părete, două scaune fără spate, aruncate laoparte... Auzia ploaia monotonă, plicticoasă, adormitoare și se bucura că în creeri îi furnicau, ca și altădată, numai reflectoare, tunuri, muscali, hărți, decorații...

Spre seară veni căpitanul Klapka în inspecție. Bologa se înnoară, mai ales când căpitanul îi spuse că a văzut celelalte baterii și că aici va zăbovi mai mult, ca acasă... Ii dădu toate deslușirile, rece, scurt, parcă astfel ar fi vrut să înlăture o apropiere în afară de serviciu. Klapka îl ascultă gânditor, privindu-l mereu în ochi cu o stăruință care pe Bologa îl zăpăcea și-l făcea să-și reamintească întâlnirea lor de eri, în fața spânzurătoarei. La sfârșit apoi căpitanul îi zise deodată cu un glas în care vibra o sinceritate caldă:

— Ești o inimă de aur, Bologa!... Da, da, o inimă... De aceea mi-ești drag ca un frate!

Locotenentul avu o tresărire nervoasă. Nu înțelegea ce vrea Klapka și un moment i se păru că-l ispitește. În ureche însă îi răsunau cuvintele blânde, tulburătoare care totuși îl spăimântau ca și când l-ar fi târât spre o primejdie.

— Te-am văzut aseară cum te-ai chinuit — urmă căpitanul. Toată seara și toată noaptea. Și te-am înțeles. Poate că numai eu te-am înțeles, fiindcă eu... Da, da!... Nu te uita că am tăcut! Trebuie să tăcem! Mereu să tăcem! Altfel...

— Domnule căpitan, cred că vă înșelați, cred

că... — zise Bologa aspru, aproape cu ură. Și nu știu ce vă face să-mi atribuiți...

Klapka zâmbi cu atâta bunătațe că Apostol se încurcă de tot și se opri în mijlocul frazei.

— De eri, dela primul schimb de priviri, am înțeles că vezi în mine un dușman — reluă căpitanul. Nici nu mi-ar fi păsat de dușmănia ta dacă pe urmă, când se svârcolea fratele meu în ștreang, nu ți-aș fi văzut ochii plini de lacrimi... Nu protesta! Nu ți-ai dat seama, dar ai lacrimat... Și lacrămile acelea ți-au desvăluit inima întreagă...

Bologa mai încercă să se împotrivească. Zădarnic. Căpitanul părea că simte o nevoie nebiruită de a-și crea un prieten cu care să împartă o povară sufletească. Neîncrederea locotenentului îl făcea să șovăe și totuș înfricoșarea singurătății îl îmboldea mereu să se apropie. Astfel îi spuse cum a aflat aseară, dela un căpitan ungur, că Bologa e român, dar ofițer model și patriot incomparabil. Atunci s'a întristat, crezând că lacrimile au fost înșelătoare... A cunoscut mulți ofițeri români în războiu și cu toți s'a înțeles ca și când ar fi fost frați de sânge. Cum oare să nemerească tocmai aici un reneșat? Pe urmă, la masă, a priceput tot, căci la fel se ascunde și dânsul de doi ani de zile, ferindu-se, ca un actor bătrân, de a-și arăta simțămintele cele fierbinți și purtând veșnic o mască pe obraz. De altfel, pentru el, primejdia e și mai mare decât pentru Bologa, întâi fiindcă e ceh și toți cehii sânt suspecti, apoi fiindcă... Nu-i mărturisi al doilea motiv, ci, după o mică pauză, îi povesti că el e din Znaim, oraș foarte drăguț și ceh curat, și că părinții l-au dat la școala militară ca să-și câștige mai curând pâi-

nea, deoarece erau mulți frați și fără avere. A ieșit cadet la optesprezece ani, dar viața militară nu i-a plăcut. În vara când a fost înaintat sublocotenent și s'a dus acasă în concediu, s'a amoretat nebun de fata unui profesor, tot din Znaim. A vrut s'o iea de nevastă, dar iubita lui n'avea zestrea reglementară, ba chiar nici-un fel de zestre. Atunci, fiindcă nu putea renunța la fată, s'au logodit. El s'a hotărât să-și creeze o carieră nouă, iar ea s'a legătuit să-l aștepte. S'a înscris în aceeași toamnă la drept și s'a așternut pe carte. A mers greu. Serviciul îi reteza mereu avântul și superiorii nu vedeau cu ochi buni strădaniile civile. Totuș în șapte ani a terminat. Era locotenent. Prin demisie a dobândit gradul de căpitan de rezervă, dar și de candidat de avocat. Practica a făcut-o în Znaim, aproape de logodnică. Peste un an deschizând cancelarie de avocat, s'a putut însura. Căsnicia a fost rodnică: anul și copilul... Azi are patru, doi băieți și două fete. Războiul a întrerupt seria. Al cincilea de abia acum e pe drum... Dintr'un portofoliu scoase niște fotografii și-i arătă, falnic și mișcat, întâi copilașii, pe rând, cu numele și obiceiurile fiecăruia, apoi pe nevastă-sa.

— Să știi însă că fotografiile sânt mizerabile — adăogă el cu însufletire. Mai ales nevastă-mea... e de o mie de ori mai bine, delicată, blândă, frumoasă... Cine o cunoaște, trebuie s'o adore...

Sărută fotografiile, le puse bine și murmură înduioșat, cu ochii scăldați în lacrimi:

— Din pricina lor și de dragul lor, sânt cum sânt, Bologa!... Altfel, Dumnezeu știe, poate că și eu... Așa însă nu pot... Sânt capabil de orice lașitate, numai să nu mor înainte de a-i îmbră-

țișă, să mă pot întoarce la ei... Ce vrei! Sânt un nenorocit... Și totuș, în doi ani, o singură dată am fost acasă, cinci zile! Înțelegi? O, câinii, câinii!

Scrâșni dinții, cu lacrimi gârlă pe obrazii grași, înroșiți de emoție. Se auziră pași coborând în adăpost și Klapka se potoli brusc, întorcându-se cu spaimă spre intrare. Era un sublocotenent care venea să ia înțelegere cu Bologna în privința serviciului de noapte.

— Poate să ne viziteze și la noapte reflectorul și ar fi bine să-i pregătim o primire triumfală — zise sublocotenentul.

Se așezară la masă, întinseră hărțile, se sfătuiră, văzură unde a apărut reflectorul ultima dată și chibzuiră unde trebuie să apară la noapte, aprinseră un muc de lumânare, făcură socoteli și planuri de tragere...

Preocupat de reflectorul dușman, Apostol Bologna nici nu se mai gândi la Klapka. De altfel toată noaptea stătu de veghe, alergând dela postul de comandă la tunuri, dela tunuri la cele câteva observatoare ale bateriei, repezindu-se chiar până la observatorul din linia infanteriei, agitat parcă ar fi fost în joc toată fericirea lui și soarta lumii întregi. Ceasurile însă trecură, veni dimineața și reflectorul nu se arătă.

Și noaptea următoare la fel, și noaptea a treia la fel... De abia a cincea noapte, când nu credeau că are să vie, a venit iar, mai sfidător, mai batjocoritor... Au cheltuit zeci de obuze, dar lumina s'a plimbat nepăsătoare peste câmpurile brăzdate de șanțuri.

A doua zi, pe la amiazi, Bologna se pomeni iar cu Klapka la baterie. Era foarte palid și cu ochii mai tulburi și mai bolbocați ca de obicei. Ii spuse că adineaori colonelul i-a poruncit cate-

goric să sfârșească scandalul cu reflectorul, fiindcă ajungem de râsul și ocara armatei, adăogând că comandantul diviziei a făgăduit o decorație celui ce va zdrobi batjocura rusească.

— Azi-noapte l'am încadrat și totuș ne-a scăpat! zise Bologa furios, încheind cu o înjurătură ungureasă. În doi ani n'am primit nici-o observație și acuma, din pricina unui fleac de...

— Nu te înfură, prietene, și nu înjura — răspunse Klapka abătut. Observația nu te privește pe tine, ci pe mine!

— Pe toți ne privește, domnule căpitan, și tocmai asta-i...

— Poate că înainte de a lua eu comanda divizionului, dar azi toată vina cade numai asupra mea! Am simțit aceasta foarte limpede din chiar vorbele colonelului, din tonul lui, din... M'a întreat pentru ce anume am fost mutat aici, înțelegi?

Căpitanul se așezase pe scaun, lângă masa cu hărțile, și se uita întrebător și speriat la Bologa care, nedumerit, răspunse:

— În interes de serviciu, firește. De altfel în războiu nici nu se mai ține seama de alte interese...

— Ei bine, colonelul știa, trebuie să știe, și totuș m'a întreat — zise Klapka mai încet și cu o umbră de mister în glas. Iar când, de frică, i-am spus o minciună, el nici n'a clipit din ochi, încât am fost silit să mă rușinez de lașitatea mea!

Tăcu, așteptând un răspuns sau o întrebare. Pe Bologa însă atitudinea și glasul căpitanului îl uluiră, trezindu-i deodată în suflet toate sbuciumările care crezuse că s'au stins fără urme.

Ar fi vrut să protesteze și să isprăvească cu omul acesta care, urmărindu-l cu încrederea, îl făcea părtașul unor gânduri primejdioase. Simția însă cu groază că, în adâncul inimii, gândurile acestea îi erau dragi și le tănuia acolo ca niște odoare prețioase.

— Domnule căpitan... — murmură Apostol, uitându-se în ochii lui, rugător.

Din privirea și glasul lui, Klapka sorbi un îndemn care îi lumină fața frământată. Ca și când ar fi pornit să-și golească dintr'odată tot sufletul, oftă greu și zise:

— Mă înăbușe lașitatea, Bologna! Nu mai pot! Am crezut că, tănuind-o, voi scăpa de ea, și acuma mă gâtue... Ai văzut privirea lui Svoboda sub ștreang?... Nu se poate să n'o fi remarcat, toată lumea a văzut disprețul și mândria și nădejdea... Asta-i moartea noastră eroică! Pe frontul italian, un român a fost spânzurat pentru aceeași vină... Am văzut bine, a avut aceeași privire în fața funiei... Atunci însă n'am priceput nimic. Tocmai peste câteva luni mi-am dat seama, în groază și în lașitate... Trei ofițeri din regimentul meu, unul chiar din divizionul meu, toți cehi, au fost prinși într'o noapte, între linii, cu planuri și cu hărți și cu secrete. Eu eram să fiu al patrulea, dar în ziua plecării am primit de acasă o scrisoare și m'am ascuns ca un hoț. Scrisoarea mi-a reamintit casa, copilașii, nevasta, în scrisoare am găsit speranțe de viitor și de fericire, am găsit iubire multă, toată iubirea mea... Cum să risc eu toate acestea pentru... pentru ceva... pentru un vis?... Totuș pe urmă am fost trimis și eu, cu dâșii, în fața Curții Martiale, ca complice. Și acolo m'am lepădat de ei, ca de lepră, și am tăgăduit, agățându-mă cu

desperare de viața asta rușinoasă! Iar ei au tăcut și nici măcar nu m'au disprețuit. Secera morții scânteia în fața lor și ei n'au clipit din ochi... Apoi când s'a citit amenințarea spânzurătorii, au strigat toți trei, într'un glas, acolo, înaintea Curții, „trăiască Bohemia“, în vreme ce eu tremuram ca un biet cerșetor de milă. Ba ca să dovedesc tuturor cât sunt de nevinovat, m'am dus și la execuție... Vezi, până unde poate merge lașitatea?... Lângă sat e o pădure prin care armata și-a croit drumuri speciale, ferite de aeroplanelle italiene, pentru trebuințele frontului. Am mers cu convoiul de execuție și am ajuns într'o poiană largă. Convoiul s'a oprit puțin în mijlocul poienii și m'am uitat împrejur să caut stâlpii spânzurătorilor... Stâlpi nu erau, dar în schimb în fiecare copac atârnavu oameni, agățați de crengi, cu capetele goale și cu tăblițe de gât, pe care scria „trădător de patrie“, în trei limbi. Mi-a înghețat inima în piept și totuș n'am îndrăznit să tremur. Ca să-mi pot tăinui mai lesne înfiorarea, mi-a trecut prin minte să-i număr, să văd câți sunt... Inchipuește-ți ticăloșie de om! Dar cum să-i numeri, când toată pădurea era plină de spânzurați? Ori poate că numai groaza m'a făcut să-mi pară mai mulți?... Atunci am închis ochii, gândindu-mă cu mirare stupidă: „Asta-i pădurea spânzuraților...“ Un maior ungar, înalt și cu profil de pasăre, mi-a șoptit, poate ca să mă ispitească: „Toți sânt cehi... și ofițerii, și soldații... numai cehi!“ Am tăcut parcă mi-ar fi făcut o mustrare. Apoi i-au spânzurat pe toți trei deodată și pe acelaș copac, un fag bătrân cu tulpina scorburoasă. Când le-au pus ștreangul de gât, m'am uitat bine în ochii lor... Străluciau cumplit, ca niște luceferi

prevestitori de soare, și atât de măreț și cu atâta nădejde, că toată fața lor părea scăldată într'o lumină de glorie. Atunci m'am simțit mândru că sânt frate cu cei strălucitori de sub ștreang și am dorit moartea cu o însetare uriașă! Dar numai o clipă, o singură clipă! Pe urmă am privit svârcolirile trupurilor, am auzit pârâitul crengilor și numai inima îmi tremura, încet, fricoasă, hoțeste, ca nu cumva s'o audă vre-un vecin... Peste câteva zile am fost mutat ca suspect... Acuma vezi de ce am fost mutat?... Și crezi că am plâns măcar după ce m'am întors dela pădurea spânzuraților? Sau măcar în tren, venind încoace? Sau aici?... M'am bucurat, Bologa, auzi, că trăesc, c'am scăpat de pădurea spânzuraților! Până adineaori m'am bucurat, până când m'a întrebat colonelul de ce am fost mutat! Numai adineaori am plâns cu capul vârît în mantie ca să nu mă simtă nici ordonanța. Numai adineaori, de frica pădurii spânzuraților!

Klapka se opri cu niște ochi atât de mari și de îngroziți că Bologa își simți sufletul copleșit de milă. În tăcerea adăpostului inimile lor băt看 deopotrivă de înfricoșate... Locotenentul vru să-i spue o vorbă de mângăere și se pomeni șoptind:

— Domnule căpitan, pădurea spânzuraților...

Își luă seama însă și plecă ochii în pământ, neputincios și umilit.

— Acuma înțelegi întrebarea colonelului? reveni căpitanul cutremurându-se parcă ar fi vrut să se scuture de o apăsare. Și observația cu reflectorul?... Vezi cum se leagă?... Observația e amenințare pentru mine: ori reflectorul, ori...

Iar se cutremură și apoi continuă mai gătit:

— Trebuie să nimicim reflectorul, Bologna, frate de suferință! Altfel...

— Pădurea spânzuraților — murmură Apostol cu ochi scânteetori de o ură nouă, plămădită în sufletul lui pe nesimțite.

Klapka, parcă povestind și-ar fi ușurat inima, vorbește pe urmă numai de reflectorul rușilor, prinse să arate pe hartă, să măsoare, să combine cifre și formule... Bologna îl asculta din ce în ce mai mohorât, fără să mai rostească un cuvânt. Glasul căpitanului, în care bâlbâia numai frica, începu să-l indigneze. Se stăpânea, simțind însă cum i se infiltra ura în sânge, cum îi alerga prin toate vinele ca o otravă. Se uita pe hartă și vedea numai degetele căpitanului, ținând compasul și mișcându-se de ici-colo, desenând o umbră ciudată, în formă de spânzurătoare...

Apoi Klapka plecă liniștit, încrezător, cu fața înflorită de un zâmbet, lăsând pe Bologna singur în adăpostul umed.

6.

Ii clocotia inima și creerii îl usturau. Stătu un minut în picioare, cu ochii după Klapka, apoi se prăbuși pe scaun, în fața hărții, agățându-se de compas ca de o nădejde mântuitoare. Dar nici degetele nu-l mai ascultară... În sufletul lui, ca și împrejurul lui simția o scârbă chinuitoare în care i se scufunda toată viața.

Iși rezemă capul în palme, privind liniile, punctele, unghiurile însemnate pe hartă. I se păreau niște semne cabalistice și se mira cum le-a putut înțelege până azi? Și, în același timp,

ii încolți în minte o întrebare, ca un cârlig: ce caută el aici? Pe urmă, împrejurul întrebării se adunară răspunsuri, lămuriri, alte întrebări și alte răspunsuri care însă, cu cât se înmulțeau cu atât îl nemulțumeau mai rău, fiindcă toate împreună nu-i deschideau nici-o punte de mântuire.

— Ce ridicol am fost cu concepția de viață — se gândi apoi deodată. Cum nu mi-am dat oare seama că o formulă neroadă nu poate ține piept vieții niciodată?

Acum, uitându-se în urmă, i se păru că toată viața i-a fost goală ca o pungă de hârtie model. Ii era rușine de trecut și-și aminti cu o părere de rău dureroasă momentele când viața a încercat să-l atragă în mersul ei și el s'a împotrivit prostește, înăbușindu-și cu îndârjire avânturile. Chiar svârcolirile lui de acuma cu năzuințele desperate de a-și înfrânge pornirea inimii...

— Don' locotenent, am adus prânzul — zise ordonanța care se oprise la spatele lui Bologa cu sufertașul.

Apostol, auzind vorba românească, sări drept în picioare ca și când l-ar fi lovit cu un ciomag în moalele capului.

— Da... bine... bine, Petre — bâigui buimăcit, clătinându-se pe călcăe și apoi trântindu-se pe pat ca să nu-i observe soldatul tulburarea.

Ordonanța așeză masa, trăgând cu coada ochiului spre Bologa. Il văzu amărît și, crezând să-l ușureze, întrebă supus:

— Ați primit vreo veste rea de acasă, don' locotenent?

— Ce veste, măgarule? răcni deodată Bologa,

ridicându-se furios. Ce-ți pasă ție?... Numai acasă îți umblă gândurile, afurisitule, acasă!

Soldatul înlemni în poziție, cu fața la locotenentul aprins de mânie. Era om de peste treizeci de ani, înalt, spătos, cu mâinile ca niște lopeți, cu obrații osoși și cu ochi nespūs de blânzi în care pâlpâia evlavie și resemnare. Apostol îl avea ordonanță de vre-o șapte luni și Petre îl slujea cu o credință de câine, fericit că l-a scos din foc. De altfel i-l recomandase, într'o scrisoare, chiar doamna Bologna, căci era tot din Parva, cunoștea pe „domnișorul“ din leagăn și lăsase acasă cinci copii.

Întâlnind pe urmă ochii ordonanței, furia locotenentului se topi într'un val de rușine. Își dădu seama, îndată, că numai graiul românesc l-a scos din țâțâni, fiindcă a venit ca o muștrare peste gândurile lui răvășite de imputări. Ii păru rău că s'a înfuriat și în părerea aceasta de rău simți mulțumire de sine și înălțare. Se sculă, făcu trei pași spre intrarea adăpostului, se întoarse înapoi și zise trist, sincer, parc'ar fi vorbit cu un prieten vechiu:

— Sânt amărît, Petre, și nu știu ce am... O, Doamne, războiul...

Se cutremură înfricoșat. Era întâia oară că se plângea de războiul. Până acuma chiar suferințele războiului i se păruseră firești și socotise lași pe cei ce murmurau împotriva lor... Soldatul, liniștit, cu o lucire sumbră de pocăință în ochi, răspunse grav:

— Pedeapsa lui Dumnezeu, don' locotenent, pentru păcatele oamenilor.

— Dar dacă nu-s pedepsiți păcătoșii, ci tocmai cei asupriți? întrebă Bologna stăruitor.

— Dumnezeu ține cumpăna dreaptă — zise

Petre cu o credință profundă. Moartea nu-i pedeapsă. Viața e pedeapsă. Și numai chinurile trupului și suferințele îndreaptă pe om spre mântuirea sufletului...

Apostol se așeză să mănânce. Credința ordonanței o cunoștea de mult și aceleași vorbe cucernice le auzise de zeci de ori. Petre, care și acasă fusese vestit de bisericos, în vârtoarea războiului s'a scufundat într'un adevărat fatalism religios. De altfel, fiind singurul român în regiment, era singurul cu care Bologa, vorbea românește. Soldatul glăsuia acuma despre suferință și despre Dumnezeu, și Bologa, mâncând, îl asculta și se gândea că niciodată nu l'a ascultat cu atâta dragoste. Il întrerupse și aduse vorba despre Parva, despre cei de-acasă... Petre oftă și umplu adăpostul cu fel de fel de amintiri care îi înduioșau deopotrivă. Apostol simțea din ce în ce cum îi crește inima, cum îi bate năvalnic și cum bătăile se încheagă într'un cântec de biruință. O dragoste mare îi înfiora sufletul. Se uită la Petre mișcat, având impresia că într'însul s'a întruchipat toată Parva, toți cei ce vorbesc românește. Li venea să-l îmbrățișeze și să se arunce la picioarele lui, cerându-i iertare. Și în cele din urmă, ne mai putându-se stăpâni, murmură cu glas de fericire:

— Petre, Petre, fratele meu... nădejdea mea...

Soldatul tăcu o clipă nedumerit. Apoi clătină din cap și zise domol, resemnat:

— Doamne-ajută...

7.

Câteva nopți nu mai apăru reflectorul. Apostol Bologa, de veghe în observatorul din șanțurile infanteriei, îl aștepta însă mereu cu atenția încordată, ca să mulțumească pe Klapka. În liniștea nopților, tulburată doar rare ori de vre-un foc de pușcă speriat, avu răgaz destul să-și judece, precum obișnuia, credința cea nouă, convins că numai însuflețirea care rezistă pe cântarul minții e vrednică să locuiască trainic în sufletul omului. Și se bucura simțind că primenirea lui sufletească, ori cum o răsucea, îi încălzea inima, pe când vechea „concepție”, pentru care douăzeci și șapte de luni și-a primedit viața, a fost veșnic severă ca o mamă vitregă. Iși zicea acuma că viața ființează numai prin inimă și că, fără de inimă, creierul rămâne o biată grămadă de celule moarte. Ii era rușine însă amintindu-și că i-au trebuit doi ani de războiu ca să ajungă acolo de unde a pornit împotriva sfaturilor doamnei Bologa, ale protopopului și ale tuturor, afară de Marta... La gât purta un medalion cu o buclă blondă și chipul unui căpșor fermecător. I le-a dat când a fost acasă, în concediu, șoptindu-i „eroule”, cum de altfel îi zicea și în scrisori.

— Marta e vina tuturor... — încercă să-și zică în taină, ca o scuză față de conștiința dojenitoare. Dar își curmă gândul, alungându-și din suflet lașitatea: Marta nu m'a îndemnat nicio dată să fiu erou, cu nici-o vorbă... Numai gelozia mea neroadă a socotit că, prin uniformă și vitejie, are să-i potolească cochetăria. Va să zică

numai eu sânt vinovat și trebuie să îndur re-muscările...

De altminteri trecutul i se părea mort și se ferea să-l desgroape. Mai mult îl preocupa viitorul care-i mîjea ca o auroră strălucitoare după o noapte vijelioasă. Nu-l vedea încă lămurit, dar ceața care-l aburea avea sclipiri trandafirii... Inima îi era plină de un simțămînt mîngăetor.

— De acum începe o viață nouă! se gîndea mereu cu bucurie. În sfârșit mi-am găsit calea... Au trecut șovăirile și îndoelile! De acum, înainte!

O poftă de viață vajnică îi clocotea în piept. Când venea, dimineața, dela observator și se întindea pe patul de scânduri, adormea repede și visa numai fericire...

Intr'o după amiază târzie se pomeni iar cu Klapka la baterie. Bologa, aducându-și aminte de îngrijorarea de deunăzi a căpitanului, se miră văzându-l foarte senin și zâmbitor, cu o mulțumire în ochi aproape provocatoare. După ce inspectară împreună tunurile și oamenii, coborîră în postul de comandă, unde ardea pe masă un muc de lumânare.

— N'am avut noroc, domnule căpitan — zise Apostol cu o ușoară ezitare. Dacă n'a vrut să vie...

— Cine? întrebă Klapka. A, da... Ia mai dă-l dracului de reflector, Bologa! adăogă apoi ne-păsător.

Locotenentul tăcu zăpăcit, uitându-se în ochii căpitanului în care acum câteva zile îl îngrozise pădurea spânzuraților. Klapka însă urmă netulburat:

— Omul cu buba se sperie de toate umbrele. Așa și eu cu colonelul nostru! Că-i mîncător de oameni, călău... Când colo e om foarte de

treabă... A, nu ți-am spus?... A venit mai în fiecare zi pe la mine... de patru ori... Ți închipui tremurături pe capul meu! Eram sigur că vrea să mă prăpădească. În sfârșit, eri, de frică, i-am spus verde pentru ce am fost mutat aici, bătându-mă în piept, firește, că sânt nevinovat, că... M'a ascultat, m'a ascultat și la urmă mi-a zis, fără pic de imputare, înțelegi, mi-a zis: „Știu... Așa vin nenorocirile asupra oamenilor...” Și atâta tot!... Apoi am vorbit despre Viena, despre opere, despre americani, în sfârșit prietenește!... Ba se vede că a prins și simpatie de mine, căci azi dimineață iar a venit în inspecție. Adică ce inspecție, că nici n'am mai pomenit de serviciu... În schimb mi-a dat o dovadă definitivă de încredere... O dovadă hotărâtoare!... Anume, în mod absolut confidențial, mi-a comunicat o mare taină oficială... Așa că de acuma n'am nici-o grije, sânt liniștit!

Pe Bologa vioiciunea și seninătatea căpitanului îl supărau. Cu glas de imputare, îl întrepruse:

— O taină oficială ce importanță are pentru noi? Și încrederea, și bănuiala sânt deopotrivă de chinuitoare!

— Nu, nu! strigă căpitanul cu căldură. Să nu exagerăm! Oameni de treabă sânt pretutindeni și în toate neamurile. De ce să exagerăm?... Ei bine, colonelul e un om, indiferent de situația lui, asta trebuie s'o recunoaștem! De altfel secretul ne interesează și pe noi, fiindcă e vorba de schimbarea diviziei. Din Italia e pe drum o divizie obosită, ca să ne schimbe...

— Atunci noi trecem iar pe frontul italian? întrebă Apostol.

— Nu, nu pe frontul italian — răspunse

Klapka repede, cu oarecare mândrie. Pe frontul românesc...

În clipa când să rostească ultimul cuvânt, își aduse aminte că locotenentul e român, dar nu mai avu vreme decât să-l pronunțe mai încet. Bologa îngălbeni și, parcă n'ar fi auzit bine, repetă mașinal:

— Pe frontul...

Nu sfârși, ca și când i s'ar fi înfipt în beregată o ghiară înăbușindu-i glasul. Rămase cu gura căscată și se holbă năuc la căpitanul care, dându-și seama cât a fost de imprudent, murmură prostește:

— Iartă-mă, prietene... Am uitat că tu... Sânt un...

În creerii lui Apostol însă deabia atunci începu să țieue cuvântul de care se spăimântase, ascuțit și sfâșietor parcă i-ar fi scormonit un pumnal. Se sculă brusc în picioare și alergă de ici-colo, frângându-și mâinile și șoptind desperat:

— Nu se poate... nu se poate... nu se poate...

Klapka, mereu zăpăcit, încercă să-l consoleze, zicând fără convingere:

— Liniștește-te, Bologa, ce Dumnezeu... La urma urmelor viața nu merge fără compromisiuri, fără jertfe și...

Deodată Apostol Bologa se opri în fața lui, cu obrajii albi, cu ochii stinși, încât căpitanul amuți.

— Orice... orice, numai asta nu se poate! izbucni dânsul cu o voce arzătoare. Asta ar fi o... o... o...

Pereții de bârne ai adăpostului închegară eforturile lui de a găsi cuvântul într'un vuet prelung, încât Klapka îl apucă de braț vrând să-l facă să vorbească mai încet. Și Apostol, ca

și cum ar fi înțeles, se încurcă, plecă fruntea și sfârși murmurând:

— O... o crimă...

— Așa-i, dar ce putem noi face? zise căpitantul înăbușit, cu ochii spre intrare. Eu pricep și împărtășesc zdruncinarea ta, totuș voi aveți și mângăerea că baremi există și în tabăra cealaltă frați care luptă pentru mântuirea voastră, pe când noi nici n'avem încotro să ne aruncăm privirea! Pentru noi singurul mijloc de a fi eroi este să murim spânzurați!

Bologa se lăsase pe un scaun coplesit. Klapka, incredințat că l-a potolit, continuă cu mai multă siguranță:

— O crimă imensă e în deobște războiul, dar cu deosebire războiul Austriei! Incaltea când un popor de acelaș sânge ia armele, cu sau fără dreptate, știu cu toții că izbânda va fi spre folosul neamului și prin urmare fiecare om poate muri cu credința că s'a jertfit pentru binele tuturor. La noi însă niște stăpâni urîți au trimis robii să moară ferecându-și lanțurile!... Atunci? În mijlocul vălmășagului de crime ce mai poate cumpăni o crimă micuță care-ți strivește ție sufletul? Cui îi mai pasă aici de sufletele noastre?

— Atunci urmează să...? întrebă repede Bologa care începuse să asculte și n'avea puterea să aștepte.

— Să mergi unde vom merge toți — zise Klapka grav, cu o resemnare îndurerată. Să mergi, să faci ce vom face toți și să-ți închizi ermetic toate porțile sufletului până ce va sosi pacea sau se va prăbuși lumea sau până ce-ți va veni rândul și ție să mori și să scapi de toate chinurile!

Apostol tresări și răspunse cu protestare în glas:

— Dar dacă eu nu vreau să mor!... Nu vreau, nu mai vreau!... Acuma trebuie să trăesc! Acuma nu mai vreau să mor!

Klapka tăcu o clipă și apoi zise cu un zâmbet care voia să-i ascundă sfiala:

— Mie nu-mi șade bine să-ți vorbesc ție de moarte, știu... De frica morții sau de dragul vieții, poate că-i acelaș lucru, sânt laș... da, da, recunosc și mărturisesc, sânt în stare să înghit orice rușine, orice umilire... Totuși mi-am zis de multe ori, uite așa cum mă vezi, mi-am zis că morții sânt cei mai fericiți, fiindcă ei cel puțin au pus cruce tuturor durerilor... Mi-ești drag, Bologa, și dacă n'ai fi fost tu aici, n'aș fi avut atâta încredere în mine însumi... Dar vezi, chiar noi, care ne-am apropiat sufletele prin suferințe comune, și noi trebuie să ne împărtășim sbuciumările într'o limbă străină! Atunci cum să nu-i invidiem pe cei morți, Bologa?

Locotenentul nu-l mai asculta. Liniștea lui Klapka însă îl neliniștea mai rău. Întrebă deodată cu un fir de nădejde în privire:

— Și crezi d-ta că-i sigur?...

Căpitanul, după o șovăire scurtă răspunse hotărât, parcă ar fi căutat să-i dea un leac amar:

— Din nenorocire nu încape nici-o îndoială, dragul meu. Divizia de schimb a plecat din Italia. Mâine, poimâine trebuie să sosească. Într'o săptămână ne va lua locul și peste alte câteva zile noi vom fi în Ardeal, pe frontul...

Ochii lui Bologa îl ardeau. Tăcu brusc și lăsă capul în pământ, examinându-și cizmele pline de noroiu și tremurându-și nervos genunchii, în vreme ce Apostol porni de colo până colo, ca un

lup în cușcă, respirând greu, cu tâmplele dogo-rite. Peste două minute apoi, cu o hotărîre nouă, locotenentul se opri iarăș în fața lui Klapka:

— Domnule căpitan, te rog... te implor... Scapă-mă!... D-ta mă poți scăpa!... Nu vreau să mă duc pe frontul...

Klapka ridică ochii la el, neînțelegând ce vrea. Bologa însă urmă tot mai înfrigurat:

— Trebuie să se găsească un mijloc de salvare!... Mutați-mă la un regiment care rămâne aici!... Ori trimiteți-mă înapoi în Italia, oriunde, numai acolo nu!... Voiu lupta ca și până azi, jur! Voi... Am trei medalii de vitejie, toate trei dobândite cu... Numai acolo nu pot merge... Acolo presimt că am să mor... Și nu vreau să mor! Trebuie să trăesc!

Căzu pe pat, cu obrajii în palme, biruit de lacrimi. Căpitanul era înduioșat și simția că, dacă ar deschide gura, l'ar năpădi plânsul și pe el. În văgăuna întunecoasă suspinele lui Apostol îngroșau aerul, iar lumina sfârâitoare de pe masă tremura pe pereți niște umbre neliniștite... Într'un târziu, după ce sughiturile locotenentului se mulcomiră, Klapka zise:

— Ei, te-ai mai răcorit?... Atunci putem vorbi ca doi bărbați, ba chiar ca doi soldați!... Adevărul este că în războiu nu trebuie să cugeți, ci să lupți... cel puțin așa perora un general, deunăzi, la cartier. Dar lucrurile astea e nevoie să le cumpănim bine-bine și fără pripire, altfel... De-ai chibzui puțin, ai vedea că eu n'am nici-o putere. Eu nu pot propune nimic, fiindcă sânt stigmatizat: ceh, adică trădător... Pentru cei de seama noastră s'au inventat mitralierele din spatele liniilor, menite să ne ațâțe pofta de vitejie în caz de șovăire... Dacă aș îndrăzni eu să te

propun pentru mutare, imediat am fi bănuți amândoi! Imediat! Un ceh, cu antecedentele mele, să ia partea unui român?... Nici nu-ți închipui ce tãmbãlau, ce... Numai generalul te-ar putea salva, dacã ar fi om și ar avea inimã... Crezi însã cã pe aici sânt mulți oameni? Crezi cã...

Bologa, care se ridicase și ascultase urșuz, se agățã de o vorbã și strigã:

— Am sã mã prezint generalului!

Klapka se spãimântã ca și când însuși generalul l-ar fi surprins complotând. Rãspunse în șoaptã:

— Astãmpãrã-te Bologa!.. Te rog!... Ce, tu nu cunoști pe generalul Karg? Doar ți-e comandant de aproape un an... Karg? Un cãine, un... Ar fi capabil, în loc de rãspuns, sã te trimitã direct la Curtea Marțialã...

— Atunci ar urma sã plec fãrã sã încerc baremi a mã împotrivi sau a ocoli ticãloșia? izbucni iarãși Apostol, acuma însã furios și scrâșnind dinții.

— Ascultã sfatul meu, prietene — zise cãpitantul liniștit. Sânt mai bãtrân ca tine și am îndurat multe în viațã... Rãzboiul n'are altã filosofie decãt norocul. Lasã-te deci în grija norocului. Parcã în doi ani de zile moartea nu ți-a cântat la urechi pe toate glasurile, și totuș norocul te-a ocrotit. Poate cã te iubește norocul... Nu-l zgândãri, nu-l stãrni... Lasã-l...

— Și cum simt cã acolo mã așteaptã o primejdie cumplitã! murmurã Bologa deodată foarte abãtut, cutremurându-se. Niciodată n'am avut presimțiri atãt de...

— Primejdiile sânt azi pretutindeni — făcu Klapka stãpânindu-se. În aer, pe front, acasã, în toatã lumea... Insuși pãmântul mi se pare cã

trece printr'o zonă de primejdii... Ce să facem? Norocul e scutul tuturor... Așa!... Ascultă-mă pe mine.. Mai chibzuește și o să-mi dai dreptate!... Dar fără patimă! Fără pripire!.. Calm!... Calm!..

Se sculă încet, își puse casca în cap, gata de plecare.

— Decât să mă duc acolo, mai bine trec la muscali! șopti atunci Apostol, uitându-se drept în ochii căpitanului.

— Ușor de zis — răspunse Klapka, liniștit, parcă ar fi așteptat de mult vorbele locotenentului. Dar dacă nu izbutești, știi ce te așteaptă!... Numai deunăzi ți-am povestit despre cei trei... Și ei au vorbit ca tine, ba și mai năzdrăvan... Iar azi poate că sânt tot în pădurea spânzuraților ca să îngrozească pe alții!

— În privința asta n'am nici-o grije — zise Bologa cu încredere. Când ar fi să mă prindă, m'aș împușca și aș isprăvi repede!... În orice caz eu n'am să mor spânzurat, asta ți-o garantez!

— Așa mi-au garantat și ei, prietene, dar împrejurările au fost mai puternice decât hotărârea lor... De aceea zic: ia seama, nu te juca cu norocul! Sânt mii și zeci de mii în situația ta și soarta le poartă de grije tuturor cum crede de cuviință...

Klapka îi strânse mâna fierbinte... În clipa următoare Apostol Bologa se pomeni singur, pironit în acelaș loc, cu ochii în gol, uluit de vedenii. Își veni în fire și, simțindu-se sleit de puteri, se trânti pe pat. Pe masă, în sfeșnicul improvizat, lumina începu să pâlpâie repede, să sfârâe și apoi deodată se stinse. Pe Bologa, întunerecul îl zgudui, buzele-i arse însă șoptiră cu îndârjire:

— Nu se poate!

8.

— Știi vestea, Petre? zise a doua zi Apostol către ordonanța care, ghemuit într'un colț al adăpostului, citea cu râvnă și evlavie Visul Maicii Domnului. Peste o săptămână, cel mult două, mergem acasă, în Ardeal...

— Bogdaproste! făcu soldatul, luminat de bucurie și începând să se închine. Bine c'a dat Dumnezeu și Maica Precista, că alții au mai fost câte-o săptămână, unii și mai mult, numai noi parcă sântem ciumați...

Bologa zâmbi aproape răutăcios văzând fericirea omului și urmă batjocoritor:

— Da ce, tu crezi că ne ducem să petrecem? Ehe, mai pune-ți pofta'n cuiu, bădiță! Ne ducem tot la bătae... să ne batem cu românii...

— Vai de mine, don' locotenent! sări Petre speriat. Doamne ferește! adăogă pe urmă închinându-se de mai multe ori. Doamne apără-ne și nu ne părăsi!... Mare păcat, don' locotenent... Apoi să nu-i trăznească Dumnezeu din senin?

Consternarea ordonanței îi făcea bine. „Dacă un om simplu se revoltă, atunci eu ce să fac?” își zise Bologa, uitându-se mulțumit la Petre, și îndată urmă în sine: „Atunci cum să nu înțeleagă și generalul?...“

De azi noapte îl urmărea gândul cu generalul și se sforța mereu să-și întărească convingerea. A chibzuit bine, a prevăzut probabilitățile și — Klapka n'are dreptate. De altfel Klapka e un fricos care vede pretutindeni călăi și spânzurători. Pe când el, Apostol Bologa, cu trei semne de vitejie pe piept... Sfaturile totdeauna l-au

plictisit, dar acuma ale lui Klapka îl înfuriau. Resemnarea i s'a părut o atitudine animalică, nevrednică de omul liber. Cu atât mai mult i se părea azi că a sta cu mâinile în sân ar fi o crimă cel puțin egală cu plecarea la războiu.

Inchipuirea că ar putea merge acolo îi stătea totuș înțepată în creeri ca o baionetă vrăjmașă. Trebuie s'o smulgă, altfel nu mai poate trăi. Mai ales că, în lumina spaimei de azi, amintirile trecutului îl împresurau ca niște amenințări din ce în ce mai negre...

Nădejdea în generalul de divizie îi risipia spaima. Și aceasta era o dovadă împotriva lui Klapka. Se hotărî să se prezinte la raport, să-i explice situația, să-l roage și să-i făgăduiască solemn că își va face datoria ori unde, afară de acolo... Vru să plece îndată, să sfârșească mai repede și să se liniștească. Puse pâna pe aparatul telefonic să anunțe că dorește să se înfățișeze comandantului diviziei. În ultimul moment își luă seama. Cum să ceară generalului mutarea când nu știe încă nimeni despre schimbarea diviziei? L'ar întreba: de unde a aflat, cine i-a spus? Ar fi o murdărie să trădeze pe Klapka, ar fi...

— Deocamdată trebuie să mai aștept — își zise dânsul. Intâi să se publice vestea schimbării, chiar neoficial... Trebuie să procedez cu băgare de seamă și cu demnitate!

Se liniști. Trecură trei zile... Nu se auzi nimic despre strămutarea diviziei. Nici Klapka nu mai veni, parcă i-ar fi fost frică să dea ochi cu Bologna care, din ce în ce mai stăpânit de speranță, începea să creadă că poate s'a contramandat ordinul. Inima îi ticăia de o emoție plăcută. Și, fiindcă se simția fericit, scrise mamei sale o scri-

soare lungă și plină de credință, în care, pe două pagini întregi, vestejia fapta lui Pălăgieșu împotriva protopopului Groza; apoi altă scrisoare, cu foc, Martei, comunicându-i că dragostea lui, în ciuda tuturor suferințelor, n'a scăzut și deabia așteaptă ceasul când să-și poată strânge în brațe logodnica.

Mai trecu o zi senină. Pe urmă sublocotenentul dela baterie îi spuse cum a aflat dela un infanterist că peste patru zile, cel mult, toată divizia trece pe frontul românesc. Bologa păli, dar ceru amănunte. Sublocotenentul i le dădu: că ofițerilor dela infanterie li s'a comunicat vestea, confidențial, de trei zile, că primele trupe din divizia de schimb au și sosit la Zirin...

În aceeași noapte, târziu, se ivi iarăși reflectorul, în sectorul de alături. Bologa, în postul de comandă, cu receptorul telefonic la ureche, asculta indicațiile observatorilor. Tunurile bubuiau aspru, răgușit, încât se cutremura pământul și, din tavanul adăpostului, printre bârnele groase se scurgeau firișoare de nisip.

— Ce-ar fi să-l doboare tocmai acum alții? se gândi el cu o părere de rău ciudată.

Când amuțiră tunurile și auzi că lumina a dispărut, Bologa avu o tresărire de bucurie. Ii veni în minte că Klapka a vorbit despre o decorație pentru distrugerea reflectorului...

— În orice caz o citație pe divizie e asigurată fericitului care îl va nimici! își zise, întorcând spatele telefonului. Oare cine va fi norocosul?

În suflet un glas îi răspunse că el trebuie să fie. Încercă să-l înăbușe, dar glasul deveni poruncitor. Atunci îi fulgeră prin minte: Dacă ar avea el norocul să spargă reflectorul rusesc și dacă, drept recompensă, ar fi citat sau decorat,

ce ușor și cu câte șanse de izbândă s'ar putea duce la generalul Karg!

Ideea aceasta i se păru atât de minunată că se miră cum de nu i-a venit mai curând, îndată ce s'a hotărît să se prezinte generalului?... Ii pieri pe loc orice urmă de somn, se repezi la hartă și se puse pe socoteli, pe însemnări, până la ziuă, cu o însuflețire neobosită și cu convingerea aprigă că viața lui atârnă de ceea ce face acuma.

Toată ziua o petrecu apoi cu binoclul la ochi, examinându-și sectorul cu atenție, comparând în gând punctele reperate pe hartă... Spre seară începu să-l roadă grija ca nu cumva, tocmai în noaptea aceasta, să lipsească iarăș reflectorul mântuitor. Totuș era gata să vegheze și o săptămână și să-l nimicească... Numai, între timp, să nu vie ordinul de schimbare! Dar nu, nu se poate! Trebuie să apară... trebuie... Seara, la zece, dădu poruncile convenite și porni spre observatorul cel mai înaintat... Ploua rece, leneș, monoton. Săgețile de apă se încovoiau, în văzduhul negru, cu luciri de oțel. Lutul ud, frământat de ploile toamnei, se agăța de cizmele locotenentului și plescăia la fiecă pas. Bolta de nouri parcă stătea să cază pe pământul amețit de întunerecul fără margini. Apostol Bologa, cu casca de fier înfundată pe cap, strâns în ulanca blănită, cu gulerul ridicat, înainta cu băgare de seamă, ferindu-se de băltoace, cu barba în piept. Inima îi bătea atât de năvalnic că nici nu simția plezniturile ploaiei.

Cunoștea drumul și terenul. De vre-o trei luni, de când s'a statornicit frontul, a făcut calea aceasta de sute de ori. Intră în labirintul de șanțuri de comunicație unde apa se aduna ca

în niște canale de irigație. Cizmele cu carâmbii înalți i se scufundau până din sus de glezne în noroiul cleios.

Ajunse asudat la postul de observație ascuns chiar în prima linie de tranșee. Schimbă două vorbe cu plutonierul zgribulit și apoi îl trimise la baterie.

Bologa se cocoță în dosul teodolitului, pe pi-păite. Nu vedea nimic. Aparatul era ferit de ploaie, în schimb în spatele observatorului se scurgeau șiroaie de apă din spărturile coperisului. Căută să se orienteze, dar o beznă atât de deasă acoperea lumea, că ochii lui nu puteau desluși nici-o nuanță în negrul înăbușitor, iar în urechi îi huruiău exasperant de uniform glasurile ploaiei care înghițeau toate sgomotele vieții. Iși simția bătăile inimii, dar creerii parcă i se topiau, muiați de gânduri.

Peste un ceas răpăiala mai osteni puțin. În același timp Bologa își dădu seama că mintea iarăș începe să frământa planuri și socoteli. Apoi se pomeni zicându-și:

— Pe asemenea vreme poți trece la dușman fără frică...

Cum pricepu rostul vorbelor, le curmă cu scârbă. Din clipa când și-a făcut convingerea că, distrugând reflectorul buclucaș, va dobândi dela generalul Karg mântuirea, i-a părut rău și i-a fost rușine că s'a gândit măcar să treacă la inamic. În doi ani de războiu spiritul milităresc i-a pătruns atât de adânc în fire, încât dezertarea, din orice motiv, i se părea o crimă neiertată.

— Totuș, dacă vrei să treci mai sigur, trebuie să pleci sau pe înserate, sau în zorii zilei — îi

veni iar în minte, acelaș gând, stăruitor ca o muscă pe care în zadar vrei s'o alungi.

Incetul cu încetul ploaia conteni și se porni un vânt aspru, cu șuerături sinistre, mai dește-lenind puțin întunerecul și cotrobăind vajnic prin observatorul lui Bologa care, în curând, simți în spinare o pată udă și rece. Se ghemui mai bine, ferindu-și spatele. Vântul însă îi pă-trundea prin haine, prin piele și-i zgâlțâia inima.

— Și reflectorul nu mai apare! murmură el dârdâind.

Iși înfipse ochii în bezna subțiată, cu furie nerăbdătoare. Acuma începeau să se deslu-șească, în nemîșcarea moartă, semne umile de viață. În dreapta și în stânga tranșeele infanteriei se întindeau, strâmbe și capricioase, ca niște linii grosolane pe o hârtie boțită. Ici-colo, ca mușuroaele, înțepenite, poate chiar înghețate, înaintea șanțurilor, zărea sau bănuia posturile de ascultare. La vre-o treizeci de metri, în stânga, începe sectorul căpitanului Cervenco... „Ce-o fi făcând oare Cervenco?... Bietul Cervenco...” În față câmpul zăcea neted, pierdut în noapte și biciuit de vântul ce mai scutura în răstimpuri stropi mari de apă din văzduh. Apostol Bologa știa că, exact la cinci sute optzeci și trei de metri, se află prima linie de tranșee rusești și i se părea că deosebește zigzagurile care înseamnă gardul morții. Inchipuirea lui mergea mai departe și, bâjbâind prin întunerec, arăta unde vine linia a doua, a treia, bateriile vrăjmașe, unde a fost ultima dată reflectorul...

Bologa nu îndrăznea să se uite la ceas de frică să nu-și piarză nădejdea în apariția reflectorului. Era sigur însă că a trecut miezul nopții. „Mai este vreme“, își zicea din ce în ce mai amă-

rît. Singurătatea îl strângea de gât. Simția o nevoie dureroasă de-a schimba o vorbă cu cineva, cu oricine, numai să nu fie singur, să nu poarte singur povara așteptării... Reflectorul nu s'a arătat niciodată înainte de miezul nopții; de obicei pe la două vine; deci nu i-a trecut vremea, poate să spere. Dacă însă n'ar apărea de loc, atunci...

— Numai ei ar fi de vină, dacă m'aș pierde! se gândi furios, amenințând cu pumnul liniile rusești nevăzute.

Apoi deodată, când se aștepta mai puțin, drept în față, chiar în sectorul bateriei, stârniță parcă de sfidarea lui, țâșni o lumină orbitoare și mândră, svârlindu-și întâile raze spre cerul căptușit cu nouri și apoi coborând pe pământ, repede, cu tremurături înfrigurate. Apostol închise ochii, înfricoșat ca în fața unei fantome, uitându-și tunurile și mânia, uitând tot, parc'ar fi visat.

— Hei!... Dormiți acolo?... Tunurile!... Nu vezi reflectorul? bombăni îndată un glas gros, batjocoritor, la câțiva pași, în șanțul infanteriei.

Bologa se desmeteci brusc. Cunoștea glasul: era un locotenent de infanterie, foarte înalt și uscățiv, care disprețuia fățiș pe toți artileriștii. Ochi cu teodolitul izvorul luminii și apoi aruncă un ordin scurt în gura telefonului. Peste câteva clipe bubuiturile izbucniră, rare, chibzuite. Totuși razele albe alunecau încet, nepăsătoare de obuzele vijelioase, scormonind întunerecul, apropiindu-se parcă sfidătoare de Bologa. Pe urmă, ca și când l-ar fi descoperit cum stătea zgulit în observatorul umed, se opriră chiar asupra lui, învăluindu-l cu farmecul lor rece, străbătându-i prin ochii bolnavi în toate ascunzătorile inimii,

răscolindu-i și tulburându-i gândurile ca un neașteptat răsărit de soare... În primul moment Apostol simți numai o ură năpraznică împotriva luminii care îl îmbrățișa fără voia lui. Dar când vru să rostească două cuvinte în telefon, ca să corecteze tragerea tunurilor, nu-și mai putu întoarce privirea. Desmierdarea razelor tremurătoare începea să i se pară dulce ca o sărutare de fecioară îndrăgostită, amețindu-l încât nici bubuiturile nu le mai auzia. În neștire, ca un copil lacom, întinse amândouă mâinile spre lumină, murmurând cu gâtul uscat:

— Lumina!... Lumina!...

Chiar în clipa aceea însă, parcă le-ar fi rețezat un paloș de călău, razele muriră și ochii lui Bologa se umplură de întunerec. Nu-și dădea seama ce s'a întâmplat. Tunurile băteau mereu, rar, cum poruncise dânsul.

— Mi se pare c'am spart reflectorul — se gândi atunci, mirându-se cum a putut face el asemenea ticăloșie și bucurându-se că a făcut-o.

Stătu buimăcit un răstimp, având conștiința că ar trebui să mai facă ceva și neputându-și aminti ce anume. Apoi deodată, speriat, simți receptorul telefonului și strigă:

— Rachetele!... Rachetele!...

Pe cerul mohorât se ivi, sfârâind mânios, un glob de lumină ca un ochiu iscoditor. În punctul unde fusese reflectorul, Bologa văzu prin binoclu mulțime de viermișori negri, zvârcolindu-se neputincioși. Iscoada din văzduh însă se stinse repede și tot atunci tunurile amuțiră singure, fără ordin, sătule parcă și mulțumite. Intunerecul și tăcerea înfășurară pe Apostol ca un lițoliu aspru, în vreme ce ochii lui, cu pupilele largi, se chinuiau într'o așteptare fără scop. În fundul

sufletului însă simția clar cum pâlपâe dragostea de lumină, blândă, mângăetoare...

Apoi iar auzi, de astădată chiar la spatele lui, glasul locotenentului de infanterie:

— În sfârșit, bine c'a dat Dumnezeu de ați isprăvit cu reflectorul, că era mai mare rușinea!... Te pomenești că iei și o medalie de viteză, fiindcă la noi așa se dau decorațiile... În orice caz, eu te felicit!... Noapte bună!...

Fără să aștepte răspuns, locotenentul se depărtă, mormăind, prin băltoacele șanțului de apărare.

— Ce s'a întâmplat, Doamne? își zise Bologa, înfiorându-se și căutând să se trezească din amorțeala ce-i oprise în loc gândurile.

Vântul sufla mai frigos, desfundând iarăși o bură de ploaie mărunță, moleșitoare. Picurii îi țârâiau în spinare ca niște fire de nisip... Apostol își zicea că la fel îi țârâe și gândurile în creeri, subțiri, nesigure, pipăitoare. Incetul cu încetul însă izbuti să le rânduiască... Va să zică și-a atins ținta și se poate prezenta în fața generalului. Va să zică nu va mai trebui să meargă cu divizia pe frontul românesc, asta e aproape sigur. Atunci de ce nu se bucură cum s'a bucurat când i-a venit ideea să zdrobească reflectorul?... În loc de răspuns, în suflet îi răsări deodată lumina albă pe care o gătuise adineaori, strălucind ca un far într'o depărtare imensă. Și strălucirea i se părea când ca privirea lui Svoboda sub ștreang, când ca vedenia pe care a avut-o în copilărie, la biserică, în fața altarului, sfârșind rugăciunea către Dumnezeu... Lumina îi înăbuși întrebările și-i liniști inima ca și cum i-ar fi deschis o cale dreaptă, netedă, într'un ținut sălbatec și neumblat. Cu un ceas în urmă toate nădejdiile

lui erau în alții și n'avea încredere în sine. Acuma era sigur că mai curând se va pune de-a-curmezișul soartei decât să-și mai pângărească sufletul, fiindcă în suflet, în lumină i se călea mântuirea...

Intunecul se subția treptat. Vântul sufla mereu și uneori cânta ca o chemare prelungă, confuză, ademenitoare. Atunci, ca o ispitire, în mintea lui Bologna încolți iarăși gândul că aceasta e ora dezertorilor... Și gândul nu i se mai păru respingător, ca și când i s'ar fi șters din creeri toate convingerile trecutului.

Un sergent veni să-l schimbe, deși Apostol uitase să dea ordine. Ii părea rău că pleacă din singurătatea care acuma îi era dragă. Se strecură prin tranșeele în zig-zag, pe la spatele sentinelor înșepenite lângă arme. Când să co-tească spre șanțul de legătură, se ciocni cu căpitanul Cervenco.

— N'am putut închide ochii toată noaptea — murmură căpitanul abătut. Imi pare rău c'ați nimicit reflectorul, nu știu de ce... Ați ucis lumina, Bologna!

— Aici e lumina! răspuse Apostol, triumfător, bătându-și inima cu palma.

— Da, da, ai dreptate! Aici e lumina, și suferința... Aici e toată lumea! zise Cervenco cu o sclipire în ochi.

Apostol Bologna trecu înaintea prin șanțurile întortochiate, cu spatele încovoiat, cu ochii strălucitori, cu sufletul plin de încredere, împăcat și mulțumit parcă s'ar fi purificat într'o bae de virtute.

9.

Pe la amiazi, pe când Bologa dormea încă, un zbârnăit strident, la capătul lui, îl făcu să sară drept în picioare, îngrozit, ca și cum s'ar fi prăbușit adăpostul. În telefon răcnea aghio-tantul regimentului:

— Locotenent Bologa!... Alo!... Chiar el?... Tu ești?... Ordin dela domnul colonel să pleci imediat să te prezinți Excelenței Sale... Excelența Sa dorește să te vadă... Foarte urgent!... Firește că treci pe la noi, pentru că și domnul colonel are să-ți vorbească... Deocamdată eu te felicit prietenește!... Ai salvat onoarea diviziei întregi... Domnul colonel a telefonat chiar azi-noapte la cartier... Vine a patra, Bologa, bravo!...

Peste o oră Apostol era într'un automobil, alături de un căpitan de stat-major pe care-l întâlnise la postul de comandă al regimentului și care se oferise să-l ducă până la cartierul diviziei, deoarece tot se gătea de plecare. Pe drum îi spuse și căpitanul că distrugerea reflectorului merită o recompensă deosebită, precum îi spusese toți camarazii, cu colonelul în cap. El asculta gânditor și tăcut. Uneori privirea i se cobora pe piept unde luceau cele trei medalii de vitejie și-și reamintea emoția clipei când a primit-o pe cea dintâiu. Cât a dorit-o și cât se simțise de umilit până ce a căpătat-o! I se părea că numai el n'are și se credea nenorocit și dezonorat. Se arunca unde era primejdia mai mare, unde secera moartea mai cumplit, fără frică, cu gândul numai la ea... Apoi când i-a agățat-o pe piept colonelul, în fața trupei, i-a plâns inima

de fericire. Deabia atunci a început să se creadă vrednic de-a trăi...

În curtea comandamentului de divizie îi ieși în cale locotenentul Gross care, ca pioner, avea mereu treburi pe la cartier. Gross îl întâmpină cu o strâmbătură ironică:

— Bravo, filosofule! Ai mai omorât câțiva oameni pentru o tinichea...

— Ascultă, Gross — răspunse Bologa deodată jicnit. Când vei înceta tu de a executa ordinele, atunci să faci imputări altora! Până atunci puțină modestie...

— Eu execut ordinele, adevărat — zise pionierul mereu batjocoritor. Eu săvârșesc sau ajut barbaria, dar cu grață, amice! Nu cu entuziasm, ca alții!... Eu nu caut să mă disting!

— Mai bine ai căuta să-ți potrivești fapta cu vorba — murmură Bologa privindu-l drept în ochi. E ușor să vorbești, dar...

— Am să te văd mâine, poimâine, pe frontul românesc — îl întrerupse Gross cu un zâmbet acru. Acolo să te văd...

— Eu nu voi merge niciodată acolo — zise Bologa, tresărind și roșindu-se.

Gross vru să mai zică ceva, dar atunci apărură în pragul casei un plutonier țănoș, strigând cu importanță:

— Domnul locotenent Bologa!... Pofțiți... Excelența Sa...

Peste câteva clipe Apostol Bologa stătea înfipt reglementar înaintea generalului Karg, om scurt și gros, cu fața urâtă și aspră, mohorâtă de mustați burzuluite, sfredelită de niște ochi rotunzi ale căror priviri, tășnind de sub sprâncene foarte late și veșnic încruntate, păreau două pumnale veninoase. Inima locotenentului se

svârcoli când îl văzu ridicându-se greoiu dela masa încărcată cu dosare și hărți. Iși aduse aminte că, de câte ori a dat ochi cu dânsul, a simțit o teamă stranie ca de un vrăjmaș nemilos sau ca de o amenințare crâncenă ce nu se poate ocoli și care nici măcar nu știi când te va izbi...

Generalul, cu bărbia ridicată, îi întinse mâna și-i zise voios:

— Bravo, Bologna!... Mi s'a raportat fapta dumentală și am ținut să te felicit personal... Am ținut... da... negreșit...

Glasul lui era gros și pătrunzător, și parcă te ocăra chiar când glumea.

Apostol se înclină ușor strângând mâna generalului și pe urmă îi povesti amănunțit, în fraze scurte, seci, militărește, cum a distrus reflectorul. Vorbind însă băgă de seamă că nările generalului sunt înfundate cu păr și se gândi că trebuie să sforăe urît noaptea și că nu l-a mai văzut dela execuția cehului. Karg îl ascultă cu luare aminte, dând din cap și măsurându-l uneori, cu priviri mulțumite, de sus până jos; apoi, la sfârșit, îl bătu prietenește pe umăr, murmurând:

— Te-am propus pentru medalia de aur... Fii sigur că vei avea-o!... Soldați ca d-ta ne trebuie și merită toate distincțiile... Bravo, Bologna!... Sânt mândru că am onoarea că comand asemenea ofițeri viteji...

Generalul tăcu, frământându-și mintea să mai găsească vre-o două cuvinte potrivite. Dar nu mai găsi nimic și, după o pauză scurtă, repetă mai apăsător:

— Sânt mândru... foarte mândru...

Și iar îi întinse mâna, gata să-l concedieze.

Atunci însă Bologna, liniștit, cu glas limpede și uitându-se drept în ochii lui cenușii, îi zise:

— Excelență, vă rog, dați-mi voie să vă fac o rugămintă!

Generalul Karg, neplăcut surprins că locotenentul, mai ales după ce i-a arătat atâta cinste, cutează să vorbească neîntrebat și încă să-i ceară ceva fără a se fi înscris la raport pe cale ierarhică, precum spune regulamentul, făcu doi pași înapoi cu o încruntare din sprâncene. Totuș, vrând să-și dovedească indulgența față de un erou, răspunse prietenește:

— Da, da... te ascult... Un erou... cum nu... toată bunăvoința...

În clipa aceasta Bologna simți lămurit că îndrăzneala lui e zadarnică și neroadă, și avu o șovăire. Pe frunte îi răsări o cununiță de picuri fierbinți. Ca să câștige timp sau să se liniștească, tuși puțin și plecă fruntea. Pe urmă își redobândi încrederea și, pironindu-și ochii cu hotărîre în ochii generalului, vorbi revede, sacadat:

— Știu Excelență... am aflat că divizia noastră, peste câteva zile, va pleca în altă parte... pe alt front...

— Exact — zise generalul nedumerit, mai ales văzând că Bologna se poticnește.

— Atunci, Excelență — urmă locotenentul brusc, parcă întreruperea i-ar fi dat un imbold nou — atunci vă rog să-mi faceți favoarea de a mă lăsa pe mine aici... Ori, dacă aici nu se poate, atunci pe frontul italian...

Generalul îl măsură cu mirare și cu o svâcnire nervoasă de mustață, apoi zise:

— Bine... Deși îmi pare rău că te pierd... Un ofițer eminent, vitează... Dar, fiindcă dorești

mult... Totuș cred că ar fi mai bine aici decât în Italia...

— Chiar și acolo, Excelență... Am fost câteva luni pe Doberdo și, la urma urmelor, aș prefera...

Fața lui Bologna era acuma scaldată în bucurie și nădejde. Nu se mai putea stăpâni. Suspină din fundul inimii, ușurat.

— Bine... bine — repetă generalul gânditor. Nu pricep însă de ce n'ai merge cu noi? Divizia mea are o misiune sfântă în Ardeal! O misiune măreață... Da!... Dușmanul a pângărit pământul țării... Acolo valahii...

Deodată generalul Karg se opri ca și când o rază de lumină i-ar fi deschis creerii. Se dădu iar câțiva pași înapoi, rămase cu privirea țintă la Bologna, căutând să-i scormonească în adâncimile sufletului. Câteva secunde domni o tăcere ca un giulgiu, încât de afară se auzi limpede huruitul unei căruțe și ciripitul gălăgios al vrăbiilor, într'un pom, sub fereastra cancelariei. Apostol, fără să-și dea seama, închise ochii, ferindu-se de scrutarea generalului care izbucni brusc, aproape răgușit:

— Dumneata ești român?

— Da, Excelență — răspunse locotenentul repede.

— Român! repetă generalul, cu un glas uimit și enervat care aștepta o desmințire.

— Român! repetă Bologna mai hotărât, întinzându-se din șale și scoțând puțin pieptul.

— Da... bine... firește — bâigui Karg peste câteva momente, bănuitor și cercetător. Da... de sigur... Dar atunci mă miră rugămintea d-tale... foarte mult... Mi se pare că d-ta faci deosebire între dușmanii patriei?

Apostol Bologna se uita în ochii scânteietori ai

generalului cu o seninătate care îl minuna pe el însuși. Se simția însă hotărît și neclintit ca în asalturile cele mai năpraznice. Acuma se încăpățâna să convingă pe dușman, deși înțelegea bine că silințele lui sunt de prisos. Se pomeni vorbind calm, fără umbră de emoție sau șovăire, parc'ar fi discutat cu un camarad binevoitor:

— Excelență, am conștiința că douăzeci și șapte de luni am luptat așa încât să pot sta cu fruntea sus în fața oricui. Nu mi-am cântărit niciodată datoria. Mi-am dăruit tot sufletul și tot entuziasmul. Azi însă mă aflu într'o imposibilitate morală...

Generalul se cutremură ca și cum i-ar fi împlântat o spadă în piept. Ochiul i se aprinseră și luciră ca oțelul. Se repezi furios la Bologa, cu brațele ridicate și zgârcite, gata să-l zdrobească, răcnind:

— Ce?... Imposibilitate morală?... Ce vorbe sânt astea? Cum îndrăznești?... Eu nu cunosc asemenea fleacuri care ascund pur și simplu lășitatea unor oameni fără sentimente patriotice... Nu cunosc, înțelegi?... Nu vreau să cunosc!

Apostol căută să protesteze, dar generalul îi reteză avântul, congestionat de mânie:

— Nu-ți dau voie să mai vorbești, ai înțeles?... Fiecare cuvânt al d-tale ar merita un glonte! Gândurile ce se ascund în dosul vorbelor d-tale sânt criminale!... Înțelegi?... Criminale!... O, o!... Va să zică asta ți-e vitejia?... Uite pe cine am propus eu pentru medalia de aur! Poftim!... Medalie de aur!... Glonte, nu medalie!...

Il împrășcă cu o privire grea de ură și dispreț, apoi deodată îi întoarse spatele, strivind între dinți o înjurătură și smucindu-și mustața cu

mâna dreaptă, mică, grasă, încărcată de inele ca o mână de femei cochetă.

Bologa rămase senin, nemișcat și cu gândul mereu că trebuie să-l convingă. Furia generalului îi făcea bine și-l îmbărbăta. Când crezu că s'a mai potolit, zise iarăș cu acelaș glas limpede:

— V'am făcut o rugămintă, Excelență, în credința că veți binevoi a înțelege starea mea sufletească... De aceea mi-am îngăduit a vă vorbi ca dela om la om...

Generalul, care se oprise la fereastră, bodegănind și pufnind, se întoarse îndată spre locotenent și răspunse mai stăpânit:

— Eu nu ascult asemenea rugăminți și nici nu stau de vorbă cu astfel de oameni!... Înțelegeți?... De altfel am vorbit prea mult cu d-ta... Nerecunoscătorule!

Nu-i mai întinse mâna, ci îl măsură cu scârbă din cap până'n picioare și apoi se așeză la masă, răscolind supărat dosarele. Bologa salută reglementar și ieși liniștit, cu niște pași siguri, ca după o convorbire nespuse de plăcută. Generalul îl urmări cu ochii, clătină din cap, se uită la ușa închisă cu băgare de seamă și deodată izbi cu pumnul în harta cu însemnări, cuprins iarăși de mânie. Chiar în clipa această aghiotantul se strecura în cancelarie, înfricoșat și întrebător.

— Notează pe locotenentul Bologa — mormăi generalul Karg către aghiotantul aiurit. E primejdios și... Nu m'aș mira să aud într'o bună zi că a dezertat la inamic... Ce oameni!... Ce armată!

Aghiotantul se închină, puse niște hârtii pe masă și se grăbi să dispară în vârful picioarelor.

fără sgomot, de frică să nu-și descarce generalul mânia asupra lui.

În mijlocul curții Apostol Bologna se uită împrejur parcă ar fi fost aici întâia oară în viață. Ograda era mare, cu gard de uluci spre uliță și cu poartă nouă de scânduri, deschisă. Câteva căruțe se înșirau în fund, lângă grajduri, iar automobilul, cu care venise, stătea părăsit, cu ușile căscate. Casa de piatră, acoperită cu olane vechi, vastă cât o cazarmă, era stropită cu urme de schije de pe vremea când a trecut războiul peste sat și când un obuz a explodat chiar în grădinița din față, smulgând din rădăcini perechea pomului în care și acuma se ceartă un cârd de vrăbii gălăgioase... Cerul se răzbunase puțin și umplea văzduhul cu un albastru mai blând ca totdeauna. Soarele surâdea în asfințit, galben, slab, ca fața unui moșneag vesel, iar lumina aceea săruta pământul ca o rouă binefăcătoare, răspândind bucurie și deșteptând nădejdi pretutindeni... Apostol stătu un răstimp cu ochii spre soare, sorbind cu nesațiu lumina zâmbitoare. Se simțea ușurat ca și când ar fi plâns cu lacrimi fierbinți, după o suferință, multă vreme înăbușită. Gândurile nu-l mai dureau, ci se supuneau, docile, voinței lui încât, dacă ar fi vrut, le-ar fi putut înșira frumos, pe o ață, ca niște mărgele...

Ieși din curte. Pe uliță, dincolo de popotă, văzu un camion încărcat cu echipamente, gata de plecare pe front. Se urcă. Voia să ajungă cât mai repede la baterie. Era grăbit.

10.

Pe înserate sosi la divizion, să raporteze că s'a întors. Găsi pe Klapka singur în adăpostul spațios, scriind acasă. Căpitanul îl privi lung, apoi îi strânse mâinile și zise cu căldură:

— Acuma pot să te felicit și eu, dragă prietene... Din toată inima!

— Adevărat, numai d-ta nu m'ai felicitat încă... adevărat! răspunse Bologa, zâmbind amar. Pentru vitejia...

— Pentru vitejia de a fi spus generalului ce i-ai spus! îl întrerupse Klapka cu un fior.

— Ai și aflat? se miră Apostol. Oficial?

— Am aflat din înfățișarea ta, din mândria și liniștea ta! se însufleți căpitanul. Nici nu e nevoie să-mi povestești ce s'a petrecut! Ochii tăi îmi spun tot, tot!... O, măcar de-aș putea fi și eu ca tine, bărbat! Dacă am fi toți așa, într'un ceas s'ar sfărâma lanțurile!

Ca pe orice fricos, pe Klapka îl înfierbânta curajul și energia altora. Ceru lui Bologa să-i istorisească din fir în păr scena cu generalul, întrerupându-l dese ori cu aprobări trufașe. Apoi când Apostol sfârși, îl întrebă cu o curiozitate entuziastă:

— Ei, și acuma ce ai de gând să faci?

Ochii lui Bologa licăreau blând. Răspunse de abia peste câteva clipe, calm parcă ar fi spus că se întoarce spre perete:

— Acuma?... La noapte voi trece la muscali!

Klapka, neașteptându-se la asemenea răspuns, se holbă la el un moment, pe urmă se uită împrejur, îngrozit să nu fi auzit cineva vor-

bele locotenentului, să vadă și el pe dracul, pentru că n'a raportat celor în drept.

— Ai înebunit, omule? șopti cu glas rebegit de spaimă. Să nu mai spui astfel de copilării că ne pomenim amândoi atârnați în vre-un copac, ca doi coceni stricați!

Apostol Bologa surâse; dinții albi îi luciră între buzele subțiri, zicând:

— Acum o lună, chiar acum trei zile, nici n'aș fi îndrăznit să mă gândesc la dezertare... M'aș fi disprețuit eu însumi cel dintâiu... Fiindcă până azi am fost alt om... Imi face impresia, când mă uit înapoi, c'am purtat în mine viața unui străin... Totdeauna mi-am închipuit sufletul omului ca o visterie cu odăi multe, unele pline de comori, altele deșarte. Mulți oameni, cei mai mulți, trăesc toată viața în cămăruțele cele goale și veșnic deschise, căci celelalte sunt zăvorâte cu lacăte grele și cheile lor zac tănuite în focul chinurilor. Pe mine golul m'a înfricoșat ca și întunericul. De aceea m'am străduit să găsesc cheile comorilor mele. Dar și comorile sunt înșelătoare. Indată ce ai descoperit una, râvnești pe cele mai ascunse... Poate cea mai de preț nu ți-o desvălue decât moartea, și totuși o dorești cu lăcomia avarului... O fi deșartă chiar râvna aceasta... Fără ea însă viața n'ar mai avea nicio valoare și nu s'ar deosebi întru nimic de viața unei gănganii!... Azi simt c'am descoperit o comoară nouă și trebuie s'o apăr cu orice jertfă!

— Ce comori, ce comori? îl întrerupse Klapka nerăbădător... Astea-s nerozii, prietene! Fraze, Bologa, și visuri bolnave!... Realitatea e războiul cu moartea la braț!... Lasă închipuirile, dragul meu, care cel mult complică și amărăsc viața destul de afurisită!

— Domnule căpitan, dacă ții la mine, te rog din suflét să nu-mi mai dai nici-un sfat! zise Apostol enervat, urmând însă mai liniștit: Te rog foarte mult!... Crezi că mi-a fost ușor să-mi desbrac trecutul, ca o haină murdară, și să rămân gol în mijlocul furtunii? Crezi că n'am încercat să mă înșel că sânt îmbrăcat, chiar după ce am simțit frigul și ploaia biciuindu-mă?... Acuma nimeni în lume nu mă va mai putea îndupleca să-mi arunc straele noi și călduroase, și să zgribulesc iarăș în zdrențele lepădate... Așa!... Te rog!... Și... Poate că mâine noapte va începe schimbul de trupe; va să zică nu mai e timp de pierdut. Aș risca să fiu silit a te însoți în Ardeal!... Și asta nu se poate!

— Te ascult și tot nu pot crede că vorbești serios — murmură Klapka, acuma îngrijorat. Se vede că ți-ai pierdut mințile ori că umbli să mori spânzurat?... Dar nu pricepi, omule, că, mai ales după întrevederea ta cu generalul, vei fi urmărit pas cu pas și că vei fi prins chiar în clipa când vei încerca să...

— Tocmai de aceea trebuie să plec la noapte! făcu Bologa neclintit.

— Atunci te cheamă spânzurătoarea! șopti căpitanul desperat, pipăindu-și gâtul parcă ar fi vrut să dea la o parte un laț închipt; apoi după un răstimp, adăogă cu o tremurare de frică: În orice caz eu nu vreau să știu nimic... nimic... Eu mă spăl pe mâini...

Apostol Bologa se sculă liniștit și vru să iasă. Klapka se repezi la el, poruncitor:

— N'ai să pleci nicăiri! Am să te împiedec eu!... Sânt comandantul tău și te voi opri cu forța!

— Poate că vrei să mă denunți? întrebă Bo-

loga apăsător, privind-l adânc. Să știi că am să mă împușc, dacă...

Cuprins de o furie neputincioasă, Klapka începu să se lovească cu pumnii în cap, bâiguind:

— E nebun!... A înnebunit!... Ce să fac eu cu nebunul?... Doamne, Doamne, ce să fac?

Apostol se apropie și zise mișcat:

— Poate că nici nu merit sbuciumarea d-tale, domnule căpitan... Sânt ingrat că nu te ascult, dar acuma... zi-mi adio și îmbrățișează-mă!

Căpitanul se uită un răstimp la el, potolit brusc și cu fața grăsună asudată de durere. Apoi îl sărută pe obraji, plângând cu hohot și mormăind înfricoșat, iarăș cu însuflețire:

— Adio, dragă prietene... Adio...

Și îl îmbrățișă până ce, mulcomindu-și puțin emoția, izbuti să-i spună rugător:

— Poate că te mai răzgândești?... Făgăduște-mi cel puțin că ai să mai chibzuești, te rog... te implor!... Ar fi îngrozitor să cazi în mâinile lor... să... să... Spăimântător!...

— Adio! răspunse Bologa parcă nici nu l-ar mai fi auzit, ieșind repede.

Afară amurgea. În apus urmele soarelui scăpatat mai înseninau cerul spălăcit... Bologa pășia grăbit spre bateria lui, când, deodată, răsună din urmă glasul lui Klapka, ascuțit, mânios:

— Telefonist!... Telefonist!.. Unde-i telefonistul!

Bologa înțelese și zâmbi. Căpitanul voia să se asigure împotriva unor eventuale bănueli de complicitate.

11.

Câmpul de luptă, pustiu și tăcut, se legăna în ceața înserării. Stepa părgănită se desfășura nemărginită, netedă ca o foaie de hârtie de împachetat, boțită și pătată, înțepată cu copaci răzleți, desfrunziți și sfâșiați de obuze. Pozițiile se desenau ca niște dungi mohorâte, tremurate, cârligate și capricioase fără început și fără sfârșit.

În apropierea bateriei, Bologa se opri căutând în zig-zagul de șanțuri, postul cel mai înaintat de observație, unde a fost și azi-noapte. Când i se păru că l-a găsit, gândurile lui trecură mai departe, se târără pe sub sârmele ghimpate, cinci sute optzeci și trei de metri, până la marginea tranșeelor rusești, unde rămaseră fără călăuză.

— Acolo începe viața nouă și o lume nouă! își zise cu inima încheștată.

În adăpost îl aștepta sublocotenentul care-i ținuse locul și care dorea să afle ce i-a spus și cum l-a felicitat generalul. Ca să scape de întrebări, Bologa, cu o veselie prefăcută, îi povesti o minciună și schimbă repede vorba. Pe urmă zise îngrijorat că vor trebui să fie cu ochii în patru să nu se pomenească cu vre-un atac bruscat, având în vedere schimbarea diviziei. Sublocotenentul, vrând să arate cât e de tare în prevederi strategice, declară grav că el chiar se așteaptă la o surpriză, dacă cumva dușmanul a prins de veste că divizia va fi înlocuită. În sfârșit își împărțiră rolurile: sublocotenentul va veghea, la postul de observație principal, până

la ora două când va merge Bologa să-l înlocuiască...

Rămas singur, Apostol se așeză să scrie câteva rânduri mamei și Martei, să le înștiințeze cumva, prin cuvinte ascunse, că nu mai poate sta aici și că, în curând, le va trimite vești mai bune... Dar, înainte de-a așterne vre-o slovă pe hârtie, își luă seama: orice înștiințare s'ar putea să le pricinuiască neplăceri... În schimb se apucă să studieze harta frontului cu o atenție înfrigurată, să tragă linii cu degetul, să-și aleagă un drum scurt, ferit... Așa îl găsi Petre când îi aduse cina.

— Știi că azi mi-e foame de aș fi în stare să te mănânc și pe tine! strigă Bologa râzând și gândindu-se că trebuie într'adevăr să mănânce bine, căci dincolo cine știe ce-o fi.

Indată după masă se culcă, dând de grije ordonanței să-l scoale negreșit la unu după miezul nopții. Vrea să se odihnească zicându-și iar că dincolo cine știe cum și unde va mai afla odihnă...

Petre îl deșteptă la ceasul hotărît și Apostol se sculă voios, sprinten. În câteva clipe fu gata de drum. Se uită împrejur în adăpostul tăcut, chibzuind ce anume să ia cu dânsul din ce avea aici. Șovăi puțin și nu mai luă nimic. Cel mult de revolver poate să aibă trebuință, să-l scape de pădurea spânzuraților... Porni spre ieșire, auzind pe Petre urându-i, ca de obicei: „Doamne-ajută, don' locotenent...” Se gândi să-i dea mâna, în semn de rămas bun, dar își continuă mersul fără să se oprească și fără să răspundă...

Noaptea se umezise. Ploaia amenința în văzduh cu răsufări de vânt. Bologa se bucura și privea cerul înourat ca pe un tovarăș care vrea

să-i înlesnească scăparea. Dacă ar începe să ploaie, firește, ar fi și mai bine...

Trecând pe lângă adăpostul căpitanului Cervenco și mai având o jumătate de oră de pierdut, se abătu să-l întrebe de urît. Căpitanul citea în Biblie, cu ochii înlăcrimați, ca și când ar fi căutat să-și aline o durere mare.

— Ce-î, ce s'a întâmplat? întrebă Apostol uimit. Ce jeluești așa?... Ai vre-un necaz... Ceva de pe acasă?

— Eu sânt copac fără de rădăcini — zise Cervenco amărît, adăogând cu o privire desপরাতă: Bologna, auzi tu, în noaptea aceasta o să ne atace rușii!

Apostol păli parcă l-ar fi palmuit. Adineaori a vorbit și el de atacuri cu sublocotenentul, dar numai să-i evite întrebările plictisitoare și să aibă un pretext de a merge la postul de observație. Un atac însă i-ar răsturna toate planurile...

— Nu se poate... N'avem nici-o informație — bolborosi dânsul zăpăcit. De ce să ne atace tocmai azi?

— Bologna, e sigur — reluă căpitanul mai plângător. Crede-mă... O patrulă mi-a adus de aseară știrea că se fac pregătiri grăbite... Ai să vezi, Bologna!... Așa e totdeauna...

Zece minute Cervenco nu mai conțeni cu jelaniiile, încât Apostol plecă buimăcit, blestemându-și clipa care l-a îndemnat să intre la ruteanul maniac. Afară însă, în tăcerea frământată de vânt și în întunerecul necăcios, îi veni inima la loc și-și zise că Cervenco a început să nebu-nească, de vreme ce visează numai încăerări, atacuri...

Sublocotenentul dârdâia în observator și salută pe Bologa ca pe un mântuitor.

— La infanterie se zice că o să ne atace muscalii chiar în noaptea asta — șopti Apostol. Tu ai observat ceva?

— Aș... liniște și frig — răspunse sublocotenentul, disprețuitor. Infanteriștii așa fac, se tem de toate umbrele... Dar muscalii nu sânt proști să ne atace azi, hodoronc-tronc, când de abia mâine-poimâine vine schimbarea!

Bologa îi strânse mâna cu mulțumire și-i ură somn bun. Niciodată nu i-a fost atât de drag sublocotenentul ca acum. Parcă a vorbit din sufletul lui: doar nu-s proști muscalii...

Se obișnuie cu întunerecul și se uită cu multă grijă spre liniile de dincolo. Nu vedea și nu se simțea vre-o mișcare. Peste câteva minute însă un foc de pușcă pocni asurzitor, undeva pe aproape. Deși cunoscuse, după sgomot, că nu e rusesc, totuși avu o strângere de inimă. Alte focuri speriate izbucniră îndată, apoi iar altele și în dreapta și în stânga, tot mai depărtate. Bologa se liniști; erau, de sigur, sentinele speriate...

Pe la trei, spre a-și șterge orice urme de îngrijorare din suflet, porunci să se înalțe o rachetă, să vadă și să se convingă. În lumina verze, terenul dintre tranșee părea mort. La dreapta între sârmele ghimpate, zăcea cadavrul unui om. A fost ucis de acum două zile, pe când se întorcea din patrulare, noaptea, probabil chiar de camarazii lui, din greșeală sau de frică. Privirea lui Apostol trecu peste el ca peste un mușuroiu, grăbită să-și vadă numai calea pe care și-o alesese pe hartă. Un șanț vechiu care începe la vre-o douăzeci de metri și merge până aproape de șanțurile rușilor... Imprejurul observatorului

sunt rămășițe de tufe, lăsate înadins pentru mascare... De aici, târându-se prin cele două pâlnii de obuze, poate ajunge nesimțit la șanțul cel vechiu, căci posturile de ascultare sunt mai departe... La cellalt capăt al șanțului va chema... Atâtea vorbe rusești știe... Pe urmă...

Lumina rachetei se stinse și Bologa rămase mulțumit. La cinci fix, când începe să se subțieze întunerecul, va porni... Mai are deci două ceasuri. Era atât de hotărît că nu simția nici emoție, nici nerăbdarea. Aștepta, cu ochii înainte spre țintă, cu gândurile slobode. Vremea trecea peste dânsul ca o apă lină, răcoritoare...

Intr'un târziu îi fulgeră prin minte că poate rușii îl vor disprețui că a dezertat, el, ofițer... Și chiar în clipa aceea un bubuit prelung, răgușit, spintecă văzduhul. Apostol înlemni, într'o așteptare amețitoare. Peste câteva secunde, care i se păruseră nesfârșite, izbucni un răbufnit mai greoiu ca și când s'ar fi desfundat pământul. Apoi îndată altele, furioase și din ce în ce mai grăbite. Un clocot năpraznic fierbea în întunerecul brăzdat de dâre luminoase.

— Ce-i asta? se gândi Bologa, uitându-se la ceas și văzând că e deabia patru. Atacul?... Va să zică totuș... Atunci...

Apostol își dădu seama că tunurile rusești s'au năpustit asupra artileriei care începuse să răspundă, cu teamă însă și uluită de impetuoșitatea dușmanului.

— Acum ce să mai fac? își zise dânsul, cu receptorul telefonului în mână, ascultând duelul artileriilor.

Deodată auzi, la dreapta lui, la câteva zeci de metri, un vâjâit sfârșind într'o răbufnire scurtă. Intoarse privirea într'acolo și i se păru

că vede pâlnia de pământ împrôscând în beznă.

— Iată că au început să dumice infanteria — îngână desperat, simțindu-și creierul gol ca un burete uscat.

Mai trecu un răstimp. Prin prejur obuzele cădeau tot mai des. Apoi un țiuit prelung îi sfâșie urechile. Avu o strângere de inimă și gândul fulgerător:

— Asta-i pentru mine!

În față numai la câțiva pași, se despică cerul și un vârtej cumplit smulse coperișul observatorului. Apostol primi un cuțit în piept și o lovitură în cască. Apucă cu amândouă mâinile teodolitul ca să nu se răstoarne. Apoi i se păru că se ridică în sus și deodată se pomeni iar la pământ, cu o durere crâncenă în coapsă.

— Sânt rănit sau poate...

Gândul i se rupse ca o ață.

CARTEA A DOUA

CARTEA A DOUA

1.

O pată de lumină tulbure-cețoasă zăcea pe pardoseala de lespezi albe a salonașului de rezervă, la picioarele celor două paturi de fier.

Pe fereastra unică se uitau în odaie ramurile negre ale unui păr bătrân dârdâind în gerul sfârșitului de Februarie. Pereții, îmbibați de gemete și dureri, își amestecau respirația cu mirosul apăsător de spital și cu căldura sobei de teracotă din dosul ușii.

În paturile curate, cei doi ofițeri, în halaturi cenușii, stăteau lungiți, cu ochii în tavanul înalt. La căpătâiu, în perete, pe tăblițe negre, albeau numele lor: Locotenent Bologna, Locotenent Varga... Pe mescioarele de noapte foile de febră se pierdeau printre sticlulele de medicamente, arătând că suferințele cele grele au trecut peste dânșii.

În aerul încărcat de amintirile durerilor plutea o tăcere năbușitoare pe care Varga o sfărâmă deodată cu glas speriat, ridicându-se în pat, ca și când ar fi văzut o nălucă:

— De ce taci, camarade?... Spune ceva, orice,

te rog din suflet, căci tăcerea e mai dureroasă ca o rană de șrapnel!

Bologa întoarse fața albă și suptă de suferințe spre dânsul, dar nu deschise gura. Varga așteptă un minut, întrebător, apoi se lăsă iar pe spate, zicând mai mult pentru sine:

— Se împlinesc patru luni de când bolim, mu-tându-ne din spital în spital, tot mai aproape de front... Mi s'a urît de moarte cu doctorii și cu bandajele și cu surorile de caritate! Baremi de-ar veni mai curând concediul...

Apostol tăcea. În trei luni de zile, cât fusese oprit de medici să vorbească, fiindcă avea plămânul drept sfârticat de o schije de obuz, îndrăgise tăcerea. În acel răstimp gândurile lui s'au obișnuit a se rânduî frumos, fără pripiri năvalnice și mai ales fără dureri. De altfel, la început, mintea i-a fost senină, parcă o mână meșteră nevăzută i-ar fi șters din creeri toate amintirile. Când și-a venit în fire întâia oară, la ambulanța diviziei, a văzut pe doctorul Meyer și pe Petre. Nu i-a recunoscut, dar a avut o bucurie atât de violentă încât și-a pierdut îndată cunoștința. A doua oară s'a trezit într'un tren sanitar, cu aceeași bucurie în suflet și tot numai câteva clipe. În sfârșit a treia dată a deschis ochii într'un salon alb, în spital. Patul era înconjurat de doctori.

— Bravo, mortule! i-a zis zâmbind unul cu cotlete albe și mustăți negre. Bine c'ai înviat... Dacă de șase zile mocnești așa...

Apostol atunci a simțit fericirea de a trăi ca un fior nespus de dulce și, cu buzele crăpate de fierbințeală, a șoptit abia perceptibil:

— Nu mă doare nimic... nimic...

Vre-o șapte săptămâni mai mult al morții a

fost decât al vieții. În afară de rana din piept, mai avea o sfărâmatură de os la piciorul stâng și o scrijălare adâncă în coapsă.

— Vindecarea ta e o minune — i-a spus doctorul cu cotlete albe și cu mustăți negre, mai târziu. Ai o vitalitate extraordinară, altfel de mult te-ai plimba în lumea dreptilor!

Când i s'a vindecat piciorul și coapsa, l-au trimis mai departe, spre regiunea unității lui, în spitalul de aici, fiindcă acolo începuseră să sosească transporturi mari de răniți din luptele noi. Aproape o lună a zăcut singur aici, în salonașul de rezervă din fundul coridorului, la etajul întâiu. Petre stătea toată ziua lângă patul lui, căutând să-i ghicească gândurile și să-i împlinească dorințele. Dimineața și după vizita medicală îi citea Visul Maicei Domnului, cu glas obosit de evlavie, și Bologa îl asculta fără a înțelege cuvintele, dar cu inima plină de o mulțumire caldă, moleșitoare... Apoi, într'o zi, ordonanța i-a povestit, cum s'a priceput, ce s'a întâmplat atunci, în noaptea ceea... Din povestirea lui, Apostol n'a aflat mare lucru: că a fost îngropat la marginea unei pâlnii de obuz, în dărâmurile postului de observație, și că acolo l-a descoperit Petre, pe la amiazi, după ce, cu ajutorul diviziei de schimb, muscalii au fost respinși în pozițiile inițiale... Povestirea soldatului însă i-a adus aminte nădejtile din noaptea aceea și i-a pus iarăș în fierbere toate gândurile de atunci. A avut câteva clipe de neliniște ca în fața unei vedenii dojenitoare. Pe urmă vre-o trei zile gândurile, deslănțuite dintr'o toropeală prelungă, l-au chinuit și i-au sfâșiat sufletul. Iși zicea că toate eforturile lui de a ocoli soarta s'au zdrobit și că de azi încolo numai moartea l-ar mai putea

mântui... Moartea însă îl îngrozea acum mai mult chiar decât perspectiva de a trebui să meargă pe frontul românesc. Degeaba încerca să-și biciuiască ambiția, învinovățindu-se de lașitate; dragostea de viață, din ce în ce mai impetuoasă, îi tăia orice avânt, murmurându-i neîncetat în inimă: „Întâi eu și pe urmă cealaltă lume!”

Intr'o noapte fără somn apoi a găsit împăcare. La urma urmelor soarta a făcut bine ce a făcut. De ce ar fi dezertat el la ruși când tocmai i se oferea prilejul să treacă la români? Pentru muscali ar fi fost un simplu și disprețuit dezertor, în vreme ce românii îl vor primi ca pe un frate. Dincolo dezertarea ar fi fost o crimă dezonorantă, urmată de o captivitate rușinoasă; aici va merge ca un adevărat erou, cu fruntea sus, și va putea lupta îndată contra dușmanilor adevărați... Va să zică teama de frontul românesc a fost fără temei. Noroc că soarta l'a ocrotit... Datoria lui e să trăiască și să triumfe. Nu viața, ci moartea înseamnă lașitate pentru omul care are un ideal în lume.

De a doua zi gândurile au început să se mulcomească, punându-se toate în slujba liniștii lui, ca niște servitori credincioși. Impreună cu liniștea însă i s'a luminat în suflet mai vie și ura împotriva tuturor străinilor dimprejurul lui. Ura pe medicii care-l îngrijiau, pe surorile de caritate, pe ofițerii convalescenți și se bucura că, din pricina ranei la plămâni, era osândit să tacă. În ziua când un general bătrân, înconjurat de o droaie de ofițerași fercheși, a venit să-i agate pe piept medalia de aur pentru distrugerea reflectorului, Bologa s'a prefăcut că i-e rău numai ca să nu fie silit a părea încântat.

Pe urmă, într'o zi, acum vreo lună, a fost adus în salonaș Varga, care fusese greu rănit în șoldul stâng, tot atunci în noaptea ceea, și din spital în spital ajunsese aici. În primul moment Apostol s'a bucurat și, pentru că tocmai i se dăduse voie să vorbească puțin, își povestiră pățaniile. Varga îi explică amănunțit cum s'a desfășurat atacul rușilor, cum au pătruns până aproape de liniile artileriei și cum au fost alungați înapoi printr'un contra-atac fulgerător. Totuși, în lupta aceasta, două regimente de infanterie au fost aproape complet nimicite și chiar huzarii lui au suferit mult, mai ales în cursul contra-atacului când a primit și el schija care era cât pe-aci să-l lase șchiop, fiindcă un doctor cam smintit a umblat în rușii capului să-i taie piciorul. Locotenentul de huzari clocotea de revoltă că bătălia, în care au pierit peste două mii de oameni și în care era să-și dea ortul popii, nici măcar n'a fost pomenită în comunicatele de războiu. Se mângăia numai cu speranța într'un lung concediu de convalescență.

Pe măsură ce Varga vorbea și se frământa, Bologna se întuneca. Toate cuvintele lui, chiar privirea lui i se păreau dușmane și se mira cum a putut omul acesta să-i fie simpatic? Ca să nu mai trebuiască să stea de vorbă cu dânsul, își procură un vraf de cărți și se puse să caute în ele explicații și dovezi. Două săptămâni a răscolit și s'a trudit. Nicăiri n'a găsit de ce binele nu e bine pretutindeni și totdeauna? În toate cărțile omul îi părea izolat de viața adevărată, singuratec și abstract ca o formulă matematică. Cineva s'a așezat la masă, plin de încredere în cunoștințele și experiențele sale de viață, și a decretat că oamenii trebuie să fie așa și așa, că e

bine când faci cutare lucru și e rău dacă faci cutare. Și în schema lui, acel cineva vrea să vâre cu sila sufletele vii, să le încătușeze, parcă viața s'ar modela după dorințele sau concluziile cuiva. Dar viața merge mereu înainte, nepăsătoare, sfâșiind nu numai sistemele savanților, ci chiar mințile oamenilor, plâsmuind în fiecă clipă situații noi, idei noi, pe care fantezia liliputană omenească niciodată nu le va putea înțelege și cu atât mai puțin prevedea. Un capriciu al vieții a pus față în față milioane de oameni pe care i-a însemnat cu moartea în frunte, silindu-i astfel să descopere în sufletele lor taine nebănuite și să ia hotărâri neașteptate. În vârtejul vieții cărțile sunt grămezi de vorbe fără înțeles. Omul trebuie să-și ferească numai conștiința să nu-i sângereze.

În vremea aceea primi o scrisoare dela Klapka, plină de prietenie, comunicându-i câte verzi și uscate despre traiul pe noul front, lucruri mărunte, adăogând la urmă de tot, în treacăt, că „pe-aici tot ruși am găsit, numai ruși...” Bologa își zise îndată, fără grije și fără șovăire: „Nu face nimic... Voi mai aștepta...”

Varga încerca într'una să-i deslege limba și nu se putea dumeri de ce s'a făcut așa de ursuz Bologa? Pe el tăcerea îl apăsa și-l amăra. De aceea a fost fericit când doctorii i-au dat voie să iasă din odaie, s'a împrietenit cu alți camarazi de prin celelalte saloane și mai mult stătea cu dânșii decât cu Bologa.

Acuma în așteptarea vizitei medicale de după amiazi, huzarul se perpelea ca peștele pe uscat, mai ales după ce toate eforturile lui de-a scoate o vorbă din Bologa au rămas fără ecou.

— Ce ai, Bologa? izbucni în sfârșit Varga,

jicnit. M'ai exasperat cu muțenia!... Nu mai vrei să vorbești cu mine ori mă urăști? Am fost prieteni și...

— Nimic, nimic — murmură Apostol, fără să întoarcă ochii.

Varga trebui să-și oprească noile întrebări. Veni doctorul, însoțit de o soră de caritate drăguță și zăcută de vărsat.

— Iată salonul minunilor cerești! strigă doctorul, mic și blond, frecându-și mâinile, radios și jovial. Pe cât văd, am să vă dau pașaport curând-curând, domnilor! În orice caz ar fi nimerit să începeți a face mai multă mișcare, baremi prin seră, dacă nu prin parc. Afară e încă iarnă, ce-i drept, dar ar trebui să vă mai desmorțiți oasele, domnilor!... Ar fi foarte, foarte bine!

— Parcă n'o să ni le desmorțim iar pe front, doctore! zise Varga înviorat. Sper că ne dai un concediu de convalescență, doctore? E imposibil să ne trimiți numai decât în luptă, cu rănile deabia cicatrizate?

— Desigur... negreșit — răspunse medicul cu zâmbetul scăzut. Intru cât depinde de mine, fi-reștel!... Eu însă cel mult pot să propun, decizia e în alte mâini și, să vă spun drept, doar sunteți bărbați, toate comandamentele ne repetă într'una că se simte mare, mare nevoie de ofițeri, pretutindeni...

— Am înțeles — încheiă Varga posomorît. Ne vei concedia direct pe front.

Doctorul mai îngăimă câteva cuvinte și se grăbi să dispară împreună cu sora de caritate mereu senină și surâzătoare.

Pe urmă odaia se umplu, în câteva minute, de întunerec. Numai geamurile rămaseră cenușii ca niște ochi bolnavi, stinși. Varga umbla de

ici-colo, nervos, cu mâinile la spate, dar pașii lui nu făceau atâta sgomot cât tictacul arămiu al unui deșteptător de pe mescioara de noapte. Într'un târziu, Apostol, șezând pe pat cu ochii la rămurelele degerate de afară care desenau arabescuri negre pe geamurile tulburi, începu să fredoneze un cântec vesel.

— Bologa! Ce dracu, de cântece îți arde? se opri Varga cu imputare. Ori te bucuri că ni s'au pulberat perspectivele de concediu?

— Mă bucur, din inimă, amice! răspunse Apostol cântând și gesticulând ca un actor într'o operă italiană. Războiu, războiu, războiu, înainte la războiu!

Locotenentul de huzari înmărmuri și, în cele din urmă, convins că Apostol își bate joc de dânsul, ieși din odaie trântind ușa. Bologa încetă cântecul brusc, parcă de abia atunci și-ar fi dat seama ce face. Ii păru rău și se lungi pe pat, cuprins de o tristețe ciudată. Peste câteva minute veni Petre, aprinse lumina și-i întinse o scrisoare, întrebând:

— Oare nu-i de-acasă, don' locotenent?

Bologa se aruncă asupra plicului, dar văzând că-i dela Klapka, nu se mai grăbi să-l desfacă. Presimția ce cuprinde și, într'adevăr, citind, dădu peste trei rânduri încurcate din care înțelese cu o claritate tăioasă că, de o săptămână, în locul rușilor, au apărut românii. Se uită un răstimp la Petre, gânditor, și apoi zise:

— Nu-i de-acasă... E de pe front, dela domnul căpitan... De-acolo, nu de-acasă...

Vorbind, gândurile i se strămutară departe, cuprinzând într'o fulgerare toată Parva și deosebit fiecare ființă dragă, începând cu maică-sa și cu Marta, față de care se simția vinovat pen-

trucă le-a scris numai de două ori de când zace prin spitale, și mai cu seamă fiindcă în noaptea ceea a vrut să se despartă de ele fără să-și ia rămas bun.

— Mi s'a înmuiat inima îndată ce am văzut că s'a apropiat ziua plecării! își zise dânsul, uitându-se la Petre.

— Trebuie să vie și de-acasă, don' locotenent — rosti soldatul cu încredere.

— Da... da... trebuie... acasă — îngână Bologna, întorcându-se cu spatele, încet, obosit.

Varga reveni mai târziu, neîmpăcat. Apostol tresări din mrejele gândurilor și zise blând:

— Varga... nu știu ce am... Iartă-mă!

Locotenentul se însenină imediat și se apropia cu mâna întinsă:

— Imi pare rău, prietene dragă... Dar te-ai schimbat îngrozitor?... Odinioară mă iubeai, ne înțelegeam...

— Odinioară! oftă Bologna cu ochii scăldați în lacrimi.

Și mai stătură zece zile până să plece...

2.

Trenul găfâia și asuda suind printre munții cu piscurile cărunte încă de zăpadă. Soarele începutului de primăvară presăra pulbere de argint în văzduh. Pădurile și poienile tresăreau sub mângâerea razelor fierbinți. Viața nouă, tânără, vijelioasă înviora năvalnic înfățișarea pământului. Numai trenul, încărcat de oameni și materiale de războiu, lung, scârțâind și pufăind, părea un monstru din altă lume, pornit să în-

frunte tinerețea firii. Locomotiva se târa încet, așteptându-se parcă să-i iasă în cale vreun dușman, se strecura ca o șopârlă uriașă pe subt coastele și râpele nepăsătoare, ferindu-se de amenințări închipuie la fiecare cotitură.

Intr'un vagon rezervat pentru ofițeri, Apostol Bologa stătea pe coridor, la o fereastră lăsată în jos, sorbind nesăturat priveliștea munților care-i aminteau valea Someșului și-l făceau să uite unde merge acuma. Din clipa când a pornit la gară, i s'a trezit în suflet o îndârjire neastâmpărată care-i feconda iubirea și i-o păstra mândră și curată.

Deodată ușa compartimentului dela spatele lui se deschise și se închise cu sgomot, și în ureche îi răsună glasul lui Varga, foarte încântat:

— Știi, Bologa, cine se află în trenul nostru?... N'ai să ghicești!... Generalul Karg!... Uite acuma ne spuse Gross...

Apostol se întoarse. Prin geamurile ușii se vedeau în compartiment, în fumul de țigări, câțiva ofițeri. Gross rânjea batjocoritor, explicând ceva cu gesturi violente.

— Zice c'a vorbit despre noi cu generalul — urmă Varga. Ba zice, pe onoarea lui, că generalul ar dori să ne vadă, și mai cu seamă pe tine, nu știu de ce... În definitiv n'ar fi decât natural, că doar am sângerat destul pentru patrie... De altfel Gross a călătorit cu generalul în interes de serviciu, așa că...

Lui Bologa îi era scârbă de toți, cu Gross în frunte. Din pricina aceasta nici nu s'a amestecat printre ei și cu pionierul deabia a schimbat două vorbe indiferente.

— Da?... Ei vezi?... Foarte bine! zise dânsul, vrând să arate curiozitate, cu dispreț în privire.

— Să vezi însă ce m'am gândit eu — reluă locotenentul de huzari, cuprinzându-l de mijloc. Dacă izbutim să vorbim cu generalul, trebuie să căutăm să-l convingem că merităm și noi un concediu după aproape cinci luni de spital și suferințe nu-i așa?... Eu am mare încredere în Karg, deși e sever și neînduplecat, căci noi, slavă Domnului, am luptat vitejește...

— Bine, firește, n'ar fi rău — răspunse Bologa, convins în sine că speranțele lui Varga sânt copilărești și dornic să rămână iar singur. Dar dacă zice Gross că s'a interesat de noi generalul, de ce nu ne însoțește și el?

Varga aruncă o privire în compartiment și apoi întoarse spatele cu desgust, zicând:

— M'a plictisit jidanul cu teoriile anarhice, dragă, prietene!... Nu poți vorbi trei minute cu el fără să-și bată joc de tot ce avem noi sfânt, țară, credință, trecut... A început să-mi fie greață și frică, zău, Bologa! adăogă peste o clipă iarăș înviorat. Dacă aș fi nevoit să stau mult în tovarășia lui, m'aș pomeni într'o bună zi că mi-am pierdut și eu toate sentimentele patriotice!

— Sentimentele adevărate trebuie să reziste oricărei ispite! glăsui Apostol apăsat.

— Așa se zice, dar în realitate nimic nu rezistă la infinit! zâmbi Varga. Asta chiar tu mi-ai spus-o odată, într'o discuție, la Budapesta, la unchiul meu, și n'am uitat-o. Picătura de apă găurește stânca... Ș'apoi tu parcă nu te-ai schimbat? Poate că tu nu-ți dai seama, dar eu, care am stat cu tine, într'o odae, aproape două luni și ți-am înghițit toate curiozitățile, ehe, prietene, întrebă-mă pe mine!... Unchiul care te-a iubit ca pe copilul lui, dacă te-ar întâlni azi, nici nu

te-ar mai recunoaște. Bologa, crede-mă!... Repet, poate că nu-ți dai seama, poate că...

Apostol Bologa desluși parcă, în cuvintele huzarului, o provocare ascunsă. Ii răspunse cu ură, dar și cu o gravitate în care străbătea trebuința de a-și desvălui sufletul, de a-l pune în palmă și de a-l purta, mândru și încrezător, ca pe un potir, în văzul tuturor:

— Imi dau seama prea bine că m'am schimbat... Cum să nu-mi dau seama când schimbarea s'a săvârșit în chinuri, ca o nouă naștere?... Dar eu deabia prin schimbarea aceasta am dobândit adevăratele sentimente firești, cum ziceai tu... Deabia, Varga!

Locotenentul de huzari se tulbură. Din tonul lui Bologa simți lămurit că se află în fața unui dușman. Ii zise încet, sec, răzimându-se cu spina de ușa compartimentului și privindu-l lung:

— Bologa, sentimentele tale mi se pare că sânt nefirești... Ia seama!

— Mă ameninți? întrebă Apostol ironic.

— Sentimentele tale te mână drept în brațele dușmanului...

— Care dușman? repetă Bologa mai batjocoritor.

— Dușmanul țării, oricare ar fi! vorbi Varga, puțin mai aspru. În clipa aceasta tu, prietene, ești dezertor în gândul și sufletul tău!

Apostol Bologa tresări scurt, apoi zise repede, cu glas mai cald, apucându-l de mânecă și împlântându-i în ochi privirea hotărâtă:

— Ascultă, Varga... Tu ai fost odinioară om și te laudai că, sub mundirul militar, vei purta veșnic o inimă! De aceea îți zic acuma: dă la o parte rațiunea cazonă și spune ce-ai face tu

dacă, de pildă, fiind în armata rusească, te-ar trimite să te bați cu ungurii cari au pornit să te desrobească?

— Stai, stai... nu-i așa, prietene! bâlbâi locotenentul roșind. Mai întâi patria...

— Nu ocoli întrebarea — stăruie Bologa, triumfător. Răspunde cinstit! În asemenea cazuri, nu pot fi două răspunsuri!

Varga tăcu. Întrebarea îl încurca și mai ales curajul lui Bologa. În sfârșit zise șovăitor:

— Există o lege pentru toți și o singură datorie care ne leagă prin jurământ. Când începe cineva să le judece prin prisma egoismului sentimental, atunci...

— Lege, datorie, jurământ sânt valabile numai până în clipa când îți impun o crimă față de conștiința ta! Întrerupse Apostol cu vioiciune. Nici o datorie din lume n'are dreptul să calce în picioare sufletul omului, iar dacă totuși încearcă...

Bologa sfârși brusc, cu un gest vag, care spunea orice și nimic. Varga, surprins, îngăimă cu ochii mari:

— Atunci bănuelile mele... Atunci umbli cu gânduri de dezertare?

— Gânduri? murmură Apostol cu un surâs straniu. Gândurile sânt schimbătoare, Varga! Am însă o credință vie în suflet... asta da! Și dacă ea îmi va porunci să trec... să... dezertez la inamic, adică la inamicul vostru, nu voi ezita nici un moment a-mi face datoria cea adevărată... De altfel chiar voi, judecând cinstit și fără pornire, îmi veți da dreptate și mă veți aproba! Sânt sigur că și tu, în sufletul tău...

— Nu, nu Bologa, te înșeli amar! zise Varga iarăș sec. Eu nu te voi aproba niciodată! Eu disprețuesc crimele!

— Da? întrebă Apostol cu o mirare nepotrivită, adăogând îndată cu ton jovial: Fii sigur, Varga, că n'am să-ți cer aprobarea!... Cel mult de s'ar întâmpla să trec prin sectorul tău și dacă aş avea ghinionul să te întâlnesc, cel mult atunci ar putea fi vorba... Dar atunci, cine știe, poate că am vorbi altfel...

— Să te ferească Dumnezeu, Bologa! izbucni locotenentul, grav și amenințător. Eu te-aș aresta, ba te-aș împușca dacă ai încerca să te împotrivești, cu toate că mi-ai fost prieten!

— Fii liniștit! zise Bologa iarăș ironic. Am să mă feresc de sectorul tău ca de foc... Acuma ești mulțumit?

— Tu poate glumești, Bologa, dar eu...

— Nu glumesc de loc! declară Apostol, devenind dintr'odată sfidător.

Locotenentul Varga era jicnit personal de toate câte auzise. Seninătatea și hotărîrea cu care Bologa, un ofițer, îi declara că va dezerta, îl înfuriau. O clipă se gândi să-l denunțe și, astfel, să-l pedepsească. Dar polițismul îi repugna. Și apoi prea au fost prieteni odinioară ca să se despartă pentru niște lucruri care, în realitate, îl priveau numai pe Bologa. Dacă ar putea citi cinăva în sufletele tuturor ofițerilor, s'ar îngrozi de ceea ce ar descoperi. Cei mulți își ascund gândurile, pe când el baremi e sincer.

— Astea-s prostii, prietene! zise Varga, după o pauză, cu glas schimbat și cu o veselie poruncită pe față. Mai bine haidem la generalul Karg, să ne miluim de un concediu!

— Așa-i... prostii — surâse Apostol îmblânzit. Prostii sânt toate vorbele omului în ceasurile cele grele ale vieții...

Varga porni înainte pe coridorul murdar și

plin de soare tânăr. Trenul lăsase în urmă o cotitură și vagonul se clătina parc'ar fi fost să-și piarză echilibrul. Locotenentul de huzari se sprijinea cu mâinile de pereți, înjurând furios, în vreme ce Bologa, la câțiva pași înapoi, mergea sigur, liniștit, ca pe o cărare.

3.

Trecură printr'un vagon tixit de militari și civili amestecați deavalma. Pe coridorul strâmt se îmbulzeau mai ales țărani cu fețele speriate, păzindu-și dășagii sau legăturile, vorbind puțin și încet, parcă s'ar fi temut să nu-i audă cineva. În colțul din spre vagonul ofițerilor un preot român, înalt, slab, cu o bărbuță rară și îmbrăcat sărăcăcios, se sfătuia domol cu trei țărani care, după port, păreau unguri.

Apostol, făcându-și loc pe la spatele preotului, auzi vorbă românească și întoarse capul o clipă, fără însă a se opri din mers. Zări o față cunoscută parcă... În înghesuială nu avu vreme să se mai uite înapoi, dar îi rămase în ochi înfățișarea preotului și în minte întrebarea: „Cine o fi și de unde îl cunosc?“...

În vagonul următor călătorea generalul Karg. Aici coridorul era ocupat numai de ofițeri de toate gradele, tăifăsuind și așteptând fiecare norocul de a putea vorbi neoficial cu generalul. La compartimentul Excelenței erau trase perdelele cafenii și aghiotantul ieșise afară, din propria-i inițiativă, să roage pe domnii din coridor să facă liniște ca nu cumva să

se supere Excelența Sa... Tocmai atunci sosi Varga, luă de o parte pe aghiotant și-i șopti:

— Ne spuse Gross că moșul dorește să ne vadă, pe mine și pe Bologa... Adu-i aminte, dragul meu, te rog!

Aghiotantul dădu mâna cu Bologa, pe care nu-l mai văzuse dela audiența cu bucluc, și apoi intră în compartimentul generalului, suspinând grav:

— Să încercăm...

Peste cinci minute crăpă ușa, scoase jumătate corpul și zise binevoitor:

— Bologa, vino... te rog... Excelența Sa dorește...

Întâlni ochii lui Varga, întrebători, dar strânse din umeri, cu fața mâhnită de regrete că „așa-i ordinul“...

Generalul Karg era vesel și mulțumit. În sfârșit obținuse, cu chiu cu vai, să fie propus pentru ordinul „Maria Theresia“. Ședea lângă fereastră, cu picioarele-i scurte întinse comod, cu fața-i negricioasă întoarsă spre Apostol Bologa care intrase și salutase printr'o înclinare militărească.

— Ei, te-ai făcut sănătos? întrebă generalul, întinzându-i alene mâna cu multe inele și măsurându-l cu o privire atentă.

Bologa răspunse cu un surâs nehotărît. Avea fața galbenă, suptă, cu buzele fără culoare; numai ochii ardeau, mistuindu-se într'un foc lăuntric. Generalul îl măsură iar din cap până în picioare și apoi îi oferă un loc lângă dânsul. Pe bancheta cealaltă, în fața Excelenței, ședea un colonel cu figura colțuroasă pe care Apostol nu-l cunoștea, și un maior slab, cu ochii scânteiți de inteligență. Aghiotantul, auzind iar gălăgie pe coridor, se strecură afară să atragă din nou atenția domnilor că Excelența Sa poate să se supere...

Generalul îi puse fel de fel de întrebări despre cum a fost rănit, prin ce spitale a umblat, cum s'a vindecat, dar Bologa, răspunzând, vedea mereu în privirea lui o întrebare nerostită care îl îndârjea întocmai ca adineaori provocarea lui Varga. Altminteri Karg, prin tonul vorbelor și prin blândețea ce-i îndulcea toată înfățișarea, îi arăta un interes într'adevăr sincer, aproape nefiresc de sincer. Pe urmă veni și rândul întrebării așteptate, luând însă o formă glumeață, prietenoasă:

— Ei, așa-i că nu s'a prăbușit lumea fiindcă vii cu noi, aici?

Apostol văzu limpede în ochii generalului că cere un răspuns scurt: nu. De aceea nu-și putu stăpâni o secundă de ezitare, care se stinse singură. Apoi vorbi cu o cutezanță înfrumusețată de claritatea glasului:

— Niciodată n'am fost laș, Excelență, și deci am să vă mărturisesc și acuma că în sufletul meu s'a prăbușit o lume!

Degetele grase și încărcate de inele se agătară nervos de mustața burzuluită, iar sprâncele late se înfoiră când generalul, uluit, întrebă:

— Adică cum?... Ce lume s'a prăbușit?

Bologa surâse atât de senin că încruntarea generalului se transformă într'o curiozitate nerăbdătoare, iar mâna îndată i se așază liniștit pe brățara canapelei.

— Am citit undeva, Excelență — zise Apostol cu glasul de adineaori — că inima omului, în primele săptămâni ale vieții embrionare, se află nu în piept, ci în cap, în mijlocul creierilor, și că de abia pe urmă coboară mai jos, despărțindu-se de creier pentru totdeauna... Ce minu-

nat ar fi, Excelență, dacă inima și creerul ar fi rămas împreună, îngemănate, să nu facă niciodată inima ce nu vrea creerul și mai cu seamă creerul să nu facă ce sfâșie inima!

Generalul se uită câteva momente la Bologa, apoi la ceilalți, apoi râse cu poftă, cu gura căscată, cu mustățile sbârlite, încât fața i se încreți ca o coajă de nucă stricată.

— Foarte... foarte... interesant! mormăi dânsul râzând.

Pe urmă, potolindu-se cu greutate și cu o vădită rușine pentrucă nu și-a stăpânit râsul, își relua masca obișnuită și serioasă, povestind colonelului cum i-a cerut Bologa să nu vie pe frontul românesc și cum el totuși l'a iertat având de-a face cu un ofițer foarte capabil și conștiincios, deși acuma vede că e și încăpățânat. Colonelul ascultă cu respect până ce sfârși și apoi, cu același respect, zise:

— Eu, Excelență, nu admit, firește, pentrucă nu-mi permite legea, dar mă pun în situația locotenentului și-i înțeleg amărăciunea... E regretabil că cei în drept n'au luat măsuri generale în privința aceasta, ca să se evite situațiile delicate, în interesul capacității combative a armatei...

Apostol se cutremură ca și când cuvintele colonelului i-ar fi străpuns ace în inimă, căci el astăzi nu mai dorea înțelegere ci tocmai motive de ură și îndârjire prin care să-și ațâțe, înflăcărată, credința. Generalul însuși rămase surprins o clipă, și pe urmă răspunse convins, ba chiar cu un fel de mândrie:

— Evident, evident că așa este!... Din punct de vedere uman, firește... Dar dacă cei de sus nu s'au gândit la posibilitățile acestea?... Nici eu nu pot

lua asupra mea toate răspunderile... Eu cel mult pot să ușurez, în anume cazuri, cum e cazul locotenentului, de pildă... Da! Negreșit trebuie să ușurăm... Cum e încă slăbit de boală, vreau să-l feresc de greutățile frontului și o să-l întrebuintăm într'un serviciu mai fără osteneți mari... Uite, să treacă la coloana de muniții! Așa-i?... Căci noi suntem umani... Noi... armata noastră... Unde aiurea și-ar mai bate capul un comandant să menajeze asemenea scrupuluri?... Ce zici, domnule maior? S'a mai pomenit atâta umanitate în vre-o armată de când e istoria? Și totuși pe noi ne acuză dușmanii de barbarie!... Ce lume! Ce nedreptate!

Tocmai în clipa aceea aghiotantul se furișă iarăși înlăuntru. Generalul își curmă reflexiile și-i zise poruncitor:

— Ia notă că locotenentul Bologa va fi repartizat la coloana de muniții!

În vreme ce aghiotantul scoase un carnet de însemnări, Apostol Bologa se uită la toți, pe rând, rugător, întâlnind însă pe toate fețele aceeși compătimire scaldată doar în zâmbete diferite. Se simți umil și mic, deși sufletul îi clocotea de ură. A vrut să stârnească indignare și iată că a găsit milă și înțelegere. Văzu creionul aghiotantului alergând pe hârtie și deodată strigă:

— Excelență, aș dori mult să-mi reiau bateria!

— Lasă — murmură generalul ocrotitor și din nou vesel. Trebuie să te întremezi și să aduni puteri într'un serviciu mai ușor, mai ferit de primejdii... Imi pare bine că ți-a rămas drag frontul, dar deocamdată sunt silit, în interesul d-tale, să mă opun și să te menajez!

Bunătatea generalului, inexplicabilă și neașteptată, îl exaspera pe Bologa. Vru să-i mai obiecteze că serviciul la coloana de muniții e mai obositor ca la o baterie, dar chiar atunci își aduse aminte de preotul român din coridor și îndată îi răsări în inimă dorința de a-l cunoaște. Nu-l mai interesa nici generalul, nici frontul. Se sculă, bolborosi cuvinte încurcate de mulțumire, strânse o mână grasă și moale, se înclină și ieși cu figura luminată...

Trecu grabnic în vagonul soldaților, se înghesui printre țărani de pe coridor. Preotul era tot unde-l lăsase. Il văzu de departe și fruntea i se îmbroboni de sudori. Acuma îl recunosc și se tulbură de bucurie.

— Așa-i că nu mă mai cunoști, părinte? îi strigă, însuflețit, întinzându-i mâinile.

Preotul îngălbeni parcă l'ar fi surprins într'o faptă rea. Când Bologa își spune numele, în ochii lui izvorî o licărire de însuflețire pe care însă o înnăbuși repede, uitându-se împrejur să se asigure dacă nu-l pândește cineva. Preotul era Constantin Boteanu, unul din prietenii cei mai buni ai lui Apostol, din liceu.

— Și unde vine satul tău, Constantine? întrebă Bologa, fericit, nerăbdător.

— Apoi tocmai lângă Făget, unde e comanda cea mare, nu știi cum îi zice la cătănie — răspunse preotul, încurcat și înfricoșat că vorbește românește cu un ofițer.

— E românesc? stăruie Apostol.

— Parte și parte... Noi îi zicem Lunca, dar pe ungurește se cheamă...

— Lunca? întrerupse Bologa, ca și când ar fi căutat să-l oprească a rosti cuvântul unguresc. Și pe la noi este un sat Lunca... Îți aduci aminte?

— Cum să nu... tare bine — zise preotul. Dar pe-aici și românii știu ungurește, c'ășa-i obiceiul, dacă suntem printre unguri... De altfel așa e și bine...

— Ce bine, părinte — strigă Apostol serios. Nu te gândești că așa, mâine poimâine rămâi fără parohie?

— Cam așa-i, ce-i drept — murmură Boteanu zăpăcit, zâmbind umil. Ce să facem? Noi n'avem nici o putere și nici nu ne putem amesteca. Destul ne sdrobește vieța de mă mir cum o mai putem duce în spinare...

— Când omul are un ideal, înfruntă toate greutățile! zise Apostol apăsător, cu înțeleș.

— Idealul nostru e Dumnezeu — răspunse preotul cu o sfială în care-și ascundea o teamă amară. Când ai suferit ca noi, numai în Dumnezeu mai poți avea nădejde...

Pe urmă îi povesti lui Apostol cum, la intrarea oștirilor române, autoritățile l'au ridicat și, împreună cu trei țărani fruntași, l'au transportat în țara ungureasă, pe lângă Dobrițin. Nevasta cu doi copilași au rămas în grija Domnului. Vre-o trei luni nici n'a auzit de ei și a crezut că s'au prăpădit în focul războiului. De abia când s'a întors roata norocului, a aflat că sunt sănătoși și-l așteaptă să vie acasă. Au trecut însă pe rând săptămânile și de întors acasă nici pomeneală. S'a rugat pe la toți, s'a umilit, s'a ploconit... În zadar. Ba că e zona frontului, ba că românii sunt suspecti, ba așa, ba altfel... În sfârșit a cerut voie să-și aducă baremi și familia acolo, lângă Dobrițin. până ce va îngădui Dumnezeu să se liniștească vremurile. Apoi, pe neașteptate, i-au dat drumul să plece acasă, punându-i în vedere să se poarte bine...

Apostol Bologa zâmbea din ochi, în suflet însă era ros de nemulțumire și de decepție. Frica preotului și umilința care-i sublinia toate vorbele și privirile, îl izbeau ca niște cuțite, deși căuta să le treacă cu vederea. Ii povesti și el cum l-a împins soarta în războiu și pe urmă, scuturându-i mâna:

— Apoi să știi, Constantine, că am să vii pe la voi, să vorbim mai multe!

Preotul răspunse spăimântat:

— Mă rog... Chiar mi-a scris preoteasa că umblă mulți militari prin casa noastră, că doar azi așa sânt vremurile...

Bologa vru să zâmbească, dar gura i se încheștă într'un rânjet dureros.

4.

Biuroul coloanei de muniții era în Lunca, pe o ulicioară dosnică, în casa groparului Paul Vi-dor. Clădirea privea cu fața spre uliță și avea la mijloc o tindă îngustă cu ușa veșnic deschisă, în dreapta o odaie mai mărișoară în care se instalase cancelaria, iar în stânga alte două odăițe: în cea din fund se strânsese groparul și în cea dinainte locuința comandantului coloanei.

Apostol Bologa luă în primire, dela locotenentul pe care venea să-l înlocuiască, biuroul cu cele câteva registre și imprimare. Nu putuse dormi în tren și, sosind în Lunca, trăsese direct aci, prăpădit de oboseală. Ascultă nepăsător explicațiile înaintașului său până în clipa când îi desfășură o schiță cu planul frontului și cu pozițiile tuturor unităților ce țineau de divizie.

Atunci se așeză la masă, înviorat parcă i-ar fi dat o băutură fermecată, sorbind din ochi harta cu semnele albastre și roșii, încercând cu degetele tremurătoare să urmărească liniile capricioase. Dar capul îi era atât de tulbure de emoție că nu se putu dumeri și, sculându-se iar în picioare, zise nehotărît:

— Nu pricep nimic... Imi huruie creerii... Am să mă orientez mai târziu...

— De sigur, nici vorbă — răspunse repede locotenentul. De altminteri și schița e învechită și va trebui s'o completezi... Iacă, de pildă, colea, tocmai la margine, la sud, sectorul acesta... uite, e ocupat acuma de huzarii descălecați, de oarece umblă svonul că românii se pregătesc să ne atace... În sfârșit, ai să te orientezi și o să te familiarizezi cu situația... Firește, schița e numai pentru orientare, căci pe tine aici nu te interesează decât artileria noastră...

Ca să scape de el mai curând, Bologa îi dădu mâna, cu un surâs neizbutit.

— Ești foarte palid și slăbit, camarade — zise locotenentul, luându-și rămas bun. Eu cred că nici nu ești încă vindecat pe deplin, cel puțin după înfățișare... Ar trebui să te îngrijești foarte, foarte bine!

Apostol plecă ochii, de abia stăpânindu-și un simțământ ciudat de revoltă și umilire. Rămase în picioare, rezemat de dunga mesei. La altă masă lungă un sergent și un caporal scriau, cu priviri furișe spre noul comandant, scârțâind zeloși din penițe. Ar fi dorit să le spună și lor două vorbe, dar se simțea incapabil și-i era frică să nu întâlnească și la ei milă. Atunci apăru în prag Petre, salvator, zicându-i:

— Don' locotenent, am pregătit ceva de mân-

care că trebuie să vă fie tare foame... Pofțiți dincoace în odaie...

Auzind graiul românesc, cei doi gradați ridicară deodată nasurile spre ordonanță, mirați. Bologa observă mișcarea lor și răspunse cu o mândrie copilărească, parcă ar fi căutat să le sfideze uimirea:

— Bine, Petre... Chiar mi-e foame, căci în tren mai mult am răbdat decât am mâncat!

În tindă, prin ușa rămasă întredeschisă, auzi glasul unuia:

— Mi se pare că și locotenentul e valah...

Vorbele acestea aproape disprețuitoare, care altădată l'ar fi jicnit, acuma îl liniștiră ca niște laude, încât trecu dincolo înseninat...

Odaia lui era curată, cu pat bun, cu ghivece de mușcată în ferestre, cu blide înflorite pe pereți. La mijloc masa așternută îl aștepta, iar în soba de cărămidă duduia un foc sdravăn. Apostol își roti privirea, mulțumit, și se opri brusc văzând lângă sobă o fetișcană de vre-o optsprezece ani, cu năframă roșie-aprinsă în cap, cu niște ochi mari negri care parcă râdeau, cu buzele umede și pline. Acuma își aduse aminte că a mai văzut-o și adineaori, când a intrat în ogradă, și n'a luat-o în seamă, deși fata îl cântărise din ochi cu o îndrăzneală neobișnuită.

— Dar asta? întrebă Apostol pe ordonanță, arătând cu capul spre ea.

— E fata gazdei, don' locotenent...

Bologa se învioră, îi întinse mâna și zise pe ungurește:

— D-ta ai făcut așa frumos aici?

— Împreună cu soldatul d-tale — răspunse fata cu surâs ștrengăresc, privindu-l drept în ochi.

Apostol îi simți mâna aspră și foarte caldă.

— Și cum te cheamă pe d-ta?

— Ilona...

— Ilona... Da... Și nu ți-e frică între atâția militari?

— De ce să-mi fie frică? zise fata simplu, adăogând repede cu mândrie: Mie numai de Dumnezeu mi-e frică...

În vreme ce el se așeză la masă, Ilona se oploși lângă sobă fără a-l pierde din ochi, parcă ar fi fost fermecată. De altfel și Apostol, mâncând, o privea pe furis, întâi cu curiozitate nerăbdătoare, apoi cu un neînțeles sentiment de duioșie. A fost totdeauna timid cu femeile, neîncrăzător și neîndemânatec. Mai ales îi era rușine pentru că niciodată nu știa ce să vorbească cu ele. Chiar Marta și chiar după ce s'au logodit, îl încurca de multe ori de se roșia ca o fecioară. De abia uniforma și războiul l-au desmorțit și i-au șters sfiala. De-a treia zi, când s'a îmbrăcat militărește, a cucerit o casierită sentimentală, jurându-i credință veșnică și uitând-o pe urmă în brațele alteia. Pe unde îl ducea soarta, iubirile trecătoare îl întâmpinau și i se ofereau. Și el le culegea fără alegere, aproape grăbit, ca și când ar fi vrut să se răzbune pentru timpul pierdut. Totuși, într'o cămăruță deosebită a inimii, păstra dragostea Martei, întregă, curată, ferind-o cu îngrijire de orice atingere, mulcomindu-i muștrările cu făgăduinți solemne de viitor. Ochii țărăncuței unguroaice însă pătrundeau tocmai în cămăruța cea ascunsă, fără ca el să se poată împotrivi, simțindu-se iarăși timid și zăpăcit, întâia oară în războiu. Când își dădu seama de aceasta se înfuriă și se hotărî să nu se mai uite la ea.

— Trebuie să fie o fetișcană care a ținut de urît tuturor înaintașilor mei din odaia aceasta! se gândi dânsul, ridicând iar ochii spre Ilona, cu sfidare.

Privirea ei veselă îl rușină. Ii păru rău că a jicnit-o, fie și în gând...

Petre ieși pe afară după treburi, făcând semn fetei să plece și ea, să lase pe locotenent să se odihnească puțin. Ilona nu se clinti, parcă n'ar fi înțeles semnele ordonanței. Apostol, cu nasul în farfurie, se silea să rupă tăcerea și se necăjea că nu găsește ce să vorbească. În sfârșit o întrebă brusc, fără să o privească:

— Românește nu știi, fetițo?

— Știu puțin, dar pe-aici toată lumea mai mult ungurește vorbește, c'ășa-i obiceiul — răspune Ilona repede, aproape speriată. Apoi, fiindcă Bologa tăcea, urmă mai liniștită: De altfel la noi biserica e românească și popa în românește face slujba totdeauna, numai predica o spune pe ungurește ca să pricepem mai bine...

Apostol tocmai se muștra că i-a putut pune o întrebare atât de neroadă; răspunsul ei însă îl încurcă cu desăvârșire. Și nu vorbele, ci glasul ei aspru și totuși dulce și mângăietor ca o panglică de mătase, cu niște mlădieri de copil răsfățat. De-acum nu mai dorea decât să-i audă glasul și își chinuia mintea să înjghebe o întrebare potrivită prin care s'o facă să mai vorbească. Toate eforturile lui fură zadarnice. Trecură vre-o trei minute în tăcere, uitându-se desperat în ochii ei care umpleau casa cu o lumină blândă și ispititoare. Apoi deodată îi veni în gând s'o întrebe de câți ani e, firește cu ton glumeț, ca nu cumva ea să-și închipuie cine știe ce. Ii era teamă că-i va tremura vocea și Ilona va înțelege

greșit rostul întrebării... Până să se hotărăscă să deschidă gura, se auzi un ciocănit energic în ușă. Fata se ridică și șopti:

— A venit tata...

Fără să mai aștepte îngăduința, un țăran trecu pragul. Bologa, infuriat, se sculă în picioare, gata-gata să-l alunge. Paul Vidor însă se apropie jovial, cu mâna întinsă și-i ură bun sosit în casa lui. Avea fața osoasă, cu sbârcituri multe sub ochii căprui în care juca deșteptăciune și șiretenie, și niște mustăți puțin cărunte, dar groase și cu vârfurile ascuțite, cum le poartă țăranii unguri. Infățișarea gazdei potoli scurt mânia locotenentului. Li răspunse liniștit și chiar îl pofti să șeză. Groparul se uită să vadă dacă toate sunt în bună ordine și dădu peste Ilona care se apucase să scormonească în foc cu mare râvnă.

— Ilona, aide, șterge-o! zise poruncitor, încruntând sprâncenele. Ce mai cauți aici? Altă treabă n'ai decât să stai pe capul domnului locotenent?

— Parcă eu de dragul dumnealui stau — mor-măi fata, ursuză, fără să se întoarcă.

— Aide, aide, lasă, vorba! făcu groparul serios până ce se închise ușa și pe urmă adăogând blajin către Bologa: Trebuie s'o ținem de scurt, altfel cum am trăi între atâtea cătane?... E tânără și fără minte, domnule locotenent, și nu pricepe că d-voastră aveți de lucru și că n'ați venit pe aici să pierdeți vremea cu palavre...

Paul Vidor era vorbăreț din cale afară, mai ales însă îi plăcea să stea la taifas cu domnii, crezându-se mai deștept ca ceilalți săteni și mai vrednic. Iși trase un scaun lângă masă, se așeză tacticos și îndată se încălzi la vorbă, deși Apostol

se mohorîse, frămîntat numai de dorința de-a auzi glasul fetei. Răspunsurile în doi peri nu descurajau de loc pe gropar, ba dimpotrivă îl întărâtau. Din una din alta începu să spuie că el e om cu stare, cu toate că e gropar. Are pământ destul și bunișor, măcar de l-ar putea munci cum se cade în vremurile astea grele. Gropar s'a făcut numai de când i-a murit nevasta, fie iertată, adică de vre-o unsprezece ani, de l'a lăsat amărît și cu doi copilași. Altfel meseria lui e tâmplăria și a învățat-o la oraș, de copil, că tatăl său a vrut să-i dea în mână o pâine mai bună decât orice avere. Apoi tâmplarul merge mână'n mână cu groparul, unul face coșciugul, iar celălalt groapa — așa că el nu s'a rușinat să sape și groapa mortului, de vreme ce a învățat să facă coșciuguri. Căci decât tâmplar într'un sat, mai bine gropar, că masă și scaune își mai ticluște omul și singur, dar pentru groapă tot are nevoie de altul. Nu-i ocară să muncești, ci să lenevești. Când rămâi văduv cu un băiat de unsprezece ani și o fetiță de șapte, trebuie să pui osul de vrei să nu te mănânce sărăcia... Toate au mers cum au mers, și mai mult bine decât rău, până ce a dat pacostea războiului peste bieții oameni. Feciorul era tocmai gata de oaste și s'a dus, că n'avea încotro, și s'a prăpădit nici nu se știe pe unde, prin cele țări muscălești, înainte de a se împlini un an. Cât l'a plâns și el și fata, o Doamne! Dar parcă lacrimile și bocetele au înviat vreodată pe morți? Acuma Dumnezeu să-l odihnească și să-l ierte!... Altfel pe-aici a fost liniște până când au sărit și românii în bătălie. De atunci însă vai și amar! Mulți au fugit de frică mai spre inima țării, care cum a putut. El a rămas acasă, ce-o fi să fie, căci nu s'a în-

durat să-și lase averea de haram. Nici n'au făcut românii multă stricăciune, ce-i drept. Doar de-ale gurii, ca orice cătane, și mai cu seamă când s'au retras în țara lor. Mai fără milă au fost ai noștri, dacă-i să vorbim cu dreptate, căci îndată ce au sosit, una-două au și spânzurat vre-o trei oameni din sat că, zice, ar fi făcut semne dușmanului. Ba cât pe-aci să dea și el de bucluc fiindcă românii îl puseseră primar în locul celui care fugise. Parcă e o vină să-ți faci datoria! Adică dincolo, în Făget, în satul vecin, cine-i primar? Cumnatul lui!... Atunci de ce să-i impute lui c'a fost primar câteva săptămâni?... Au trecut însă toate, numai de-ar aduce Dumnezeu pacea mai curând...

Bologa îl lăsase să vorbească în voie. Groparul după ce-și sfârși povestirea pățaniilor, se aștepta să afle și el noutăți și, pentru că locotenentul nu se urnia, îl întrebă direct, înmuind glasul misterios:

— Oare ce-o mai fi cu pacea, domnule ofițer?... Prin oraș nu se aude nimic?... Aseară am fost puțin prin Făget, pe la cumnatu-meu, și am prins o vorbă cum că rusul s'ar fi dat bătut și că vrea să se împace... La cumnatul, chiar în casa lui, șade generalul cel mare în gazdă și alături e cancelaria diviziei... poate d-ta nu știi că ești nou... Uite așa umblă vestea pe acolo, printre ofițeri, despre muscali! Ce-o fi, ce n'o fi, Dumnezeu știe, și bine-ar fi să fie ceva!

— Eu viu de-a-dreptul dela spital și nu știu ce-i prin lume — zise Apostol. Dar bine nu-i, bade, asta o văd!

— Așa-i, chiar așa-i — făcu țăranul, dând din cap, grav. Multă durere și multe necazuri sânt, așa-i!... Măcar de le-ar da Dumnezeu ce-

lor mari milă și înțelepciune să bage sabia în teacă și să ne scape de pieire! Că ei stau colo și dau porunci, iar oamenii suferă și se chinuesc și mor...

Fiindcă groparul nu se dădea dus, ba părea că de abia a prins chef de taifas, Bologa se sculă și curmă vorba, poftindu-l să continue cu altă ocazie deoarece acum îl cheamă serviciul. Paul Vidor recunoscă bucuros că așa-i, dar așteptă să plece locotenentul înainte...

Apostol Bologa, enervat de stăruința țăranelui, trecu în cancelarie, luă schița frontului, porunci gradaților să-și vadă de lucru pentru că el are niște treburi oficiale de rezolvat azi, și apoi ieși în ogradă în soarele tânăr și primăvăratec. Lumina și căldura îl îndemneau să se uite împrejur, fără să vrea, parc'ar căuta pe cineva. În ușa grajdului, pe pragul înalt, ședea Ilona, cu coatele pe genunchi și cu obraji în palme. Când îi întâlnește privirea, Apostol înțelese de ce s'a uitat împrejur și simți că tot sângele i s'a urcat în obraji. Zâmbi iar; fără să vrea, spre Ilona, zicându-și, în aceeași vreme, că nu trebuie s'o ia în seamă și că are un glas nemai pomenit de ciudat...

Pe drum i se păru că se trezește dintr'o vrajă blestemată. Cotind în ulița mare, spre mijlocul satului, se gândi: dacă o țărăncuță ar fi în stare să-i sdruncine credința și să-i zădărnicească hotărîrea, atunci mai bine să se împuște. Și-și pipăi revolverul, ca și când ar fi vrut să-și dovedească sie-și că nu va șovăi.

În fața bisericii se opri și se întrebă: unde merge?... Da, umblă să se orienteze, sub pretext că se va prezenta superiorilor și camarazilor. Apoi chiar la noapte, va pleca. Nu trebuie să

piarză nici o zi, nici un minut. Numai când va fi dincolo, va putea fi aevea liniștit și fericit...

Casa preotului, peste drum de biserică, părea îmbrăcată în bucurie. Apostol își adus aminte cum i-a spus Ilona că popa predică ungurește, și pe urmă rușinea lui Boteanu în tren și lașitatea lui umilită... Intoarse capul.

Nu știa încotro s'o apuce. Satul de altfel n'avea de ce să-l intereseze, ci numai frontul. Trebuie să plece dar imediat pe front, să se prezinte colonelului, să vadă terenul, să-și aleagă locul... Poate să se întâlnească și cu Klapka, chiar trebuie să-i spuie...

Dintr'o casă de lângă biserică apăru deodată Meyer, îmbrăbodit într'o mantie groasă, cu gulerul ridicat, deși soarele umplea pământul de căldură tinerească îmbătătoare.

— Doctore, doctore! strigă Apostol văzând că Meyer merge înainte fără să-l fi zărit.

Medicul se întoarse ursuz și se însenină puțin când recunoscă pe Bologa care alerga spre dânsul. Se duseră împreună la spitalul mobil improvizat în școala satului. Până acolo Apostol îi povesti cum s'a vindecat și, deoarece doctorul, fire tăcută, nu-l înghesuia cu alte întrebări, în poarta spitalului îi spuse că ar vrea să meargă pe front, să se orienteze, și că n'are cal. Meyer îi oferă calul său, dar totodată îi zise prieteneste:

— Ești slăbit rău, Bologa, ia seama! Mai lasă vitejiile și cruță-te, altfel mâine-poimâine iar vii la mine, ca client! Chiar acum sunt sigur că ai puțină febră, fiindcă prea îți sticlesc ochii. Ar fi putut să-ți dea un concediu până să te întremezi mai bine... În sfârșit, bagă de seamă și las-o mai domol!

— Mă simt ca un smeu, doctore! răspunse Bologa cu o veselie nefirească.

Doctorul mormăi ceva în gulerul mantalei, dar Apostol nici nu încercă să înțeleagă, atât îi era sufletul de încărcat cu speranțe...

5.

Apostol Bologa porni călare, cu harta în mână... Lunca era sat lung, pe malul drept al unui râuleț gălăgios, strâns ca în clește între două rânduri de dealuri îmbrăcate cu brazi și fagi, amestecați. Șoseaua trecea prin mijlocul satului, iar calea ferată prin dosul caselor, prin grădini și livezi ce se urcau pe coastele piezișe. Imprejurul gării valea se lărgea ca un fund de cazan, dar dincolo de sat se strâmta iar până la gura văii care coboară dintre munți, în stânga. Calea ferată și șoseaua treceau peste pârau pe un pod comun, cârpit de curând. Bologa mai înaintează vreo treizeci de pași, pe urmă, pe țarmul pâraului descoperă drumul spre front. Aici dealurile sânt mai line și casele foarte rare, unele cocoțate prin poieni depărtate, ca niște cuiburi. Drumul urcă prelung și pâraul se micșorează, devenind tot mai săltăreț, ca un copil buiac și neastâmpărat. În fund albăstresc, în curmeziș, coamele munților, crestate pe alocuri ca niște metereze uriașe...

Apoi, într'un loc mai lărguț, drumul de care se sfârșește, pierzându-se, împreună cu pâraiașul subțiat ca un fir de argint, printre hățiușurile vâlceleii. În schimb o cale nouă începe suișul spre miazănoapte, un drum de războiu, fă-

cut de soldați, păzit pe la cotituri cu cruci albe, întrebătoare. Pe aci Bologna întâlnește mai des militari, unii coborînd alții urcând, și câteva căruțe trase de mârtoage prăpădite.

— In sfârșit, am ajuns murmură Apostol, aprins de emoție, oprind calul și comparând terenul cu harta. Prin apropiere trebuie să fie liniile artileriei...

Era pe o spinare de deal, lătăreață, acoperită cu pădure rară ca perii în barba unui spân. Drumul se ramifică de aici ca un evantaiu. Bologna aruncă mai întâiu o privire în urmă. Pârâul nu se mai vedea, iar măgurile și coastele printre care trecuse aveau o înfățișare nouă, necunoscută.

— Dacă bateriile sânt aici, atunci infanteria o fi pe dealurile de colo — se gândi dânsul întorcându-se repede și cercetând cu mai mare atenție șirul de coame care închidea zarea în față. Iar puțin mai încolo, poate chiar pe coasta cealaltă sânt...

Prin prejur domnea liniște albă peste care plutea surâsul soarelui ca o pulbere de aur. Brazii nici acele nu și le clinteau, sorbind încremeniți bucuria primăverii. Apostol își auzea bătăile inimii, iuți, fierbinți, stăpânind cu gălgăitul lor viu toată lumea dimprejur.

— Am venit trei ore și ceva... S'a făcut amiazi! își zise el uitându-se deodată la ceas și pornind apoi, la întâmplare, drept înainte, fiindcă din schița lui nu putea înțelege mai nimic.

Un artilerist îl călăuzi la postul de comandă al lui Klapka, numai la câțiva metri de drumul pe care apucase Bologna. Căpitanul tocmai se așezase la masă, singur, în căsuța de bârne,

destul de bună și de spațioasă pentru împrejurări. Când apăru Apostol în ușă, salutând cu un zâmbet puțin confuz, Klapka scăpă cuțitul din mână și bolborosi niște cuvinte cehe sperioase. Iși veni în fire îndată, se repezi la el și-l îmbrățișă și-l sărută plângând de bucurie:

— Bine-ai venit... Sănătos? Adevărat?... Ia să te examinez!... De ce ești așa de palid?... O să-ți reiai bateria, firește... Măine-poimăine vom începe lucrul, știi, serios!... Dar stai, așează-te colea să mâncăm împreună și să-mi povestești tot, tot, din fir în păr... Să începi din noaptea ceea, ții minte?... Ehe, cât ți-am purtat de grije... Ai avut noroc, ai avut ghinion? Dumnezeu știe! De plătit însă ai plătit scump încercarea și cu grele suferinți, dragă Bologa... Ei, te rog, treci colea... Aide... A, dacă ai ști ce veselă mi-e inima că te văd teafăr! Căci doctorul Meyer ne spunea și ne asigura, firește cu părere de rău, că dintr'o grămadă de carne tăvălită prin noroiu, cum ai fost tu când te-a vizitat dânsul, îndată după respingerea atacului, e imposibil să se mai ticluiască un locotenent de artilerie, chiar de și-ar aduna știința toți medicii din lume, și că numai mila lui Dumnezeu mai e în stare să te facă iar om ca oamenii... Pe urmă, când am aflat că ești pe cale de vindecare, tot Meyer a zis că trebuie să-ți fie nespus de dragă vieața...

Căpitanul turuia parcă n'ar mai fi vorbit de un secol și ar ține să-și verse acuma tot sufletul. Apostol Bologa primi bucuros invitația la masă; era obosit de drum și nesomn, ș'apoi acasă, obsedat de privirile stranii ale unguroaicei, mâncase ca și cu gura altuia. Avu numai o clipă de ezitare gândindu-se că va trebui să povestească și lui Klapka aceleași lucruri pe care le-a povestit

de atâtea ori până astăzi. Presimțirea i se împlini întocmai. Mai bine de o oră căpitanul îl suci și îl răsuci ca un judecător de instrucție, cerându-i amănunte asupra rănilor, asupra înfălnirii în tren cu generalul...

— Foarte rău îmi pare că nu rămâi aproape de mine, dar pentru tine e mult, mult mai bine în sat, la coloana de muniții — zise Klapka. De altfel sânt sigur că te-ai săturat de visuri? adogă mai domol, parcă s'ar fi temut să nu-i răscolească vre-o rană. Soarta ți-a dat un aver-tisment atunci...

— Da, atunci soarta m'a dușmănit fiindcă, drept să-ți spun, nici sufletul meu n'a fost pregătit îndeajuns! răspunse Bologa fără patetism, dar cu vădită mulțumire că poate vorbi cu cineva despre aceasta pe față. Atunci eram convins până în măduva oaselor că credința mea e desăvârșită și totuși mă îngrozeam doar la gândul morții. Suferințele mi-au înfrânt mândria încât azi știu bine că numai credința căreia îi jertfești fără șovăire însăși viața ta, numai aceea te poate mântui!... Și acuma dragostea de viață e mai puternică în inima mea decât credința, îmi dau seama... Am ajuns să-mi fie frică de mine însumi! Credințele și hotărârile se macină dacă le cântărești mult și eu nu pot să nu le cântăresc! De aceea trebuie să plec repede, înainte de-a avea vreme să le controlez prea de aproape, altfel cine știe, poate că... Numai când e singur omul cu sufletul său, numai atunci există un echilibru între lumea lui cea mică dinlăuntru și restul universului; îndată ce intervine realitatea de afară, omul devine o jucărie neputincioasă, fără voință adevărată,

mergând încotro îl mână puteri și hotărîri străine de ființa lui...

— Te-ai făcut mai lung la vorbă chiar decât mine — îl întrerupse Klapka, surâzând nerăbdător. Toate bune și frumoase, dragă Bologa, deși considerațiile tale mi se par cam... copilăroase, ca să nu zic mai rău. Idealul rămâne ici, la inimă, și realitatea e realitate, Bologa! Realitatea e revoluția dincolo, la muscali, înțelegi?... De aseară forfotește vestea prin telefoane. Azi e confirmată oficial. În Rusia a izbucnit revoluția... Va să zică speranțele noastre, uite-așa, în vânt!... Plecăm grumazul și continuăm, Bologa!

Apostol își aduse aminte că și groparul i-a vorbit de revoluția rusească, dar nici atunci și nici acuma nici baremi n'a tresărit. Răspunse mai nervos:

— Ce mă interesează pe mine ce se petrece acolo?... Nu vreau să știu și nici n'am încercat niciodată. Tocmai necunoscutul mă ispitește, necunoscutul în care locuiesc toate posibilitățile... Ș'apoi eu nu caut în lume, aici ori dincolo, decât mântuirea sufletului meu!

— Nu te-ai lăsat de visuri, Bologa, de loc... de loc...

— D-tale ți se par visuri goale pe când, pentru mine, în visurile acestea palpită tot rostul ființei mele — zise Apostol cu o privire atât de sfredelitoare încât Klapka se feri ca dinaintea unei sulite de foc. N'aș vrea eu să nu mă mai gândesc la nimic și să trăiesc așa... mulțumit? Uneori îmi zic că sunt ridicol și totuși nu mă pot opri... Asta-i nenorocirea!

Klapka se simțea foarte bine aici. Se împrietenise aveau cu colonelul. Toată iarna luptele

conteniseră, așa că nici o primejdie nu-l mai amenințase. Se mai gândea, chiar deseori, la înflăcărările sale naționale și se stima în sinea lui din pricina lor, dar avea grije să le ascundă și să le păstreze pentru alte vremuri... Și acuma, cu Bologa, după întâile izbucniri de bucurie, mai ales însă de când a înțeles că n'a renunțat la gândurile de dezertare, socotea c'ar fi cuminte să nu se amestece prea mult în niște planuri primejdioase. De aceea profită de o tăcere a lui Apostol și schimbă vorba, întrebându-l dacă s'a prezentat colonelului, și apoi spunându-i că postul de comandă al regimentului e foarte aproape, nici patru sute de metri. În curând ieșiră afară și Klapka se grăbi să-i arate unde vine coliba colonelului.

Firește, și colonelul vru să audă pățaniile lui Bologa și Bologa trebui să i le înșire pe îndelete. Totuși, peste o jumătate de oră, se întoarse iarăși la Klapka, puțin plictisit că a pierdut vremea în loc să recunoască frontul și să-și pregătească plecarea cea mare. Cum să pornească noaptea prin munți pe care nici măcar nu i-a văzut?

În dosul postului de comandă însă zări o furnicare neobișnuită: un grup de prizonieri români înconjurați de huzari descălecați, ofițeri de pe la bateriile vecine și dela divizion, artileriști... Apostol își simți genunchii moi și totuși nu se putu opri. De altfel în acele clipe, prin minte îi trecea numai gândul că nu va găsi calul doctorului și nu va putea pleca mai repede în sat.

Când ajunse mai aproape, îl văzu Klapka și îi făcu semne cu mâna să se grăbească. În mijlocul artileriștilor se afla un ofițer român, oa-

cheș, cu o mustăcioară neagră mică, tunsă, cu capul gol și uniforma plină de noroiu, iar mai departe, păziți de patru huzari înarmați, stăteau vre-o șapte soldați, cu fețele strâmbe de groază, uitându-se năuci la grupul care cuprindea pe ofițerul lor.

— Bravo, bine că vii să ne scapi din încurcătură! strigă Klapka cu o curiozitate femenină pe față, arătând spre sublocotenentul prizonier. Uite, de vre-o zece minute încercăm să ne înțelegem cu camarazii aceștia, și nu-i chip! Domnul nu știe sau nu vrea să vorbească decât românește, iar pe aici n'avem tâlmaci...

În vreme ce Apostol Bologa se uita zăpăcit când la ofițer, când la soldații prizonieri, un locotenent de huzari, zăcut de vărsat, cu nas mare, începu să istorisească poate a zecea oară cum s'a pomenit cu patrula românească în spatele liniilor, răătăcită, se vede, din cauza necunoașterii terenului; se pare că a vrut să se strecoare între infanterie și cavaleria care ocupă tocmai aripa stângă a frontului diviziei... Apostol auzea vorbele huzarului ca prin vis, căci ochii și inima lui erau cu prizonierii, citind gândurile lor gândite în românește, îmbrățișându-i și spunându-le că-i iubește și la noapte va fi negreșit acolo de unde au venit ei... Apoi, cutremurându-se ca de frig, se apropie de sublocotenentul captiv și zise românește, cu un început de zâmbet în colțurile buzelor supte:

— Acuma ai căzut prins, trebuie să...

Prizonierul nu se miră de loc auzind graiul românesc, întoarse niște ochi furioși spre Bologa și îi curmă vorba cu ură:

— Aici vă purtați cu prizonierii ca niște sălbateci. O brută de ofițeri m'a lovit cu un par

peste șale pentrucă n'am putut și n'am vrut să-mi trădez armata și țara!... Asta-i barbarie, domnule... asta-i...

Revolta prizonierului răsuna mai violent, ca într'un microfon, în inima lui Apostol. Obrajii i se roșiră, privirea i se înduioșă. Simțea o nevoie cumplită să-și apropie sufletul prizonierului. Vru să-i întindă mâna și ridică puțin brațul, nehotărît încă, zicând cu glas tremurat de dragoste:

— Da, da, așa-i... chiar așa, căci... și eu sânt român...

— Dacă ai fi adevărat român, n'ai trage în frați — răspunse repede sublocotenentul cu atâta dispreț încât i se schimbă deodată înfățișarea. Locul d-tale ar fi dincolo, nu aici, domnule... Dar români ca d-ta...

Bologa păli. Brațul i se sgârcei și pumnii se încleștară. Lumea întreagă parcă se rostogolea vertiginos într'o prăpastie. Ii fulgeră prin gând să se arunce asupra sublocotenentului, să-i smulgă din inimă disprețul. Dar, în aceeași miime de secundă, își mai zise că prizonierul îl face de batjocura ofițerului. Uluit, întoarse spatele românului și se uită cu un surâs nedumerit la ceilalți, așteptând acum dela ei salvarea din situația aceasta îngrozitoare. Glasul căpitanului Klapka îi curmă chinul cu o întrebare îngroșată de curiozitate:

— Ce spune, ce spune?

— Nimic... nu vrea să vorbească — murmură Apostol ușurat, ca și cum s'ar fi trezit dintr'un coșmar; după două momente, mai adăoga cu o privire îngrozită spre prizonierul care se uita, mormăind revoltat, în altă parte: Insfârșit... eu... eu mi-am făcut datoria și... am încercat să...

Prizonierii fură escortați mai departe, la alt comandament, iar grupul de curioși se risipi în câteva minute. Klapka rămase pe loc, puțin încurcat, simțind că Bologa vrea să-i vorbească.

— Știi ce mi-a spus prizonierul? zise deodată Apostol, cu fața crispată într'un rânjet. M'a insultat și m'a disprețuit, căpitane, auzi? M'a scuipat!... Acuma vezi bine că trebuie să plec numai decât... că nu mai am nici un minut... că diseară... O. cât îl iubeam și el cum m'a umilit!

Klapka se uită la dânsul, înțelese că dorește un răspuns sau baremi un cuvânt, dar îi fu frică să vorbească. Bologa aștepta cu ochii împlântați în tăcerea căpitanului, apoi șopti:

— Adio!...

Ordonanța lui Klapka aduse calul și Apostol încălecă și porni fără să mai întoarne capul.

— La revedere, Bologa! strigă căpitanul văzându-l că se depărtează.

Lui Apostol i se păru că și Klapka își bate joc. Dădu pinteni calului. Trebuie să ajungă în sat cât mai repede, să se pregătească și să sfârșească. În suflet i se svârcolea un iad cu limbi de foc atât de sfâșietoare că în fiecă clipă amenințau să-i istovească toate izvoarele voinții. Simțea iarăși cum aleargă pe dunga prăpastiei și ispita prăbușirii îl pândea și-l învăluia într'un nou de ceață în care mintea nu mai poate închea nici-o hotărîre. De aceea trebuie să se grăbească trebuie!

Pe la mijlocul drumului își aduse aminte că a venit să recunoască frontul, să-și aleagă calea și, iată, a pierdut vremea de geaba. Un moment se gândi să se întoarcă înapoi, apoi își zise că schița cu pozițiile e destulă călăuză și arată golurile de care dânsul are nevoie. Până la primele

linii va putea pătrunde oricând, iar de acolo îl va îndrepta norocul.

Sosi în Lunca aproape de asfințitul soarelui, cu calul learcă de sudoare. Vru să mulțumească doctorului, dar nu-l găsi la spital, nici acasă. Trecând prin fața bisericii, văzu peste drum în cerdac, tolănit într'un jilț, pe preotul Boteanu care se sorea fericit, plimbându-și privirea asupra satului ca și cum ar fi fost o moșie a lui. Din casă răsună glasul cătrănit și ascuțit al preotesei, ocărând pe slujnică, iar în ogradă o ceată de copii se jucau de-a războiul, împodobiti cu șepci lepădate de soldați găzduiti prin vecini. În clipa când zări casa parohială, Bologa uită pe doctorul Meyer și simți o nevoie nebiruită să vorbească cu preotul. Se repezi spre portiță și intră atât de grăbit parcă de fiecă minut de întârziere ar fi atârnat o soartă de om.

Popa Constantin, scufundat cum era într'o bucurie vagă și molesitoare, se pomeni deodată cu un ofițer urcând cele cinci trepte de piatră ale cerdacului. Un fior de spaimă îl ridică în picioare. Recunoscu pe Apostol, dar spaima îi rămase în inimă și-l făcu să-l întâmpine pe un-gurește:

— Bine-ai venit la noi, domnule ofițer...

Bologa era atât de mișcat că nici nu observă atunci vorba un-gurească. Fața lui părea aprinsă și buzele învinețite îi tremurau într'un surâs nervos. Vorbind îi clănțăneau dinții și glasul lui avea o asprime aproape răgușită:

— Părinte Constantine... am venit la tine... să mă spovedesc...

Când își auzi glasul, i se păru străin și, instinctiv, se uită împrejur dacă nu a vorbit într'adevăr altcineva.

— Poftim înlăuntru... poftim — zise Boteanu mirat și șovăind.

Pătrunseră într'o odaie albă în care Apostol văzu pe perete, între două icoane, un loc gol de unde fusese scos cine știe ce tablou. Atunci se gândi la întâmpinarea ungurească, întoarse ochii la Constantin și se zăpăci ca și cum ar fi înțeles o taină. Preotul îl pofti să șează pe o canapea dinaintea căreia se afla o masă ovală acoperită cu o scoarță brodată. Bologa se așeză nehotărît, înfricoșat că nu-i venea deloc în minte ce vroia să-i spună și nici măcar cum să înceapă vorba, deși în sufletul lui totul era foarte limpede. Popa rămase în picioare câteva clipe, așteptând bănuitor, apoi se lăsă pe un scaun de paie, la o distanță potrivită, și murmură:

— Aici putem vorbi, Apostole, în tihnă...

— Și fără primejdie! adăoga Bologa, vesel că a izbutit să-și smulgă un crâmpel din cuvintele care-i strângeau în chingi sufletul.

Preotul se rușină de propria-i bănuială și zise cu amărăciune sinceră:

— Omul care a suferit cât am suferit eu, are dreptul să se ferească și de umbra lui, Apostole!

— Dar atunci eu care am fost adus aici să-iucid din depărtare, eu ce trebuie să sufăr? Nu te gândești, Constantine? strigă Bologa deodată parcă i-ar fi plesnit inima.

Apoi vorbi un sfert de oră, necurmat, cu o lăcomie înfricoșată. Se tângui și se revoltă, revărsându-și durerile și sbuciumul într'un puhoi de fraze. Preotul asculta cu ochii în pământ. Dealtfel nici Apostol nu-i căuta privirea și s'ar fi înfuriat dacă Boteanu ar fi îndrăznit să-l

oprească sau măcar să-l întrerupă. Vorbea pentru a-și alina sufletul prea încărcat, întocmai cum plângi ca să-ți mulcomești o durere prea mare. Numai după ce se răcori, se adresă direct preotului, dar cu vocea schimbată și cu o lucire nouă în ochi:

— Acuma s'a umplut paharul, părinte! Acuma nu mai pot! O ură istovitoare îmi roade inima. Urăsc tot ce-i aici, pe toți oamenii, prieteni, camarazi, superiori, inferiori, tot, tot, Constantine! Aerul de-aici mi-e nesuferit și mă înbușe... Dacă voi mai sta în lumea aceasta, simt că ura mă va pierde, trebuie să mă piarză, căci va trebui să izbucnească odată, chiar împotriva voinței mele! Și atunci...

Boteanu făcu o mișcare involuntară: puse amândouă mâinile, încrucișate, pe masă. Apostol se opri un moment, întrebător. Dar, fiindcă preotul încremenise iarăși, urmă mai grăbit, parcă și-ar fi adus aminte că vremea e scumpă:

— Ascultă-mă bine, părinte!... Eu, la noapte voi pleca de aici... Voi trece dincolo... Tu știi unde, căci și inima ta trebuie să... Da!... Sânt pregătit! Numai pe mama n'am cum s'o vestesc... Să-i scriu nu pot; scrisorile mele vor fi examinate și cine știe ce ar pătimi din pricina mea... De aceea vreau să te însărcinez pe tine să-i dai de știre, Constantine... mai târziu, când va fi posibil... Am să-ți las adresa mamei, iar tu vei găsi o formă să-i comunici că am trecut... Poate prin cineva, prin vre-un om de încredere, pe urmă, când se va ivi ocazia...

Fața preotului se umflase de groază și câteva clipe nici nu putu vorbi, mozolindu-și doar buzele neputincioase. Apoi deodată, ca după o sforțare crâncenă, răbufni cu glas lăcrimat, ri-

dicând brațul drept într'o protestare fri-coasă:

— De ce vrei să mă nenorocești, Apostole?... Eu... abia azi dimineață am sosit acasă din internare... știi bine, doar ți-am spus în tren... Am fost nevinovat și totuși am ispășit... Cum să ascult acuma planurile tale și încă să mă fac părtașul tău? Am și familie, și necazuri grele... și tocmai eu să...

— Dar ești român, părinte, fratele meu? zise Bologa înmărmurit.

— Sânt numai om astăzi, Apostole — răspunse preotul Constantin mai liniștit. Un biet om mâncat de nevoi, cu frica veșnic în sân și cu credință în milostenia cerească. Noi nici nu putem fi decât oameni și numai în Dumnezeu avem nădejde să ne poarte de grije, dacă soarta ne-a aruncat aici și ne-a oropsit...

Apostol Bologa se sculase în picioare, năucit, și lăsase capul în pământ ca nu cumva vorbele preotului să-l lovească în obraz. Urechile însă îi vuiiau și înțelesul răspunsului i se învârtea în creieri ca un sfredel.

— De aceea tu să faci cum te îndreaptă Dumnezeu și să nu ne amesteci pe noi întru nimic! urmă Boteanu hotărît. Că noi avem destule primejdii și greutateți...

Bologa ridică repede fruntea, atât de schimbat era acum glasul preotului, și în înfățișarea lui citi limpede o îndârjire care-l spăimântă. Casca de oțel o puse pe masă; întinse mâna mașinal și o apucă de curelușă. Pe urmă și-o potrivi în cap, încet, cu luare aminte, murmurând pierdut:

— Bine zici, Constantine... foarte bine... bine...

Și ieși din odaie cu pași de înmormântare, lăsând ușa deschisă, coborî treptele cerdacului,

trece prin ogradă unde copiii, veseli și gălăgioși, își urmau jocul. Boteanu, văzându-l că pleacă, făcu doi pași, fără să-și dea seama dacă vrea să-l oprească sau numai să-l petreacă până la poartă. În prag se răzgândi de tot, se închină și mulțumi Atotputernicului că l'a învrednicit să se împotrivescă ispitei...

În uliță Apostol nu mai știa unde să se ducă, parcă ar fi uitat pe ce lume se află. Picioarele mergeau însă singure și așa se trezi în ulicioara dosnică. Se simțea atât de sleit de puteri că, din tot sufletul, nu mai râvnea decât un ceas de odihnă. Acasă în ogradă, sergentul dela cancelarie îl primi cu o salutare înlemnită. Vru să-i zică ceva, dar oboseala îi risipi voința. În pragul casei văzu pe Ilona răzimată de ușior, ca și cum ar fi așteptat pe cineva.

— Domnule ofițer, d-ta ești bolnav! zise fata, schimbându-se la față.

Bologa, fără să-și dea bine seama, se opri întrebător.

— Ești galben și ostenit... Trebuie să te odihnești — adăogă Ilona, stăruiitor.

Glasul i se păru atât de alinător că tresări de bucurie. În aceeași clipă însă îi fulgeră prin inimă o frică ciudată care îl îndemna să răspundă mânios:

— Î-ascultă, fetițo, altă treabă n'ai decât să te ții de capul meu?

6.

Apostol socotise să intre în cancelarie, să vadă ce-au lucrat oamenii toată ziua, dar se pomeni deschizând ușa odăei sale. Amurgul ce-

nușiu bătea în geamurile împodobite cu mușcată. În tulburarea de lumină pereții parcă se îndoiau și lucrurile din casă tremurau foarte straniu. Bologa închise pleoapele și se prăvăli pe un scaun ca o grămadă de carne. Legănarea amețitoare, îi bâjbâia în suflet, însoțită de un vâjâit chinuitor, încât se apucă cu mâinile de masă simțind că altfel s'ar prăbuși.

— Don' locotenent, trăiți, v'am așteptat cu masa toată ziua — zise Petre de lângă sobă, crezând că stăpânul său așteaptă să înceapă el vorba.

Bologa se cutremură, parcă graiul ordonanței i-ar fi înțepat tocmai nervii bolnavi. Se uită la el totuși ca la un necunoscut și în acelaș timp mirându-se că a fost în odaie și nu l'a văzut. Vru să-l întrebe ceva, dar pe când i se năștea în creeri întrebarea, un gând nou, poruncitor, îl sili să mormăe:

— Potrivește-mi patul, Petre, și trage-mi cizmele, să mă odihnesc un ceas... numai un ceas... că peste un ceas trebuie să...

Trăgându-i cizmele, soldatul mai zise ceva. Apostol nu înțelese nimic. Ii umbla prin minte să-i spună că e foarte ostenit și nu găsea cuvintele ca și cum n'ar mai fi avut puterea să exprime nici un gând. Pe urmă se ridică de pe scaun, își târî picioarele și se lungi în pat... Indată ce puse capul pe pernă avu senzația că trupul i-a amorțit. În schimb creerii porniră într'o goană sălbatică. Mii de frânturi de gânduri scânteiau în aceeași secundă, se ciocneau, se amestecau, se înlănțuiau. Și printre ele, ca un bondar roșu, bâzâia de ici-colo, când mai tare, când în șoaptă și mereu sub forme noi, obsesia că, în noaptea aceasta, tre-

bue să se sfârșească, negreșit. Ii era somn, râvnea să doarmă, dar cu cât încerca să-și mulcomească svârcolirile sufletului cu atât gândurile izvorau mai furtunoase. Apoi, obosit de sforțări, le lăsă în voia lor și atunci i se păru că toate aleargă într'o întrecere vertiginoasă, spre o țintă luminoasă, strălucitoare, ca spre un liman de odihnă adevărată. Iși dădea seama că, în goana aceasta năpraznică, timpul rămâne în urmă, destrămandu-se ca o pânză incoloră, și simțea foarte deslușit o nemărginită mulțumire ca și când încetul cu încetul întreaga lui ființă s'ar fi topit într'o imensă revelație...

În sfârșit, brusc, fără nici o trecere, apăru iarăși gândul roșu că în noaptea aceasta trebuie să plece, și iarăși zigzăguind în vălmășagul altor mii de crâmpete nelămurite. Acuma însă toate parcă erau strânse în cleștele fierbinte al unei păreri de rău usturătoare. Simțea că încă n'a adormit. I se părea că vremea s'a oprit în loc ca un ceasornic stricat și deaceea nu poate dormi și nici nu va mai dormi nici odată. Pe urmă auzi glasul Ilonei, aproape de pat, într'o amestecătură de românește cu ungurește:

— Bolnav, nu vezi?... Du-te la doctor... Stau eu lângă el, n'ai grije...

Răspunsul ordonanței nu-l pricepu, dar în curând auzi scârțâitul ușii și un foșnet domol. Atunci se gândi: „Te pomenești că sânt bolnav și...” Gândul i se curmă, neisprăvit, și pe frunte simți o mână ușoară, puțin rece și aspră. Sub atingerea aceasta, ciocotul minții se mulcomi repede ca sub puterea unui farmec și somnul coborî ca o alinare dulce...

Când se trezi, auzi un glas străin lângă dâ-

sul. Simțământul de grea osteneală îi zăcea și acum în oase, încât nici nu ridică pleoapele, căznindu-se doar să recunoască glasul care-i mormăia în urechi.

— E doctorul Meyer! se gândi apoi dumerit. Va să zică sânt bolnav...

Deschise ochii, să se convingă. Privirea lui întâlni pe Ilona care stătea la picioarele patului și care, văzându-i mișcarea, strigă cu o izbucnire de bucurie:

— Domnule doctor, uite, uite, că s'a deșteptat!

Doctorul Meyer se plecă asupra bolnavului, îl bătu prietenește pe obraz și întrebă cu o imputare blândă:

— Ei, ce-i amice? Ce-ai pățit? Așa te vindeci d-ta? Asta ți-e voinicia?... Când ți-am spus să te cauți și să...

— Câte ceasuri sânt, doctore? șopti Bologna cu o presimțire tristă.

— E dimineață, prietene... Ce-ți pasă? Stai liniștit, nu-i nimic grav... nimic... Epuizare și surescitare nervoasă, atât! Dar îți trebuie liniște multă, multă liniște...

Pleoapele lui Apostol se împreună ca și când s'ar fi umplut de plumb. În suflet simți o zdruncinare, urmată de o dorință vagă de nimicire. Peste un răstimp murmură deabia mișcând buzele:

— Doctore, vreau să mor...

— Ce, ce? strigă Meyer cu vioiciune neobișnuită. Să mori? Zi mai bine că ai vrea un concediu, precum ți se și cuvine!

Apoi, făcându-și de lucru la masă, adăogă mai încet, cu tonul natural și ca pentru sine:

— Ce ticăloșie! Să trimiți pe front oameni

bolnavi!... Uneori parcă într'adevăr îți vine s'o iai razna și să dai dracului toate!

În inima lui Bologa desperarea rodea ca pe-cinginea. Prețul vieții e viitorul și viitorul lui i se părea zăvorât ca o poartă de fer în care și-a zdrobit pumnii bătând zadarnic. Neputința în fața vieții acuma mai mult îl îngrozea decât îl revolta. Conștiința că toate năzuințele și strădaniile lui sânt tot așa de neputincioase și fără rost ca și svârcolirile unei râme, îi năpădea din ce în ce sufletul, împreună cu constatarea amară că viața omului e insuportabilă dacă n'are un rezim solid care să ție veșnic dreaptă cumpăna între lumea dinlăuntru și cea de afară...

Când deschise iar ochii, într'un târziu, văzu iarăși, la picioarele patului, pe fata groparului, cu fruntea plecată, pe gânduri. Ca și când ar fi simțit privirea lui, Ilona avu o tresărire și se apropiă, sprintenă și bucuroasă, întrebându-l:

— Ți-e mai bine?... Așa-i că te-ai mai ușurat?

— Da, foarte bine — zise Apostol în șoaptă.

Veselia aprinsă în ochii ei, tinerească, visătoare, îi alungă gândurile care-i chinuseră to-ropeala bolnavă. În glasul ei straniu i se părea că vibrează o vrajă nouă, ca și cum de ieri până azi s'ar fi schimbat și s'ar fi împlinit cu niște mlădieri mai blânde, poate de credință ori poate de pasiune. Văzând-o cum stătea, zăpăcită de privirea lui stăruitoare, cu bucuria încremenită pe față, Bologa simți un surâs cald în inimă și vru s'o îndemne să vorbească. Și Ilona, parcă i-ar fi ghicit dorința, începu să povestească repede, oprindu-se uneori în mijlocul cuvintelor, aproape înfricoșată ca de o

primejdie necunoscută. Ii spuse că doctorul a umblat să-l ducă la spital și numai ea s'a împotrivit fiindcă tot mai bine poate fi îngrijit aici, că-i singur, decât acolo, unde-s mulți. S'a jurat că nu se va mișca de lângă patul lui și chiar nu s'a clintit. Nici nu prea are ea multă treabă de făcut că tatăl său n'o pune la greu, ci doar pe lângă casă, cât poate. Tatăl său e om tare bun la inimă, deși îi place să se arate aprig cu ea. Dar ei nu-i pasă de strășniciile dumnealui, că ea știe să se poarte și să se păzească. „Iacă, eu te-am văzut că ești bolnav de când ai intrat alaltăeri în ogradă și i-am spus ordonanței să aibă grije. De-acuma însă, dacă ai încăput în seama mea, nu mai ai nevoie de ajutorul ordonanței. De treabă este dânsul, nu-i vorbă, și cu dragoste de stăpânul lui, dar bărbății nu se pricep la bolnavi, oricât și-ar da silința. De azi încolo deci să știi că eu sânt mai mare și că trebuie să faci tot ce-ți zic până când ți-o spune eu că ești sănătos, altfel...”

Aici se opri brusc, luă o sticlură cu medicamente și o linguriță, veni lângă pat și-i zise:

— Acuma trebuie să bei din zeama asta, că-i dulce... am gustat-o și eu...

— Lasă, Ilona... Mai vorbește! răspunse Apostol rugător.

Fata se făcu roșie ca mușcata din fereastră și, o clipă, șovăi. Apoi numai decât zise iarăși cu o supărare drăgălașă:

— Dacă nu iai doctoria, să știi că nu-ți mai povestesc niciodată, na!

Bologa închise ochii câteva secunde ca și când ar fi vrut să-și închidă în suflet drăgălașia ei. Ilona umplu lingurița și i-o duse la gură. Degetele îi tremurau ușor și Apostol își puse

mâna pe mâna ei. Obrajii fetei se îmbujorară din nou, și ca să-și ascundă emoția, îngână:

— Vai, ce caldă ți-e mâna...

Apostol nu simți gustul doctoriei. Impreună iar pleoapele, cuprins de o fericire în care i se înnecau toate gândurile. Auzi pe Ilona cum așează sticluta pe masă, cum șterge lingurița, cum pășește în vârful picioarelor și se lasă pe scaunul ei dela picioarele patului. Pe urmă simți mângăerea privirilor ei pe obrazii lui, pe frunte, pe buze... Și nu cuteza să clipească de frică să nu-și risipească bucuria inimii...

De aci încolo Apostol Bologa pierdu socoteala vremii. Doctorul Meyer venea de câte două ori pe zi, îi spunea că n'are nimic, dar să stea în pat până ce-i va aduce el o doctorie miraculoasă care imediat îl va vindeca aeeva. Apoi, într'o dimineață, doctorul sosi mai voios și strigă din prag:

— Aide, jos din pat! Cred că poimâine am să-ți aduc ce ți-am promis... Până atunci însă n'ai voie să ieși din casă, ia seama! Nici dincolo, la cancelarie, deloc!... Răbdare! Cum ai răbdat zece zile, vei mai răbda două... Și, fiindcă atunci, știi, mi-ai șoptit o prostie, află acuma dela mine, tinere prietene, că viața nu e niciodată o povară și că moartea e povara cea mai grea!... Așa! Ține minte ce-ți spune un doctor ursuz și amărât: moartea cea mai eroică nu prețuește în realitate cât viața cea mai ticăloasă!

A treia zi, ca niciodată, doctorul Meyer veni la amiazi, triumfător, fluturând o hârtie în mână.

— Uite leacul-minune, prietene! zise dânsul cu o exuberanță atât de nepotrivită cu firea lui

încât părea silită. O lună concediu de convalescență! Asta-i sănătatea ta!... Crezi c'a mers ușor? Ehe... Dar nici eu nu m'am lăsat până ce n'a capitulat Excelența. In sfârșit, poftim!... Mi se pare că la patru pleacă un tren... Va să zică ai vreme să-ți faci bagajele și să o ștergi!... Ce, nici nu te bucuri? Ei, poftim recunoștința militară! Mă bucur eu, om bosumflat, și dumnealui face mofturi!... Bravo!... A, să nu uit: acasă trebuie să te așterni pe o cură de mâncare și de odihnă, știi, eroică!... Acuma aide, să nu scapi trenul!

— Dar oare se mai întoarce aici, domnule doctor? întrebă atunci Ilona fără sânge în obraji și cu o îngrijorare rău ascunsă în ochi.

— Desigur, fetițo! făcu medicul, jovial, luând-o de bărbie. N'ai grije că nu fuge!

— Nu de aceea, dar... așa! bâlbâi Ilona roșind până 'n vârful urechilor.

Petre înțelese atâta că e vorba de *urlab* și, spre mulțumirea doctorului, îndată se apucă, plin de fericire, să adune lucrurile locotenentului. Ilona se retrase după ușă și nu se urni de acolo până ce Meyer ură drum bun și petrecere frumoasă lui Bologna.

În odăița albă, în razele albe ale soarelui tânăr care râdea la toate ferestrele cu mușcata însângerată, un val de tristețe își tremura pânzișul. Apostol stătea lângă masă, cu hârtia de concediu în mână, uitându-se când la Petre care, de bucurie, mormăia rugăciuni și strângea de zor bagajele, când la fața groparului care înțepenise în dosul ușii, privind afară, departe, cu o expresie imobilizată de o teamă chinuită. Bologna se credea dator să-i spue ceva, dar o frică nelămurită parcă-i strângea gâtul ca un

laț. În cele din urmă izbuti să rostească cu o voce aproape poruncitoare:

— Ilona...

Fata, ca și când atâta ar fi așteptat, răspunse cu o privire întunecată și apoi o sbughi afară, trântind ușa, alergând undeva, să-și ascundă inima.

— Fac și eu singur, don' locotenent — zise Petre, crezând că Apostol ceruse fetei să le dea o mână de ajutor. Bine că nê-a ajutat Dumnezeu să ne mai tragem și noi pe acasă din cele străinătăți...

Apostol Bologna numai acuma își dădu seama că nu se bucură de concediu.

— Nici nu-mi bate inima că merg acasă, nici rău nu-mi pare că mi-au căzut în baltă planurile — se gândi el abătut. Și mă prăpădesc cu firea din pricina unei țărăncuțe!

Aruncă pe masă foaia de concediu și începu să se plimbe de ici colo, cu mâinile la spate, pipăindu-și degetele în neștire. Atunci simți verigheta de logodnă în inelarul stâng și se opri trăznit. De câtă vreme nu și-a adus aminte de Marta, logodnica lui? Și nici măcar inelul nu l'a luat în seamă, desigur tot din pricina fetei groparului...

Plecă din vreme la gară. Groparul cu Ilona îl însoțiră ca pe un mosafir drag. Când sosi trenul, Apostol dădu mâna cu Vidor și apoi cu fata. Mâna ei ardea, iar în ochi îi licărea o întrebare. Pe urmă se urcă în vagon și se uită pe fereastră până ce porni trenul. Groparul se întoarse îndată spre ieșire, Ilona însă rămase pe peron, nemișcată, cu privirea lipită pe pervazul ferestrei în care Apostol zâmbea uitat... Pe urmă o coroană înmugurită a unui

cireș bătrân acoperi și fereastra și vagonul și trenul...

7.

Aleea de fagi din Parva, dreaptă și îngrijită, dela gară până'n mijlocul orașelului, părea noaptea un tunel nesfârșit. Pașii lui Apostol Bologa scrâșneau harnic pe prundișul umed, în cât Petre, împovărat cu două geamantane, deabia se ținea după dânsul, gâfâind din greu. Piața pătrată era pustie, toate casele dormeau. O luară pe strada principală, în sus, și nici pe acolo nu întâlneau țipenie de om.

— Am ajuns la domnu avocat Domșa, de acu nu mai avem mult — bâigui Petre din urmă, suflând ca un taur și arătând cu capul spre o casă mândră, pe dreapta.

Apostol nu răspunse, parcă n'ar fi auzit nimic, deși vorbele ordonanței îi atinseră urechile ca o muștrare, fiindcă tocmai în clipa aceea se uitase și el spre casa în care acuma, ca și odinioară, stăpânea Marta, ființa iubită. Se simțea atât de vinovat față de logodnica lui că deabia aștepta ziua de mâine, să alerge la ea, să-i cadă la picioare și să-i ceară iertare.

În curând se zăriră în beznă sclipirile turnului bisericii și Apostol își iuți mai tare mersul. Casa părintească era scufundată în noapte. Când deschise porțile, un dulău bătrân îi sări în cale, hămăind furios. Apostol îl domoli cu o șoaptă și câinele i se gudură la picioare, bătând pământul cu coada-i stufoasă parcă i-ar fi fost rușine că nu l'a recunoscut mai curând.

Sgomotul porțiței și lătratul dulăului demorțiră casa întunecată. O licărire galbenă răsări în dosul unui geam, dispăru și se ivi iar în antreu, apropiindu-se de ușa dinspre curte. Apostol urcă treptele și bătu. Lumânarea se opri șovăind. Din altă odaie se auzi glasul doamnei Bologa și apoi cheia se învârti de două ori în broască, pe dinăuntru. Mâna lui Apostol apăsă clanța și lumina tremurată îl izbi drept în față. Servitoarea țipă ca și când ar fi văzut o arătare:

— Tulai, doamnă, tulai și vai de mine c'a venit domnișorul!

Apostol intră vesel, iar Petre închise ușa. În pragul odăiei din fund apăru doamna Bologa, în capul gol, cu fața albă ca hârtia, uitându-se parcă n'ar fi îndrăznit să dea crezământ ochilor, apoi izbucni printre lacrimi:

— O, dragul mamei, scumpul mamei...

Se îmbrățișară îndelung, murmurând în acelaș timp vorbe și crâmpie de fraze fără legătură în care bucuria și înduioșarea își găseau descărcarea trebuincioasă. După ce se mai potoli, d-na Bologa se întoarse spre servitoarea ce înlemnise cu lumânarea în mână:

— Rodovico, ce stai ca o toantă?... Pune sfeșnicul pe masă și du-te fuga de ațâță focul, să pregătim ceva de îmbucat domnișorului... Fuga, Rodovico!... Iar tu, Petre, așează colo lângă ușă bagajele și odihnește o leacă, să mănânci și tu, că pe urmă o să pleci acasă...

— Ba eu, doamnă, mai bucuros aș porni la drum, să nu mă apuce moleșeala — zise ordonanța ștergându-și sudorile ce-i curgeau pe frunte și pe obraji — că mai am o postată bună până peste apă!

— Aşa-i, bine zici, că tu ieşti de peste Someş, din Ierusalim... Te-am uitat, Petre, uitate-ar necazurile... Atunci du-te cu Dumnezeu!

Doamna Bologna conduse pe Apostol în iatacul ei, în fund, cu o singură fereastră, şi aceea oblonită. Din tavan atârna lampa cu abajur de porţelan. Patul era aşternut. Aici şi-a petrecut Apostol copilăria, până ce a trecut în Năsăud. Aici fusese pătuceanul lui, unde-i acuma o sofa cu căptuşeala roasă la colţuri, şi aici zicea cu glas tare rugăciuni fierbinţi, dimineaţa şi seara, în genunchi, cu ochii la icoana cea veche din perete, deasupra patului, privind lacom pe bunul Dumnezeu care şade pe nouri, albi, pe tron de aur... Toate au rămas cum au fost odinioară, numai măicuţa a cărunţit puţin şi a dobândit cine ştie câte sbârcituri fine în colţurile ochilor plini şi azi de focul credinţei, pe când el, Apostol parcă-i un străin ori parcă a căzut într'o lume străină.

Doamna Bologna îi ceru să-i povestească numai decât toate câte a păţit de când n'a mai fost pe acasă, zi cu zi, şi mai ales suferinţele din spitale. Până să vorbească însă Apostol, care devenise gânditor în odăiţa grea de amintirile copilăriei, doamna Bologna, întâi ca să-şi deşerte inima şi apoi fiindcă cu cât îmbătrânea cu atât se făcea mai vorbăreaţă, prinse a-i istorisi, la nimereală, fel de fel de amănunte din viaţa ei şi a tânguşorului:

— Parcă-mi spunea Dumnezeu că ai să vii, dragul mamei, că vai câtă grije ţi-am mai purtat de când am aflat prin ce-ai trecut... Tot aşteptam, aşteptam scrisori dela tine şi tot nimic, de chiar Marta s'a minunat ce să fie? Apoi m'am sfătuit şi cu Domşa, că el e tare de treabă şi

cuminte, ei, și am socotit că ai trecut în țară, la ai noștri, doar auzisem pe aici că ați venit să vă bateți cu românii, Doamne ferește-ne și iartă-ne... Bine însă că te-a luminat Dumnezeu și ai stat pe loc că, de puneau mâna pe tine, mândrul mamei, vai Doamne! Pățeau și tu ca bietul protopopul nostru, ba poate și mai rău... Ce noroc că nu ne-am culcat, zău așa! De obicei pe vremea asta sântem adormite, dar azi parcă Dumnezeu ne-a șoptit să mai stăm... Și uite așa vorbeam cu toanta asta de Rodovica și o muștruluiam, că tocmai azi dimineață a plecat și maiorul cel polonez și am robotit toată ziua ca să curățim în odaia unde a stat aproape șapte luni, știi, în odaia ta și care a fost a tatălui tău, fie iertat... Ce-i drept, maiorul a fost om de omenie, dar acum a trebuit să plece că, zice, iar o să pornească bătăliile cele mari... Degeaba, nu se arată a pace... S'a tot vorbit vre-o două săptămâni că vine pacea, că muscalii așa și pe dincolo... aș, palavre! De altfel de pe aici s'au dus mai toate cătanele, deabia au mai rămas de sămânță, din pricina depozitelor... poate le-ai văzut, barăci de scânduri, un oraș întreg, lângă drumul Feleacului?

O întrerupse Rodovica, rumenă de sprinteneală, aducând mâncarea domnișorului. Pe când așternea masa, găsi și ea de cuviință să zică:

— Vezi, doamnă, cât de adevărate-s semnele la om? Toată ziulica mi s'a bătut ochiul drept și iată că Dumnezeu ne-a trimes bucurie în casă!

— Ia mai taci, Rodovico, că semnele-s dela diavoli — hotârî doamna Bologna, nemulțumită că slujnica i-a luat vorba din gură. Mai bine

dă fuga și fă patul domnișorului în odaia dumealui...

În vreme ce Apostol mânca cu poftă, doamna Bologa, după câteva întrebări la care răspuse tot ea, începu iar despre Pălăgieșu, despre greutățile gospodăriei, despre protopopul Groza... Când isprăvi masa, Apostol îi puse o singură întrebare:

— Dar Marta ce face, mamă?

— Face bine, dragul mamei, că-i sănătoasă și tânără — zise doamna Bologa puțin încurcată, ca și cum ar fi așteptat întrebarea și ar fi uitat răspunsul pregătit. Ce să-ți mai spui eu, că ai s'o vezi tu, și... Ești gata Rodovico? adăogă repede către servitoarea care se ivise în ușă. Așa... că domnișoru-i ostenit și-i trebuie odihnă bună!

Îl petrecu în odaia lui și-l sărută pe frunte ca odinioară, când dormea în iatacul cu Dumnezeu pe perete. Apoi Apostol rămase singur. Pe mescioara de noapte fâlfâia flacăra portocalie a unei lumânări scufundate într'un sfeșnic înalt de aramă. Umbre moi jucau pe podele, pe ziduri, în tavan, ca niște visuri de om necăjit.

— Noapte bună! își zise Apostol, desbrăcându-se la iuțeală, vârându-se în pat și sucindu-se în dreapta și'n stânga până să-și potrivească bine culcușul.

Suflă în lumânare. Voia să adoarmă îndată fiindcă într'adevăr călătoria îl zdrobise... „Dar oare de ce s'a încurcat mama când am întrebato de Marta?“ îi trecu prin creeri, fulgerător. Firește doamna Bologa n'o prea iubește și s'a împotrivit până la logodnă, totuș pe urmă s'a împăcat... Degeaba, e vinovat față de Marta

și negreșit va merge chiar mâine... O iubește și trebuie s'o iubească, numai pe ea... În locul ei însă apărea Ilona, cu năframa roșie pe cap, cu ochii în care joacă râsete stranii, cu glasul care mângăe și zgârie... Și fără să vrea, simțea o plăcere nemărginită știind cu siguranță că departe, într'un sat, există o ființă care și în vis îl poartă numai pe el în inimă... Dar asta nu se poate! Marta! Unde-i Marta! Mâine neapărat va merge la ea...

A doua zi se deșteptă în sărutările soarelui vesel de Aprilie. În odaie parcă intrase iarăș primăvara cu valurile albe de lumină, cu îndemnuri de bucurie. Pe masă, pe o tavă așternută cu șervet înflorit, aștepta ceașca lui de odinioară, plină de cafea cu lapte, și o halcă zdravănă de cozonac. În sufletul lui sălășluia o mulțumire mare. Ii era dragă toată lumea.

— Dacă aș fi izbutit, acum cine știe unde aș fi — se gândia cu o înfiorare ca un junghiu.

Dar gândul se stinse ca și cum n'ar fi putut rezista bucuriei de viață ce îi clocotea în inimă.

Din odaia aceasta o ușă dublă dădea în cerdacul din față, înconjurat de grădinița cu flori. Acolo, într'un jilț învălit cu o scoarță veche, Bologna se tolăni tihnit, ca un burghez fără griji, după o masă bogată. Avea de gând să se odihnească puțin și apoi să plece la Marta...

Umbrele deabia înfiripate ale nucilor din grădiniță, sădiți în ziua în care s'a născut el, îi gădilau obrazii alintați de razele calde. Din cerul foarte albastru și curat cobora liniște, precum din casele împrăștiate, din copacii înmuguriți, din câmpurile spintecate de pluguri, din dealurile gălbui, din pădurile negre bătând în verde se înălța în unde nevăzute viața cea

mare, atotputernică, neîndurată și totuș nesfârșit de ademenitoare. În văzduh plutea dragostea de viață cu tremurări de aripi argintate, cântând imnuri de slavă care picurau în inimi fericire adevărată și mii de speranțe.

Sufletul lui Apostol sorbea vraja primăverii, nesăturat. Ochii lui priveau, dar nu vedeau, precum urechile lui nu auziau decât chemările care fâlfâiau în ceruri. Oamenii treceau pe uliță, îi dădeau binețe și el nu-i lua în seamă. Imprejurul său roiau amintirile copilăriei care parcă-l strămutau în trecut. Și vremea trecea peste dânsul, nemăsurată și nepătrunsă, cum trece peste oamenii lecuiți de ispitele fericirii.

Apoi deodată îi plezni auzul o voce cunoscută, veselă, puțin prea ascuțită, cu sclipiri de răs zglobiu. Apostol întâi avu impresia că a căzut de pe o culme, și se ridică în picioare ca mușcat de șarpe. În stradă, în dreptul porții, se oprise Marta, care nu-l vedea și vorbea ungurește cu un ofițer de honvezi, arătându-i casa. Când intră în curte și îl zări, îi strigă „bună ziua“ tot pe ungurește, în vreme ce ofițerul, la spatele ei, duse mâna la cozoroc, zâmbind jenat. Peste câteva clipe Marta ajunsese în fața lui Apostol. Purta o bluză albă dantelată și o pălărie mică de sub care se sbârleau cărlionții castanii. Li erau obrazii aprinși și în ochii de veveriță scânteia o veselie nestăpânită.

— Rodovica a umplut orașul c'ai sosit azi-noapte — ciripi ea, apropiindu-se. Te-am așteptat să vii, dar am pierdut răbdarea și iată-mă!

Vorbea tot ungurește și cu atâta plăcere că buzele-i puțin cărnose tremurau. Apostol era buimăcit auzind-o, se silea să zâmbească și se feri să strângă mâna mică întinsă spre el. Pe-

ste o clipă însă îi apucă degetele cu o mișcare mașinală și răspunse deasemenea ungurește:

— O, domnișoară... nici nu mă așteptam să... Iartă-mă, sânt zăpăcit!

Pentru că nu i-a sărutat mâna, cum obișnuia, și i-a zis „domnișoară“, Marta avu o șovăire și chiar surâsul i se vesteji un moment. Dar își reveni repede și, întorcându-se spre însoțitorul ei, îi vorbi cu o veselie mai sgomotoasă, ca și cum ar fi vrut să-și risipească umbra de nemulțumire:

— Uite logodnicul meu pe care îl cunoști din câte ți-am povestit despre el!... Să știi — adăogă apoi iar către Apostol — că dumnealui mi-a ținut tovarășie toată iarna, altminteri m'aș fi prăpădit de urât!

Ofițerul de honvezi, fercheș, spilcuit, pudrat, ieși la iveală, mai îndrăzneț. Pe brațul stâng purta pardesiul Martei. Salută ceremonios, zângănindu-și pintenii:

— Locotenent Tohaty...

Urmă o pauză, fiecare așteptând să înceapă cellalt vorba. Tot Marta curmă tăcerea cu o vioiciune atât de exagerată că amândoi bărbații plecară ochii:

— Am fost în piață pentru cumpărături și acolo l'am întâlnit pe domnul...

Se întrerupse, râse cu mici hohote scurte și continuă tot râzând:

— Atunci ce mi-am zis? Hai să-l iau cu mine, să-l prezint lui Apostol ca nu cumva să fie gelos!... Și uite așa l'am luat... Dealtfel și el e logodit, așa că...

Iar râse. Acuma însă cei doi, încurcați, zâmbiră cu câte o ușoară plecăciune. Marta, încu-

rajată, deveni mai sinceră, aruncă la oparte răsul silit și urmă cu glas moale:

— N'ai fost deloc sânguincios cu scrisorile... Dar eu nu m'am supărat, ci am plâns mult din pricina... din pricina... ta, mai ales de când am aflat ce-ai suferit... Cinci răni și cinci luni de spital — îngrozitor! Dumnealui m'a asigurat mereu că o să vii acasă, în concediu de boală, și nu l'am crezut deloc. Acuma i-a ieșit dreptatea... Bine că n'am pus rămașag, că era cât pe-aci să...

Intâlni privirea lui Bologa și nu mai sfârși, cuprinsă de o frică pe care n'o putea birui. Lui Apostol, ascultând-o, îi trecea într'una prin creeri gândul că a vrut să-i ceară iertare. În cele din urmă gândul acesta îi țâșni în ochi ca o strălucire de ură și se statornici într'o privire dușmănoasă care frigea. Când tăcu Marta, își dădu și el seama și se cutremură parcă s'ar fi trezit cu un pumnal în mână, gata să lovească. Se rușină și se uită la locotenentul de honvezi, întrebător. Apoi se uită la Marta și surâse, speriat puțin el însuși de spaima ei.

— Șezi, M...m... Uite fotoliul! bolborosi dânsul, necutezând a-i zice pe nume și trăgând jilțul mai aproape de ea.

Atunci interveni ofițerul cu întrebări grabite, despre lupta în care a fost rănit Apostol, despre noutățile frontului, despre perspectivele păcii... Și Bologa, dobândindu-și stăpânirea de sine, îi răspunse prompt, cu amănunte tehnice, chiar cu oarecare emfază care-i ședea rău. Marta, așezându-se în fotoliu, se liniști curând și se amestecă în convorbirea lor, mai cu glume, mai cu suspine fără rost. Nici nu mai tăcură deloc, de frică să nu se reîntoarcă atmosfera

de gheață de adineaori. Iar în clipa când totuș se ivi o pauză, Marta sări din jilț, cu vioiciunea silită dela început, gata de plecare. Toți trei scăpară câte un oftat de ușurare.

— Dar pela noi când ai de gând să vii, ur-suzule? îi zise ea, la despărțire, românește, a-ranjându-și faldurile bluzei pe piept ca să nu fie nevoită a se uita în ochii lui. Și tata te așteaptă... dacă de mine nu ți-e dor de fel! a-dăogă apoi, după două secunde, cu ton mai strengar.

— Desigur... trebuie să vii — murmură Bologa, stăpânindu-și cu greu o revoltă subită. Dar mai târziu puțin... Nu mă vezi în ce hal sânt?

— Până la noi faci tocmai vre-o treizeci de pași — replică Marta, veselă deabinelea și ridicând ochii cu o sfidare drăgălașă. Ș'apoi nu ești așa de slab să nu poți ieși în lume... Te-ai făcut doar mai rece și mai morocănos, încolo nu prea te-ai schimbat!

Siguranța ei îl uimi într'atâta că răspunse aproape umilit:

— M'am sălbătăcit...

Marta însă pornise prin grădiniță, parcă iarăși s'ar fi speriat, și Tohaty după ea, ca o umbră credincioasă. În stradă o birui curiozitatea și întoarse capul, să vadă ce face Apostol. Il văzu rezemat de stâlpul cerdacului, cu fața cumplit de schimbată. Ea totuș zâmbi și-i trimise o sărutare, cu o cochetărie inconștientă.

Apostol Bologa cuprinse stâlpul cu amândouă brațele, ca și cum ar fi primit un junghiu în inimă. Dar îi urmări din ochi, îi văzu râzând și mai ales pe ea legănându-se din șolduri în cadența pașilor. Apoi, când îi pierdu

din vedere, prinse deodată să hurduce stâlpul cerdacului, din toate puterile, cu o desperare îngrozitoare, ca un smintit, scrâșnind neîncetat, câteva minute, fără să-și dea seama:

— Afară!... Afară!... Afară!...

Pe urmă tot așa de brusc, se potoli și-i fu rușine că a sgâlțâit stâlpul și a bâiguit „afară”, ca un prost. În piept îi mai horcăia ura, dar mintea începea să cumpănească. Se lăsă în fotoliu și zise că trebuie să judece bine, fără pri-pire, ce s'a întâmplat, altfel îl amenință cine știe ce urmări. În realitate ea se mândrește cu vina, pe când el... a vrut să-i ceară iertare. El a purtat-o în fundul inimii și i s'a închinat ca la o icoană, în vreme ce ea își omora plictiseala cu honvedul.

— Ingrozitor, îngrozitor! îi murmurau buzele singure.

Acuma era absolut sigur că numai din pricina ei a pornit la războiu, numai ca să-i împlinească un capriciu și-a pus inima în fața gloanțelor... Pentru un capriciu! Atât de mult a iubit-o!

Peste drum crucea din turnul bisericii strălucea cu fulgerări de aur. Ochii lui Apostol se încăpățâneau să înfrunte razele ce izvorau din trupul crucii, parcă lumina lor orbitoare și triumfătoare ar fi încercat să-l sfideze sau să-l dojenească, tocmai în momentele când creerii lui se frământau cu necredința ființei care i-a frânt în două viața. Apoi deodată privirea lui coborî dela cruce, jos, în cimitirul de lângă biserică și descoperi piatra cu inscripția aurită, însemnând mormântul și amintirea tatălui său. I se părea că literile s'au cam șters și se gândi să cheme pe pietrarul cel bătrân, să reînnoiască

poleiala. În aceeași clipă însă își aduse aminte, atât de clar ca și cum le-ar fi auzit acum în-tâia oară, cuvintele pe care i le-a spus tatăl său odinioară, în Năsăud: „Să-ți faci datoria totdeauna și nu uita niciodată că ești român!” Își amintea perfect nu numai glasul, ci și intonația exactă: „niciodată” și „român” le-a rostit apăsător, ca o subliniere, iar în „român” a pus cel puțin trei „r”...

— Adică ce rost are amintirea aceasta acum? se întrebă Apostol, luându-și seama și negăsindu-i rostul, nici legătura cu ceea ce-l preocupa pe el în momentele acestea.

Mai stătu vre-o jumătate de oră în cerdac, fără să găsească soluția. Intră în odaia sa, abătut, nehotărît, cu gândurile împrăștiate. Se puse să caute ceva, apoi se repezi la birou, scoase tremurând hârtie de scrisori și așternu, foarte grăbit, câteva rânduri către avocatul Domșa, anunțându-l că consideră logodna cu Marta ca o nesocotință copilărească și de aceea îi înapoiază verigheta.

— Uite ce simplu și cum nu mi-a venit în minte! își zicea scriind adresa, mulțumit parcă ar fi găsit o comoară.

Scotoci prin sertare și însfârșit dădu peste ce căutase adineaori: o cutiuță căptușită cu cațifea albastră. Își scoase verigheta din deget și o puse în cutiuță, iar cutiuța o împachetă frumos și o sigilă cu ceară roșie.

Apoi chemă pe Rodovica și o trimise, cu scrisoarea și cu pachetulul, la domnul avocat Domșa, poruncindu-i să i le dea chiar dumnealui în mână.

Apoi eși iar în cerdac și iar văzu inscripția pe mormânt și iar își aminti vorbele tatălui său: „...nu uita niciodată că ești român!“.

8.

Doamna Bologa pregătise o masă împărătească în cinstea lui Apostol. Pe când se aflau tocmai la friptură, năvăli în casă avocatul Domșa, cu fața roșie și asudată, și cu ochii rotunzi umflați de o agitație puternică, strigând din antreu:

— Iartă-mă, dragă doamnă, că viu așa... te rog din suflet...

Speriată de înfățișarea lui, doamna Bologa sări dela masă, sigură că i s'a întâmplat o mare nenorocire cu Marta: ori c'a fugit cu ungurul, ori ceva mai rău... Dar Domșa urmă grăbit, aruncându-și pălăria pe un scaun și ștergându-se pe obraji cu batista:

— Nu m'aș fi așteptat să-mi facă Apostol una ca asta, pentru nimica 'n lume, doamnă, îți jur! Atâta încredere am avut într'însul, în cumințenia și 'n cinstea lui, că acuma parcă mi-a dat cu barosul în frunte, zău așa, dragă doamnă!

Cu cât vorbea, se aprindea și asuda mai tare, fiind cam grăsun dela Dumnezeu. Căuta să se liniștească, îndulcindu-și glasul din ce în ce, dar îngrijorarea din ochi tot nu izbuti să și-o potolească, mai ales că Apostol rămăsese locului netulburat, continuând a se lupta cu un picior de găină, ca și când nu s'ar fi întâmplat nimic. Doamna Bologa se zăpăci de tot auzind

că Apostol e pricina supărării avocatului, căci ei nu-i spusese Apostol c'ar avea vre-o neînțelegere cu viitorul său socru. Ce-i drept, Rodovica s'a grăbit să-i șoptească, la bucătărie, cum a trimis-o domnișorul la domnul avocat, dar doamna Bologa a crezut că e vorba de vre-un „suvenir“ din războiu, pentru Marta. De aceea acum nici nu știa ce să zică și, ca să iasă din încurcătură, pofti pe Domșa să ia loc și să-i facă cinstea de a gusta puțină friptură. Invitația ei și răceala lui Apostol provocă o nouă abureală de sudori pe obrajii avocatului. Mulțumi doamnei printr'un surâs desperat și se întoarse spre Apostol:

— Știi bine cât te prețuesc, dragul meu — zise cu o ezitare ca în fața unui necunoscut. Altfel nici n'aș mai fi venit, după scrisoarea ta... însfârșit după gestul... care m'a jicnit, Apostole, foarte... foarte rău...

— Era datoria mea să fac gestul, domnule Domșa — răspunse Apostol, ridicând ochii la el și privindu-l cu o liniște neclintită.

— Dar ce-i, ce s'a întâmplat? întrebă atunci d-na Bologa, mai venindu-și în fire și adăogând: Ia loc... ia loc, uite colea... O, Doamne Dumnezeule, că m'am și speriat, și nici barem nu știu de ce!

— Cum? Nu știi nimic, nu ți-a spus Apostol? se miră Domșa cu o scăpărare de nădejde în toată înfățișarea. A, zi, nu știi?... Apoi stai, dragă doamnă, să auzi și să te crucești, nu alta!

Ii povesti foarte amănunțit, căci Domșa avea darul de a lungi vorba, cum tocmai așteptau pe Apostol, după ce Marta a avut atenția delicată să vie să-i zică ea bun sosit, fără să se uite la etichete și la mofturi, — când colo, în locul

lui, apare Rodovica. Ce-o fi, ce n'o fi? Insfârșit a rupt plicul, nerăbdătoare, a citit și... cât pe aci să-i vie rău. Marta chiar a leșinat, și cu drept cuvânt, căci asemenea palmă poate să știrbească reputația unei fete și să-i compromită viitorul. Cutiuța nici n'au mai desfăcut-o, au uitat-o... Dintru'nțai el a fost decis să ia act pur și simplu, să-i înapoeze și Marta inelul de logodnă și să încheie pentru toată viața socotelile cu Apostol. Pe urmă totuși s'a gândit că băiatul e tânăr și tinerețea-i năbădăioasă: cine știe ce i s'o fi năzărit lui și, pentru o copilărie, ar fi păcat să se despartă o pereche așa de potrivită... A venit deci să afle cauzele „gestului” și să-i atragă luarea aminte asupra gravității unei hotărîri neîndreptățite, când e în joc onoarea unei domnișoare...

— Hotărîrea mea e nestrămutată, domnule Domșa — îi răspunse Apostol cu acelaș calm imperturbabil, după ce, în vremea cât vorbise avocatul, mîncase tacticos, ciugulind cu mare băgare de seamă toate oscioarele de pe farfurie. Și e nestrămutată fiindcă nu mai iubesc pe domnișoara Marta!

— Cum n'o mai iubești? De ce? întrebă Domșa, căscând mari ochii.

— De ce! Pentrucă n'o iubesc! zise Apostol, ștergându-și gura cu șervetul și uitându-se surâzător la doamna Bologna care ședea năucită pe scaun, parcă nu și-ar fi crezut urechilor.

— Asta nu se poate! strigă avocatul. Nu se poate! Asta nu-i cauză serioasă! Pentru închipuiri copilărești nu se poate zdrobi norocul unei fete!... Spune și d-ta, doamnă, că doar ești femeie înțeleaptă și ai văzut multe în lume, spune: se poate?

Intrebarea găsi pe doamna Bologa nepregătită. În adâncul sufletului era mulțumită că Apostol a ajuns la vorbele ei. Purtările Martei o indignaseră pe ea, care niciodată n'a cunoscut cochetăria. Nu că ar fi bănuț-o de lucruri prea grele, dar pe nevasta feciorului ei n'o putea vedea decât ca o ființă de jertfă, cum a fost și dânsa. Să-i mai ardă de petreceri și de nebunii, când logodnicul ei își riscă viața în fiecare minut, în războiu, asta doamna Bologa n'o putea ierta. Nu i-a scris băiatului despre acestea pe șleau, ca să nu-l mai amărăscă; se hotărîse însă să-i spuie tot când va veni acasă... Totuși acum îi era milă de „bietul Domșa, om tare de treabă” și chiar de Marta puțin, gândindu-se la rușinea ei dacă va prinde lumea de veste. Ii și zise lui Apostol îndată să chibzuiască bine ce face, că nu-i glumă și nici jucărie o logodnă stricată...

Aproape un ceas hărțuiră amândoi pe Apostol, încât Rodovica se arată de câteva ori prin jurul mesei, cu semne desnădăjduite că i se fac scrum mâncările pe foc. Doamna însă se încălzise la vorbă și nu mai voia să știe de mâncări, spre fericirea avocatului, care, devenind mai elocvent, cerea mereu lui Apostol în deosebi „cauzele și motivele” unei fapte atât de inexplicabile... Apostol rămase neînduplecat, refuză dârz alte lămuriri, mulțumindu-se să repete că nu mai iubește pe Marta. Astfel, în cele din urmă, Domșa, perplex, abătut, fu silit să se întoarcă acasă precum venise, cu mâinile goale, fără vre-o speranță de împăcare.

În realitate și Domșa observase și condamnase în sinea sa ușurințele Martei, dar niciodată n'a avut puterea să le reprime sau măcar

să le puie frâu. Iși iubea odrasla unică mai mult ca lumina ochilor, cu o iubire păcătos de îngăduitoare, a cărei țintă era una singură: Marta să se simtă fericită... Și tocmai fericirea ei să se zdruncine din temelii?

Se sfătui acasă cu Marta cum să se apere, căci era evident, în câteva zile, tot târgul va ști și va comenta întâmplarea aceasta extraordinară. Deci important, foarte important este ca vina desfacerii logodnei să cadă asupra lui Apostol căruia nu-i putea strica nimic, pe când fata... Din vorbă 'n vorbă Marta ajunsese la convingerea că toată supărarea logodnicului ei s'ascat, cu siguranță, din pricina conversației ungurești.

— Acuma sânt absolut sigură, tăicuțule! strigă ea triumfătoare. Am și observat în privirea lui o încruntare ciudată, de m'a și speriat... Dar spune și tu, tăicuțule, se poate oare să vorbim noi doi o limbă pe care al treilea de față n'o pricepe. Ar fi fost cuviincios?

— S'o fi trezit într'insul șovinismul tatălui său, că și ăla a fost turbat rău — zise Domșa, aprobând. A și stat doi ani în temniță, cu Memorandumul...

— Urât e șovinismul, tată — vorbi Marta după un răstimp. Nu-i așa?... Omul să-și iubească neamul, firește, însă nu cu ură pentru celelalte neamuri, nu-i așa?

Fraza aceasta i se păru avocatului atât de „adâncă“, încât nu-și putu stăpâni admirația și îmbrățișă furtunos pe Marta, strigând:

— Ce deșteaptă-i fetița tatii, ia te uită!... Și pe tine să te părăsească un...

Vru să zică un „ticălos“, dar nu zise, ca și cum i-ar fi fost rușine sau ar mai fi păstrat în

rezervă o spuză de nădejde că Apostol își va lua seama și toate se vor sfârși bine. Pentru orice eventualitate și ca nu cumva să răsufle de aiurea vestea, Domșa povesti după amiazi doctorului și seara, la „cazină“, judecătorului ungur ce-a pățit cu tânărul Bologa, încheind cu aceeași reflexie:

— Și, ce-ți închipui, dragul meu, de ce?... N'ai să crezi, atât e de absurd: pentrucă fețița a vorbit ungurește!... Așa-i că-i fantastic?... Adică e o crimă atât de grozavă să vorbești ungurește, mai ales când e și un ungur de față care nu știe altă limbă?... Nu, nu, sânt român și eu, am chiar pretenția să mă cred foarte român, dar asemenea exagerări sânt bolnăvicioase, hotărît bolnăvicioase, ca să nu zic periculoase...

A doua zi toată Parva știa că Apostol Bologa a stricat logodna cu fata avocatului, fiindcă a auzit-o vorbind ungurește. Și toată lumea compătimea pe „sărmana Marta“, proorocind că Apostol are să-și frângă gâtul dacă a apucat-o, în plin războiu, pe urmele răposatului Bologa. Seara, la „cazina“ românească unde se adunau azi toți domnii, deoarece în „cazina“ ungurească se instalase popota ofițerilor, se vorbi numai despre Apostol, cu aceeași pasiune ca despre revoluția rusească acum două-trei săptămâni. Când veni, pe la șapte, avocatul Domșa, altfel nu prea iubit, toți îl salutară cu întrebări la care el răspunse cu multă modestie și tot atâta indulgență pentru tinerețea și ușurința „băiatului“. Senzația cea mare fu însă apariția lui Apostol... Toți se așteptau să se petreacă ceva nemai pomenit, poate chiar un scandal... Spre regretul general, nu se întâmplă nimic. Apostol dădu mâna cel

dintâiu cu Domșa, care-i zâmbi amical, apoi cu toții, pe rând, până și cu practicantii dela judecătorie, niște băețandri piperniciți și scutiți definitiv de armată. Nimeni, firește, nu îndrăzni să aducă vorba despre buba zilei. Intr'o atmosferă de jenă își exprimară părerile asupra merului vremii și asupra greutăților de trai, unii stăruind mai mult asupra rațiilor de făină și a scumpetei nenorocite care ucide entuziasmul cetățenilor. Apostol nu zăbovi decât vre-o zece minute, spunând la plecare că a venit doar să le strângă mâinile. După plecarea lui, directorul băncii „Parvana“ observă că locotenentul n'avea decorațiile pe piept, iar contabilul că n'a suflat nici-un cuvânt despre războiu...

Zilele următoare fierberea în orășel se înteti, mai cu seamă din pricina unor svonuri ciudate. Pe deoparte se spunea că lucrurile se vor împăca în curând, fiindcă cineva a văzut pe Apostol, chiar în mijlocul pieții, întâlnindu-se cu Marta și vorbind; pe de altă parte însă se zicea că afacerea ar putea să ia o întorsătură neașteptată în urma intervenției notarului Pălăgieșu care ar fi declarat, la „cazină“, în fața câtorva domni și cu glas semnificativ, precum că el nu va permite nimănui, nici tatălui său, să tulbure liniștea cetățenilor.

Intr'adevăr, Pălăgieșu, îngrijorat de vâlva stârnită, se crezu dator să raporteze solgăbirăului, care de altfel era în curent și deopotrivă de alarmat. Se sfătuiră cum să „păstreze ordinea“ periclitată. Constatară că afacerea e foarte delicată, întâi pentru că e vorba de o neînțelegere de natură intimă în care statul n'are nici-o chemare să se amestece, apoi pentru că în cauză se află un ofițer asupra căruia autoritatea civilă

nu-și poate exercita puterile. Dar, în acelaș timp, diferendul provoacă nedumerire în opinia publică, prin cauza inițială, anume strecurând în suflete credința condamabilă că n'ar putea fi român onorabil cel ce întrebuițează limba statului cu predilecție. Vina e cu atât mai primejdioasă cu cât autorul și purtătorul ei este un ostaș care, tocmai dimpotrivă, ar avea sfânta obligație de-a ridica moralul cetățenilor, mai ales azi când țara luptă pe viață și pe moarte pentru binele și fericirea tuturor. Notarul, într'un avânt de indignare, observă că afacerea aceasta e mai gravă chiar decât predicile care au prilejuit internarea protopopului Groza. Asupra măsurilor de luat li se împărtășă părerile. Pălăgieșu ar fi dorit o reclamație la superiorii lui Bologa, cerând, în interesul ordinii și al liniștei, rechemare lui pe front. Solgăbirăul s'a gândit la aceasta, ba a și vorbit cu comandantul batalionului ce se mai afla în Parva. Căpitanul, bețiv și disprețuitor față cu civilii, i-a spus că n'are vreme să se țină de mofturi. Va să zică militarii consideră drept mofturi tot ce nu e înarmat cu pușcă sau cu tunuri! Mai recomandabil ar fi să se încerce, baremi deocamdată, o aplanare pașnică, printr'o intervenție amicală.

— D-ta ești prieten cu locotenentul — zise solgăbirăul. Ați copilărit împreună... De ce nu cauți să-i vorbești?

9.

În ziua când a rupt logodna cu Marta, Apostol Bologa s'a simțit foarte fericit. În fericirea lui era și mândria pentru fermitatea hotărârii

luate, și mulțumirea că a lămurit o situație supărătoare. După plecarea lui Domșa a mai avut o explicație lungă cu maică-sa care, convinsă de argumentele avocatului și mai cu seamă gândindu-se la durerea Martei, se silea din răspuțeri să salveze logodna, întocmai cum odinioară încercase s'o împiedice, și-i părea rău că nu-i acasă și bietul protopop să-i dea o mână de ajutor.

Liniștea lui Apostol însă nu avu viață lungă. In aceeași seară, retrăgându-se îndată după cină, ca să evite alte discuții cu doamna Bologa, fu cuprins de îndoeli din toate părțile. Acuma își dădu seama că toată ziua gândurile lui cele mai tainice au alergat mereu departe, ca și cum acolo ar fi căutat sprijin. Oare, dacă n'ar fi fost Ilona în inima lui, s'ar mai fi grăbit să înapoieze Martei inelul de logodnă? Nu s'a revoltat că Marta a venit însoțită de un bărbat străin, ci fiindcă a venit cu un ungar și a vorbit ungurește. Atunci nu din gelozie n'o mai iubeste, ci numai pentrucă i-e dragă cealaltă, iar revolta lui împotriva ungarului și a limbii ungurești a fost o comedie. Ba comedia a început mai de mult... de când nu i-a părut rău de loc că boala l'a oprit a doua oară să treacă la români... Mai rău i-a părut când a plecat înapoace, acasă, parcă axa vieții lui ar fi rămas acolo, în Lunca... Și chiar viitorul nu-l mai interesează decât întâmplător... Deși peste o lună va trebui să se întoarcă tot pe frontul românesc, nu mai e îngrozit de fel, ca și cum i-ar fi indiferent sau... Atunci poate că iubirea e pricina tuturor sbuciumărilor omului și a tuturor fericirilor? Și totuș iubirea femeii nu poate mulțumi sufletul decât uneori și câteva clipe. Odinioară a crezut

că într'o privire a Martei se ascunde tot cerul și pământul, și toate tainele universului. De dragul ei ar fi făcut orice prostie, orice sacrificiu, ar fi murit fericit dacă i-ar fi cerut, precum dorința ochilor ei a căzut hotărîtoare în cumpăna îndoelilor lui când a fost vorba să plece la războiu. Iubirea ei trăia încă în clipa când i s'au sfredelit în inimă privirile spânzuratului, la Zirin, la a cărui moarte contribuise și dânsul cu un „da” foarte convins, și totuș n'a fost în stare să-i potolească sbuciumările până ce a dobândit o credință nouă...

— Sufletul are nevoie de o merinde veșnică — își zise Apostol, plimbându-se în odaia de culcare, îmbrăcat, neîndrăznind să se așeze în pat de frica gândurilor. Dar merindea aceasta în zadar o cauți pe afară, în lumea simțurilor. Numai inima poate s'o găsească, fie în vre-o tainiță a ei, fie în vre-o lume nouă, mai presus de vederea ochilor și de auzul urechilor...

Indoelile îi roaseră creerii toată noaptea. Când stinse lampa, prin perdelele albe tremurau zori... Se simțea iar vinovat față de Marta și adormi plănuiind cum ar putea repara nedreptatea ce i-a făcut-o.

Peste gândurile lui însă se năpustiră, chiar de a doua zi, zvonurile târgușorului. Doamna Bologa îi servea la fiecare masă ba că cutare spune cutare, ba că toată lumea îl condamnă, cu drept cuvânt, fiindcă un bărbat nu trebuie să-și bată joc de o biată fetiță fără minte, ba că locotenentul ungur o să-i ceară socoteală... Apostol asculta liniștit și chiar zâmbind toate veștile, arătându-se nepăsător și hotărît. Numai în sufletul său se revolta: cum se amestecă niște

străini într'o afacere care-i privește numai pe ei doi, pe Marta și pe el?

Peste câteva zile doamna Bologna se așază la masă cu ochii roșii de lacrimi și cu atâta spaimă în priviri că Apostol se tulbură și, presimțind ceva rău, uită s'o întrebe de ce a plâns, încât doamna Bologna fu nevoită să-i povestească neîntrebată cum a aflat dela oameni ce primejdie îl paște, cum toată Parva spune c'a făcut de rușine pe Marta numai fiindcă a vorbit ungurește și cum întâmplarea aceasta nu va putea rămâne fără urmări grele, Dumnezeu singur știe cât de grele... Numai închipuindu-și urmările, doamna Bologna izbucni iarăși într'un hohot de plâns. Ca s'o liniștească, Apostol îi zise:

— Adică, mamă, eu n'aș avea dreptul să cer logodnicei mele să-mi vorbească românește, crezi d-ta?... Îți faci sânge rău de pomană! Pe inima și pe gândurile mele numai eu sunt și voi fi stăpân cât voi trăi!

Doamna Bologna, fără să-și mai șteargă lacrimile, răspunse:

— Vai, Doamne, cum poți vorbi așa, dragul meu? Apoi doar nu uita că e războiu și nimeni nu mai e stăpân pe nimic... Moartea și groaza stăpânesc azi peste toți oamenii, dragul mamei!... Tu ești mai învățat și trebuie să știi mai bine... Nu-i vremea acuma să ne arătăm dușmanilor inimile, altfel pățim ca bietul protopop... Că Pălăgieșu ce așteaptă decât să facă rău și necaz oamenilor... Tu, ca tatăl tău, fie iertat, te uiți numai înainte, dar în războiu omul se strecoară cum poate... Până va trece primejdia trebuie să urlăm cu lupii, altminteri ne mănâncă... Așa face toată lumea, așa se cuvine să facem și noi, dragul mamei... Să nu te superi că te învăț și

te sfătuesc, că-s mamă și numai inima mea știe cât rabdă de grija ta... Toți domnii spun că nu-i bine ce faci, că ești ofițer și s'ar putea să ai mari neplăceri pentru asemenea îndrăzneli nesocotite. Chiar directorul dela „Parvana“, și doar ce român a fost el totdeauna, mi-a spus pe față să te povățuesc să te astâmperi. Dânsul a fost prieten bun cu bietul tatăl tău, dar azi își vede de banca lui și nu crâcnește cum nu crâcnesc nici ceilalți, aici și pretutindeni...

Ascultând pe maică-sa, gândurile lui Apostol răvășeau prin colțurile celor zece zile de când e acasă, descoperind deodată lucruri peste care a trecut fără să le ia în seamă. A ieșit puțin prin târg, un ceas două pe zi, s'a întâlnit cu mai toți surtucarii și toți i s'au părut schimbați și speriați, deși cu nici-unul n'a vorbit decât nimicuri, cum zicea dânsul. Acuma înțelegea și schimbarea, și spaima lor, acuma simțea că toți s'au ferit de el pentrucă n'a îngăduit Martei să grăiască ungurește. Plecă ochii în farfuria goală, ca și cum n'ar mai fi putut îndura privirea mamei sale. Din clipa aceasta însă toate cuvintele ei i se incuibară în inimă ca niște spini și rămaseră acolo, încremenite într'o durere amară. Apoi, când glasul doamnei Bologa tăcu, el șopti atât de domol parcă i-ar fi fost frică să nu trezească pe cineva:

— Rău îmi pare mamă, c'am mai venit acasă...

Pentru doamna Bologa șoapta aceasta a fost ca o lovitură de măciucă. De mult, încă de pe vremea când Apostol, în loc să urmeze cariera preoțească, s'a dus la Budapesta, a bănuit ea că lumina ochilor ei, toiagul bătrânețelor ei n'o mai iubește cum a iubit-o odinioară. I se părea rece, închis și mai ales o înfricoșa cu necredința lui...

Și iată, azi îi pare rău că a venit acasă, până într'atâta s'a înstrăinat de ea!... Se porni pe niște bocete așa de sfâșietoare, că Apostol numai cu chiu cu vai reuși s'o ostoiască.

Totuși de atunci Apostol Bologa se simți străin în Parva. Stătea ceasuri întregi în cerdac, în soare, sorbind albastrul văzduhului în care își plimba neîncetat gândurile. Dese ori ochii lui încercau să se odihnească contemplând crucea înflorită cu raze din turnul bisericii. Dar sufletul lui era îndată apucat în cleștele unor remușcări stranii și, dornic numai de liniște, fugea spăimântat mai departe... Mai mult zăbovia împrejurul mormântului de piatră al tatălui său. Știa inscripția pe de rost și totuși, de câte ori o privea, căuta s'o silabisească, pentrucă în vremea aceasta îi venea mereu în minte linia dreaptă pe care a urmat-o bătrânul în viață. O linie dreaptă a râvnit și el cu patimă. În zadar. Între inima și mintea lui era un zid asupra căruia toate eforturile lui se frângeau neputincioase. Când credea că l-a dărâmat, atunci îi simțea mai dureros ființa, oricât căuta să se înșele.

Apoi, într'o după amiazi, tocmai pe când se pregătea să iasă în cerdac, se pomeni cu notarul Pălăgieșu, cu care se întâlnește o singură dată, în prima zi, și deabia schimbăse, în piață, câteva vorbe. Peste prietenia lor dinainte de războiu se întinsese, pe nesimțite, un văl cenușiu. De altfel, de când ajunsese notar, Pălăgieșu își luase, încetul cu încetul, o purtare sfidătoare chiar față cu surtucarii mai în vârstă. Fecior de țăran din Năsăud, sărac și umilit prin școli, s'a îndoit și s'a căciulit până și-a ajuns ținta, devenind mâna dreaptă a solgăbirăului ungar care, la izbucni-

rea războiului, a intervenit să rămâie pe loc, deși era voinic, spătos și doar la mers avea puțin beteșug călcând prea înafară și aruncând picioarele din genunchi în jos ca un cal împărătesc la paradă. Fața fălcoasă se mândrea parcă cu mustățile umflate, pleoștite care-i ascundea gura foarte largă, cu buzele duble și cu dinții lași, strungăreți. Părul lung, negru, veșnic nepieptănat îi atârna peste fruntea brăzdată adânc, acoperindu-i aproape de tot urechile. În înfățișarea lui, te izbea îndată o încredere în sine impunătoare.

Două săptămâni a amânat Pălăgieșu întrevederea cu Apostol. Ar fi fost mai bucuros să-l fi întâlnit undeva întâmplător, ca să se achite de însărcinarea ce și-o luase față de solgăbirău. Deși era cu vre-o trei ani mai bătrân, păstrase lui Apostol Bologna o stimă instinctivă de pe vremea când discutau împreună probleme filozofice pe care el, biet practicant de notar, nu prea le pricepea și care de aceea îl impresionau profund.

— Fiindcă tu nu mai vrei să știi de prieteni, iată că vin prietenii la tine! zise Pălăgieșu intrând, cu un zâmbet care-i desveli toți dinții de jos împreună cu gingia.

Apostol se uită la el, uimit. Era atât de neașteptată vizita aceasta că își pierdu cumpătul și nici nu-l pofti să șează. Notarul însă îi apucă voios amândouă mâinile, i le strânse puternic și pe urmă luă loc, nepoftit, cu o siguranță de stăpân.

— Mă rog... cum... ce vânt te aduce pe la noi? bâigui Apostol, în picioare, privindu-l mereu cu mirare.

— Ți se pare așa de ciudat că vine să te vază

prietenul tău din copilărie și de mai târziu? întrebă Pălăgieșu cu o clipire șireată care lui Apostol îi scăpără în suflet o scânteere de ură. Ehei, strașnic te-ai schimbat, fratele!... De acum trei ani te-ai schimbat de nici nu te mai recunosc!

Siguranța notarului transformă mirarea lui Apostol într'o nerăbdare ascuțită ca briciul.

— Ce vrei, Alexandre? Spune, aide, ce vrei? zise deodată cu o sticlire în ochi.

— Eu? răspuse Pălăgieșu, trecându-și degetele prin păr și desvelindu-și fruntea. Eu, ce vreau?... Nimic... adică mai nimic!... Intâi să te văd și apoi... să vorbim!... Mă așteptam însă, spun drept, la o primire mai...

— Iartă-mă, Alexandre, te rog! murmură Apostol împlânzit brusc. Dacă ai ști câte chinuri îmi zdrențuesc sufletul de când am venit acasă...

— Cine-i de vină, Apostole? întrebă notarul cu alt glas. Crezi că eu nu știu? Eu?... Crezi că se mișcă ceva aici fără știrea mea?... Dar tocmai de aceea trebuie să reperi, Apostole! Negreșit trebuie să reperi, în interesul tuturor...

Schimbarea tonului și cuvintele notarului încurcă iarăș pe Bologa încât se opri la colțul mesei să asculte mai bine.

— Prin dibăcia mea, prin munca mea, am creiat aici o atmosferă patriotică absolut necesară în vreme de războiu ca și de pace — urmă Pălăgieșu privindu-l scrutător, ca și cum ar fi vrut să-i zdrobească orice împotrivire. Acuma căzuși tu ca un bolovan într'o apă liniștită și ai tulburat-o. Ai dat prilej de flecăreală, de aprobări și dezaprobări, în sfârșit tulburare și iar tulburare... Un ofițer care vine de pe front nu poate să aibă atitudinea ta fără a demoraliza

pe unii și a ațâța pe alții — îți dai seama, cred, ce înseamnă asta?... Nu ce spui, ci tocmai ce nu spui e... e jicnitor și păgubitor!

— Așa ai glăsuit și când ai trimis în internare pe protopopol Groza? îl întrerupse Apostol, vorbind numai din buze, fără să miște dinții încheștați.

— Pedepsa crimei n'are nevoie de justificare căci crima poartă în pânțele ei pedeapsa — zise notarul mai aspru. De altfel eu niciodată nu mă justific, pentrucă înainte de a face un pas, judec... Eu niciodată, mai ales dacă aș fi ofițer în armată, n'aș rupe logodna cu o fată numai fiindcă a vorbit ungurește, Apostole!

— Nu? făcu iar Bologa, cu buzele albe și cu ochii aprinși parc'ar fi avut friguri.

— Nu! reluă Pălăgieșu energic, sculându-se în picioare ca să-l domine pe deplin. De aceea ești dator să dregi ce-ai stricat prin nesocotință! Sântem prieteni și te sfătuesc prietenește să...

Notarul se dădu în dosul scaunului și se rezima de spetează cu mâna dreaptă. Părul îi căzuse iar pe frunte și un smoc i se mișca pe sprânceana stângă gata în fiecă clipă să-i acopere ochiul. Vorbind, pielea i se întindea pe fălci, iar țepile nerase de două zile se tot culcau și se ridicau. Apostol Bologa însă îi vedea numai gura și mai cu seamă buza de jos, umflată puțin, încât deabia se mai cunoștea că e dublă. Glasul notarului suna atât de triumfător și de încrezut parcă ar fi împărțit când palme, când muștrări, când laude.

Apostol ocoli masa, apropiindu-se de Pălăgieșu, palid la față ca un cadavru, dar cu privirile ca două pumnale. Iși mușcă buzele, învine-

țindu-și-le, și murmură foarte înăbușit, parcă și-ar fi stăvilit respirația aprinsă:

— Tu?... Tu?...

Ajunse lângă notar, la doi pași. Apoi, cu o iuțeață fulgerătoare, îi rezezi un pumn îngrozitor în gură, șoptind ca ieșit din minți:

— Tu?... Tu?... Mișelule!... Mișe...

Notarul se clătină ca și cum l-ar fi trăznit din senin. Lovitura a fost atât de neașteptată că l-a buimăcit cu desăvârșire. Barba i se însângera din buza pleznită. O secundă rămase cu ochii holbați la Apostol și cu gura căscată.

— Eși, mișe... eși! găfâi Bologa, uitându-se împrejur după ceva.

Glasul înfundat deșteptă pe Pălăgieșu din aiureală și-l făcu să înțeleagă brusc ce caută Apostol. Pe o mescioară zări un revolver de care atârna în jos o curelușă galbenă. Se întoarse repede, deschise ușa și eși bolborosind în neștire:

— Bine... Bine... Bine...

În antreu își luă pălăria din cuier și văzu pe Rodovica, speriată. Din urmă ușa se trânti cu sgomot așa de mare, că se cutremurară pereții casei..

10.

Doamna Bologa, care nu fusese acasă, află dela Rodovica, spre seară, că s'a întâmplat ceva și că notarul a plecat cu barba plină de sânge. Deși o muncea curiozitatea, nu avu curajul să întrebe pe Apostol, perpelindu-și îngrijorările numai cu servitoarea și vărsând împreună multe lacrimi ascunse, fiind sigură că „buzatul“ (așa poreclise lumea de mult pe Pălăgieșu) n'are să

se astâmpere până nu-i va face cine știe ce rău domnișorului. Apostol se dusesese puțin să se miște, dar n'a apucat-o spre piață, ci spre capătul târgușorului. Se întoarse tocmai la vremea cinei, senin, ba găsi de cuviință să și glumească, la masă, cu Rodovica, amintindu-i cum s'au bătut odată, în copilărie, ca orbeții, pe malul Someșului. Slujnica se zăpăci, râse, vru să umble mai sprintenă și scăpă jos farfuriile murdare, lângă doamna Bologna, făcându-le țândări. Ca să nu strice cheful domnișorului, stăpâna își reținu dojenile aspre ce-i stăteau pe limbă pentru Rodovica, sperând în taină că Apostol îi va povesti din fir în păr ce-a pățit cu notarul. Apostol fu drăguț tot timpul, tăifăsui cu ea până târziu, dar numai despre întâmplări din trecut, stăruind mai cu seamă asupra vedeniei lui în biserică, odinioară, întru bucuria mamei care îndată îi înprospătă toată amănuntele acelei „minuni cerești“, găsind și prilejul să observe, în treacăt, că „o, Doamne, cu cât învață oamenii mai mult, cu atâta se depărtează de Dumnezeu...“ Apostol nu întârziă să răspundă cu ton de glumă:

— Dar și Dumnezeu se învechește, maică dragă, ca toate în lumea asta!

Cuvintele acestea spăimântară atât de mult pe doamna Bologna că se închină de trei ori și deabia pe urmă zise cu glas grav în care se svârcolea evlavia rănită:

— Dumnezeu e veșnic nou în sufletul bietului om, dragul mamei... Numai când ai pierdut credința cea adevărată, poți vorbi așa despre cele sfinte... Dar deodată cu Dumnezeu se pierde și liniștea sufletului, și sufletul pe urmă se chinuște și se zdrobește fără reazim în vâltoarele

vieții și bâjbăe în beznă, întocmai ca un copilăș care ar porni singur în lumea largă, în miez de noapte...

Apostol își dăduse seama, în chiar clipa când rostise gluma, că va jigni inima mamei și îi păru rău, dar nu se mai putuse opri. Răspunsul ei îi răsună ca un glas înăbușit din însuși sufletul lui, îngrozindu-l. Ii apucă repede mâna, peste masă și i-o mângâie și i-o sărută, murmurând, rușinat: „Iartă-mă...” Doamna Bologa, surprinsă de pocăința lui, fu cuprinsă și ea de rușine, îngână câteva vorbe neînțelese, până ce-și veni în fire, și apoi continuă povestirea din copilăria lui Apostol, fără a mai nimeri tonul de adineaori și ocolind privirile lui întrebătoare care o tulburau cumplit și parcă o mustrau. În sfârșit se întrerupse în mijlocul unei fraze și zise brusc, foarte blând și cu ochii muiați într'un zâmbet ciudat:

— De aceea te chinuești și te topești, dragul mamei... numai de aceea...

El ca și cum ar fi așteptat și ar fi priceput mai dinainte cuvintele ei, răspunse cu mare ușurare în glas și de asemenea zâmbind:

— Când mă gândesc ce am suferit și am pățimit în viața mea, deși scurtă, mi se pare că am trăit destul și că mâine aș putea muri fără nici-o părere de rău! Unii oameni trăesc zeci și zeci de ani și totuși, când închid ochii, nu pot spune că au trăit adeva, căci au fost simpli trecători prin viață sau spectatori străini de înțelesul lumii. În schimb pe alții soarta îi împinge în vârtejurile cele mai crunte și-i silește să îndure toate torturile vieții, toate, și niciodată să nu găsească aici odihna adevărată, liniștea trainică...

Urmără trei zile ploioase, urîte, cernând tristețe în lume. De dimineața până seara, Apostol ședea în cerdac, înconjurat de cărțile lui vechi în care odinioară își pusese toate speranțele și care, de câte ori a avut nevoie în viață de sprijin, l-au părăsit ca niște prieteni neputincioși și fricoși. Se plimba grăbit prin sistemele falnice de înțelepciune, bătea la toate porțile, din ce în ce mai înfricoșat, dar îndată ce se oprea și ridica ochii spre strada biciuită de ploaie și mânjită de noroiu, spre câmpurile și dealurile înverzite și spălate, spre văzduhul cutreerat de nouri bobocați, simțea deodată cum în sufletul lui se prăbușeau toate clădirile monumentale. cu sgomot babilonic de cuvinte stoarse de adevăratul înțeles, nelăsând în urma lor nici măcar ruine, ci numai un gol sterp, cenușiu și nesfârșit de necăcios. Și atunci avea impresia clară și sugrumătoare, că îi fuge pământul de sub picioare și că rămâne, plutind în neant, agățându-se cu desperare de crucea din turnul bisericii.

Dese ori, cu cartea pe genunchi, gândurile i se întorceau în urmă, scrutând momentele trăite, scormonind cauzele... Atunci toate faptele, gesturile și dorintele lui, îi apăreau meschine, egoiste, chiar ridicole. Cum l'au indignat, în spital și după aceea, vorbele și întâmplările care nu se potriveau cu aștentările lui! Cum a împărțit lumea întreagă în două felii, una de iubire și alta de ură!... Acuma își dă seama că iubirea adevărată, adâncă, mântuitoare n'a cunoscut-o, ci numai ura, sub diverse forme... I s'a părut că-i sunt dragi toți cei de un neam cu dânsul și, îndată ce n'a găsit în inimile lor ura lui, drago-

stea s'a împrăștiat ca pulberea în adierea vântului... Iubirea adevărată nu moare niciodată în sufletul omului, ba îl însoțește și dincolo, până în sânul nemărginirii... Dar iubirea nu poate prinde rădăcină în inima mânjită de ură și în el ura trăia mereu ca un cuiu ruginit, uitat în carne vie...

Ploaia răpăia pe acoperișul cerdacului, aspru, poruncitor, ca niște ciocănituri grăbite la o poartă zăvorâtă. Ascultând pierdut, Apostol Bologa se pomeni deodată cu o întrebare înfricoșătoare pe care știa deslușit că a purtat-o în suflet toată viața, fără să o privească vre-odată drept în față ca și cum i-ar fi fost rușine și groază de ea. Straniu era însă că întrebarea cuprindea și răspunsul pe care Apostol îl dorea cu patimă și de care totuși se ferea ca un copil încăpățânat care a săvârșit greșeli peste greșeli și nu mai îndrăznește să apară în ochii părinților, poate tocmai fiindcă e sigur de iertarea greșelilor. Vru să se ferească și acuma, închise pleoapele, dar atunci întrebarea îi aprinse în suflet o flacără albă în jurul căreia se înșiruiră toate gândurile vieții lui, dela crâmpetele cele mai infime ce i-au murit în creeri înainte de a se limpezi, până la cugetările grele, ordonate, mândre pe care el le alesese cu încredere drept călăuze de viață, și toate deopotrivă de palide și de supuse, ca niște robi împrejurul stăpânului atotputernic...

Simțăminte stranii, nelămurite se trezeau și se topeau în inima lui, învăluindu-i toată ființa într'o mulțumire caldă... În mintea lui încercă să mai ridice capul un gând, să-i reamintească cuiul ruginit de ură, dar flacăra misterioasă nu-i dădu răgaz să se nască...

Apoi i se păru că răpăiala picurilor de ploaie

se mulcomește treptat, prefăcându-se într'un șgomot dulce, fâșâitor, ca sborul porumbeilor, din ce în ce mai dulce, strecurându-i în inimă o vrajă dureros de alinătoare. Apoi deodată începu să se clatine și să se înalțe, purtat parcă pe aripi de cântece. Ochii lui priveau fără mirare deși cerdacul dispăruse, și câmpurile de asemenea și tot pământul, și numai crucea din vârful bisericii lucea foarte blând și aproape încât, dacă ar fi întins mâna, ar fi atins-o. În acelaș timp flacăra ardea mai albă în sufletul lui, ca un rug luminos care-i mistuia trecutul și-i zămislea viitorul.. Liniștea și misterele cerului și ale pământului se întâlneau și fâlfâiau în inima lui și-i picurau roua bucuriei eterne în care străluceau miliardele de lumi văzute și nevăzute. Iși simțea sufletul legat prin mii de firisoare cu nemărginirea, palpitând fermecat în ritmul imensei taine unice ca într'o mare de lumină. Apoi o fericire fierbinte îi umplu ființa întreagă, mai puternică decât bucuria vieții și mai dureroasă decât suferința morții. Și își dădea seama că o clipă din fericirea aceasta e merrindea tuturor veșnicilor..

Apostol Bologna tresări ca și când s'ar fi trezit dintr'un farmec. Ochii însă îi erau deschiși și mari și umezi, iar pe buzele scăldate în zâmbet simția neîncetat sărutarea fericirii. Cartea îi alunecase de pe genunchi și zăcea la picioarele lui ca o zdreanță fără preț. Ploaia drămăluia mereu țiglele cerdacului cu sunete moi, apătoase. Sus, în spatele crucii palmuite de stropi năvalnici, între nourii suri, râdea o geană albastră-luminoasă, vestitoare de soare nou.

Apostol rămase un răstimp cu privirile oboșite. Frânturi de gânduri îi răsăreau în creeri

și se stingeau repede, netrebuincioase. Pieptul îi era greu de un simțământ nou și de o năzuință nelămurită și totuși poruncitoare... Il însuflețea o poftă mare să îmbrățișeze lumea întreagă, să plângă de bucurie și să împartă lacrimile cu toți oamenii. Se sculă în picioare și întinse brațele și deodată lacrimi îmbelșugate i se vărsară pe obraji uscați, în vreme ce ochii și buzele lui surâdeau de bucurie. Inima îi tremura blând, împovărată de iubire și setoasă de a iubi. Și pe fiecare clipă simțea tot mai deslușit rădăcinile flăcării albe în sufletul său, pătrunzându-i toate fibrele, topindu-se cu izvorul vieții și stăpânindu-i ființa pentru toată viața și în vecii vecilor...

Apoi toate simțămintele, cele tulburi, ca și cele clare, se adunară într'un mănunchiu solid, puternic, și îndată îi apără în creeri un gând viu ca un trăznet:

— Sufletul meu a regăsit pe Dumnezeu!

O dără de raze albe scânteia pe crucea udată de furtună. Flacăra din sufletul lui Apostol se unea cu razele scânteietoare, cu zgomotul ploaii, cu verdeța câmpurilor, cu albastrul care părea un ochiu al infinitului, cu infinitul însuși într'o armonie fierbinte. Simțea în sufletul său pe Dumnezeu, precum sufletul său se simțea în Dumnezeu...

11.

Ploaia încetă în amurg, văzduhul înghiți nourii și noaptea toate stelele se aprinseră pe cer ca în ajunul unei sărbători mari. A doua zi orașelul se trezi înveșmântat numai în flori albe și trandafirii care îmbălsămau întreg pământul...

Apostol, eșind în cerdac și văzând atâta bogăție de frumusețe, tresăltă ca în fața unei minuni. Nu mai avea stare și se mira cum a putut atâta vreme să mocnească pe jilțul din cerdac în loc să alerge în lume, printre oameni sau în mijlocul firii, bucurându-se de fiecă clipă a vieții. Acuma era dornic să-și poarte, în văzul tuturor, fericirea, să vestească umil că a găsit taina cea mare, să-și împartă iubirea cu alții, căci toți oamenii au nevoie de iubire și sânt vrednici de ea. Apoi azi nu-i mai era frică de nimica în lume, nici de singurătate și nici de mulțumire, doar pretutindeni sufletul lui găsia pe Dumnezeu viu, în toate minunile și în toate mărunțișurile vieții. Poftia mereu din adâncimile inimii să se umilească și să ceară iertare oricui a greșit vreodată cu gândul ori cu fapta.

În fiecă minut descoperea prilejuri noi de bucurie și iubire, ca un copilăș în fața căruia lumea și viața de abia încep a-și desvălui tainele. Stătea de vorbă mai ales cu țăranii, aflând în inima sa vorbe de mângăere prin care să le câștige încrederea și să le dăruiască în schimb iubire.

Peste vre-o patru zile doamna Bologna, indignată, îi aduse vestea că blestematul de Pălăgieșu l-a făcut „tâlhar“ și „trădător“ și „agitator“ în fața tuturor domnilor, seara, la „cazină“, ba s'a lăudat că are să-l învețe minte și omenie de să-l pomenească cât va trăi. Apostol, fără să spună un cuvânt, își luă chipiul și porni grăbit spre piață, lăsând pe maică-sa îngrozită „că acuma de bună seamă o să omoare pe afurisitul de buzat“, regretând că i-a mai spus ce-a auzit chiar dela biata Marta. Doamna Bologna petrecu un ceas spăimântător, frângându-și

mâinile, plângând și mai dojenind pe Rodovica asta care „s'a obrăznicit și s'a lenevit de tot, că nu-i chip să mai trăești cu ea...". Pe urmă Apostol sosi, senin și mulțumit.

— Ce-ai făcut, dragul mamei? îl întrebă doamna Bologa tremurând.

— I-am cerut iertare, mamă — răspunse Apostol cu bucurie în glas și cu o flacără de fericire în ochi...

Trei zile înainte de împlinirea lunii, locotenentul Apostol Bologa primi ordin telegrafic să se prezinte imediat la serviciu.

— Se vede că se îngroașă lucrurile de au început să suspende concediile — zise Apostol, liniștit și încrezător, către maică-sa, comunicându-i știrea.

— Ba mare minune dacă aici n'o fi mâna buzatului! strigă doamna Bologa revoltată, mai ales gândindu-se că Apostol s'a și umilit înaintea blestematului.

De mult simțea Apostol că mai are o datorie de împlinit, dar mereu i-a lipsit curajul. Acuma își dădu seama că a trecut vremea șovăirii. După amiazi bătu la poarta avocatului Domșa, găsi pe Marta acasă, îi sărută mâna, o privi în adâncul ochilor și o rugă să-l ierte, cu atâta patimă că fata se zăpăci, zâmbi rușinată, apoi izbucni în lacrimi, murmurând că numai ea a fost vinovată...

Doamna Bologa îl petrecu la gară, pe jos, în zori, căci trenul pleca foarte de dimineață. Petre, cu povara în spinare, găfâia mai tare ca odinioară. Apostol era aproape vesel. Vorbea cu maică-sa, plin de duioșie, și-i zicea mereu:

— Pretutindeni sunt oameni dornici de iubire, mamă, și pretutindeni te însoțește Dum-

nezeu!... Acuma știi, mamă, și acuma mi-e
croită cărarea vieții, dreaptă și luminoasă...

Când șueră sirena, doamna Bologna lângă
scara vagonului, îi șopti cu grije:

— Ia seama, dragul mamei, că mâine intrăm
în săptămâna patimilor... Du-te și la biserică,
du-te și nu uita pe Dumnezeu!

Apostol zâmbi blând și-i răspunse cu o pri-
vire fierbinte de credință. Trenul porni încet.
Doamna Bologna rămase pe peron, sorbind pri-
virea lui încrezătoare, ca o mângâere cerească.
Apoi coroana în floare a unui măr o învălui ca
într'o haină de mireasă. În clipa aceea prin inima
lui Apostol trecu o undă de amărăciune, ca o
presimțire neagră în mijlocul unei mari veselii...

CARTEA A TREIA

CARTEA A TREIA

1.

Când văzu cea dintâi casă din Lunca, după o cotitură de deal, Apostol Bologa tresări iarăși parcă fără veste i s'ar fi mohorît sufletul. Dar împunsătura de ac se stinse ca o scântee, lăsându-i în inimă un nou belșug de bucurie. Scoase capul pe fereastra compartimentului, grăbit, având siguranța că îl așteaptă cineva. Din depărtare descoperi cireșul bătrân care, în cinstea sosirii lui, se împodobise cu o minunată cunună de flori albe în locul coroanei de muguri plăpânzi de acum o lună.

În gară pâlcuri de soldați se năpustiră asupra trenului ce pufăia și se smucia cu înversunare înainte de a se opri. Ochii lui Apostol însă alergau nerăbdători printre oameni, mereu de ici-colo, cercetând aproape cu frică până ce, cu o lucire de fericire nestăpânită, se poticniră. Pe peron, în acelaș loc unde rămăsese, ca și cum vreme de patru săptămâni nici nu s'ar fi clintit de acolo, stătea Ilona, scormonind, cu priviri din ce în ce mai îngrijorate, prin toate vagoanele, pe rând, încât fața ei, în încordarea așteptării,

părea mai aspră și slăbită. Apoi deodată, zărind pe Bologa, i se aprinse în ochi o flacără salbatică și buzele îi încremeniră într'un surâs speriat.

Apostol Bologa sări jos, mișcat și zăpăcit, neștiind ce să facă. În inimă îi ardea pornirea de-a se repezi la Ilona și de-a o strânge în brațe în fața lumii întregi. Dar o nătângie stăpânitoare îl ținu lângă vagon, să aștepte pe Petre cu bagajele.

— Hai, băete, hai mai repede! murmură el către ordonanța care se lupta pe scara vagonului cu soldații grăbiți să se urce.

Cu coada ochiului se uita numai la fata groparului, gândindu-se cu teamă ce nenorocire ar fi dacă ar pleca tocmai acuma, înainte să-i audă el glasul. Totuș, când ajunsese în fața ei, se opri mirat, prefăcându-se că de abia acuma a văzut-o, și-i zise cam rece:

— Ce cauți aici, Ilona?

Fata se făcu de asemenea a nu-l fi zărit și răspunse cu uimire:

— Uite, uite, domnul locotenent!... Ai și venit?... Tata zicea că mai ai vre-o trei zile... De altfel pe dumnealui îl așteptam, că s'a dus la oraș după niște... Dar poate c'o să sosească cu cellalt tren...

Iși sorbiră o clipă privirile cu atâta înfrigurare parcă între ochii lor s'ar fi întins un fir de mătase roșie. Apostol îi dădu mâna și văzu că Ilona coboară pleoapele și că buzele zâmbitoare îi tremură; mâna era însă rece.

Apoi Bologa trecu înainte, repede, să nu facă vre-o prostie dacă nu se va grăbi. În ulicioara gării întoarse capul. Fata se ciorovăia cu ordonanța, cerându-i să ducă și ea un geamantan,

iar Petre refuza cu mândrie explicându-i că n'are nevoie de ajutorul nimănui și că dealtminteri bagajele sânt mai ușoare fiindcă domnul locotenent a lăsat acasă multe mărunțișuri nefolositoare la războiu. Apostol nu se putu stăpâni să nu se amestece:

— Lasă, Ilona... De ce să te ostenești tu? Poate duce soldatul și mai greu...

Fata groparului zâmbi mulțumită, parcă numai atâta ar fi așteptat, și pe urmă, în vreme ce Bologa își continua drumul, începu să descoase pe Petre, pe ungurește, cum au petrecut acasă, deși Petre nu-i prea înțelegea întrebările. Apostol, cu vre-o câțiva pași înaintea lor, auzea bine întrebările ei, știa că ea dela el ar dori răspunsurile și inima îl durea de bucurie.

Până acasă, din toate grădinile le râdeau pomii înfloriți, iar pe marginile ulițelor li se scuturau în cale numai petale ușoare, ca la nunțile din povești. În odaia lui, Apostol găsi atâta miros de floare, că se tulbură, suspină și se uită recunoscător la Ilona care, deodată, încurcată, îi zise, ca și cum ar fi răspuns la o întrebare:

— De când ai plecat d-ta, m'am culcat eu aici, c'a vrut să se culce ofițerul care a venit în locul d-tale, dar și tata a zis că mai bine să mă culc eu, că d-ta tot trebuie să te întorci și de ce să o iea un străin și s'o strice, când d-ta azi-mâine...

Se opri, roșie-foc, parcă i-ar fi spus o taină grozavă. Bologa avu aceeași impresie, vru să-i mulțumească, dar simți că, de va rosti o singură vorbă, nu-și va mai putea stăpâni lacrimile de bucurie și se va face de râsul soldatului care se apucase să-i descarce bagajele și să așeze toate cum au fost acum o lună... Atunci, ca o sal-

vare, îi veni în minte serviciul și trecu grabnic în cancelarie. Cei doi gradați se sculară în picioare, iar el, ca să-și mai reverse generozitatea ce-i umplea sufletul, le strânse mâna zâmbind și întrebându-i cum merge slujba și ce s'a întâmplat mai de seamă în lipsa lui. Sergentul dădu să-i explice ceva, dar Apostol, aruncându-și ochii prin niște hârtii indiferente, nu-l ascultă de loc fiindcă toate gândurile îi fugiau înapoi, în odaia unde rămăsese Ilona și de unde Petre nu se mai urnea ca și cum anume n'ar fi vrut să-i lase singuri. Apoi, înainte ca sergentul să sfârșească lămuririle, se întoarse dincolo, și fără să se uite la Ilona, zise nerăbdător către ordonanța zeloasă:

— Bine, Petre... ajunge... Lasă că mai faci și altădată... Acuma... ajunge...

— Apoi am și isprăvit, don' locotenent — răspunse Petre, ușurat, eșind îndată să-și potrivească și culcușul lui din tindă.

Când se pomeni singur cu fata, Bologa roși mai rău ca adineaori Ilona. Iși zicea că atât Petre cât și fata au înțeles gândurile lui și-i era rușine parc'ar fi plănuit o crimă. În acelaș timp însă simțea o trebuință arzătoare să-i spuie că i-e dragă și tot atunci își dădea seama că ar fi ridicol să facă declarații de amor unei țărăncuțe care nici nu l-ar înțelege, ba poate ar și râde de dânsul, Ilona părea și mai tulburată. De unde cât a fost și Petre aici, s'a mai mișcat și ea, așezând câte ceva, acuma stătea lângă pat, neștiind ce să facă cu mâinile, uitându-se la Apostol cu o curiozitate înfricoșată și mai ales așteptând din clipă în clipă să se întâmple o minune.

În sfârșit, după o tăcere apăsătoare, Apostol

Bologa se așeză pe laviță, între ferestrele dinspre uliță și vorbe deodată cu glas rece și străin, cum ar fi vorbit cu un soldat oarecare:

— Dar tatăl tău ce-a mai dres de când am plecat?

Ilona se repezi asupra întrebării parc'ar fi fost chiar minunea așteptată și răspunse cu o mândrie grăbită și aproape jicnitoare:

— Tata ce-a făcut, zici?... Apoi munca și ne-cazurile, ce crezi că-i nimic? Că doar avem și noi niște pământuri, ca oamenii de treabă, și trebuie să muncim cum putem dacă vrem să trăim... Numai Dumnezeu știe...

Apostol o privea și o asculta cu mare luare aminte și totuși nu pricepea nimic. Glasul ei însă, cu undulările aspre ca un cântec sălbatic, i se prelingea în suflet prin toți porii, îi alinta toți nervii. Și în aceeași vreme ochii lui se odihneau pe buzele ei, puțin cărnoase, roșii-închise și umede, care se mișcau convulsiv, îndârjite și cu un fel de imputare tainică...

Când tăcu Ilona, Bologa se sgudui ca și cum i s'ar fi rupt ceva în inimă. Ii întâlni ochii și zări acolo înfricoșarea ce se încuibase brusc și în sufletul lui. Apoi în tăcerea dintre ei căzu, ca o izbăvire, un strigăt gros din ogradă și deodată se înviorară amândoi, iar fata, cu glas mai dulce și cu ochii rătători, întrebă:

— Dar d-ta ce-ai mai făcut pe-acasă, bine?... E frumos pe la d-voastră?

— Ca și pe aici, Ilona... doar că la noi e mai departe războiul... puțin mai departe...

— De noi știi că nu ți-a fost dor, vezi-bine... Cum să-ți fie dor, că acasă omul... — urmă Ilona ascunzându-și într'un zâmbet întrebarea.

— Mi-a fost dor de tine, Ilona — zise Apo-

stol, de asemenea zâmbind, dar cu o voce mai groasă ca de obicei, care se silea să coboare în inima ei.

Ochii fetei pâlpâiau cu luciri nervoase în vreme ce buzele răspunseră cu grabă:

— Vai Doamne, am avut o presimțire grozavă că ai să te întorci înainte de-a se împlini vremea și de trei zile am așteptat toate trenurile, nu știu de ce... toate, toate trenurile, toată ziua...

Pe fereastra din spre gară bătea soarele din asfințit. O fâșie de aur tremura pieziș, peste masă, pe podeaua gălbue, până aproape de ușă, despărțind pe Ilona de Apostol ca o punte fermecată. Fericirea tresălta în inima lui ca niște junghiuri dureroase și prin creeri i se învăteau în cerc același gând: dacă Ilona și-ar da seama ce vorbește, i-ar fi rușine și l-ar părăsi. Se sculă brusc în picioare, vrând să o roage să nu plece, deși fata vorbea mereu cu aceleași străfulgerări ciudate în ochi. Balta de lumină dintre ei râdea și-și oglindea râsul parcă numai în obrajii Ilonei. Atunci Apostol uită de ce s'a ridicat și se gândi cum să treacă el prin pata de soare fără să o tulbure. Și tot gândindu-se, se pomeni c'a și pășit în șivoiul razelor poleite și se opri buimăcit, fiindcă și fata se apropiase ca și cum ar fi ademenit-o cine știe ce putere tainică. Buzele ei se mai mișcau, dar el nici glasul nu i-l mai auzea. Șopti răgușit:

— Mulțumesc... Ilona... pentrucă...

O privea și se vedea în ochii ei ca într-o oglindă. Ridică brațul puțin, parc'ar fi dorit să-i strângă mâna, și deodată îi cuprinse mijlocul. Fata se lăsă moale în îmbrățișarea lui, cu o rămășiță de protestare supusă:

— Vai de mine... că și d-ta... zău așa...

Impreunându-se, buzele lor fierbinți se crâmpoțiră, cu o patimă furioasă, câteva clipe. Apoi Ilona își veni în fire, se smulse ca o șopârlă, își potrivei năframa pe cap dintr'o singură mișcare și pieri pe ușă afară...

În același moment vraja din odaie se stinse ca un vis. Apostol se uită împrejur cu frică și i se păru că s'a trezit într'o casă străină. Pânza de soare rămăsese pe loc, dar avea o melancolie de amurg în sclipirile-i tremurate. Pe urmă toată odaia se umpluse parcă numai cu gândurile lui ca un stol de păsărele scăpate dintr'o colivie.

— Ce înseamnă romantismele astea caraghioase de licean amoretat? își zise cu o revoltă pe care o simțea el însuși falsă și care totuși credea că o să-i mulcomească părerea de rău ce i se grămădea în inimă. Atâtea mofturi, atâtea sbuciumare pentru...

În vremea aceasta însă, în altă parte a creerului îi fierbea întrebarea tot mai ațâțătoare: „Unde s'a dus Ilona?”

Își alunecă mâinile prin părul castaniu ca și cum ar fi încercat să-și ostoiască gândurile. Apoi se apropia de fereastra stângă să-și mai răcorească sufletul privind afară. Ograda era îngrădită cu uluci și peste drum, într'o grădină, albeau pomi înfloriți, înviorând inserarea. Ici-colo coperișuri de case, dranițe mucezite, însemnau pete negre la poalele coastelor de brazi, tivite pe jos cu livezi grase. Lângă poartă, răzimat de uluci, stătea un infanterist foarte murdar și sdrențuros, cu casca pe ceafă, cu o mutră păroasă de maimuță, vorbind cu cineva din tindă, vesel și mulțumit și arătându-și mereu dinții albi, lucitori. Privirea lui Apostol vru să-l ignoreze, dar inima lui întrebă: „Cu cine vorbește

infanteristul?“ Era sigur că tăifăsuște cu Ilona și fața i se strâmbă de mânie, aproape fără să-și dea seama. Soldatul îl zări în fereastră și deodată i se stinse râsul și dinții cei albi se ascuseră într'o seriozitate puțin speriată; luă poziție, își îndreptă casca, salută grav și pe urmă, fără grabă, uitându-se pe furiș spre geamul primejdios, se târî mai departe în ogradă, până ce dispăru din ochii locotenentului.

— Adică ce-mi pasă mie cu cine a vorbit bădăranul, chiar dacă a vorbit cu ea! răspunse Bologa întrebării care-i tot sfârâia în minte. Am să ajung de râsul lumii cu asemenea... — adăogă apoi nervos, așezându-se iarăși pe laviță, unde stătuse adineaori când fusese și Ilona în odaie.

Căută să se gândească la altceva, dar simți că nu e în stare, iar din fundul inimii auzi un glas limpede: „Ilona mi-e dragă...“ Apoi nu se mai împotrivi glasului și sufletul i se însenină și i se umplu de o nouă bucurie mare, ademenitoare în care Ilona întruchipa toată lumea. Și el se lăsă în brațele acestei bucurii cu sfială și uitare de sine, ca o fecioară în brațele primului iubit. Avea impresia că inima i se topește încet încet, răspândind în jurul lui fiori de dragoste. Amurgul cenușiu ploua pe geamuri, printre mușcatele somnoroase, învăluindu-l într'o rețea de fericire...

Intr'un târziu se smulse din ispita visărilor, își puse chipiul și eși. În ușa tinzii, infanteristul murdar stătea mereu de vorbă cu un artilerist în capul gol, iar Bologa, văzându-i, se bucură. În tindă se mai gândi la Ilona, dar nu se opri și nici n'o căută din ochi. În ogradă de asemenea se gândi la ea și totuși nu întoarse capul.

Răcoarea amurgului parcă-l desmetecea dintr'o beție.

Ajunse în uliță și nu coti spre mijlocul satului ci tocmai dimpotrivă, ca și când ar fi vrut să fugă de o primejdie. Merse vre-o cinci minute și ulicioara se împărți brusc în două pe malul gârlei gălăgioase. Pe cer, chiar în vârful măgurii ale cărei poale se scaldau aici în apele râului, se ivi luceafărul alb, rece ca un ochiu din altă lume. Bologa, parc'ar fi regăsit o comoară uitată, sorbi cu lăcomie lumina cerească...

2.

A doua zi, Apostol Bologa, reluându-și serviciul, își aduse aminte de obligațiile reglementare și înștiință, prin telefon, pe aghiotantul regimentului că, în urma ordinului telegrafic, ieri după amiazi a sosit în Lunca.

— Va să zică ai luat cunoștință, camarade, și nu mai e nevoie să mă prezint în persoană, fiindcă ni s'au aglomerat lucrările pe aici — sfârși Apostol, dar când să închidă telefonul îi veni ceva în minte și adăogă cu puțină imputare: Apropos, era să și uit... Incă un moment! Ia spune-mi, prietene, de ce mi-ați mâncat trei zile din concediu?... N'aș putea afla și eu?

— Habar n'am — răspunse, grăbit, aghiotantul. Intreabă și tu la divizie dacă te interesează...

Bologa șovăi. În creeri retrăia clipa când a arătat doamnei Bologa cuprinsul telegramei și siguranța ei că ordinul de chemare a fost provocat de denunțul lui Pălăgieșu. De ce s'a dus el oare tocmai atunci să-i ceară iertare? Și de

ce s'a simțit atât de fericit când notarul s'a lăsat rugat până a binevoit să-i întindă mâna?... Acum se rușina puțin în sinea sa de umilința de atunci, dar rău nu-i părea, ci mai de grabă c'ar fi săvârșit o faptă bună prin care și-a ușurat inima și a curățit-o. Atunci nici o clipă nu s'a gândit la denunțul lui, atât de puțin îi păsa de lume și de toate cele ce erau afară de sufletul său. Azi Pălăgieșu a sărit brusc deasupra. Dacă într'adevăr a fost denunțul notarului la mijloc?... Aghiotantul generalului e un laș cu spinarea de trestie și poate că nu-i va spune nimic, totuși n'ar strica să-l descoasă puțin, să facă lumină, orice s'ar întâmpla pe urmă. Drumul drept e totdeauna cel mai bun.

— Ordinul Excelenței... personal al Excelenței... Eu nu cunosc motivul — sbârnăi aghiotantul generalului Karg în telefon.

— Atunci să mă prezint Excelenței? întrebă Apostol.

— De ce?... Tu vezi de serviciu și taci mulcom! Dacă va fi nevoie, te vom chema, n'ai grije... Acuma sânt în perspectivă evenimente mari, foarte!... Toată lumea trebuie să fie la datorie!

Apostol Bologa nu-și putu stăpâni o strâmbătură de dispreț când lepădă receptorul, căci aghiotantul, care nu fusese nici odată în tranșee și care ar fi fost în stare să perie în fiecă zi pe toți generalii armatei numai să nu intre el în foc, pomenind despre „evenimentele foarte mari” își îngroșase vocea ca un viteaz de cafenea.

Peste un minut Apostol se trezi studiind cu o atenție încordată harta nouă, sosită în lipsa lui, cu situația exactă de pe front. Nu mai era o schiță aproximativă și învechită, ca odinioară,

ci harta adevărată, precisă, în care se putea ceti locul tuturor unităților, începând dela companii, ba pe alocuri chiar dela plutoane. Ii plăcea mai ales că azi se orienta mult mai bine ca atunci, pe teren. Atunci a fost atât de mișcat, atât de înfrigerat din pricina hotărîrii de-a trece negreșit. Sau poate din pricina boalei? Dacă nu cumva din pricina lașității, fiindcă orice clipă petrecută aici îi slăbea încrederea în propria-i voință și-i rodea însăși credința... Urmări cu creionul drumul de atunci, până la adăpostul căpitanului Klapka. A, dar de aici mai e cale bună până la infanterie!... Și ce aproape i s'a părut „pe teren!“ Firește, pentrucă uite ce mai cotituri până la primele linii... Dacă ții drumul principal, uite, dai tocmai la huzarii descălecați... Dar escadronul lui Varga?... Al treilea... uite-l!... Ce curios e aici frontul... Ei pe o muche, ceilalți pe altă muche de munte și la mijloc gol... gol... peste o mie de metri... Oare de ce s'a fixat așa linia, de ce nu s'au apropiat, fie huzarii, fie ceilalți?... Iacă, pe aici aș fi putut trece atunci dacă aș fi știut... Și dacă mă întâlneam cu Varga?... Mi-a spus doar că m'ar aresta și...

— Acuma îmi pierd vremea de geaba, fiindcă numai Dumnezeu știe ce va fi! își zise deodată Bologa ca și cum s'ar fi speriat de ceva necunoscut.

Ridică ochii de pe hartă. În fața lui, la masa cealaltă, printre vrafurile de registre și hârțoage, văzu capul sergentului, cu fruntea încrețită și cu creștetul țuguiat, pe care, din spate, pe fereastra colbuită, cădea o lumină de argint vechiu. Afară, în ogradă și mai departe până la picioarele dealurilor ce închideau zarea, stăpâ-

nea atâta liniște și pace că sufletul lui Apostol Bologa se umplu iar de nădejdi, și mai ales de o încredere adâncă. Ii părea rău numai că nici-un petec de cer nu-i înfrumuseța orizontul.

Tocmai când inima îi era stăpânită de mulțumire, în ogradă apăru Ilona care venea de undeva, îmbujorată, obosită, cu ochii scăpărând de mânie. Și parcă ar fi căzut de pe o culme amețitoare, Apostol simți că din suflet i s'au deșertat brusc împăcarea și liniștea, iar în locul lor s'a ivit o îngrijorare ciudată și o dorință dârză. Dădu să sară de pe scaun, să alerge la Ilona, s'o iea în brațe și să n'o mai lese să plece de lângă dânsul. De aseară, de când a fugit din odaie, n'a mai văzut-o de loc... Unde a umblat și de ce n'a venit?

Rămase totuși la biurou, coborându-și privirile iarăși pe harta cu pozițiile trupelor. Pe buze îl frigea sărutarea de aseară și în suflet i se svârcoleau urmele liniștei de adineaori, în creeri însă îi clocoteau gânduri și întrebări furtunoase. Iși dădea seama vag că între Dumnezeu și iubirea lui e o prăpastie, și nu era în stare să înțeleagă ce rost are prăpastia aceasta? Dacă Dumnezeu e iubire, de ce Ilona nu se cuprinde într'însul?

3.

După amiazi Apostol Bologa plecă la depozitul general de muniții să iea o înțelegere cu comandantul care locuia mai sus de gară, într'o cocioabă dărăpănată, ca să fie aproape de depozitul săpat în pânțele dealului. Acolo dădu peste locotenentul Gross.

— Ce faci aici, prietene? se cruci Apostol, strângându-i mâna cu bucurie.

— Lucrez, cu un mic detașament, la amenajarea depozitului, de vre-o patru zile — răspunse pionierul de asemenea bucuros.

Comandantul era dus undeva și Bologa se hotărî să-l aștepte, mai ales că avea pe Gross să-i țină tovărășie. După câteva întrebări însă, locotenentul zise deodată:

— Să nu crezi, Bologa, c'am uitat imputarea ta de odinioară, știi, în curtea generalului, în Zirin!

— Ce imputare? făcu Apostol nedumerit.

— Ei, nu-ți aduci aminte? urmă Gross, aproape batjocoritor. Apoi da, firește, atunci numai de frontul românesc tremurai și poate nici nu ți-ai dat seama ce mi-ai spus... Dar eu n'am uitat, amice! Uite, și acuma e aici imputarea ta, ca un cuiu, aici, în suflet... Și totuși n'ai avut dreptate! Șapte luni am rumegat vorbele tale și de atunci te aștept cu răspunsul... Mi-ai spus, mai pe subțire, că sunt laș pentru că una vorbesc și alta fac...

— A, da — murmură Bologa, rușinat. Da... adică nu tocmai laș... In sfârșit, atunci aveam atâta venin în inimă, dragul meu...

— Sânt laș, sânt chiar ipocrit, recunosc! să-săi Gross aprig, infuriat parcă de sfiala camaradului. Fiindcă nu mi-a sosit încă vremea!... Dar când va sosi vremea, voi fi cumplit, Bologa, n'ai grijel!... Acuma primesc ordinele, crâșnesc din dinți și execut... Nu mă plâng și nu plâng pe nimeni, ci adun picăturile de ură pentru ziua care va veni negreșit, care se apropie!... Aici orice sinceritate întâmpină numai gloanțe. Astfel lașitatea mea e o armă de luptă și de re-

zistență... Trebuie să rezistăm până când va răsa-ri soarele nostru, trebuie să rezistăm și să trăim dacă vrem să răsară soarele!

Bologa se buimăci de ura ce ardea cu flacăra în ochii locotenentului și zise cu tristețe:

— N'ai să fii fericit niciodată, Gross, din pricina urii tale!

— Nici n'am nevoie de fericire... cel mult de răzbunare! Fericirea e pavăza lașității, pe când răzbunarea...

— E tot un fel de fericire — zâmbi Bologa, întrerupându-l.

— Firește, dacă înțelegi așa fericirea — se supără Gross. Atunci când ți-e sete, fericirea e un pahar de apă!

— Fericirea e totdeauna iubire — zise Apostol Bologa schimbat, privindu-l cu o ușoară mustrare.

— Și iubirea e Dumnezeu — adăogă Gross râzând ironic. Da, da, cunoaștem!... Inceputul și sfârșitul e Dumnezeu, fiindcă habar n'avem de unde venim și unde mergem și, prin urmare, înlocuim întunerecul cu un cuvânt mare și gol...

— Când simți pe Dumnezeu în sufletul tău, nu mai ai nevoie nici de explicații, nici de trecut și viitor — zise iar Bologa, liniștit. Când crezi a avea, te-ai ridicat deasupra vieții!

— Ce-i, Bologa, ai înnebunit? întrebă brusc locotenentul, foarte serios.

— Toate științele trecute și viitoare nu vor putea înăbuși în sufletul omului glasul lui Dumnezeu! urmă Apostol cu o înflăcărare umilă. Pretutindeni te izbești de întrebări, numai în Dumnezeu găsești împăcarea fără îndoieli! Veșnic te chinuește rostul vieții, dacă n'ai pe Dumnezeu în suflet și niciodată nu știi unde-i binele

și unde-i răul, căci ce-a fost bine azi, mâine va fi rău... În clipa când Dumnezeu ar părăsi pe om, definitiv, fără speranță, lumea ar deveni o imensă mașină fără conducător, osândită să scârțâie infinit, fără rost, îngrozitor de fără rost... În asemenea lume vieța ar fi un chin atât de cumplit că nici o ființă simțitoare nu ar mai putea trăi!... Ar fi într'adevăr sfârșitul lumii...

Gross îl privi cu dispreț zâmbitor mai întâi, apoi cu mirare și în sfârșit izbucni adânc indignat:

— De mii de ani se sbuciumă omul implorând binefacerile Dumnezeului iubirii, și din an în an mai rău! Fiindcă iubirea e zestrea fricoșilor și a neputincioșilor... Martirii întru Hristos primeau moartea preaslăvind pe Dumnezeu iubirii și totuși Dumnezeu... Victoria creștinismului a fost dobândită prin umilință și lașitate, de aceea a întronat pe pământ domnia falșității, prefăcătoriei, nedreptății... Dumnezeul iubirii a ucis mai mulți oameni decât toți ceilalți zei împreună!

— Iubirea n'a ucis niciodată, Gross — zise Apostol netulburat. Numai oamenii ucid în numele ei! Dar când va veni adevărata stăpânire a iubirii...

— Dragul meu — îl întrerupse Gross, mai agitat — stăpânirea iubirii adevărate nu poate veni niciodată, pentru că ar fi o absurditate. Când s'ar convinge omul că, în afară de viața de aici, de viața noastră pământească, îl așteaptă aievea dincolo de moarte o viață nouă fericită, în clipa aceea, da, cu adevărat s'ar sfârși rostul nostru pe pământ. De ce aș trăi eu aici, în ticăloșie, când, cu ajutorul unui glonte, pot ajunge, într'o secundă, în împărăția feri-

cirii? Cine crede sincer în viața de apoi și totuși tânjește aici, e imbecil, prietene!

— Cine crede aeeva, e unit cu Dumnezeu aici ca și dincolo — răspunse Bologa. Dacă Dumnezeu e pretutindeni, n'ai nevoie să alergi la el forțând zăvoarele morții!

— Da, da... Așa vorbiți de două mii de ani! murmură locotenentul de pionieri iar disprețuitor. Mereu cu iubirea în gură și cu sabia în mână! Mereu ipocrizia... Și nu ipocrizia ocazională și temporală a luptătorului, ci ipocrizia dogmatizată devenită instinctivă și inconștientă!

Plimbându-se de ici-colo, prin odăița strâmtă, Gross se uita din când în când la Bologa, parc'ar fi șovăit să-i desvăluie toate gândurile. Apoi se opri hotărît. Ochii lui mici scăpărau, iar glasul i se încălzi și căpătă mlădieri stranii:

— Iubirea a dat faliment, ca și umîntința, smerenia... Omul vrea să fie acuma mândru și stăpân și egoist, să lupte și să-și biruiască vrășmașii, oricare și oriunde ar fi ei... De aceea trebuie să măturăm ruinele din sufletul omenesc și să pregătim venirea zeului nou care nu cere închinare și înjosire, ci luptă și inimă dârză! Până azi ne-a fost rușine de ura din sufletul nostru, deși e soră bună cu iubirea... Până azi am ascuns-o și am înnăbușit-o ca pe o biată cenușereasă sau ca pe o rămășiță animalică!... De azi încolo va trebui să-i dăm locul de cinste în viața omenească, fiindcă oamenii nu mai vreau să moară, ci să trăiască și să lupte... Când mori luptând, moartea e răscumpărată și când izbuțești prin luptă, victoria e mai dulce... În locul ipocriziei trebuie să vie franchetea, chiar brutală! Numai ura va zdrobi minciuna care otrăvește lumea!

Apostol Bologa, uluit, aproape spăimântat de înflăcărarea locotenentului, îngână:

— Bine, Gross, credeam că ești socialist și că...

— Că sub eticheta mea se pitește tot un fel de fățarnicie? zise Gross, luându-i vorba din gură, cu vocea iar aspră și neplăcută. Dar meritul cel mare al socialismului în istoria omenirii este tocmai îndrăzneala de a propovădui pe față ura, de-a împărți pe oameni în două tabere care să se urască în veci! Pe când diversele forme ale creștinismului măcelăresc oamenii în numele iubirii, noi am declarat fără ipocrizie că urâm pe cei puternici și pe cei mincinoși, că vom lupta împotriva lor fără cruțare până îi vom doborî. Voi vorbiți de iubire și Dumnezeu, dar numai ca, sub scutul lor, să puteți urmări mai lesne alte scopuri, nemărturisite! Tu însuși ești o pildă vie, de aceea te-am și observat de când te-am cunoscut. Pentru mine ești un caz interesant, Bologa, să nu te superi!... Tu, în străfundul sufletului tău, ești un mare șovinist român — nu protesta, c'ășa e cum zic!... Imprejurările te-au aruncat în războiu, ca și pe alții, și șovinismul tău a fost nevoit să pună, rând pe rând, diferite măști ca să poată scăpa de primejdie. Ai fost erou, te-ai distins prin vorbe și fapte... până când războiul sau soarta sau dracul, dorind să-și bată joc de tine, te-a trimis deodată în fața românilor tăi... N'am să uit niciodată desperarea ta când te-am întâlnit în curtea generalului, pe frontul rusesc, îți aduci aminte... Bietul tău șovinism te chinuia, îți sfâșia inima și căuta ceva!... Ai fi ucis bucuroși și cu entuziasm o mie de muscali sau italieni, numai să nu fii silit a trage în ai tăi... Aici ți s'ar

părea o crimă să omori, pe când aiurea, oriunde, ți-ar fi indiferent sau ai socoti c'ai făcut o viteză... Ei, și acum ai născocit iubirea și pe Dumnezeu, în dosul cărora să poată dăinui șovinismul, liniștit... până se va ivi un prilej bun să-ți iei tâlpășița!... Și toate acestea în numele iubirii, Bologa!... Apoi nu vezi că e... e oribil?... Și nu atâta șovinismul tău, ci tocmai ipocrizia, poate inconștientă, în care se cocolește!

Apostol se clătină parcă l'ar fi pălmuit. O mânie nebiruită îi îmbujoră o clipă obrazii și pe urmă se pierdu într'un val de scârbă. Buzele subțiri îi tremurau răspunzând:

— Ura te orbește, Gross, și te face să vezi năluciri!

— Acuma mă urăști, Bologa — zise locotenentul cu un surâs satisfăcut. Dacă însă ai fi sincer cu tine însuși, s'ar cuveni să-mi mulțumești că ți-am recunoscut taina cea mare. Nu știu dacă alții vor fi tot atât de înțelegători ca mine, Bologa!... Eu nu mă supăr că aici îmi vorbești de iubire și Dumnezeu, iar acasă ațați pe bieții oameni, nu împotriva războiului în sine, ci împotriva ungurilor... Eu cel mult te voi compătimi când generalul...

— Ți-a spus generalul ție că eu...? întrebă Apostol necrezător.

— Generalul nu stă de vorbă cu mine decât despre afaceri de serviciu... A spus-o însă deunăzi, la popotă, aghiotantul, prietenul tău...

— Mie aghiotantul îmi spuse, adineaori, la telefon, că nu știe nimic! făcu iar Bologa cu puțină îngrijorare în glas.

Gross strânse din umeri, disprețuitor, acumă cu spatele la Bologa, care din ce în ce mai tulburat, ar fi dorit lămuriri și nu cuteza să i le

ceară. După un răstimp locotenentul de pionieri se întoarce și continuă liniștit, mângâindu-și barbișonul retezat:

— Ș'apoi, dragul meu, te-aș jicni dacă aș lua în serios metamorfoza ta religioasă, fiindcă, pentru mine, adevărații credincioși sânt sau proști sau șarlatani! Prost și șarlatan nu ești, prin urmare ar trebui să te cred smintit ca pe Cervenco... Și încă Cervenco, prin paroxismul iubirii pentru iubire, e mai aproape de mine decât oricare alții. El iubește așa de mult omenirea încât, în realitate, urăște pe toți oamenii, convins că numai el e om adevărat... L-am văzut ieri și m'a mișcat... E aici, în spital, cu un glonte în plămâni... Să-l vezi cu ce pasiune suferă! Parcă ar fi mântuitorul care voește să răscumpere păcatele omenirii întregi a doua oară... Și doctorul Meyer crede că, cel mult în zece zile, trebuie să moară sârmanul mântuitor!

Apostol Bologa se simți deodată foarte obosit, nu mai răspunse nimic ci, sculându-se, se uită împrejur parcă n'ar fi văzut pe Gross și întrebându-se cum a ajuns aici. Pe urmă zise încet, în șoaptă, ca pentru sine:

— Nu vine căpitanul... și nu mai pot aștepta... trebuie să plec...

Porni spre ușa deschisă, în prag își aduse aminte de Gross care îl privea disprețuitor, se întoarce, îi dădu mâna fără o vorbă și ieși afară în soarele primăverii, în vreme ce locotenentul îi strigă din urmă, batjocoritor:

— Noroc, Bologa, și drum bun!

— De ce-mi urează drum bun? se întrebă Apostol, peste câteva minute, strecurându-se printre vagoanele din gară, ca și cum de abia atunci i-ar fi sosit în creeri cuvintele lui Gross.

Înainte de-a căuta măcar un răspuns, îl fulgeră o nouă întrebare: Dar dacă are dreptate?

Acuma ştia că întrebarea aceasta, sub altă formă, şi mai cu seamă ceea ce se ascundea în dosul ei, i-a încolţit în minte din clipa când a zărit în gară, ieri, pe Ilona. I se clătina sufletul ca în bătaia unor vânturi neîmpăcate şi în suflet i se răscoleau alte întrebări, mereu altele. Eşi în ulicioara gării şi se pomeni deodată cu Ilona... În secunda când o văzu, gândurile i se risipiră, ca alungate de o putere irezistibilă, şi în inimă îi rămase numai bucurie.

— Unde umbli pe aici, Ilona? îi zise el cu lăcomie, parcă ar fi vrut să-şi verse tot sufletul în nişte vorbe care altfel n'ar însemna nimic. Cum te-ai ascuns de nici nu te-ai mai arătat de aseară?

— Mi-e frică de d-ta — murmură fata plecând ochii şi ocolindu-l.

— Şireato, şireato! făcu Apostol, fericit de răspunsul ei. Dar eu tot te-am văzut adineori, din cancelarie... Veneai de undeva şi erai mânănoasă, şi-ţi şedea bine...

Ilona trecuse, fără a mai scoate un cuvânt, iuţindu-şi mersul şi dispărând de grabă, în vreme ce Bologa întorcându-se pe loc, o urmărea cu ochii aprinşi.

Apoi, de după cotitura care înghiţise pe Ilona, se auzi huruit de roţi grele şi în curând se ivi o căruţă încărcată sdravăn cu lăzi de muniţii. Apostol tocmai voia să-şi urmeze calea când, lângă vizitiu, recunoscu pe locotenentul de huzari Varga care, sosind aproape, opri căruţa şi nu se dădu jos. Schimbară câteva vorbe şi întrebări, cântărindu-se din ochi cu o curiozitate

ciudată. În sfârșit Varga zise, în glumă și totuși cu o privire iscoditoare:

— Te-am așteptat să te arestez, Bologna... Se vede însă că ți-ai mutat gândul?

Apostol îi simți în inimă privirea ca un cuțit. Zâmbi încurcat și răspunse, de asemenea cu ton glumeț, dar neputându-și ascunde o tremurare a buzelor:

— A, n'ai uitat încă convorbirea de atunci?... Ei da, am lipsit la apel... Crezi că de aci încolo e prea târziu?

— Nu știi... Tu trebuie să știi! zise Varga, devenind îndată serios.

— Așa-i?... Ș'apoi frontul e mare, prietene... De ce numai decât pe la tine? urmă Bologna cu același zâmbet.

— Firește... negreșit... Dar eu te-am așteptat, nu știi de ce... așa... — îngână locotenentul de huzari cu o licărire stranie în ochi. Hai, dă-i drumul, băiete! adăogă către vizitiu, întinzându-i mâna lui Apostol și zicându-i: La revedere... Am să te mai aștept, Bologna!... Fii sigur, am să te aștept...

Căruța porni cu sgomot scârțâitor, în care ultimele vorbe ale lui Varga se pierdură ca într'o prăbușire. Apostol Bologna merse pe urmele căruței, cu surâsul zugrăvit pe obraji, parcă ar fi vrut să mai spună ceva huzarului.

Tocmai în fața spitalului își dădu seama că dorește să vadă neapărat pe Cervenco, ca și cum numai Cervenco ar fi în stare să-i desvăluie taina liniștei adevărate și să-i dea un leac împotriva tuturor chinurilor sufletului. Spitalul improvizat în localul școalei avea două săli cu vre-o treizeci de paturi. În cea din spre uliță, într'un colț, zăcea căpitanul Cervenco.

Un doctoraş cu obrajii pământii explică lui Bologa, înainte de a-l introduce, că Cervenco e de două săptămâni aici, cu un glonte ricoşat, în piept... „Glonte, pătrunzând de-a-curmezişul, a frânt două coaste, şi-a pierdut forţa de penetraţie şi s'a oprit în plămânul stâng, în apropierea inimii, aşa că ni-e peste putinţă să-l ajungem şi să-l extragem... Pe bolnav îl jenează îngrozitor şi, afară dacă o întâmplare norocoasă nu va interveni, poate să-i provoace o hemora-gie mortală... În sfârşit noi sperăm... în ajutorul lui Dumnezeu, dar bolnavul trebuie cruţat şi mai ales n'are voie să vorbească... De altfel are dureri cumplite şi...”

Apostol Bologa se apropie de patul lui Cervenco, în vârful picioarelor. Căpitanul, foarte palid, cu faţa în sus, avea ochii verzi ţintiţi în tavanul cu grinzi. Obrajii lui erau uscaţi, cu pielea lucioasă, întinsă pe oase, şi atât de albă că barba cafenie, respirată peste învelitoarea sură, părea neagră. În ochi îi ardea o lumină cu pâlپări de suferinţă şi exaltare şi umilinţă, ca nişte tainice respiraţii sufleteşti.

Bologa se opri la vre-o trei paşi de pat, dar bolnavul nu întoarse privirea spre dânsul, parcă n'ar fi auzit nimic din ce se petrece pe lumea aceasta. De abia când îi rosti numele, ochii lui Cervenco răspunseră cu o lucire de bucurie.

Pe urmă Apostol se așeză la picioare şi rosti câteva cuvinte care nu cereau răspuns. Căpitanul bolnav zâmbi cu buzele şi cu ochii, blând, cu atâta bunătate că inima lui Apostol începu să tremure repede, fricoasă, ca o pasăre speriată, simţind deodată muştrări dureroase şi încredere mare. Şi Bologa stătu acolo, în faţa bolnavului, aproape un ceas fără a scoate o vorbă, sorbin-

du-i privirile din ce în ce mai însetat, ca și cum din ele ar fi vrut să-și adune un mănunchiu de sprijin. N'ar fi fost în stare să-și lămurească simțămintele din clipele acelea, dar sufletul i se bucura ca pătruns de o taină nemărginită.

Când se ridică de plecare, văzu bine că buzele lui Cervenco se mișcă, fără glas. El totuși înțelese ce-i spusese, și drept răspuns, îl sărută pe amândoi obrazii. Și ochii bolnavului îl petrecură până la ușă și mai departe, prin zidurile sălii, până în uliță...

4.

Spre seară, grăparul Vidor sosi acasă din oraș unde fusese cu cumnatul său, și îndată vru să afle dela Bologa cum stă pacea, că pe aici iar se aud vești de bătălii...

— Noi vom afla cei din urmă pacea — zise Apostol — fiindcă pacea o fac cei ce n'au cunoscut războiul!

În aceeași seară, trecând din cancelarie în odaia sa, găsi acolo pe Ilona care, fără sfială, aproape sfidător, îi zise:

— Te-am așteptat să-ți spun că nu-s supărată, dar mi-e rușine...

Apostol o luă în brațe și ea își ascunse obrazii pe pieptul lui.

— Ilona... Ilona! murmură Apostol, strângând-o nebunește și căutându-i gura.

Dar fata se smulse brusc din mâinile lui și fugi afară, parcă s'ar fi spăimântat de ceva... Peste câteva clipe veni într'adevăr Petre să aprindă lampa.

Cele două zile următoare Apostol Bologa le petrecu într'o agitație cumplită. Serviciul în biurou îl chinuia, ca și cum ar fi stat pe cuie. În mintea lui se stinseră toate gândurile care nu priveau pe Ilona, precum inima și toată ființa lui numai pe ea o râvneau în fiecă clipă cu o patimă desperată. Din cinci în cinci minute trecea în odaia de dincolo, mereu cu speranța de a o vedea măcar pe Ilona. De câteva ori încercă să se gândească la Cervenco, la Dumnezeu, la iubirea omului... Nu era în stare și de altfel era convins că, prin asemenea încercări, ar jicni-o pe ea. Ar fi vorbit numai despre Ilona toată ziua și de abia se stăpânea să nu întrebe chiar pe gradații din cancelarie ce părere au de „fata gazdei“. Cu Petre însă stătea mai liniștit de vorbă, îl iscodea ce face „fetișcana ceea“, unde se culcă, pe unde umblă. Amănuntele cele mai mărunte i se păreau nespuse de fermecătoare. Groparul nu-l mai plictisea, ba îl căuta și-l stârnea la taifas și mai ales se bucura aflând dela el câte ceva din copilăria „fetiței“.

De altminteri nici Ilona nu se mai ascundea și-și făcea mereu de lucru pe acasă, să fie mereu în ochii și în calea lui. Totuși se ferea să intre în odaia „domnului ofițer“ să n'o prindă tatăl său, dar mai cu seamă fiindcă îi era frică să n'o găsească Apostol iar acolo și să nu se întâmpile cumva să nu mai poată scăpa din îmbrățișările lui. Numai de două ori a trecut pragul în cele două zile și de amândouă ori Apostol a simțit-o, a alergat și nu i-a dat drumul până ce n'a sărutat-o cu atâta foc că era să-și piarză și ea capul, ba a doua oară a dat și ordonanța peste ei.

A treia zi, după sfințitul soarelui, groparul

spuse locotenentului că se duce la Făget, unde va zăbovi tocmai până Sâmbătă după prânz, că are acolo o „tablă“ de porumb și ar vrea s'o are mâine cu uneltele și cu vitele cumnatului, să isprăvească cu munca pământului și să fie liniștit de sărbătorile Paștilor. Bologa uitase că e săptămâna patimilor, cu toate că maică-sa îi amintise chiar și în clipa pornirii trenului, mai întrebă câte ceva pe gropar despre sărbători, gândindu-se numai că Ilona va rămâne singură aici. După ce dispăru groparul, Apostol, fericit, dădu să caute pe Ilona, o așteptă... Nimic. Îi cuprinse o tristețe chinuitoare când îi trăzni prin cap că fata o fi dormind undeva, prin vecini sau la vre-o rubedenie. Numai la cină și întâmplător îi spuse Petre că „fetișcana“ s'a încuiat în odaia din fund și nici nu crâcnește parc'ar fi înghețat acolo „cine știe de frica cui“...

Ziua următoare i se păru strâmbă, sfărâmată și plină de un miros acru. Nu văzu de loc pe Ilona. De abia seara o întâlni, în tindă. Era gătită. În cap o năframă de mătăasă verde ca iarba, iar pieptul strâns într'un lăibăraș de catifea roșie ca în corset. În cancelarie nimeni, în cealaltă odaie însă Petre horobăia, mormăind rugăciuni. Apostol, care tocmai ieșea din cancelarie, o surprinse pe când ea căuta să se strecoare nesimțită. Ii veni să țipe de bucurie și totuși încremeni în fața ei privind-o doar cu niște ochi laconi și plini de spaimă. Și ea se opri, îngrozită, și se clătină puțin pe picioare... Astfel trecură câteva clipe amestecate cu rugăciunile ordonanței din odaia ofițerului.

Apoi Bologa șopti cu o lucire nouă:

— De ce te ascunzi de mine, Ilona?

Fata, ca și cum n'ar fi înțeles întrebarea, păli

și răspunse îndată la altă întrebare ce tremura în ochii lui:

— Lasă-mă... Trebuie să mă duc la biserică... e Vinerea mare... denii... Și poimâine sânt Paștile...

Apostol îi văzu numai buzele și nu-i auzi glasul. Pe urmă privirea îi coborî pe sânii gata parcă să spargă laibărul care-i apăsa. Deodată se făcu roșu, o apucă de mână și-i șopti cu atâta înflăcărare că fata își feri obrații:

— Ilona... am să te aștept dela biserică...

Fiindcă ea tăcu, Apostol continuă mai fierbinte, înfingându-și ochii aprinși în ochii ei speriați:

— Trebuie să vii, Ilona... acuma trebuie... dela biserică... negreșit... te aștept...

Ilona se cutremură și dădu să treacă. El îi atinu calea să-i audă răspunsul înainte de toate. Se ciocniră piept în piept și Apostol o strânse brusc în brațe și o sărută prelung parc'ar fi dorit să-i soarbă tot sufletul dintr'odată. Fata, cu brațele moarte, murmură aproape desnădăjduită:

— Doamne... Doamne iartă-mă...

— Să vii, Ilona... Ilona! bâlbâi Bologna dându-i drumul și în vreme ce ea, cu pași moi, eșea din tinda întunecoasă.

Apostol Bologna rămase câteva clipe în tindă, aiurit, nesigur dacă a fost aievea Ilona sau poate numai închinuirea lui veșnic nesănătoasă și-a bătut joc de dânsul. Pe buze îl ardea sărutarea ei și în inimă o fericire atât de vie că începu să strige, în neștire, ca și cum ar fi încercat să înăbușe un glas tulburător:

— Petre!... Petre!...

Ordonanța apăru în pragul odăiei, crezând

că s'a întâmplat ceva. Apostol își veni în fire, se uită foarte vesel la Petre o clipă și-i zise, numai ca să nu tacă:

— Ce faci, Petre?... Gata cina? Patul?... Mi-e foame, Petre, și sânt așa de mulțumit, așa de...

Soldatul răspunse grav, parcă veselia stăpânului i-ar fi căzut greu:

— Am pregătit tot, don locotenent... că pe urmă să mă pot duce la biserică...

— Bine, bine, Petre... Du-te... unde vrei! strigă Apostol de abia stăpânindu-se să nu-l îmbrățișeze, într'atăta bucuria din sufletul lui simțea nevoia să se împartă și să se desfete.

Nu intră în odaie ci se repezi afară, ca și când ar fi vrut să-și vestească fericirea deodată cerului și pământului. Răcoarea serii îl desmeteci. Se întoarse înapoi. În fața casei îi apărură ca o străfulgerare prin creeri să meargă și el la biserică. Intr'o clipă se hotărî și în cea următoare își luă seama, zicându-și că va fi mulțime mare acolo și nu va putea vedea pe Ilona și poate nici la sfârșitul slujbei nu o va întâlni, iar până să vie dânsul acasă...

Pe uliță treceau din când în când oameni singurateci spre biserică. În odaia lui era aprinsă lampa și — prin ferestrele mici cu perdeluțele albe netrase, văzu patul așternut.

— Dar dacă n'are să vie? îi răsări prin minte pe neașteptate și în aceeași secundă îi sburară din suflet toate bucuriile.

Un fior de frig îl străbătu din cap până'n picioare. Intră în ogradă, mâhnit, cu un cărbune aprins în inimă. Petre plecase. Era singur în toată casa. Pe masă îl aștepta mâncarea rece. Nici n'o atinse. Luă o carte de pe policioara dela căpătâiul patului și se așeză la masă să citească,

să-și omoare vremea și mai ales să-și ostoiască gândurile. Literile se încurcau, fugeau și se vâl-mășeau. Și inima-i era plină de muștrări nedes-lușite.

— Dacă nu vine, înseamnă că nu mă iubește și atunci...

Ultimul cuvânt îi rămase suspendat în creeri ca un vârful de floretă. Atunci... Atunci... Își dădea seama că iubirea aceasta îl depărtează de toate credințele și năzuințele lui, și totuși simțea că fără de ea i s'ar istovi inima și viața însăși și-ar pierde orice rost, iar lumea ar deveni un pustiu fără margini. Nici o clipă nu s'a gândit unde îl va duce iubirea Ilonei, ca odinioară, când a iubit pe Marta și când a știut că va lua-o de nevastă. Acum nu era capabil să se gândească la nimic, căci dorea pe Ilona, cu toate simțurile și gândurile, neîncetat, parcă toată ființa lui ar fi fost amenințată de pieire dacă nu i-ar fi jertfit ei toate clipele.

Teama, că Ilona nu va veni, îl ustura până în măduva oaselor. Cartea îi tremura în mâini și lumina lămpii începu să-l enerveze. Trânti volumul pe laviță și se plimbă de ici-colo, din ce în ce mai repede, ca și cum ar fi vrut să grăbească mersul vremii și apropierea clipei hotărâtoare.

În sfârșit nu mai putu răbda lumina și stinse lampa. Mai umblă câteva minute prin odaie dar neliniștea nu-l părăsi. Imbrăcat cum era, se lungi în pat. Intunecul și tăcerea îl mângâiau. Își auzia bătăile inimii, ca niște gâlgâiri înăbușite. Ca să înșele vremea, se apucă să numere, nu ajunsese nici până la zece și pierdu șirul...

Trecu așa o veșnicie... Apoi deodată auzi, pe uliță, glasuri... Vru să se ridice, dar imediat se

răsgândi și rămase nemișcat... „Ar fi trebuit s'o aștept afară“, își zise cu desperare îngrozitoare în suflet. În aceeași clipă pașii ei răsunară în ogradă. El îi recunoscuse deși niciodată nu și-a dat seama că-i cunoaște... Pașii intră în tindă și se înmoaie, apoi se opresc șovăind... Apostol simte șovăirea și iar își aude limpede bătăile inimii... Pe urmă clanța se mișcă fără șgomot și nici ușa nu scârțâie deschizându-se puțin, de abia atâta cât îi trebuie ei ca să se strecoare... Iar îi fulgeră prin gând lui Apostol să sară din pat și iar rămâne ținut pe loc, încercând să-și mulcomească inima și înfricoșat să n'o sperie... „De ce nu închide ușa?“ își zice apucat de o nouă desperare. Dar chiar atunci aude zăvorul și sufletul i se aprinde într'o scânteere de bucurie...

Ilona încremeni două minute lângă ușă... În tindă se auziră alți pași, grei, târați... Bologna și Ilona se cutremură ca și când, fiecare în parte, ar fi așteptat ivirea unui vrășmaș pedepsitor... În curând șgomotul din tindă se potoli... „A fost Petre“, se gândi Apostol ușurat, auzind îndată foșnet de fustă apropiindu-se... Fata se opri lângă pat, mereu nehotărîtă și îngrozită. Inima în piept i se svârcolea atât de aprig că Apostol îi auzea svârcolirile... Apoi Apostol nu se mai putu stăpâni. Intinse brațul spre ea și degetele lui atinseră sânii strânși în laibărașul de catifea. Ilona scoase un țipăt înnăbușit.

— Ilona... turturica mea sălbatecă! șopti Bologna răgușit, luându-i mâna rece și încercând să se ridice.

— Mi-e frică... mi-e frică... iartă-mă! murmură fata, vrând să se ferească, cuprinsă brusc de o voință nouă de împotrivire.

Dar tot atunci simți că nu mai are nici o putere și se plecă asupra lui, îngânând cu patimă:

— De acuma nu-mi pasă... chiar să mă omoare!

Ii alunecă piciorul pe podele și căzu moale, pe pat, suspinând, lângă Apostol...

5.

A doua zi Apostol Bologna se simți ca după o beție rușinoasă. Ii era silă de sine însuși parc'ar fi săvârșit o crimă. Se repezi de dimineață în cancelarie, găsi pretexte să ocărască pe cei doi slujbași și chiar pe Petre... dar de lucru nu se putea apuca. Eși pe afară, căutând să fugă de remușcări.

— Am năvălit ca o vijelie în viața ei, am răscolit-o și nu m'am gândit decât la mine! Iși zicea într'una scârbit, rătăcind de ici colo.

Apoi deodată îi răsări în ochi zâmbetul Ilonei, fericit, supus, strălucitor de iubire și credință.

— Nu-ți pare rău, Ilona? o întrebă dânsul, șovăitor.

— Nu! răspunse fata hotărât.

— Ai încredere în mine, Ilona? urmă el, tremurând.

— Da! răspunse ea cu înflăcărare.

În fața ei râdea bucuria întregă, netulburată de gânduri și nepăsătoare de lume, triumfătoare și ispititoare. Uitându-se lung în ochii ei, Bologna îi văzu inima toată, caldă, simplă, sălbatecă și în căldura aceasta i se topi îngrijorarea încetul cu încetul. Înțelese că Ilona

prețuește mai mult decât toate tainele lumii și o clipă sau poate mai puțin, i se păru că tot universul se prefăce deodată în neant, lăsându-l numai pe el cu ea în fața lui Dumnezeu.

— Acuma însă trebuie să plec — zise apoi fata — că azi am mult de lucru... să fac ouă roșii, cozonaci, pască... Doar mâine e Învierea...

Mai zăbovi un minut parcă inima nu ar fi lăsat-o să se despartă de Apostol. Pe urmă fugi în casă, rătăcind... În acelaș moment Bologa auzi foarte deslușit din cancelarie, pe ferestrele deschise, glasul sergentului:

— Mi se pare că locotenentul nostru a pus ochii pe fata groparului...

— Ce-i drept, n'are gust rău — răspunse caporalul, rătăcind gros și înfundat.

Apostol Bologa aruncă o privire spre ferestre și deodată se însenină ca și când ar fi găsit cheia înțelepciunii, și mormăi:

— E cam de dimineată, dar... trebuie!

Porni, fără să se mai uite înapoi, și nici nu se opri până la poarta preotului Boteanu. În fundul ogrăzii, în ușa grajdului, popa vorbea cu cineva, în capul gol, cu spatele spre uliță, Apostol deschise portița. Scârțâitul țâțânilor făcu pe Boteanu să întoarcă îndată capul. Soarele îi umplu fața de lumină. Mai aruncă două vorbe în grajd și veni repede spre poartă. Când recunosc pe Bologa, începu să zâmbească atât de vesel parcă nu l'ar mai fi văzut de pe băncile școlii, „cum ar fi trebuit să zâmbească acum o lună” — gândi Apostol fără să vrea.

— Apostole, Apostole, ai mai venit pe la noi?... Ce vânt bun te aduce? zise preotul, înduioșat.

Bologa îi strânse mâna, îmbărbătat de seninătatea lui, bolborosind cuvinte neînțelese. „Cât de străin a fost atunci și acuma cât e de blajin!” își zicea, uimit de schimbarea preotului.

— Haidem, Apostole, în veranda noastră țărănească! reluă Boteanu, cuprinzându-i mijlocul și îndreptându-se spre grădinița din fața casei.

Parcă acum toată înfățișarea casei parohiale ar fi fost mai prietenoasă. În cerdac era o masă acoperită cu față albă și trei scaune împrejur, iar pe stâlpi și pe parmaclâc vrejile și frunzele viței sălbatece își sorbeau verdeța.

— Pofteste, Apostole, te rog! strigă popa, frecându-și mâinile cu mare bucurie. Iea loc aici... E foarte bine aici... Și preteasa are să ne aducă niște cafele cu lapte cum n'ai mâncat nici pe la Pesta!... Scuză-mă numai o secundă, Apostole... o secundă!

Apostol șezu, în vreme ce Constantin Boteanu se repezi în casă, să vestească pe preteasă că a primit un oaspe. Cerdacul se răsfăța în căldura blândă a dimineții. Pe masă câteva muște se alungau împrejurul unei pete de cafea neagră.

— Deunăzi m'am supărat pe tine, părinte — zise Apostol către preotul care se întorcea mulțumit. Eram atât de amărât, poate mai amărât ca azi, și n'ai vrut deloc să mă înțelegi și nici măcar să-mi dăruiești o vorbă bună!

Imputarea din glasul lui Bologa înnoură o clipă fața preotului, ca și când i-ar fi reamintit o suferință. Răspunse mai blând, plecând ochii:

— Erai tare aprins, Apostole, iar eu deabia sosisem... Omul, când suferă, e mai egoist și nu

simte suferința aproapelui... Numai moartea ne împacă aevea cu lumea și cu Dumnezeu!

— Iubirea nu? întrebă Apostol repede, aproape înfricoșat.

— Iubirea cea mare și adevărată e numai la Dumnezeu...

Din casă izbucniră deodată plânsete prelungi și nătânge de copii. Pe uliță trecea un detașament de soldați, în direcția frontului, oboșiți, abătuți, cu capetele plecate, ca niște vite mânate spre zalhană. În cerdac însă ardea lumina soarelui ca un răs de față frumoasă.

— Copilașii... veșnic fără astâmpăr — murmură Boteanu cu alt glas. Și biata preoteasă toată ziua trebue să-i muștruluiască...

Apostol zâmbi. Preotul urmă iarăși înviorat:

— Dar am auzit c'ai fost dus pe acasă, Apostole?... Deaceea nu te-am mai zărit... O, Doamnel!... Baremi pe acolo n'a trecut războiul...

— Imi amintesc cât erai tu de studios în Nă-săud, odinioară, Constantine — zise Bologa parcă i-ar fi fost frică să nu uite ceva. Și mă gândesc cum te-ai putut obișnui aici, departe de lume, fără cărți, fără oameni de seama ta?... Trebue s'o duci greu de tot?

Popa Boteanu roși, dar în aceeași clipă îi izvorî în ochi o lumină smerită care răspândea în jurul lui valuri de încredere și simpatie. Răspunse fără șovăire și cu un zâmbet de împăcare:

— Grea a fost lupta mea, Apostole, și lungă a fost... Dar Dumnezeu m'a ajutat și mi-a deschis inima și m'a mângâiat... Căci viața e pretutindeni, în firul de nisip ca și în sufletul omului... Și pretutindeni oamenii au nevoie de

milă, să dăruiască și să primească. Sânt bune ele și cărțile, însă numai viața poate să te apropie de Dumnezeu! Cât timp trăești între cărți și din ele, ți se pare că acolo-i toată înțelepciunea... Apoi, când ești în lume, îți simți sufletul trist și fără sprijin, măcar de ai fi mistuit toate bibliotecile de pe fața pământului. Așa am pățit și m'am sbuciumat cumplit și am crezut că nu voi găsi alinare nicăiri... Pe urmă, încetul cu încetul, în mijlocul naturii, m'a luat puhoiul vieții și m'a dus prin suferințe și amărăciuni, înainte, fără să-mi dau seama încotro... Și așa, într'un ceas ori poate într'o singură secundă, m'am trezit cu sufletul plin de înțelegere! Am simțit puterea și slava și bunătatea lui Dumnezeu în inima mea și în simțământul acela am aflat deslegarea tuturor tainelor, Apostole!... De atunci nu mai am nevoie de cărți, ci numai de Dumnezeu. Ș'apoi Dumnezeu e mai aproape de omul simplu care trăește afară, în vârtejul vieții... Mult mai aproape!... Credința fuge de cărți și nu poate sălășlui statornic decât în sufletele care o doresc cu înflăcărare!

Apostol Bologna îngână cu obrazii aprinși:

— Părinte, simt cuvintele tale în inima mea... le simt, părinte!

Preotul clătină din cap și zise tot zâmbind:

— Dintre toți oamenii, filozofii simt cel mai anevoie adevărul dumnezeiesc, pentru că ei caută cu mintea cea slabă pământească pe Dumnezeu și nu cu inima credincioasă și atotcuprinzătoare! Când omul își uită obârșia cerească și scormonește în noroiu ca să afle rostul tainelor lui Dumnezeu, cum să se înalțe

sufletul și cum să culeagă înțelegere și împăcare?

Intrebarea preotului pluti un răstimp în razele de soare, apoi se destrămă într'o tăcere prelungă. Apostol se uita în pământ, copleșit de o apăsare crâncenă. Popa Constantin stătea în picioare, la câțiva pași, cu fața în revărsarea de lumină... Deodată Apostol Bologa ridică ochii spre el, însetați și îndurerați.

— Constantine — murmură Apostol cu o voce groasă ca și cum ar fi vorbit din adâncimile sufletului — eu toată viața m'am războit cu Dumnezeu!... Auzi? M'am luptat în fiecare minut, căutându-l, adorându-l și blestemându-l! Am simțit totdeauna că am nevoie de Dumnezeu și Dumnezeu m'a chinuit îngrozitor!... Am avut clipe când l-am simțit în inima mea și nu l'am putut păstra acolo! De ce, părinte, nu l'am păstrat? De ce n'a alungat el îndoelile, toate, să nu se mai reîntoarcă niciodată?... Și fiindcă clipele acelea au fost nespuse de ferice și pline de liniște, de aceea am alergat fără odihnă, blestemând și cercetând pretutindeni... Lupta aceasta mă sugrumă mereu și frică mi-e că nu se va isprăvi niciodată, poate nici dincolo!

Ochii lui Apostol se svârcoleau în lacrimi, cu licăriri desperate, așteptând parcă izbăvirea supremă dela omul din fața lor.

— Crede, Apostole, și Dumnezeu va coborî în inima ta, când va bate ceasul, și nu te va părăsi în vecii vecilor! zise preotul cu un glas împletit numai din nădejde și îmbărbătare.

Bologa, ca și cum într'adevăr glasul i-ar fi picurat în suflet un balsam minunat, urmă mai liniștit, privind mereu în fața preotului:

— Vreau să cred... Și uneori îmi simt ființa

cùrată și primitoare ca un potir! Dar zadarnic implor și zadarnic bat la toate porțile, nimeni nu-mi răspunde!... Cred, cred, părinte! Toate fibrele inimii mele numai credință râvnesc, chiar când mă sfâșie îndoelile și întrebările!... M'am războit cu ispitirile urii și le-am izgonit din sufletul meu... Sânt în stare să mă umilesc, să mă înjosesc și să-mi presar cenușă pe cap, numai să dobândesc un strop de credință neclintită...

Tăcu o clipă și apoi continuă cu o voce nouă:
— Mă plimb veșnic între două prăpastii, Constantine!... Veșnic, veșnic!... Prăpastie afară, prăpastie în sufletul meu... Și la fiecă poticnire mă uit în fundul prăpastiilor... la fiecă poticnire! Și așa a fost totdeauna... De câte ori nu mi-am dat seama că omul nu poate merge singur pe drumul vieții, fără o călăuză sigură, și totuș mereu am încercat!... Dar drumul vieții e plin de răscruci și la fiecare răscruce am fost silit să mă opresc, să chibzuesc și niciodată n'am nimerit calea cea dreaptă și m'am întors înapoi și nici înapoi n'am mai cunoscut drumul pe care am mers...

— Și eu am purtat crucea ta, Apostole, și Dumnezeu, când am fost mai desperat, mi-a trimis credința cea tare ca stânca și m'a mântuit! rosti preotul, limpede ca o vestire, trecând alături de el. Numai credința neclintită mântuește pe om aici și dincolo deopotrivă! Credința e puntea vie peste prăpastiile dintre sufletul sbuciumat și lumea plină de enigme, și mai cu seamă între om și Dumnezeu!... Numai în credința neclintită vei găsi și tu călăuza fără greș în viață, căci numai ea te poate în-

demna la fiecare pas și-ți poate spune în fiecare minut cum să-ți împaci sufletul!

Apostol Bologa plecase iar capul în pământ, ascultând cuvintele preotului ca o binecuvântare. Și când tăcu Constantin, nici el nu mai zise nimic parcă în sufletul lui s'ar fi coborât aievea o călăuză fără greș.

Atunci intră în cerdac preoteasa, aducând în mână un coșuleț cu pâine prăjită, iar după ea, servitoarea bătrână, pășind cu mare băgare de seamă ca să nu se verse ceștile pline, așezate pe o tavă de lemn înflorit.

— Pune-o coala binișor! șopti preoteasa după ce zâmbi cu sfială spre Bologa.

— Încă n'ai cunoscut pe preoteasa mea, Apostole? întrebă deodată preotul cu mândrie. Poftim, privește-o și spune-mi dacă ai mai văzut așa căprioară drăgălașă?

— Vai, Constantine, nu ți-e rușine? zise preoteasa, roșind până 'n vârful nasului și făcând semn servitoarei să plece.

Preoteasa era durdulie, plină de sănătate, cu obrazii bucălați și cu niște ochi verzi spălăciți și foarte blânzi. Apostol îi sărută mâna murmurând câteva cuvinte.

— Acuma o să ne ierți, domnule — adăogă preoteasa, mereu roșie de rușine, aranjând masa. Ca la țară și ca în războiu... Altădată aveam și noi mai bine, dar cât a fost popa internat, cătanele ne-au prăpădit...

— Lasă că-i bine, căprioară — zise Boteanu mângâind-o cu drag. Că doar Apostol nu-i străin... Ehe, tu erai în fașe, când noi puneam lumea la cale în Năsăud!

Preoteasa mai stătu până ce se așezară la masă, având mare grijă să spună că ea a po-

trivit cafelele, dar să mai poftască zahăr ori șvarț dacă nu li se pare bună, apoi se scuză, roșind din nou, fiindcă în casă se porniseră iar niște scâncete subțiri, și eși zâmbind foarte încurcată.

— O femeie rară, Apostole — începu îndată preotul cu o voce caldă de iubire. Ea a fost norocul meu... Am cunoscut-o la un bal de teologi în Gherla, binecuvântat fie balul acela!... Dealtfel e chiar fata înaintașului meu de aici care a murit anul trecut când ne-am căsătorit. Soacra trăește... aici, la noi... Nu-ți poți închipui tu ce înseamnă o femeie care te iubește adeva, până la sacrificiu... Preoteasa mea e dintre femeile acelea, Apostole! Când ți-oi povesti odată pătimirile noastre, ai să înțelegi poate de ce o iubesc din tot sufletul... Las că e și fată cultă, a învățat patru ani la Blaj...

Apostol îl întrerupse brusc, înfigându-și privirea în ochii lui:

— O iubești mult... ca și pe Dumnezeu?

Boteanu rămase o clipă uimit, cu lingurița răzimată în fundul ceștii. Apoi răspunse hotărât, aproape solemn:

— Da... mult, ca și pe Dumnezeu!... Iubirea e una și nedespărțită, întocmai ca credința! Inima mea cuprinde în aceeași iubire pe Dumnezeu și pe tovarășa vieții mele și pe mama copiilor mei!... Prin iubirea adevărată sufletele unite se apropie de tronul Atotputernicului...

În ochii lui Apostol se aprinse atunci o strălucire așa de mare că preotul Constantin deabia își putu stăpâni mirarea.

6.

Apostol Bologa se întoarce la cancelarie liniștit și se așternu pe lucru cu o sânguință de om care și-a potrivit viața pe ore și minute. Numai din când în când svârlea ochii pe ferastră parcă ar fi așteptat pe cineva, dar fără nerăbdare și fără vre-o strângere de inimă, sigur că cel așteptat va sosi negreșit la timp.

Pela unsprezece groparul Vidor intră pe poartă, posomorât și cu o legătură în mână. Atunci Apostol se sculă dela biou și așază totul pe călimară. Doar degetele îi tremurau puțin. Ușa cancelariei era deschisă și în curând groparul apărură în prag, dând bună ziua ofițerului, ca totdeauna. Bologa răspunse simplu, adăogând fără să mai aștepte obișnuitele întrebări despre pace ale bătrânului:

— Aș dori să-ți vorbesc ceva... ceva foarte important... acuma... numai decât...

Groparul, curios vru să intre în cancelarie, dar Apostol îl opri:

— Dincolo... la mine... Vin și eu îndată!

— Bine, prea bine — zise Vidor, uitându-se nedumerit spre cei doi gradați, ca și când ar fi vrut să citească vreo explicație pe fețele lor. Bine... Atunci mă duc să dau fetei legătura și viu...

Apostol rămase lângă biou, în picioare, până ce văzu pe Vidor intrând în odaia de dincolo, pe urmă trecu și el, fără șovăire, dregându-și puțin glasul, în mers. Pe fața groparului citi un fel de spaimă amestecată cu șiretenie.

— Bade — vorbi Bologa hotărît — mi-e

dragă Ilona și vreau s'o iau de nevastă, dacă vrea și ea și dacă mi-o dai și dumneata!

Groparul Vidor se uită lung în ochii lui, fără să clipească, și nu răspunse, parcă n'ar fi înțeles nimica sau ar mai fi așteptat lămuriri.

— Imi trebuie răspunsul acuma, numai decât! continuă Apostol enervat puțin de tăcerea bănuitoare a țaranului. Să nu crezi că mi-a trăznit prin cap așa... M'am gândit bine și am cumpănit...

Vidor întoarse ochii spre ferestrele dinspre ogradă, oftă, se scărpină în ceafă, clătină din cap și apoi zise rar, uitându-se cam pieziș la ofițer:

— De... domnule locotenent, vorbă mare ai spus, recunosc, că știm și noi omenia și cuviința, măcar că sântem oameni de rând cum ne-a lăsat Dumnezeu... Apoi, nu zic, ti-o fi ea dragă d-tale, fata, dar și eu sânt om bătrân și am pățit multe și cu lingura cea mare am înghițit necazurile și de aceea cred că nu-i pentru dumneata fetișcana noastră... Că ea, sărăcuta, nici avere n'are, nici învățată nu-i și nici cum nu se potrivește cu dumneata, domnule locotenent!

— Fiindcă mi-e dragă, ne potrivim — murmură Apostol tulburat, ca și cum n'ar fi așteptat împotrivire.

Groparul se mai scărpină în cap, mai cercetă din ochi într'ascuns pe locotenent, mereu nehotărît și bănuitor. În sfârșit merse la ușă și, din prag, strigă:

— Ilona!... Ilona!... Ia vino 'ncoace, iute!

Fata sosi îndată, întrebătoare, cu degetele murdărite de vopseaua ouălor roșii. Când îi spuse tatăl său că ofițerul o cere de soție, se

spăimântă, se uită la Bologa și izbucni în lacrimi. Groparul stăruie să răspundă „domnului locotenent“, dar toate fură înzadar: Ilona plângea și nici în ruptul capului nu voia să deschidă gura.

— Ne pierdem vremea de pomană, domnule locotenent — zise în cele din urmă Vidor cu dispreț. Muierea tot muiere, din lacrimi n'o scoți nici cu șase boi... Dealtminteri ce să mai lungim vorba, că fata trebuie să facă precum îi poruncesc eu!

Se mai uită o clipă în ochii lui Apostol, apoi se duse la el cu mâna întinsă, rostind apăsător:

— Mare cinste ne faci, domnule locotenent... De-acu numai să fie într'un ceas bun și cu noroc și să trăiți!

Apostol luminat de bucurie, se apropie de Ilona care își acoperise obrazii cu șorțul, plângând mereu înnăbușit.

— Ilona! șopti el mișcat. Vrei să fii mireasa mea, Ilona?

Ea își desvăli fața și-i răspunse printr'o privire fierbinte, izvorâtă din plâns și împodobită cu un surâs de fericire. Și Apostol o sărută, fără sfială, pe obrazii umezi de lacrimi.

— Atunci să mergem degrabă la preotul satului să ne logodească! zise Bologa, simțind pe buze gustul lacrimilor ei. Vă aștept în cancelarie...

Se reîntoarce la biuro. mai liniștit de cum venise. Peste o jumătate de ceas groparul bătu la ușă, vestindu-l că sânt gata de plecare. Atât Vidor, cât și Ilona se îmbrăcaseră în haine de sărbătoare. Apostol observă că fata își pusese năframa verde de ieri și mai ales laibărașul de catifea roșie care-i rotunjea sânii.

Preotul Boteanu se cruci de mirare când se pomeni iar cu Bologa, și încă întovărășit de Vidor cu fata... Intreabă, cu glas puțin îngrijorat:

— Ce-i, Apostole?... Ce s'a întâmplat?... Că doar nici trei ceasuri n'au trecut...

— Tu m'ai învățat, părinte, și ne-am grăbii să-ți cerem binecuvântarea! zise Apostol zâmbind.

Boteanu, nedumerit, îi pofti în odaia unde odinioară a primit pe Apostol și ceru nerăbdător explicații. Când află hotărîrea lui Apostol, se uită pe rând la toți trei, neputându-și ascunde mirarea. Apoi se scuză pentru o secundă, eși afară, de sigur să spuie și preotesei ce minune s'a întâmplat, și reveni cu patrafiurul, crucea și cartea de rugăciuni.

— Dacă-i așa, să ne rugăm Domnului să vă blagoslovească unirea — murmură preotul foarte blând, deschizând cartea.

Citi rugăciunile obișnuite, căutând să le înveșmânteze în cât mai multă evlavie și solemnitate. Pe urmă sărutară cu toții crucea, iar tinerii se îmbrățișară. Preotul mai adăogă câteva cuvinte, îndemnând mai cu seamă pe Ilona să prețuiască norocul ce i l'a trimis Dumnezeu și să se silească a fi vrednică de bucuria care i se hărăzește din mila Cerului. Fata plânse și groparul se înduioșă.

— Acuma însă poftiți și luați loc, să cinstim cu un pahar de vin ceasul acesta de fericire, cum e datina strămoșească! zise Boteanu scoțând și împăturind patrafiurul.

Ca și cum ar fost aranjate toate pe rotile, pe dată sosi servitoarea cu sticla plină și cu

paharele, și peste câteva clipe însăși preteasa, strălucitoare de nerăbdare.

— Uite, căprioară, prietenul nostru și-a ales mireasă pe Ilona! strigă preotul, cu totul vesel, umplând paharele.

Preteasa felicită pe Apostol și-i laudă pe Ilona că-i fată cuminte și... În glasul ei însă era atâta uimire că Apostol nici nu îndrăzni să răspundă și se bucură când „căprioara” trecu la Ilona, s'o descoase și să-și astâmpere curiozitatea prin fel de fel de întrebări.

După ce preteasa se mai potoli, Boteanu le spuse o veste grozavă pe care adineaori, îndată ce a plecat Apostol, i-a adus-o un soldat ce se află în gazdă pe aici, prin vecini... Soldatul tocmai se întorcea din Făget și acolo a aflat că azi-noapte au fost prinși, nu se știe unde, trei bieți țărani despre care se zice că sânt spioni și că au trimis anume știri de însemnătate vrăjmașilor, prin front. Groparul interveni degrabă cu lămuriri mai complete: el a văzut cu ochii pe cei arestați. Generalul cel mare șade doar în casa cumnatului din Făget și cumnatul, fiind și primar, știe tot ce se face și ce se petrece. Adevărul este că de acum două săptămâni a venit porunca prin sate, să nu mai iasă nimeni, nici cu vitele și nici după lemne, pe aproape de front, dar oamenii, nătângi și proști, nu înțeleg de vorbă bună și parcă înadins numai pe acolo umblă... Militarii au tot închis ochii și s'au mulțumit să-i iea la goană. De vre-o câteva zile însă divizia face pregătiri mari pe front, nu se știe cu ce scop și din ce pricină. Si atunci au băgat de seamă că orice ordin se dă aici și orice mișcare, peste o zi două ajunge și la cunoștința dușmanului.

În sfârșit s'a zis că trebuie să fie pe aici spioni, iar spionii nu pot fi decât tocmai țăranii care, în ciuda poruncilor strașnice, se vâra mereu prin zona frontului. Așa au pus mâna azi noapte pe trei și i-au adus între baionete la Făget. Generalul e atât de mânios că a poruncit să-i spânzure pe toți trei, ca să dea o pildă strașnică. Mâine are să-i judece Curtea Marțială și, dacă generalul cel mare a poruncit, apoi de bună seamă că o să-i și spânzure...

— Cumnată-mea, săraca, a plâns ca o nebună de mila lor — sfârși groparul. Doi sânt din Făget, oameni cunoscuți, români, iar unul e de aici, dela noi... Bietul Horvat, domnule părinte, că trebuie să-l știi, de pe ulita gării... Vai de capul lui! Mă bătea gândul să-i spun nevastei sale, dar nu știu... parcă mi-e groază!... Și iacă așa!... Tocmai era să-i povestesc dumnealui, domnului locotenent, dar cum m'a luat cu fata, am și uitat, uita-m'ar moartea!

— Doamne iartă-ne păcatele și apără-ne de primejdii! murmură preotul, închinându-se cu evlavie. Moartea tine praznic mare în vremurile de azi... O, Doamne, neînțelese sânt și prea înțelepte hotărârile Tale! Fie-ți milă de slăbiciunile noastre și nu ne lăsa fără mângâiere acum și pururea, Amin!

Apostol Bologa își făcu cruce de trei ori, cu ochii muițați în lacrimi, cu inima însângerată de o milă mare.

La plecare, preotul îi strânse mâna prelung și-i zise:

— Apoi să vii negreșit la Înviere, Apostole... să-ți mai întărești inima și credința în Dumnezeu, că vezi bine cât de cumplete-s vremurile

și câtă nevoie are sufletul omului de sprijin și de îndurare!

— Negreșit! răspunse Apostol din toată inima.

După amiaza trecu ca părerea, în cancelarie, la lucru. Seara, la cină, spuse și lui Petre că se va însura cu Ilona. Ordonanța îi ură noroc numai cu jumătate gura; aflase vestea dela însăși Ilona și nu putea pricepe cum să iea „domnișorul“ de nevastă o țărăncuță și săracă și proastă, când ar fi găsit atâtea fete de boer, numai să fi întins un deget.

Porunci seara soldatului să-l trezească la vreme pentru Înviere. Pela miezul nopții se deșteptă în alintările Ilonei:

— Scoală, leneșule... Aide să nu pierzi tocmai Învierea!

Până să se desmetească, fata dispăru fără șgomot... Se îmbracă în grabă. Răcoarea nopții îi învioră pașii. Cerul era senin, vânat, și stelele pâlpâiau ca niște luminițe pe bolta unei imense catedrale.

Curtea bisericii era plină de oameni și totuși mai soseau mereu, care singurateci, care în pâlcuri. Biserița de lemn, veche, lăsată într'o parte și proptită cu bârne ca să nu se dărâme, cu turnulețul răsucit puțin, cu ușa atât de joasă că trebuia să te pleci intrând, deabia se deosebia în întunec dintr' pomii bătrâni care-și întindeau ramurile, ca niște brațe ocrotitoare, până deasupra acoperișului... Dinlăuntru, ca dintr'o peșteră, se auzia un glas chinuit, mormăind când târăganat și dureros, când aspru și ascuțit.

— E prea devreme — șopti cineva lângă Bologa — căci părintele slujește așa fel încât toc-

mai când se crapă de ziuă să isprăvească liturgia!

— Mai bine prea devreme, decât să n'ai loc nici măcar în curtea bisericii — răspunse altul cu imputare.

Oamenii se îmbulzeau, șopteau. Ici colo se stăpâneau râsete înăbușite. Intunerecul începea să se îmbлъnzească.

În sfârșit ușa bisericii se luminează și, peste câteva minute, preotul, cu evanghelia pe braț și cu o lumânare aprinsă în cealaltă mână, se ivi în prag. Zeci de lumânările se întinseră nerăbdătoare, spre preotul în odăjdii strălucitoare și în curând curtea bisericii se umplu de luminițe galbene, plăpânde, ca o ceată sfioasă de suflete care așteaptă, tremurând, la porțile cerului, glasul izbăvirii.

Printre țărani ce se înghesuiau în jurul preotului, Apostol Bologa văzu și mulți soldați, cu fețele transfigurate de evlavie, bolborosind rugăciuni fierbinți. Dar mai ales se miră, zărind, la o parte, cu lumânărica aprinsă, pe sergentul ungar dela cancelaria lui.

Apoi începu slujba. Preotul Boteanu cânta blând, cu glas subțire, cu ochii închiși sau ridicați spre înălțimile cerești. Lumina juca pe fața lui slabă, dându-i înfățișarea unui sfânt dintr'o icoană veche. Imprejurul lui Apostol buzele oamenilor, uscate, se mișcau repede, nesățioase. Fumul de tămâie se răspândea în valuri albastre și credincioșii îl sorbeau cu bucurie ca o mireasmă din altă lume...

— ...S'ascultăm Sfânta Evanghelie! cântă preotul, trăgănat, uitându-se peste capetele mulțimii cu o privire care parcă vestea o taină nouă.

Toată lumea căzu în genunchi. Apostol asculta dus, cu ochii pe buzele preotului. Cuvintele se legănau, pluteau și se împreunau într'o melodie stranie care-i picura în suflet nemărginită încredere. Incet, în neștire, plecă fruntea în pământ, simțindu-și inima copleșită de ceva nespus de amar. Apoi deodată auzi iar glasul preotului, triumfător și puternic, vesel ca o trâmbiță de argint:

— Hristos a înviat din morți...

Apostol sări în picioare. Toți oamenii cânfau, cu fețele albe de bucurie. Și glasurile fâlfâiau ca niște stegulețe de pace și se ridicau în văzduhul limpede și se înălțau tot mai sus, până la tronul mângăerilor cerești...

7.

În Dumineca Paștilor avu mai mult de lucru la cancelarie, totuș la prânz făcu o pauză și luă masa împreună cu Vidor și cu Ilona. Groparul îi povesti a doua oară, cu amănunte noi, despre cei trei țărani arestați și, muncit de curiozitate, se repezi după amiazi până la cumnatul său, să mai afle noutăți. Putea acuma pleca liniștit, fiindcă nu mai avea grija fetei.

— De-aci înainte ai s'o păzești d-ta mai strașnic decât mine — zise către Bologa, clipind șiret:

Spre seară, înainte de a se întoarce groparul din Făget, se auzi prin sat că cei trei împriținați au fost osândiți la moarte de Curtea Marțială și că chiar mâine vor fi spânzurați. Vestea umplu de groază pe săteni și pătrunse ca o șta-

fetă sinistră prin toate casele, mohorând bucuria sărbătorilor.

Totuș groparul Vidor aduse și noutăți. Mai întâi că osândiții vor fi executați într'adevăr mâine dimineață, înainte de răsăritul soarelui. S'au dus rudele, cunoscuții lor și au îngenunchiat și au plâns în față generalului, să-i ierte, să-i fie milă... Aș! Generalul e foc și i-a alungat cu jandarmii. Pe urmă alta: azi-noapte au mai fost arestați încă patru oameni, tot din Făget și tot în zona frontului, iar mâine o să-i judece și pe aceștia.

— În sfârșit, se vede că generalul și-a pus în gând să ne spânzure pe toți, rând pe rând — oftă groparul, foarte posomorât.

Se mai duse pe la vecini să le povestească nenorocirea ce s'a abătut asupra oamenilor din senin, dar se întoarse degrabă acasă, se schimbă și plecă iar la Făget.

— Poate să le fiu de folos bieților oameni, cu meseria mea — zise, luându-și rămas bun dela Apostol și Ilona, închinându-se. Doamne, ce năpastă!... Doamne ferește!...

A doua zi Vidor veni acasă, la amiazi, numai să dea de știre că cei trei au fost spânzurați într'o braniște, la marginea șoselei, jumătate calea între Lunca și Făget.

— Nici nu le-au ridicat spânzurători — povesti groparul plângând ca o babă. I-au agățat, ca pe niște câini, pe câte o cracă de copac... Am vrut să le facem groapă, cum se cuvine creștinilor, dar nu i-au coborât din ștreang... Zice că-i porunca să atârne acolo trei zile și trei nopți, să-i vază toată lumea și să se învețe minte!... Doamne, Doamne apără-ne! Până ce le-au pus lațul de gât, s'au jurat bieții oameni

că nu-s vinovați... Parcă a vrut cineva să-i asculte?... Ordin și iar ordin!... Și uite-așa, a doua zi de Paști! Doamne, mare ești și mare-i mila ta, Doamne!... Și mai sânt patru închiși!...

Porni numaidecât înapoi, spre Făget, fără să ia ceva în gură, cu ochii arși de lacrimi, gârbovit de spate ca și cum într'o zi ar fi trăit zece ani.

Peste vre-o două ceasuri, tocmai pe când Apostol era mai ocupat, năvăli în cancelarie căpitanul Klapka, strigând:

— Bologa! Fericitule!... Ai sosit din concediu?... De mult?... A, fericitule... fericitule!... Dar ba-remi ești sănătos acuma?

Imbrățișă sgomotos pe Apostol, copleșindu-l cu întrebări. Era puțin slăbit la față, numai bărbuța de milițian părea mai blondă, mai rară și mai neîngrijită. După câteva minute, Bologa îl pofti dincolo, să vorbească mai în tihnă. Acolo găsiră pe Ilona, care nu mai lăsa pe Petre nici să intre în odae, geloasă și dornică să-și servească ea singură logodnicul și să-l îngrijească. Klapka, văzând-o, nici una nici două, o luă ștren-gărește de gușă, alegându-se cu o palmă zdra-vână peste mână.

— Aa? Aprigă fetiță! murmură căpitanul uimit. Ce-i drept, lovește țapăn!... Dar cine-i frumoasa, Bologa?... Ehe, bine o duci tu aici! De aceea nu-ți mai pasă de noi!

— E logodnica mea — zise Apostol zâmbind.

— Cum? Logodnica... ta? întrebă Klapka complet zăpăcit. Bine dar asta-i... asta-i nebunie, Bologa!... Iartă-mă, poate că sânt bătăran, totuș... nu pricep! Nu pricep nimic!

— Ei, dacă ar pricepe omul toate câte nu le pricepe, ce farmec ar mai avea viața? răspunse

Bologa vesel. Mai bine șezi colea, odihnește-te puțin și să ciocnim ouă roșii, că e a doua zi de Paști!

Și, în vreme ce Klapka se așează la masă, aiurit, Apostol eși în tindă și se reîntoarce apoi împreună cu Ilona care aducea o farfurie cu ouă roșii și alta cu pască și cozonac. Căpitanul se sculă în picioare și, foarte galant și încurcat, zise către Ilona:

— Adineaori am fost rău-crescut... dar n'am știut că... am crezut că... să mă ierți...

Deși nu știa boabă nemțească, Ilona înțelese cam ce vrea Klapka, se uită la el lung și apoi pufni într'un răs atât de vesel că amândoi bărbații râseră împreună cu ea.

— Fetița... adică logodnica ta e mare ștren-găriță! zise Klapka după ce Ilona fugi afară să râdă în voie. Ori cum — adăogă pe urmă serios — logodna asta e un mister, pentru mine, firește...

— Și pentru mine! șopti Apostol cu o fâlfâire de entuziasm. Dar nu numai logodna, ci toată viața, începând cu sufletul meu și sfârșind cu infinitul înstelat!

Căpitanul îi aruncă o privire mirată și reluă nehotărât:

— Bine... așa se zice... Astea-s dintre vorbele mari pe care toți le simțim și nimeni nu le înțelege adeva... Logodna însă e ceva material, e un fapt precis. Ceea ce nu pricep în logodna aceasta sânt motivele care te-au îndemnat să-ți legi viitorul cu o fetiță, nostimă, negreșit, dar necivilizată... În sfârșit un om ca tine ce poate găsi într'o țărăncuță, și încă unguroaică? Uite, asta nu pricep, dragul meu!

— Sufletul e acelaș la țarancă și la contesă —

răspunse Bologa cu mai multă însuflețire. Cel puțin în privința cuprinsului... Numai forma a schimbat-o civilizația. Și ești sigur că schimbarea s'a făcut întru fericirea omului?... Nu, nu, eu cred că civilizația a falsificat pe om și l-a înrăit; omul primitiv e bun și drept și credincios, de aceea e mult mai fericit ca omul civilizat!... Imensei majorități a omenirii civilizația nu i-a dăruit până azi decât războiul care pune față în față milioane de oameni și care ucide mii și mii de suflete într'o secundă! Benefacerile civilizației se resfrâng numai asupra câtorva privilegiați suferind de plictiseală și de spleen. Pentru o mie cinci sute de milioane de oameni civilizația e o pacoste, dacă nu chiar un rafinat sistem de robire!

— Oare fără binefacerile civilizației ai mai putea tu însuși să te ridici împotriva lor? întrebă Klapka cu un surâs.

— Atunci n'ași fi simțit nevoia să le disprețuesc și aș fi fost de sigur mai fericit! strigă Apostol îndârjit. Civilizația d-tale stârnește în bietul suflet omenesc numai întrebări, dar nu e în stare să-ți ofere nici-un răspuns! Fiece „cucerire“ a civilizației a dărâmat câte-o bucățică din fericirea omului până ce nu i-a lăsat în suflet decât un morman de ruine... În locul credinței a pus formule, chiar pe Dumnezeu ar vrea să-l vâre într'o formulă ingenioasă, iar pe urmă să-și frece mâinile și să zică: „Poftim, am cucerit și pe Dumnezeu!“... Însăși muzica divină care e viața, a tot despiciat-o și a explicat-o, încât azi sârmanul om „civilizat“ nu mai știe încotro s'o apuce, desgustat și de sine însuși... Mi-e scârbă de civilizație, căpitane! Zece mii de

ani de civilizație nu prețuesc cât o singură clipă de adevărată împăcare sufletească!

Klapka îl asculta din ce în ce mai nedumerit, își smulgea bărbuța, nerăbdător, gândindu-se mereu să-l întrerupă și să-i spuie că pentru altceva a venit el aici...

— Dragă Bologa, eu... — încercă Klapka să zică.

Dar Apostol, grăbit parcă i-ar fi fost frică să nu-și piarză șirul sau parcă ceea ce spunea îl apăsa pe suflet și vrea să scape mai repede de apăsare, continuă:

— Numai un moment, căpitane... Să înmormântez civilizația în inima mea, definitiv. Ea mi-a zdrobit viața și m'a chinuit douăzeci de ani neîncetat... Ea m'a îndemnat să-mi călăuzesc viața după concepții și formule și principii. De câte ori viața trăgea cu buretele peste construcțiile mele neroade, îmi făceam altele mai năzdrăvane și mă mândream că eu... Eu, cu e mare, am izbutit să-mi croesc soarta, să mă pun de-a-curmezișul vieții și a lui Dumnezeu!... A trebuit să mă izbesc cu capul de toți pereții până să mă smulg din ghiarele rățăcirilor, până să mă regăsesc pe mine însumi, sufletul meu însetat de Dumnezeu și de fericire!

— Da... da... omul are nevoie de un sprijin sufletesc — murmură căpitanul.

— Așa-i? zise Bologa stăruiitor, ca și cum aprobarea l-ar fi întărit. Așa-i?... Așa-i?... Un sprijin, căpitane!... Credință, multă, nesfârșită, oarbă... Credința-i Dumnezeu, căpitane!

Atunci însă, parcă exuberanța l-ar fi rușinat, se uită la Klapka o clipă și urmă cu alt glas, foarte schimbat:

— Vorbesc, vorbesc și... Nu te supăra! Mi-e

plină inima... Te rog! adăogă zâmbind și arătând farfuriile de pe masă. Sânt făcute de logodnica mea... O cheamă Ilona... Șezi! De ce stai în picioare?

Se așezară amândoi. Klapka îmbucă din pască și vorbi mestecând:

— Imi aduc aminte când ai fost pe la mine, pe front... Știi, când cu ofițerul român?... Cât erai de sbuciumat... Am crezut că te-ai supărat pe mine fiindcă nu m'am entuziasmat de planurile tale de fugă... Ții minte? Ai plecat furios...

— Da... furios — zise Apostol dând din cap.

— Ai avut noroc cu boala — reluă căpitanul înghițind un gălbenuș tare. Nu știu de ce am avut și mai am încă presimțirea că te-ar prinde dacă ai încerca să treci dincolo... Nu știu... De aceea îți port mereu de grije. Poate că-i o superstiție... Oricum, te-ai născut într'o zodie cu noroc, Bologa!... Mai întâiu pentrucă ai scăpat de front... Aici parcă nici n'ai fi în războiu...

— Adevărat, parcă nici n'ar exista războiul! făcu Bologa cu un surâs mulțumit. Sânt ca un funcționar bătrân ori ca un cal de tramvaiu. Toată ziua cu aceleași registre și foi de muniții... notez, controlez, adun... O mașină de cancelarie... Adevărat! Nu mă mai gândesc la războiu și chiar la nimic... În realitate fericirea îngustează cumplit orizontul omului, nu crezi?

— Poate... În orice caz pe front n'ai răgaz să uiți unde te afli — zise Klapka, oftând și plecând ochii în care apăruse o îngrijorare grea. De vre-o zece zile avem fierbere și pregătiri și ordine peste ordine încât te trec sudori reci... Ce-o fi, Dumnezeu știe, vom ataca noi sau așteptăm atacul lor?... Am fost azi pe la cartier, chiar de acolo vin... Toți sânt muți și gravi și ridică

din umeri, să-i ia dracul pe toți!... Și pretutindeni o vigență extraordinară, mai ales că în ultimele zile au început oamenii să dezerteze la dușman pe capete, cu deosebire românii... Numai azi-noapte am aflat c'ar fi șters-o vre-o cinci infanteriști, așa că-ți închipui ce-i pe la noi!

Klapka se uită la Apostol cercetător, ca și cum ar fi vrut să vadă ce impresie i-au făcut știrile acestea. Apostol însă asculta liniștit și în ochii lui pâlpâia blând numai milă și tristețe. Căpitanul continuă cu mai multă inimă:

— Și aici... cu civilii... Ai zice c'a turbat generalul. Am văzut, trecând spre Făget... Sânt trei spânzurați, la marginea șoselei, într'o pădurice... Mi-am adus aminte de pădurea spânzuraților... Până și calul meu s'a speriat și a pornit într'un galop nebun... Acuma, la întoarcere, nici n'am mai venit pe șosea, ci am luat-o pe linia drumului de fier, ca să nu mai văd grozăvia ceea... Și Curtea Marțială deabia și-a început activitatea! Tocmai când să plec înapoi am auzit c'ar mai fi condamnat pe patru țărani... Un ceas a durat judecata și într'un ceas patru spânzurați!

Căpitanul tăcu iar, așteptând parcă ceva. Ochii lui Bologa, înecați în lacrimi, îl priveau lung, fix, adânc.

— Dar tot la cartier — zise Klapka după o pauză, cu fața înseninată puțin — am aflat că vor să retragă pe toți soldații români din front și să-i trimită aiurea... Nu știu dacă și pe ofițeri... Dacă ar fi adevărat, ai putea răsufla și tu liniștit!... De aceea trebuie să te astâmperi acuma, Bologa — adăogă deodată cu căldură. Să fii mulțumit că ești aici și să aștepți norocul...

Ți-am mai spus eu odinioară că norocul e salvatorul nostru...

— Da... norocul și Dumnezeu — îngână Apostol tulburat, închizând pleoapele încât două și-roaie subțiri de lacrimi i se rostogoliră pe obraji palizi și alunecară pe piept, însemnând două pete sărate deasupra buzunarelor tunicii verzui. Acuma nu mai vreau nimic... Acuma Dumnezeu îmi poartă de grije și mă călăuzește... Cum va orându-i Dumnezeu, așa voi face, căci toate speranțele mele în Dumnezeu s'au adunat... numai Dumnezeu...

Klapka se ridică, vesel, cu o explozie de bucurie și-l îmbrățișă, strigând:

— Ei, atunci pot să-ți mărturisesc că numai pentru aceasta m'am abătut pe aici, Bologa!... Te știam nebun și muream de frică să nu cazi în capcană!... Dacă ai ști ce bucurie mi-ai făcut, m'ai săruta!... Slavă Domnului, de-acî încolo n'am să mai tremur de câte ori văd vre-un arestat pe front...

Apostol Bologa îl sărută, mișcat, pe obraji...

În aceeași seară sosi ordinul ca Petre să se prezinte în douăzeci și patru de ore la regiment; în locul lui, regimentul va pune alt soldat la dispoziția locotenentului Bologa. Când află Petre, rugă pe Apostol să nu-l lase și toată noaptea o petrecu citind Visul Maicii Domnului și zicând rugăciuni. A doua zi însă trebui să plece... Fiindcă Apostol rămase mâhnit, Ilona îl asigură că nu mai are nevoie de ordonanță de vreme ce ea e lângă el, gata să-l urmeze oriunde, chiar pe front.

Gropărul veni după amiazi, zdrobit și în loc să mai povestească ce-a văzut, mormăi plângând:

— Acuma sânt șapte... șapte... șapte...

8.

Apostol Bologa își zicea și simțea că acum cea mai mare nenorocire pentru el ar fi despărțirea de Ilona. I se părea că viața lui începe undeva, departe, dar deabia dela Ilona se luminează ca o odăiță plină de soare și de bucurie. O fericire simplă, tumultoasă și copilărească îi sălășluia în suflet... Stătea în cancelarie, lucra cu râvnă de slujbaș conștiincios și vremea îi trecea repede, pentru că la sfârșit îl aștepta Ilona. Iubindu-se, făceau numai planuri de viitor. Apostol îi zugrăvea cum are s'o învețe carte, cum va îmbrăca-o mai frumos ca orice doamnă și cum va fi ea cea mai frumoasă femeie din lume... Ilona, firește, asculta fermecată, se învoia la toate, dar îi cerea mereu să-i jure că o iubește și că niciodată n'are să se uite, nici cu coada ochiului, la altă femeie...

Joi după amiazi, exact la ora patru, Apostol își întrerupse lucrul la biurou și trecu la Ilona să-i spuie c'a hotărît să facă nunta la Parva, cu alaiu mare și cu lăutari, iar de cununat să-i cunune preotul Boteanu... Nu apucă să sfârșească. Pe ulița hopuroasă se auzi duduital unui automobil ce se apropia în goană. Bologa, mirat, se duse la fereastră și văzu că mașina oprește brusc în fața casei. Se întoarse spre Ilona, întrebător. În ochii ei, peste rămășițele bucuriei, lucea o spaimă.

— Du-te repede că te caută pe d-ta! șopti ea, agățându-i-se de braț.

Apostol ieși, nedumerit, în ușa tinzii. Pe poartă tocmai intra un plutonier înalt, deșirat,

cu fața cenușie și uscată, fără mustăți și cu niște favorite sure. Lui Apostol i se păru cunoscut, dar nu-și amintea de unde?

— Ordin urgent dela Excelența Sa! raportă plutonierul, salutând respectos, cu glas moale și totuș aproape obraznic și poruncitor.

Intinse un plic. Bologa se uită întâi la plic, apoi la plutonier și, gândindu-se unde a mai văzut pe plutonierul acesta cu fața cenușie, zise:

— Aștepți răspuns?

— Da, domnule locotenent, răspuns foarte urgent! zise plutonierul mai poruncitor parcă și salutând din nou.

Desfăcând plicul, Apostol nu se putu stăpâni să nu întrebe, nervos:

— Te-am mai văzut undeva pe d-ta, plutonier!... Unde servești, la ce biurou?

— La pretura diviziei — răspunse plutonierul cu un zâmbet urât.

— Da? mormăi locotenentul, tot nedumerit, fiind sigur că l-a văzut aiurea, undeva, și necăjit că nu-i vine de loc în minte unde anume.

Iși aruncă ochii în foaia de serviciu, iscălită de un aghiotant. Era invitat să se înfățișeze imediat la comandantul diviziei spre a primi ordine.

— Bine — zise Bologa liniștit. Voi veni mâine dimineată căci acuma tot e târziu și până să ajung eu acolo, Excelența...

— Aveți mașina la dispoziție, domnule locotenent — îl întrerupse plutonierul, stăruiitor. Chiar am ordin să vă...

— A, da... așa-i... Atunci bine... Atunci așteaptă puțin — făcu Apostol, plictisit numai pentru că trebuia să se despartă de Ilona.

Intră în cancelarie, spuse că pleacă la car-

tier, apoi se duse dincolo unde Ilona îl aștepta tremurând, plânsă, cu o bănuială rea în inimă.

— De ce te cheamă? șopti ea atât de încet parcă odaia ar fi fost plină de vrăjmași la pândă.

— Ei, cine știe ce fleacuri — mormăi Apostol cu glas indiferent, gătindu-se de drum.

Apoi, după ce își puse casca, merse lângă ea, tulburat și el acuma, simțind în suflet o prevestire grea. Vru să-și ascundă însă neliniștea și bolborosi:

— Ilona... la revedere!... N'ai nici o grije... Spune-i și tatălui tău... Adică... da... el e chiar în Făget, da... Am să-i spun eu... Fii liniștită, micuțo... liniștită!...

— Ia seama pe acolo! murmură Ilona cu obrazii lacrimați, rugătoare și înfricoșată. Dumnezeu să-ți ajute!

— Amin! murmură Apostol, închinându-se.

Pe urmă o strânse în brațe și o sărută, șoptindu-i în ureche, ca o mărturisire de dragoste:

— Liniștită... N'ai grije... Mireasa mea...

Plutonierul stătea în mijlocul ogrăzii, răzimat într'un picior, cu mâna în șold, cu ochii închiși parcă i-ar fi fost teamă de lumina soarelui. Zărindu-l așa, Apostol Bologa își reaminti brusc că l-a văzut în Zirin, la execuția lui Svoboda, instruind în spatele spânzurătoarei pe caporalul scund și negricios care avea să fie călău. Apostol se scutură ca de un gândac grețos și se urcă în automobil fără să se mai uite la el. Numai când porni mașina, întoarse capul. Ilona era în poartă; gura zâmbea, ochii plângeau...

Pe șoseaua netedă, automobilul sbura. Bologa privea drept înainte, văzând în acelaș timp spatele șoferului și al plutonierului, botul mașinii

și panglica sură, șerpuită ce venea și se pierdea sub roțile vertiginoase. Gândurile lui însă alergau când înainte, când înapoi, fără astâmpăr, ca un cârd de păsări rătăcite. Oare de ce-l cheamă generalul? Poate că reclamația lui Pălăgieșu... dar tocmai acuma?... Și Ilona, cum a rămas în poartă... parcă și-ar fi luat rămas bun pentru totdeauna... De ce și-a luat rămas bun?

Șoseaua pătrundea într-o pădure de brazi. Înainte de a ieși din pădure, Apostol auzi un glas care-i risipi gândurile. În aceeași clipă văzu fața cenușie a plutonierului, întoarsă spre el, împărțită în două de un rânjel.

— Numai decât ajungem, domnule locotenent, la locul unde sunt spânzurați spionii — zicea plutonierul și, parcă n'ar fi mișcat de loc fălcile, rânjelul ciudat îi rămânea neclintit. Merită să vedeți cum atârnă și acum ca niște...

Automobilul, trecând peste o groapă, curmă vorbele plutonierului. Bologa, uitându-se mereu în fața lui, tăcu și întinse doar gâtul ca și cum ar fi vrut să yază mai bine.

— Mai este o cotitură — urmă plutonierul, cu mândrie în glas.

— Două, două! strigă șoferul fără a întoarce capul.

— Așa-i... da... două, exact — zise iar plutonierul rușinat, dar cu ochii tot spre locotenent, așteptând poate un răspuns.

Glasul plutonierului enerva cumplit pe Bologa. Iși smulse privirea din fața lui și o ridică mai sus, înainte. Sufletul întreg i se ghemui într-o așteptare chinuitoare. Dar când sosiră la cotitura a doua, îi fulgeră deodată prin creeri numele lui Klapka de care se lega, ca o dantelă în jurul unui nasture, pădurea spânzuraților...

Și numaidecât așteptarea se schimbă într'o groază cu mii de ghimpi care-i înțepau inima din ce în ce mai dureros.

Cotitura rămase în urmă. Șoseaua cobora într'o groapă largă, cu fundul de livezi și ogoare. În mijlocul groapei, ca un smoc de păr pe o chelie de perucă cu marginile răsfrânte, înne-grea o braniște.

Mașina parcă nici nu mai atingea pământul... Plutonierul se uită iar înapoi, repede, crezând că locotenentul va porunci să micșoreze iuțea. Apostol nu vedea nimic... Panglica sură, copacii braniștii...

În câteva clipe automobilul înghiți cele patru sute de metri cât ținea păduricea și totuș lui Bologa i se păru c'a mers o veșnicie, atât de bine a văzut tot. Pe dreapta erau patru, fiecare pe câte un copac, toți cu capetele goale, legănându-se foarte ușor parcă numai de vântul stârnit de goana mașinii. Cei doi dela margini întorceau spatele și aveau opinci în picioare. Unul din mijloc, cu niște bocanci plini de noroiu, privea cu ochi negri cât cepele în șanțul șoselei și, din fața umflată, violetă, scotea limba vânătă spre trecători. În stânga atârnavă trei, uitându-se pe șoseaua dreaptă, nepăsători și neliniștiți, dar cu creștetele lipite de crengile de deasupra. Doi erau într'un arin bătrân, mai sus ca ceilalți, iar mai încolo, pe o cracă subțire care te miri cum nu se rupea, se vedea unul singuratec, cu mâinile legate la spate, scurt și slab ca un copil, cu fața toată cafenie ca și când ar fi fost muruit cu lut gras. Din acelaș copac și la aceeași înălțime se mai întindea o creangă groasă, liberă...

Apostol Bologa îi văzuse pe toți așa de lămurit că ar fi putut spune despre fiecare câți

nasturi avea pe hainele murdare și zdrențuite... Și totuș, în ochii lui, cei șapte se multiplicau neîncetat, iar braniștea se transforma treptat într'o pădure fără margini, spintecată de un drum fără sfârșit... Și în fiecare copac al pădurii nemărginite, de-a-lungul șoselei nesfârșite i se părea că atârnă alți oameni, mereu alții, toți cu ochii după el, cerându-i socoteală...

Automobilul gonea acuma alături de linia ferată pe șoseaua dreaptă și netedă ca o riglă. Braniștea nici nu se mai vedea. Înainte, la vre-o doi kilometri, lucea turnul bisericii din Făget și, ceva mai aproape, roșea coperișul gării care era chiar în marginea satului. Apostol se uita drept înainte, dar în ochii lui jucau spânzurații, numai spânzurații, din ce în ce mai mulți și mai muștrători... Apoi deodată în mijlocul lor, apăru iar fața plutonierului, cu zâmbetul supărător ce-i descoperea dinții gălbui cu o gaură neagră în gingia de jos, și iar auzi glasul enervant care încerca să fie lingușitor:

— Cele două sentinele, pe care le-ați văzut, stau numai ziua, ca să nu-i ciugulească corbii, pentrucă pe aici sânt mulți corbi, foarte mulți... Noaptea le retragem, firește... noaptea nu umblă corbii. Intâiu fusese ordonat să atârne numai trei zile, dar pe urmă Excelența, având în vedere înmulțirea cazurilor criminale, a hotărît să rămâe acolo spânzurații până la noi ordine...

Bologa nu zărise sentinelele și deabia acuma băgase de seamă că plutonierul e știrb. Glasul i se părea cu totul străin și parcă eșia dintr'un beciu umed. Înțelegea fiecare vorbă și se mira cum poate vorbi plutonierul atât de liniștit, ca din carte. Apoi simți o nevoie crâncenă să zică și el ceva, și bâlbâi răgușit:

— Ingrozitor!

Plutonierul nu auzi bine și căscă ochii cenușii spre Apostol care, furios, țipă așa de ascuțit că și șoferul se uită o clipă înapoi:

— Ingrozitor!

— Ingrozitor... am înțeles! făcu plutonierul speriat, fără zâmbet, întorcând repede capul.

Indată ce rămase singur, în fața lui Apostol începu iarăș să răsară pădurea spânzuraților... Dar acumă părea că toți sânt la fel și în privirea tuturor strălucește aceeași însuflețire stranie, ademenitoare ca și focul din ochii oamenilor care pornesc la asalt. Apostol se cutremură. „Acelaș om, spânzurat de nenumărate ori, ca o protestare nesfârșită...” Și deodată își zise: „E Svoboda... privirea lui...” În aceeași clipă își aminti cu o precizie chinuitoare cum a votat condamnarea cehului, cât a fost de trufaș că a avut onoarea să facă parte din Curtea Marțială, cum s'a amestecat, din exces de zel, și cum a dat mână de ajutor la pregătirea execuției, cum a apucat ștreangul încercându-l dacă e destul de rezistent... În amândouă palmele simțea atingerea aspră a funiei. Amintirea aceasta i se prefăcu în suflet într'un simțământ de rușine și părere de rău, atât de cumplit, de muștrător parcă ar fi stat în fața lui Dumnezeu în ziua judecății de apoi. Simțământul straniu îl stăpâni numai o secundă și totuș parcă îi deschise larg porțile adâncimilor nepătrunse unde clocotesc explicațiile tuturor tainelor vieții.

Apoi vedenia spânzuraților pieri brusc și în inima lui Apostol coborî o liniște mare. Privirile lui îmbrățișau munții și văile și cerul... Prin răpăiala motorului furios auzia limpede zumzetul frunzelor tinere de fag și clinchetul sec al

ăcelor de brazi din depărtare. Verdele mohorît al pădurilor se îngâna într'o armonie caldă cu albastrul alburiu al văzduhului...

9.

Automobilul opri scurt în fața unei ogrăzi largi cu poarta deschisă. Bologa sări jos, așteptă două clipe pe plutonierul care spunea ceva șoferului, și intrară împreună, în vreme ce mașina trecea mai departe.

Două case mari, bătrânești, mărgineau ograda. Cea din dreapta, cu grădiniță de flori în față, văruiată de curând, avea vre-o cinci odăi. În trei locuia generalul Karg, iar în celelalte două din fund, proprietarul, însuși primarul comunei. Casa din stânga era a unui învățător care a murit, anul trecut, în Italia. Ținuse pe sora primarului. Văduva cu cei cinci copii a fost nevoită să se mute la o rudă, în sat, fiindcă în casă s'au instalat biurourile comandamentului. Mai înainte ograda a fost despărțită cu un gard de uluci pe care militarii l-au pus pe foc încât acuma fântâna cu cumpănă stătea stingheră ca o amenințare... În fund se vedea un rând de acareturi noi. Mai încolo era grădina cu pruni înfloriți, mergând până sub coasta de molifți. În fața șoproanelor mai mulți soldați spălau două automobile, alături de un întreg parc de motociclete. Prin coridorul și înaintea ușii caselor din stânga se îmbulzeau soldați de toate armele, așteptând ordine și, în așteptare, se trăgeau și se împingeau, pufnind de răs și vorbind în șoapte, căci generalul nu permitea nici-un fel de sgomot care să-i tulbure ocupațiile...

Lângă fântână, pretorul diviziei stătea de vorbă cu un civil de vreo cincizeci de ani, rumen, chipeș, blajin la înfățișare, îmbrăcat jumătate nemțește, jumătate țărănește. Pretorul burtos, cu mustața sură, își însoțea cuvintele cu gesturi apăsate, iar omul se uita speriat în ochii lui, dând mereu din cap, în semn de aprobare. Când văzu pe Bologa, pretorul se întoarse și-i strigă ușurat:

— Ei, bine c'ai sosit, dragule!... În sfârșit!... Am scăpat de o grijă teribilă... Inchipuește-ți, s'a îmbolnăvit locotenentul din Curtea Marțială și cât pe-acți să nu mai putem funcționa, deși mâine avem o afacere extrem de gravă... Excelența nu mai îngăduie să retragem ofițeri din front pentru complectarea curții... În sfârșit poți să-ți închipui prin ce emoții am trecut!

Dându-i mâna, Apostol întrebă:

— Pentru aceasta mă cheamă generalul?

— De sigur... Probabil vrea să-ți dea personal instrucții, știi obiceiul lui — zise pretorul cu o însuflețire ce contrasta neplăcut cu grăsimea lui. Fiindcă trebuie să stărpim prin orice mijloc trădarea, Bologa!... Ce-i aici e nemai pomenit! Orice mișcare se face, a doua zi dușmanul o știe... Până și intențiile noastre cele mai secrete, dușmanul le cunoaște... Ei bine, asta nu mai merge! Din moment în moment ne așteptăm la evenimente importante și iată-ne înconjurați numai de spioni, parcă am fi în țară inamică... Eu, firește, am conștiința împăcată! Eu de mult mi-am făcut datoria și am raportat Excelenței că aici nu miroase a patriotism. Excelența nu m'a ascultat. Avea încredere. Zicea că sântem acasă... Acuma poftim, acasă!... Chiar aseară mi-au adus jandarmii doisprezece bandiți, adu-

nați de prin păduri, din spatele frontului... Doisprezece! Ce zici!... Frumos număr... Tocmai spuneam primarului cât sunt de revoltat... Un furnicar de trădători...

Apostol Bologa îl întrerupse cu imputare și plictiseală:

— De ce nu mă lăsați pe mine în pace, căpitane? Ce aveți cu mine?

Primarul aprobă din cap, înviorat puțin. Pretorul însă se supără și răspunse indignat:

— Apoi, firește, așa vorbiți toți și vă codiți, ca și când Curtea Marțială ar fi ceva... de mâna a zecea! Nu vă dați seama că, în fond, de noi depinde toată vitejia voastră... Războiul nu se câștigă numai cu tunuri și cu „ura“, domnule! Asta a fost odată!... Azi mai mult face creerul decât brațul!... N'ar fi rău să pătrundeți și voi serviciile imense pe care le aducem noi patriei, n'ar fi de loc rău!... Numai mentalitatea voastră e de vină că divizia nici n'are o Curte Marțială permanentă, cum scrie la legea de organizare, și că trebuie să adunăm membrii cu arcanul de câte ori se ivesc cazuri de judecat! Lipsa de ofițeri nu poate fi o scuză serioasă... Să muncească fiecare cum muncesc eu și atunci nu va mai fi lipsă de ofițeri tocmai pentru o instituție atât de necesară, atât de indispensabilă cum e Curtea Marțială la o divizie... Adică eu cum sunt și pretor, și magistrat-instructor, și procurorul curții într'o singură persoană? Firește că muncesc de-mi crapă ochii... Să facă și alții ca mine!... Căci, să știți, băeți, nu există victorie fără Curte Marțială!

Pretorul era căpitan activ și, ca să scape de front, se convinsese că serviciul lui va hotărî soarta războiului. Se temea cumplit de moarte

și bubuitul tunurilor îl îngrozea încât își astupa urechile. Veșnic i se părea că e prea aproape de front reședința cartierului și își dibuia beciuri speciale unde să se ascundă de aeroplanele vrăjmașe. Se credea totuș erou și avea un dispreț aproape curajos față de barbarii din tranșee. Acuma, văzând la spatele lui Bologa pe plutonierul cu fața cenușie și deoarece Bologa examina casele și acareturile, indiferent, parcă nici n'ar fi vrut să-l mai asculte, pretorul strigă cu mândrie și resemnare:

— Haidem, plutonier, la muncă!... Noi nu cunoaștem odihna... Asta-i soarta noastră!... Mai avem câteva interogatorii și trebuie să încheiem dosarele căci mâine e zi mare...

Aruncă o privire disprețuitoare lui Bologa și porni grăbit, legănându-și burta, spre casa din stânga, urmat de aproape de plutonierul credincios.

Apostol oftă ușurat... Apoi, după un răstimp, întrebă pe primarul care nu știa ce să facă:

— Generalul e aici?... D-ta poate că...

— Doarme — răspunse repede primarul. Totdeauna se odihnește după prânz câte două-trei ceasuri... Dar de-acu trebuie să se scoale că s'a cam înserat...

Pe când Bologa se gândea să caute pe aghiotantul generalului, se pomeniră cu groparul Vidor care tocmai intrase pe poartă. Văzând pe Apostol, groparul se înnoară:

— Vai de mine, domnule locotenent!... Da când ai venit?

— Serviciul — murmură Apostol. Uite m'au chemat la Curtea Marțială...

— Nu mai spune! se spăimântă groparul. Pe d-ta?... Oare de ce?

— Judecător — zise Bologa, zâmbind foarte ciudat.

Vidor se închină de trei ori. Când află însă primarul că „dumnealui vrea să ia pe Ilona“, se însenină și vorbe mai cu inimă:

— Apoi, dacă-i așa, să n'ai grije, domnule locotenent, că n'ai s'o duci rău la noi! De-o fi să zăbovești mai mult, n'o să te lăsăm pe drumuri. Uite colo, în fund...

Arătă cu degetul un mic chioșc de bârne, cu o ușă și un geam, cu coridor în față și cu trei trepte de scânduri, lipit de casa din dreapta.

— Crezi că aș încăpea eu în coliba aceea? zise Apostol cercetând din ochi chioșcul cu luare aminte.

— Cum nu!... La nevoie omul încape și în gaură de șarpe — urmă primarul, blând. Am făcut-o acu-s vre-o șapte ani, în glumă, fiindcă mă tot ruga nepoată-mea, care nu-i aici acuma și a crescut fată mare, să aibă și ea o casă de păpuși. Ei, azi așa, mâine așa, fetița nu mă slăbea... Intr'o zi, hai, zic, să-ți fac casă de păpuși, că pe-aici lemne avem destule și de pomană. Și uite-așa am ridicat-o cu mâna mea... Avea în-lăuntru pătucean și măsuță și scăunel... toate ca pentru păpuși... Dar și omul mare se putea adăposti binișor. Acuma e goală. Dumnealor o păstrează, cum s'ar zice, ca temniță pentru ofițeri și de-aceea stă mereu pustie. Numai vre-o săptămână a stat, astă-toamnă, când erau aici bosniacii, un stegar tânăr de tot, cine știe pentru ce vină. De-atunci n'a mai călcat nimeni...

Apostol nu-și mai putu lua ochii dela chioșc. Primarul tăcu zăpăcit, iar groparul se muta mereu de pe un picior pe altul, ca și cum ar fi vrut să întrebe ceva și n'ar fi găsit cum să înceapă.

— Dar ceilalți unde-s? întrebă apoi brusc locotenentul.

— Dincolo, — șopti primarul, înțelegând. Sânt doisprezece... O, Doamne, urgia lui Dumnezeu... Sânt români, săracii, și nici unul n'are să scape după cât e de înfocat căpitanul...

Bologa urmări privirea primarului și, în fața unui hambar de piatră, văzu o sentinelă cu baioneta la armă.

— Acolo? mormăi el, mai stins.

Primarul dădu din cap. Pe urmă, cu glas care parcă voia să șteargă un gând, zise:

— Poate că s'o fi sculat domnul general...

Apostol porni mașinal după primarul satului. Groparul se ținea de ei, mereu încurcat. În ușă a doua se ivise primăreasa, cu cocul cărunt în creștetul capului. Fiindcă nu auzia bine, primarul, ca să nu strige, îi vorbi mișcând tare din buze și arătând pe Bologa:

— Dumnealui e ofițerul care vrea să ia pe Ilona...

Femeia zâmbi larg, încântată, spre Apostol. Bărbatul îi puse mâna pe braț și continuă:

— Acu a venit aci... pentru cei de colo!

Zâmbetul primăresei se schimbă îndată într'o strâmbătură de spaimă, în vreme ce primarul îi făcu semn că Bologa trebuie să vorbească cu generalul.

— E o ființă foarte miloasă nevastă-mea — explică primarul ca să nu creadă locotenentul cine știe ce despre spaima femeii. Mai ales de când a văzut pe bieții oameni cum pleacă la spânzurătoare, cu alaiu, s'a îmbolnăvit de groază. Noi bărbații sântem mai tari la suflet și răbdăm multe, dar femeile... De altfel chiar

domnul general o respectă foarte mult — adăogă puțin mai mândru. Ea îi gătește, ea îl îngrijește.

Atunci groparul, morocănos ca și cum l-ar fi oprit cineva să vorbească, reteză scurt avântul primarului, zicând:

— Ia mai stai, cumnate, o leacă... Vorba e, cum rămâne Ilona singură?

— Asta-i acum — făcu cellalt puțin supărat că l'a întrerupt. Las-o sănătoasă că n'are s'o mănânce nimeni... Intâi să vedem ce s'alege cu dumnealui... Pe urmă, dacă o fi nevoie, o aducem și pe ea aici și isprăvim! Ei, ești mulțumit?

Groparul nu mai zise nimica, ci intră în casă după primăreasa care se retrăsese pe nesimțite. Primarul însoți pe Apostol până la ușa generalului:

— Uite-aici!

Apostol Bologa deschise. Aghiotantul îl întâmpină nerăbdător:

— Ai venit demult?... Trebuia să-mi spui... Excelența a întrebat de trei ori de tine...

Dispăru, mititel, pe o ușă și, peste trei secunde, îl introduse în biuroul generalului, cu perdelele lăsate și lampa, în tavan, aprinsă.

Generalul Karg se plimba mulțumit, cu mâinile la spate, cu o țigară de foi între dinți, slobozind rotocoale albastre. Avea fața cam buhăită, ca după un somn lung cu visuri plăcute. Aghiotantul se strecură la masa de scris și începu să claseze niște hârtii. Generalul mai măsură de două ori odaia, parcă și-ar fi pregătit un discurs, apoi, cu două degete, scoase țigara din gură și se opri înaintea lui Apostol. Il privi câteva clipe, încruntă din sprâncene și vorbi declamator, dar fără asprime, întocmai ca odinioară, în tren:

— Te-am numit la Curtea Marțială în locul celui bolnav... bineînțeles provizoriu, fiindcă nu-mi place să descompletez serviciile frontului pentru... din principiu... Azi însă Curtea Marțială a devenit tot atât de importantă ca și biuroul de informații, de pildă. Poate chiar mai importantă căci, până ce nu vom distruge nesiguranța în spate, luptătorii nu vor avea nici o siguranță în față!... Nu doresc să-ți dau instrucții și nici să te îndemn să-ți îndeplinești cu sfințenie obligațiile reglementare în noua însărcinare. Te-am chemat la raport numai să-ți atrag atenția asupra însemnătății covârșitoare ce o are în clipele acestea justiția militară în legătură cu mersul războiului!... Da... Din nenorocire și spre rușinea noastră, s'au ivit aici, în ultimul timp, numeroase cazuri triste printre civilii care ne înconjoară... Cazurile acestea sunt mult mai periculoase decât dușmanul cu care ne luptăm cavalereste, față în față... Impotriva spionilor și trădătorilor din sânul nostru, vitejii din tranșee ar fi dezarmați, dacă nu i-ar apăra brațul justiției militare... De aceea trebuie să procedăm fără milă față de criminalii dinlăuntru! Asta-i datoria sacră a fiecărui soldat conștiincios și disciplinat! Noi condamnăm!... Sper deci să-ți faci datoria și aici ca în luptele cu inamicul din afară, Bologa! Ești inteligent și corect, am toată încrederea în d-ta, și chiar de aceea te-am însărcinat... Ai avut odată o nesocotință, dar am tras cu buretele, am uitat-o. De asemenea n'am ținut seama de anume reclamații despre atitudinea d-tale nemilitărească în concediu. Eu judec pe soldat după cum se poartă pe front, iar acolo d-ta... Se uită la pieptul lui Bologa.) Ar trebui să porți decorațiile! Le-ai dobândit

prin sânge și vitejie... Prin urmare atâta aveam să-ți spun înainte de-a intra în serviciu... N'am obiceiul să mă amestec în desbaterile curții și nici să călăuzesc brațul justiției... Nu cer decât dreptate severă și fără milă! Atâta și nimic mai mult!

Generalul tuși și tăcu. Apostol se uita în ochii lui cu o strălucire fixă.

— Ai înțeles? întrebă generalul, ocolindu-i instinctiv privirea.

Apostol Bologa, cu buzele strânse, plecă fruntea.

— Atunci înainte! strigă generalul și-i întinse mâna.

Țigara i se stinsese. Aghiotantul, care nu fuma dar purta veșnic chibrituri, se repezi, politicos și fericit să aprindă țigara generalului...

10.

Afară coborâse întunerecul. Jur-împrejur, de după dealurile negre, se înălțaseră nouri le-neși, iar din pădure o ceață lăptoasă își întinsese peste Făget pânzele prin care deabia licăreau stelele în creștetul încă senin al cerului. Ferestrele casei erau galbene și găleata fântânii plutea în ceață ca pe apă...

Apostol Bologa închise bine ușa. Intunerecul de afară i se păru atât de amar că se înfricoșă. Merse spre poartă, ajunse în uliță și porni spre sat. Casele îl priveau cu ochi galbeni, mirați. Drumul mijea ca o chemare stăruitoare. Nici un gând nu-i lumina în minte, inima însă îi porunceea într'una: „Inainte!... Inainte!” ca un comandant care nu îngăduie nici o șovăire. Li lipă-

iau pașii pe uliță parc'ar fi fost desculț, iar pințenii zângăneau, regulat, subțire și dulce, ca niște clopoței de argint într'o depărtare nehotărâtă. Întâlni câteva siluete negre și două căruțe venind de pe front, la pas, cu răniți...

Iși iuțea mersul fără să-și dea seama ca și cum ar fi vrut să ajungă undeva la oră fixă. Ii era cald și toată căldura i se grămădea în inimă. Trecu pe lângă gara cu coperișul roșu și eși din sat...

Unde se încrucișează șoseaua cu calea ferată își aduse aminte că, la întoarcere, Klapka a ocolit pădurea spânzurașilor. O luă printre și-nele care luceau stins ca două săbii nesfârșit de lungi. Uneori se uita în stânga, dar ceața înghițea zarea și întunerecul împreună cerul cu pământul. Se împiedica de traverse și găfâia. Pe-aici drumul părea mai greu. Când dădu iar în șosea, auzi ropotele râului, aproape, ca niște șoapte stranii...

Înainte de-a intra în Lunca, la gura drumului spre front, se opri brusc parcă l'ar fi izbit un pumn în piept. Și în creeri îi sbârnăi întrebarea:

— Adică unde mă duc?... Unde?

Dar în aceeași clipă simți o strângere de inimă și murmură chinuit:

— Am uitat acasă... Doamne, ce-am uitat acasă?...

Și, drept răspuns, porni mai departe, spre Lunca.

Casa groparului de abia se deslușia în ogradă. Apostol intră grăbit, ca și cum ar fi întârziat. Ușa tinzii era dată de perete ca totdeauna de când se încălzise vremea. Păși în odaia lui, căută pe masă, în locul obișnuit, chibriturile și le găsi.

Aprinse și văzu în pat pe Ilona, îmbrăcată, cu ochii deschiși, ca și când l'ar fi așteptat, sigură că are să vie. De altfel nici el nu se miră. Chibritul se stinse, dar Apostol, și prin întuneric, vedea ochii ei. Apoi Ilona se ridică și Apostol o îmbrățișă cu desperare, sărutându-i gura, ochii, părul... Apoi deodată îi dădu drumul, spăimântat, mormăind:

— Am uitat ceva și nu știu... Nu mai merge... nu mai merge...

Auzindu-și glasul, se liniști, aprinse lumânarea și o așază încet pe masă. Ilona îl privea cu niște ochi speriați, simțind că împrejurul lor pândește o primejdie crâncenă.

— Oare ce-am uitat Doamne, ce-am uitat? zise Apostol uitându-se întrebător la ea.

Atunci își dădu seama că minte și că numai pentru Ilona a venit. Dar nu avu puterea să lepede îndată minciuna și începu să caute cu înfrigurare, răvășind cărțile pe laviță, la căpătâiul patului. Din întâmplare îi căzu în mâini harta cu pozițiile frontului pe care, într'o seară, o complectase și o uitase aici.

— Uite!... Așa-i c'am găsit? strigă triumfător către Ilona ca să-și scuze minciuna.

O desfășură, își aruncă privirea peste însemnările cu creion roșu, o îndoi frumos și o puse în buzunar. Apoi ridică ochii la Ilona și se cutremură. Iși zicea „trebuie să-i explic” și cerul gurii îi era uscat iască. Simțea că „trebuie”, mii de gânduri îi furnicau în minte, dar toate se îngrămădeau și se spărgeau încât nu putea închegea nici o „explicație”. Subt vâlmășagul gândurilor însă un puhoiu năpraznic îi ducea sufletul departe, zdrobindu-i toate îndoielile și șovăirile.

— Ilona... — îngână dânsul îngrozit că nu are ce să-i spuie.

— Eu cunosc munții mai bine — șopti deodată Ilona, ghicindu-i gândurile. Știu toate cotloanele, toate potecile, toate pâraiele... Am să-ți fiu călăuză!

— Nu, nu! tresări Apostol uimit. Tu nu trebuie să...

Ii tremura glasul. Tăcu. Peste câteva clipe însă zise iar liniștit:

— Am să mă întorc, Ilona, să te iau!... Crezi?

— Cred! răspunse ea privind-l în ochi sălbatec.

Bologa își puse casca și se uită împrejur. Odaia parcă trăia și respira încet amintiri de fericire. Ilona se svârli în brațele lui și-l sărută...

Apoi Apostol eși. În tindă se gândi că ar fi trebuit să se îmbrace mai gros și să-și ia revolverul. În mijlocul ogrăzii întoarse capul. Ilona suflase în lumânare. La poartă simți pașii ei grăbiți, desculți, dar nu se mai opri. În uliță îi auzi glasul murmurat și înțelese numai un cuvânt: Dumnezeu... Își făcu cruce cu evlavie, ridicând ochii în sus. Cerul era negru ca și pământul. Crucea însă îi aprinsese în suflet lumina încrederii, iar împăcarea îi arăta calea...

11.

La podul de peste părâul ce venea din spre front trebui să aștepte trecerea trenului. Ochiul locomotivei, însângerat, parcă se năpustea asupra lui Bologa, care stătea, răzimat de rampă, liniștit, întocmai ca odinioară, acasă, când

aștepta cu maică-sa, seara, sosirea mixtului de Bistrița.

— Nici nu m'am uitat la ceas — se gândi el, privind vagoanele negre și ascultând curios cum scârțâiau roțile parcă n'ar mai fi fost unse de luni de zile. Trebuie să fi trecut de nouă... Ce-mi pasă? Am vreme destulă... Numai Dumnezeu să-mi ajute să...

Apoi coti la stânga, pe marginea pârâului. Murmurul undelor neostoite se risipea legănat prin valurile de pâclă. Ici-colo, pe dealuri, tremurau pâlpâiri de lumină, ca niște licurici, însemnând case nevăzute. Drumul șerpuia cenușiu în beznă. În pârâu, din când în când, fulgera câte-o lucire argintie.

Deși n'a umblat pe aici decât o singură dată, Apostol avea impresia că merge pe o cărare bătătorită de mii de ori. Nu dibuia de loc. Pășia prin întunec ca pe trotuar ziua în amiaza mare. Nu era obosit. În inimă simțea, ca o înțepătură, dorința de-a ajunge mai degrabă. Dar niciodată nu-i apăru în creier întrebarea „unde”, ca și cum nu l'ar fi interesat de loc sau ar fi știut prea bine unde trebuie să ajungă.

Drumul urca mereu... Pe urmă pârâul ră-mase în dreapta. Câteva stele albe tremurau, ca o cununiță de sperață, pe un colț de cer, în vârful unui munte pleșuv.

— Ce-ar face Klapka să mă vază acum? își zise Apostol cu mare bucurie când sosi pe coama unde se aflau bateriile.

Pe aici nu mai era ceață și totuși întunecul părea mai des. Bologa încercă să găsească adăpostul lui Klapka, dar renunță fără măcar să se oprească. În creeri începu să i se desfășure harta cu pozițiile, să-și cerceteze calea... Iși a-

mintea că drumul principal merge tocmai până în spatele regimentului de cavalerie descălecată care formează aripa stângă a diviziei. La vre-o cinci sute de metri însă se desprinde alt drum, spre sectoarele infanteriei, pe care trebuie să-l urmeze dânsul. Pe când își făcea astfel socote-lile, îi veni în minte, fără să vrea, locotenentul Varga și se gândi, zâmbind:

— Varga mă așteaptă mereu...

Merse liniștit mai departe. Calea cobora prin-tr'o vale seacă, strâmbă.

— Numai de n'aș întâlni vre-o patrulă — își zise Apostol, fără frică, parc'ar fi vorbit de altul.

Pe urmă după câțiva pași, își auzi cizmele bocănind pe cărarea bolovănoasă, și pintenii ca un țârâit de greer. Și iar îi trecu prin minte că undeva trebuie să cotească în dreapta, spre regimentul de infanterie. Dar gândul acesta i se clătină în minte numai o secundă, ca și cum n'ar fi găsit de ce să se agațe. Se pomeni zicându-și fericit:

— Mare noroc de n'am întâlnit pe nimeni... Cu adevărat că sânt născut într'o zodie bună!

Ii venea să râdă și s'o ia la fugă, să sosească mai degrabă. Drumul însă începuse iarăș să urce, mai greu. Apostol își șterse de două ori, în mers, sudoarea de pe obraji. În sfârșit sosi într'o poiană, unde cărarea se pierdea.

— Mi se pare că aici se împart căile — so-coti Bologna, dibuind zadarnic să regăsească drumul.

Vârfurile brazilor se conturau mai negru pe cerul mohorât, descriind cu o linie tremurată marginile poenii. Apostol porni spre punctul cel mai jos unde trebuia să înceapă altă vale. Și

cum intră iar în pădure, simți într'adevăr o cărare umblată. Se opri să se odihnească un minut și să-și mai ștergă nădușeala pe gât și pe față. Deodată își stăpâni respirația și ascultă. În spate, în poiană, auzi sgomot de pași. Se piti lângă un trunchiu gros. I se păru că pașii se apropie și desluși un glas înăbușit rostind vorbe străine. Văzu două umbre mișcând la marginea pădurii... Se depărtau... Apostol mai așteptă un răstimp. Inima i se sbătea năpraznic. În creeri îi apăru iarăș harta cu pozițiile. Tranșeele infanteriilor sânt pe două creste, dar ale românilor sânt mai coborâte...

— Atunci poate că am trecut... am ieșit din liniile noastre! se gândi, uitând oboseala, umplându-se de o bucurie lină. Slavă Domnului... De acuma primejdia cea mare s'a sfărâmat... Doamne nu mă lăsa!

Se închină, pătruns de un fior de mulțumire și recunoștință, iar buzele lui tremurau frânturi de rugăciuni fără cuvinte.

Plecă înainte pe cărare cu inima ostenită de bucurie. Peste câțiva pași se împiedică într'un trunchiu putred, răsturnat parcă dinadins de-acurmeziș. Il ocoli. La zece metri însă alt copac prăvălit închidea drumul. Apoi puțin mai încolo se izbi de niște sârmă ghimpată întinsă și împletită între tulpinele brazilor. Incercă să se strecoare prin gardul de sârmă. Nu izbuti. Vrând să ocolească, o luă în stânga. Făcu vre-o treizeci de pași și găsi loc de trecere. Dincolo de sârmă porni la dreapta și înainte, să se întoarcă la cărare. Nu mai dădu de ea. Merse totuși înainte și nimeri iar într'un gard de sârmă.

— Se vede că-i un unghiu mort și l-au închis cu mai multe rânduri de obstacole împotriva

surprizelor! își zise Apostol cu răbdare și încredere neclintită.

O apucă din nou spre stânga, pe coastă, de-a lungul gardului, socotind că trebuie să fie undeva un locșor de trecere. După vre-o zece minute de suiș, se gândi că prea se depărtează de fundul văii și se întoarse înapoi să mai caute și în cealaltă parte. Coborî până în vale și urcă pe altă coastă, mai piezișă. Pădurea părea mai deasă și mai tânără. Din când în când crengile joase se agățau de hainele lui Apostol ca niște mâini care ar vrea să-l oprească. Urcușul îl ostenia. Își ștergea mereu gâtul cu batista udă și sudorile îi picurau neîncetat din păr pe gât, fierbinți, și se prelingeau pe sub guler, pe spate...

În sfârșit pădurea se rări și gardul de sârmă dispăru tocmai la marginea unei râpe care se ridica spre cer ca un zid. Bologa stătu acolo să răsufle o clipă și să se răcorească. La poalele râpei găsi altă cărare. Ușurat și odihnit, porni în vale și coborî poate cinci minute. Apoi cărarea ocoli o stâncă și se îngustă ca un coridor între peretele râpei și tulpinele brazilor. Deabia acuma începea Bologa să simtă aeeva oboseala. Îl dureau picioarele, și genunchii parcă-i erau străini. Se desvățase de marșuri și azi a umblat atât de mult. Părul îi era ud și de sub casca înfierbântată i se scurgeau pe tâmpile șiroaie. Scoase casca din cap, fiindcă îl strângea de n'o mai putea răbda. O luă de curelușă, cu mâna stângă, legănând-o în ritmul pașilor. Deodată casca se lovi de ceva, cu sgomot metalic. Apostol se opri mirat. Pipăi. Un trunchiu de brad, rășinos încât își murdări degetele... Și iar sârmă ghimpată... Trei rânduri, cu împletituri dese... Bologa se tulbură. A nemerit tocmai cărarea pe care umblă

patrurile care cercetează valea dintre liniile vrăjmașe. Dacă s'ar întâlni pe aici cu vre-o patrulă de recunoaștere... O clipă se gândi să se întoarcă înapoi până unde se isprăvește gardul de sârmă și acolo să coboare în vale, să-și piarză urmele. În pădure ar putea chiar aștepta să se facă ziuă... ferit și adăpostit... Totuși își continuă drumul ca și cum gândul de întoarcere ar fi privit pe altcineva, nu pe el.

Cărarea ocoli iar un picior de stâncă și Apostol Bologna se ciocni, piept în piept, cu un om care, sărind brusc înapoi, strigă înfundat:

— *Halt! Wer da?*

Lui Apostol i se păru cunoscut glasul și răspunse:

— *Offizier...*

Urmă o tăcere scurtă, gătuită. Ochii lui Bologna sfredeleau întunerecul cu priviri curioase. Apoi deodată, dintr'o lampă electrică de buzunar, țâșni o suliță de lumină albă și glasul de adineaori răsună iar, mai limpede, cu mirare și satisfacție:

— A, Bologna!...

Acum Apostol recunoscuse glasul lui Varga și, sub casca ce licărea în reflexele razelor, îi zări și ochii rotunzi ca două mărgele de sticlă neagră. Și, în aceeași clipă, se cutremură ca un lunatec care s'ar fi deșteptat din somn pe marginea unei prăpăstii.

Locotenentul Varga șovăi câteva secunde, mormăind. În dreapta lui, țeava revolverului tremura cu gura spre Bologna. Pe urmă strigă cu o voce ca o lamă de cuțit ce pătrunde în carne vie:

— *Lea-i armele, caporal!*

Din spatele lui Varga eși un soldat pirpiriu.
Apostol murmură leneș:

— N'am arme...

Omul se opri la doi pași. Varga sâsâi nerăbdător, furios:

— Caporal, percheziție corporală!

Apostol nu mai zise nimic. Mâinile soldatului îi pipăiră buzunarele, repede, speriate.

— Trăiți, don' locotenent, n'are...

— Patru oameni la escortă! strigă iar Varga, sec, rece. Caporalul rămâne la urmă!

Apostol Bologa se lipi cu spatele de stâncă, să facă drum locotenentului. În trecere Varga se întoarce cu fața spre Apostol care-i simți respirația aspră, tăioasă, înțepătoare.

Apoi fâșia de lumină muri în potopul de întunec...

CARTEA A PATRA

CARTEA A PATRA

1.

Apostol Bologna mergea liniștit parc'ar fi scăpat de toate grijile. Sudorile i se uscaseră pe față și pe gât. Ii trecu prin minte c'ar putea răci și își puse casca în cap, potrivindu-și bine curelușa sub bărbie. Se gândea la gardul de sârmă ghimpată, îi era frică să nu se zgârie, și nu mișca de loc brațul drept. Privea numai înainte, cu capul sus, cu ochii mari sorbind numai întunec. În spate auzia găfăiri obosite și uneori câte-un clinchet de armă. În fața lui pășia un soldat mărunț, iar peste casca soldatului zăria silueta lui Varga, mai neagră decât bezna. Mereu atingea cu botul cizmelor călcâiul soldatului și mereu voia să-i ceară iertare, dar nu-și putea descleșta fălcile să vorbească. De altfel nici o șoaptă nu mai șoptea nimeni ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat și nici nu se va întâmpla. Numai când deslușia silueta locotenentului, în sufletul lui Apostol scotea capul veșnic acelaș cuvânt, ca un cadavru la marginea apei:

— În sfârșit... În sfârșit...

Simțea o ușurare ciudată, întocmai ca după o primejdie mare trecută cu bine. Drumul i se părea mai ușor înapoi, la deal, decum fusese înainte, la vale. Numai vremea nu se clintea din loc parcă o mână grea ar fi oprit minutarele ceasului ceresc.

Intr'un târziu trozniră câteva împușcături, aproape, în față. Sgomotul se prelungi cu ecouri din ce în ce mai moi.

— Am ajuns!... Slavă Domnului! își zise Bologa, ca și când pocnetele de arme i-ar fi vestit o mare bucurie.

Dar bucuria i se înneacă pe dată într'un noian de gânduri desmorțite de ecourile împușcăturilor. Își dădu seama că a fost prins pe când voia să treacă dincolo și se spăimântă. În aceeași vreme își imputa că a plecat fără măcar să chibzuiască ce face și chiar fără armă, încât acuma... Se simți deodată atât de ostent că gândurile toate i se ostoiră într'o nesfârșit de chinuitoare dorință de odihnă. Ii ardea cerul gurii de sete și iar asuda cumplit. Ii stătea pe limbă să întrebe dacă mai este mult. Il rodea teama că nu va sosi niciodată și, chiar în aceeași clipă, că va sosi prea curând.

— In sfârșit... In sfârșit! îi bâzâi iar prin creeri drept răpunș la toate gândurile și simțămintele vâlmășite.

Apoi convoiul se opri într'o poiană. Varga păstră doi soldați pentru escorta prizonierului, iar restul patrului, cu caporalul, porunci să se înapoieze la sectorul escadronului.

Apostol, între cei doi soldați, porni după Varga care acuma pășia mai repede și cu mai multă siguranță. In pădure drumul era larg, bun și cobora blând. Peste câteva minute cotiră

după o coastă. Printre tulpinele rărite licăreau puncte sfioase de lumină gălbejită. Ici colo, ca niște bivoli culcați, înnegreau colibe pe jumătate scufundate în pământ și mascate cu găteje și crengi. O sentinelă cu arma întinsă ceru parola și Varga îi svârli din mers un cuvânt. Dintr'un adăpost, așezat chiar la marginea drumului, se auzia un adevărat concert de sforăituri. Pe urmă se abătură la dreapta și, în fața unei colibe, Varga mormăi: „Halt“ Bologa se opri cu soldații, iar locotenentul intră în postul de comandă al divizionului. După câteva clipe însă se reîntoarse, iar un glas dinlăuntru îl însoți limpede:

— Așa, Varga... îl predai regimentului, firește cu formele reglementare...

Mai merseră două minute și sosiră la postul de comandă al regimentului, un bordeiu mare, de bârne groase, înconjurat de colibioare mai modeste. Varga coborî în coliba cea mare unde zăbovi mai mult. Eși întovărășit de un ofițer, zgribulit și somnoros, care bufnia supărat:

— Cel mai cuminte ar fi fost să-l ții la tine, la sector, până dimineața... Dacă o să mă sculați din somn pentru toate mărunțișurile...

— Dacă-ți iei tu răspunderea, eu n'am decât să-i dau drumul! zise Varga nervos, mai ales pentru că aghiotantul vorbea de față cu Bologa. Eu mi-am făcut datoria...

— Datoria, datoria — murmură ursuz ofițerul. Ziua-noaptea datoria...

La vre-o treizeci de pași intrară cu toții într'un adăpost larg, luminat cu o lampă mare de petrol. În fața unui multiplu telefonic moțăia un sergent cu receptorul în cap ca un bandaj de urechi. Pe un pat de scânduri horcăiau alți trei

subofițeri, toți cu burta în sus, cu gura căscată și lucitori de sudoare. În colț, pe o masă cu multe hârtoage, domina un registru deschis. Telefonistul se trezi brusc și întoarse capul, uluit, spre intrare.

— Ia cheamă, băete, pe ofițerul de serviciu al cartierului! zise aghiotantul, plictisit, continuând apoi, mai domol, cu imputările către Varga, dar uitându-se numai la Bologa care, între cei doi soldați, stătea aiurit, cu obrajii albi și brăzdați de nădușeală parc'ar fi plâns.

Pe când telefonistul răcnea în aparat, aghiotantul își curmă deodată imputările și, punând mâna pe brațul lui Varga, murmură cu alt glas, aproape mirat:

— Se vede c'a umblat prin sârme... Și-a sfâșiat hainele... Poate să fie zdrelit?

Varga se uită repede la Bologa, încruntând sprâncenele, și apoi cu o strângere de umeri:

— Poate...

Atunci Apostol, ca și cum ar fi simțit privilegiile, ridică ochii spre dâșii. Varga întoarse capul și trecu lângă telefonist.

— Sânt zdrobit de oboseală — bolborosi Apostol cu o voce uscată, străină, întâlnind privirea aghiotantului. Nu mă mai țin picioarele... Să stau jos coala puțin?

— Da, da... de ce nu... poftim! tresări aghiotantul, speriat parcă de glasul lui și adăogând, mai sigur, către soldații de pază: Ia dați la o parte picioarele celea!

— Domnule locotenent... poftiți divizia... a sosit divizia! strigă telefonistul, sculându-se și scoțând receptorul din cap.

Apostol Bologa, istovit, se lăsă pe colțul pa-

tului. Sufletul îi era plin de recunoștință în vreme ce buzele-i fripte bâlbâiau în neștire:

— Mulțumesc... foarte bine...

După ce se odihni o clipă, se simți mulțumit și se uită împrejur, întrebându-se nedumerit: „Ce sunt eu aici?” Văzu pe aghiotant în fața multiplului telefonic, și pe Varga, alături, îndoit de șale, plecat puțin înainte, trăgând cu urechea. Apoi auzi strigătele aghiotantului și ascultă cu luare aminte:

— O patrulă de ofițeri... comandată de ofițer, firește... a prins un locotenent de artilerie care încerca să dezerteze la inamic... Cum? Cum îl cheamă? Locotenent Varga, comandantul escadronului al treilea... A, pe prizonier?... Cum îl cheamă pe prizonier, Varga?

— Bologna Apostol — șopti Varga.

— Locotenent Bologna Apostol!... Bo-lo-ga... din artilerie... Nu știu... Da, da, firește... Acum ce să facem cu el, cu prizonierul, firește... Ce întrebare!... Bine, sigur că trebuie să vi-l trimitem, dar vreau să știu acuma ce facem, acuma?... Ce? Să-l expediem chiar acuma? Noaptea?... A, da... așa da... Bine, bine, am înțeles... Va să zică Varga să facă un raport despre împrejurările în care l'a prins și o schiță a locului... așa-i?... Firește, adresat nouă, pe cale ierarhică, iar noi vă transmitem raportul cu adresa cuvenită... Foarte bine! Cum? Percheziție?... Documente?... Nu știu... Face Varga tot ce trebuie... Bine, bine... Noapte bună!...

Trecând telefonistului receptorul, aghiotantul explică lui Varga:

— Ai auzit?... Inadins am repetat ca să auzi... Trebuie să-i faci și percheziție corporală, dacă n'are cumva documente sau arme sau cine știe

ce... Așează-te deci colo, la masă, și fă-ți raportul!... Dar scurt, fără vorbărie!... Eu nu te mai aștept fiindcă sânt mort... Telefonistul are să-mi dea raportul mâine dimineață să-l atașez la adresă... Prizonierul rămâne aici sub paza oamenilor tăi și pe răspunderea ta...

— Eu, din moment ce am terminat raportul, nu-mi iau nici o răspundere — zise Varga dârz. Cel mult pot să-ți las aici oamenii mei, dar numai până de dimineață și cu condiția să nu mi-i trimiți cine știe pe unde...

— Bine, fie a mea și răspunderea... Toți fugiți de răspundere — mormăi aghiotantul; apoi, uitându-se la prizonier, urmă: Parcă-i mai arde lui acuma de fugă... Unde să mai fugă?

Apostol zâmbi recunoscător și se gândi să-i spună să fie liniștit și fără grije, că de-acuma s'a sfârșit... Dar aghiotantul își strânse gulerul mantiei la gât, zicând iar plictisit:

— M'ai sculat din somn pentru... Om fără suflet!... Ei, noapte bună la toți!

Locotenentul Varga rămase încurcat un răstimp. Se gândea c'ar trebui să pună câteva întrebări prizonierului, să-i afle intențiile... Ii fulgeră chiar prin creeri că poate nici n'a vrut omul să dezerteze, ci s'a rătăcit, necunoscând terenul. Altfel cum ar fi nemerit tocmai în sectorul lui, mai ales după ce l'a amenințat deunăzi? Se duse la masă, își făcu loc, își pregăti cele de scris, mereu nehotărît. Apoi deodată se întoarse și zise către Bologa, nervos, aspru:

— Scoate absolut tot ce ai în buzunare!

Apostol, cu rămășițele surâsului de adineaori pe față, se sculă și-și goli buzunarele. Un soldat îi luă mărunțișurile din mâini și le puse pe masă. Varga se uita pe subt sprâncene. Li-

niștea prizonierului îl supăra. Vru să ordone soldatului să controleze dacă... Pe urmă își mulcomi mânia printr'o înjurătură strivită în dinți, se așază și cercetă pe rând toate lucrșoarele. Când dădu peste harta cu pozițiile, nu se mai putu stăpâni. Sări în picioare și arătând-o lui Bologa, strigă:

— Dar asta?

În ochi îi fulgera dispreț și ură și triumf... Apoi scrise raportul și făcu schița, liniștit, cu conștiință împăcată, în vreme ce Apostol, pe colțul patului, își trudea zadarnic mintea să ghicească ce-o fi hârtia pe care i-a arătat-o locotenentul...

După ce împachetă toate lucrurile prizonierului și le dote în grija telefonistului, Varga porunci soldaților să ia bine seama, să facă paza cu rândul și să nu piarză vremea degeaba pe aici... Vorbind cu soldații își încheiă cu băgare de seamă nasturii hainei, își potrive casca, își puse mănușile căptușite și, fără să vrea, se uita numai la Bologa. Se gândea că trebuie să-i facă o imputare măcar sau să-i arunce un cuvânt de dispreț care să-l umilească. Și-i zise deodată cu glas moale:

— Vezi, Bologa?... Îți aduci aminte, când te-am prevenit, în tren și pe urmă și... Rău îmi pare că... Eu mi-am făcut datoria... numai datoria, precum trebuie să și-o facă orice om pe lume, oriunde și în orice împrejurare...

Întâlnindu-i privirea obosită și buimăcită, ultimele cuvinte i se încurcară într'un simțământ de neliniște. Făcu un pas spre el, să-i întindă mâna. Își luă seama brusc și trecu fără să-l mai privească. Și, eșind, tuși ca și cum ar fi vrut să-și curețe din inimă urmele înduioșării...

Apostol ședea pe colțul patului de scânduri

ca o stană de piatră. La spatele lui, horcăiturile reîncepură ca niște ferăstrae ruginite. Un soldat se lăsă pe vine, în ungherul de lângă ușă, cu arma în brațe, și adormi numaidecât, pe când cellalt cârliga când un genunche, când pe cellalt, uitându-se numai în tavan la pironul de care atârna lampa. Telefonistul întorcea capul deseori, curios, dorind amănunte și neîndrăznind să întrebe nimic.

Liniștea și lumina pătrundeau în sufletul lui Apostol ca într'o casă pustie. Osteneala îi omorâse toate gândurile. Ridică mâna stângă să-și scoată casca și auzi un tic-tac. Iși văzu ceasornicul la braț și murmură cu bucurie:

— Uite că ceasornicul...

Iși aruncă ochii pe cadranul alb și continuă:

— E deabia unu... Deabia... Va să zică au trecut șapte ore de când... Șapte... Șapte...

Uită cu totul ce-a vrut să zică. Brațul îi căzu pe genunchi, amorțit. Apoi pleoapele i se împreună și capul, cumplit de greu, i se prăbuși pe piept...

2.

La ora șase și jumătate Apostol Bologa, escortat de patru soldați, sub conducerea unui sublocotenent, fu pornit la drum, spre cartierul diviziei.

— Dacă am găsi vre-o căruță undeva, poate la artilerie, bine-ar fi — zise sublocotenentul, uitându-se înapoi, după ce eșiră din zona regimentului. Baremi am merge mai repede și nici nu ne-am osteni!

Chiar în dreptul adăpostului lui Klapka întâlnește câteva căruțe gata de plecare și sublocotenentul începu îndată să se tocmească cu un sergent și să-i arate pentru ce trebuie să-i cedeze o căruță până la Făget... Sergentul fusese odinioară în bateria lui Bologa și, văzând pe fostul său comandant între baionete, se zăpăci, nu înțelese de loc lămuririle sublocotenentului și bolborosi:

— Noi, mă rog cu supunere... ordinul, mă rog cu supunere...

Sublocotenentul se înfuriă și îl luă la înjurături pentru că „nu se poate să fie un sergent așa de prost și să nu priceapă că...” Atunci se apropie căpitanul Klapka, în mână cu o foaie de hârtie. Când recunosc pe Bologa, încremeni. Sublocotenentul se grăbi să-i spue întâi cât de idiot e sergentul, iar apoi îi ceru o căruță, apucându-se să-i povestească pe larg tot ce știa despre cazul prizonierului. Klapka stătu câteva clipe ca și cum ar fi ascultat sporovăiala sublocotenentului, fără să înțeleagă o vorbă. Se uita însă la Apostol cu atâta groază încât îi dărdăiau și brațele și picioarele. Apoi, curmând cu un gest istorisirea tânărului ofițer, se repezi la Bologa și-i zise, schimonosit de frică:

-- Va să zică totuș ai încercat?... O, o, presimțirea mea!... Și azi noapte te-am visat...

Apostol plecă ochii în pământ și strânse din umeri. Căpitanul își frângea mâinile, bâlbâind foarte repede cuvinte fără șir, pline de milă și de spaimă, așteptând parcă mereu un răspuns. Deodată își aduse aminte că Bologa e arestat sub o învinuire crâncenă și că stând de vorbă, riscă să fie și el amestecat, ca odinioară. Vru să se retragă, dar nu putea.

— Am să te apăr eu, Bologa! murmură cu o mulțumire adâncă în care i se topiră toate temerile. Vreau să te scap!... Auzi?... Trebuie să scapi!

Bologa se cutremură și se uită la Klapka necrezător, cu o mirare ca și când l'ar fi văzut întâia oară în viață.

— Bine... bine... firește — șopti dânsul cu o voce ca un suspin prelungit.

— Nenorocitul! zise iar căpitanul, clătinând din cap; adăogă apoi îndată, mai apăsător: Curaj! Curaj, Bologa!

Se depărtă brusc spre postul de comandă, fără a mai întoarce capul...

Căruța se urni curând și merse deocamdată la pas, căci drumul avea coborâșuri grele și multe cotituri. Sublocotenentul, foarte guraliv, căuta să stea de vorbă cu Bologa, „să ne mai treacă de urât și de necazuri“. Ii spuse că el e sas, fecior de țaran, dintr'un sat de lângă Brașov, jumătate români și jumătate sași. Ar avea ceva avere, dar tatăl său s'a însurat de trei ori și cu fiecare nevestă a făcut câte-un copil, așa că averea se va împărți în trei la moartea bătrânului. Cei doi frați vitregi, mai mari, au rămas la plug. Acuma, firește, sunt și ei în războiu și trăiesc amândoi. Lui i-a plăcut cartea și e absolvent al Academiei Comerciale din Viena. Avusese asigurat un loc de contabil la o bancă din Sibiu. Nici n'a apucat să intre în slujbă, a venit războiul și i-a zdrobit cariera. Și baremi de s'ar putea „activa“ în armată! Nici cariera militară n'ar fi rea... Isprăvindu-și biografia, căută să afle cum și unde a fost prins Bologa și de ce a vrut să dezerteze? Fiindcă Apostol era scump

la vorbă, sublocotenentul începu să-i înșire diferite „cazuri de dezertare“.

— Am avut chiar în regimentul nostru unul, nu de mult... acum vre-o patru luni... Un stegar, polonez de origine... băiat bun... Cine știe ce i-a venit, destul că l'au prins, iar el a mărturisit cavalește că „da, am vrut să dezertez...“ Și totuș a fost numai împușcat!... Vezi?... Căci dezertarea simplă se pedepsește cu moartea prin glonț, adică o moarte oarecum onorabilă... militară... În fond între gloanțele plutonului de execuție și gloanțele dușmanului nu-i deosebire decât de calibru și de calitate, nu-i așa?... A, fi-rește când dezertarea se complică cu trădarea sau cine știe cu ce crimă capitală, atunci intră în funcțiune ștreangul, fără doar și poate... În privința asta nici o Curte Marțială nu discută, nici nu poate discuta, pentrucă și codul e categoric: Ștreangul! Cunosc dealtfel un caz precis, de pe când eram la divizia a unsprezecea, în Rusia, un caz tipic, aș putea zice...

Drumul se îndreptase și vizitiul dădu biciu cailor. Căruța prinse să hurue și să hurduce atât de tare că sublocotenentul, în focul poveștirii, își mușcă limba. Se roși de durere și înjură în gând. Vru să continue, dar hurducăturile îi schilodiră cuvintele, silindu-l să tacă. În cele din urmă, temându-se să nu-și fi sângerat limba, începu să scuipe ascuțit spre gârla din dreapta drumului, întocmai cum fac soldații când au răgaz să fumeze în tihnă.

Sgomotul roților și hurducăturile desteleniră gândurile lui Apostol.

— Azi la nouă era să osândesc iarăș... Acum alții mă vor osândi pe mine! își zise dânsul, fără

frică, ba chiar cu un fior de plăcere, urmând numai decât: Oare cine mă va înlocui azi?

Căută răspunsuri câtva timp. În gând îi bâlbâiau nume de ofițeri, fiecare cu grade și cu crâmpee de amintiri care de care mai neînsemnate. Apoi uită ce vrea cu ofițerii și și aduse aminte de Ilona și de spânzurații de pe marginea șoselei, însă numai subț chipul unei păreri de rău ciudate:

— Acuma nici nu vom trece pe dinaintea casei lor și pe Ilona nu voi mai vedea-o nicio dată, dar trebuie să trecem negreșit printre spânzurații de care nu voi scăpa până-i lumea lume!

Soarele frigea din spate. Munții își tremurau pădurile în mângâerile razelor. Lângă șoseaua pietroasă, pârâul alerga în vale cu clipiri argintii ca un copil sburdalnic. Din căruța hodorogită baionetele pe arme se înălțau spre cer, amenințătoare.

Lângă podul de peste gărlă, cotind în șoseaua cea mare, Apostol întoarse ochii în dreapta, căutând baremi casa Ilonei. Dar Lunca era ascunsă după coastă.

Apoi se apropiară de braniștea cu spânzurații. Apostol nu voia s'o mai vadă și totuși o văzu de îndată ce trecură de cotitura a doua... Plecă fruntea în fundul căruței, două scânduri printre care fugea șoseaua înapoi. Caii, oboșiți, cum dădură de umbră, își înceteniră trapul până ce căzură la pas. Când zări sublocotenentul spânzurații, nu-și mai putu stăpâni uimirea și chiar o bucurie, parc'ar fi descoperit o mare noutate.

— Uite, uite, ce interesant! strigă privind cu atenție când în dreapta, când în stânga. Lasă

la pas, băiete, așa, să vedem mai bine,ică-i foarte interesant!... Noi, pe front, trăim ca subț pământ... habar n'avem ce-i în lume... Toți trebuie să fie spioni, de sigur... A, firește, spioni și trădători!... Uite... da... Câți sunt?... Stai... trei... șapte... Bravo!... Generalul nostru arde, ehei, nu glumește!

Râse sgomotos, larg și se întoarse spre Bologa, vrând să-i spue ceva, ca și când ar fi uitat că-i arestat. Văzându-i însă capul plecat și gâtul alb, lung și subțire, își aduse aminte, își curmă brusc veselia și, cuprins de rușine, se răsti la vizitiu:

— Dă-i drumul, dobitocule! Ce vrei, să ne apuce prânzul aici?... Sau n'ai mai văzut oameni spânzurați?... Dobitocule, dobitocule!...

Apostol, cu ochii în fundul căruții, zări printre scânduri, pe șoseaua care fugea înapoi, un gătej strâmb, întocmai forma crengii de pe copacul cu spânzuratul singuratec, în stânga. Il cutremură o spaimă ciudată și, ca o rugăciune, începu să murmure din buze:

— Dumnezeu... Dumnezeu...

Repetând acelaș cuvânt cu nădejde fierbinte, i se coborî în suflet încrederea și-și zise, ridicând capul spre albastrul însoțit al văzduhului:

— De ce să mor?... Nu vreau să mor! Viața e doar... Viața!...

Și îndată simți nevoia poruncitoare să vorbească, să se desmortească și să arate că trăește. Se uită înviorat la sublocotenentul amuțit și zise cu glas umed și cu ochii zâmbitori, parcă ar fi spus o veste de necrezut:

— Frumoasă vreme, așa-i... Lumea-i totdeauna frumoasă... toată lumea...

Sublocotenentul tăcea, zăpăcit. Apostol îl a-

pucă de braț și urmă, grăbit, îngrijorat să nu uite ce vrea să zică:

— Vorbeai adineaori despre anume cazuri de dezertare... Ei, camarade, ești încă tânăr și... Știi că eu azi la nouă trebuia să fiu la Curtea Marțială... ca judecător, firește... Nu-i ridicol acuma?... Am mai fost odată în Curtea Marțială... cu un caz foarte interesant... Un sublocotenent ceh, unul Svoboda... N'ai priceput?... Svoboda, ceh, spânzurat...

Căruța hurduca atât de rău că gândurile lui Apostol se încurcară. Iși dădea seama și totuși continua cu încăpățănare să povestească sublocotenentului „cazul” și să-i explice că intenția lui... Hurducăturile se înteteau și Apostol era nenorocit că vor sosi în Făget înainte de a fi avut vreme să se lămurească deplin, să înțeleagă și sublocotenentul cum stau lucrurile ca și cum ar fi fost în fața unui judecător de care atârna soarta lui.

2.

Cam în acelaș loc unde aseară stătuse de vorbă cu pretorul și cu primarul, Apostol Bologa, între patru soldați cu baioneta la armă, aștepta acuma întoarcerea sublocotenentului care intrase să anunțe sosirea prizonierului. În fundul ogrăzii aceleași două automobile și parcul de motociclete, lângă hambarul cu arestații parcă aceeași sentinelă, în coridor și înaintea ușii din stânga aceeași îngrămădire de soldați... Și pomii înfloriți în spatele acaretelor, și fântâna cu cumpănă în mijlocul curții... Numai soa-

rele lumina mai vesel și oamenii, din ogradă, din ferestre și chiar din uliță, se opriseră în loc, uitându-se la ofițerul între baionete, cu hainele murdare și rupte, cu fața tăbăcită de osteneală și de emoții...

Apostol simțea toate privirile ca niște săgeți drept în inimă și iar începu să bolborosească „Dumnezeu... Dumnezeu...” ca o apărare împotriva rușinii grele ce-i moleșea întreaga ființă. Avea privirile țintite spre vârfurile prunilor înfloriți ce se înălțau deasupra coperișurilor din fundul ogrăzii și astfel nu văzu pe groparul Vidor care, eșind din casa primarului, se apropiă cu capul gol, necrezând ochilor, îngrozit.

— Ce s'a întâmplat, domnule locotenent? bâlbâi groparul, la câțiva pași, cu glas plângător. Noi am crezut aseară că te-ai dus acasă, pentru Ilona... Și iată că... Vai de mine, vai ce nenorocire!

— Da, pentru Ilona — rosti Bologa tresărind, întorcând privirea spre Vidor cu o pâlpăire de bucurie. În aceeași clipă însă își aminti că hârtia pe care i-a arătat-o Varga, azi-noapte, era harta cu pozițiile și se întrebă, în gând, ce-a vrut să zică Varga când i-a arătat-o și de ce i-a arătat tocmai harta cu pozițiile?

— Inapoi! Nu-i voe! bufni un soldat, morocănos, către groparul care încerca să se mai apropie și care se retrase îndată ca mușcat de șarpe.

Printre soldații grămădiți la ușă, apărură sublocotenentul, făcând semne escortei să înainteze cu prizonierul...

Intr'o odae plină cu mese de scris de toate felurile, pretorul aștepta nerăbdător. Fusese înștiințat chiar în cursul nopții și pregătise tot

pentru accelerarea lucrărilor. În sfârșit avea un „caz“ excepțional! Își freca mâinile și umbla de ici-colo, lovindu-se de colțurile meselor. Pe față îi juca mulțumire și emoție. La o parte, lângă un biou, ședea plutonierul cu fața cenușie, frământând între degete un toc cu penița nouă.

Când intră Bologa, pretorul se opri în dosul unei mese, ascultă grav raportul sublocotenentului, luă pachetul cu „obiectele“ prizonierului și iscăli ceremonios o dovadă de primire. De îndată ce plecă însă sublocotenentul, fața pretorului își recăpătă expresia de satisfacție încât Apostol zâmbi înseninat și cu o încredere frățească.

— Ei, domnule — zise pretorul cu un glas blajin, întocmai ca ieri când a sosit Bologa cu automobilul — să procedăm repede și sistematic, să nu pierdem vremea! Nu-i așa?... Scrie, plutonier!... Dumneata, poftim, ia loc... colea, mai aproape!

În vreme ce pretorul dicta plutonierului introducerea obișnuită, Apostol Bologa se așeză pe un scaun, între cele două mese de scris, liniștit și stăpânit numai de un simțământ supărător de rușine. Apoi pretorul citi raportul lui Varga de două ori, dând din cap foarte mulțumit, desfăcu pachetul și examinează cu mare atenție, fiecare lucrușor, zâmbind uneori ca omul care-și vede confirmate presupunerile, crescând astfel în propria-i prețuire.

— Iar acum te rog să răspunzi, scurt, militărește, la întrebările ce ți le voi pune! murmură pretorul, fără să-l privească și continuând cercetarea „pieselor de convingere“.

Apostol, cuprins deodată de o dorință vio-

lentă de a-și descărca inima, răspundea grăbit, deabia stăpânindu-și limba, încercând la fiecare întrebare să explice pretorului îndemnurile tainice, adânc sufletești. Pretorul însă îl întrepruiea mereu cu întrebări noi, uimitoare, adăogând că pe el îl interesează numai faptele precise, clare, nu explicațiile. Vorbind, Apostol se încălzi și i se aprinse fața, iar în ochi i se ivi o strălucire stranie. În cele din urmă întreruperile îl enervară, încât se sculă și zise cu glas ascuțit:

— Domnule căpitan, eu nu vreau să ascund nimic, nici o umbră, nici un amănunt care ar putea contribui la limpezirea... situației! Dimpotrivă, vreau să-mi deschid inima ca în fața unui duhovnic, domnule căpitan, să se înțeleagă cum mi s'a zdruncinat echilibrul sufletesc...

— Nu uita că eu sânt numai judecătorul care dorește să afle adevărul și nici de cum duhovnic! răspunse pretorul cu un surâs rece și puțin batjocoritor. Deocamdată avem un punct câștigat: încercarea de dezertare, mărturisită, nu-i așa?

Bologa, mirat de surâsul lui, tăcu.

— Va să zică mărturisită și recunoscută — urmă pretorul. Motivele?... Hm... Sper că vom descoperi și motivele, încetul cu încetul... D-ta te rog să-mi dai lucruri concrete, nu... echilibre sufletești! În orice caz numirea în juriul unei Curți Marțiale, recunoaște și d-ta, nu poate fi un motiv de dezertare la inamic, nu-i așa?... Dacă conștiința d-tale nu găsia nici o vină acuzaților, rămânea liberă să facă opinie separată... A împărți dreptate sau a pedepsi pe cei vinovați, nu-i o crimă, ci o datorie pentru orice om! În privința aceasta d-ta, om cu studii înalte, care mâine-

poimâine aveai să joci un rol de seamă în societate, tocmai d-ta trebuia să...

— Uneori e mai îngrozitor să judeci pe alții decât să fii judecat! zise Apostol parcă i s'ar fi aprins lumină mare în suflet.

— Da, firește, când cineva... Despre aceasta mai târziu! făcu pretorul, frecându-și iar mâinile. Apoi, luând harta desfășurată și punându-i-o subț ochi, adăogă triumfător și mândru: Dar aceasta cum se potrivește cu povestea echilibrului sufletesc?... Ești bun să-mi explici?

Apostol păli. Intr'o secundă îi trecu prin creeri cum a mințit aseară că a uitat ceva și cum a luat harta numai ca să-și acopere minciuna față de Ilona... Și totuși, când a pus-o în buzunar, a simțit că trebuie s'o ia, negreșit îi trebuia.

— Asta e schița oficială, dela serviciul meu — îngână dânsul, uitându-se pe hartă și căutând, instinctiv, drumul pe unde a vrut să treacă dincolo și locul unde s'a întâlnit cu Varga.

— Știu... sunt și eu militar — zise pretorul cu dispreț. Dar cum a ajuns în buzunarul d-tale? Și tocmai când încerci să dezertezi la inamic?

— Fiindcă... fiindcă... — bolborosi Apostol, încurcat, roșind brusc și apoi oprindu-se rușinat, că iar era să mintă.

— Să-ți spun eu cum — reluă pretorul, privind-l lung, cercetător. Fiindcă n'ai vrut să mergi cu mâna goală! Nu-i așa?

Bologa nu răspunse și nici nu se uită în ochii pretorului care, după o mică pauză, continuă, îndoind harta și aruncând-o pe biurou:

— Și acuma să-ți explic tot eu și motivele cele adevărate pe care d-ta cauți să le acoperi cu basmele echilibrelor sufletești!

Mai dinainte de a sosi Apostol, pretorul descoperise „motivele cele adevărate“ și interogatoriul urmărea numai confirmarea descoperirii sale. Cei șapte spânzurați împreună cu cei doisprezece din hambar erau membrii unei vaste organizații de spioni și trădători, cuibăriți în inima diviziei din pricina indolenței generalului care nu l'a ascultat pe dânsul. Firește că asemenea grupare criminală nu putea lucra atât de tainic fără o conducere deosebit de iscusită. Cei prinși nu-și mărturiseau nici în fața ștreangului vinovăția, o dovadă minunată de soliditatea organizației. Ambiția lui secretă a fost, dela început, să pună ghiara pe șeful bandei. Aceasta poate că i-ar dobândi și o decorație, în afară de creșterea prestigiului înaintea tuturor. În sfârșit, Bologa! Pretorul se mira numai cum de nu s'a gândit la el mai de mult și nu l'a su-praveghiat? Bologa, român, pe frontul românesc... era la mintea omului!... Dacă n'ar fi venit întâmplarea în ajutorul justiției, criminalul și-ar fi putut continua opera nesupărat de nimeni: ofițer cu decorații, erou... cine să-l bănuiască? Numirea în juriul curții i-a încurcat toate itele. Cum să condamne el, șeful bandei, tocmai pe complicitii săi? Ar fi riscat ca vre-unul din acuzați, văzându-l în juriu, să se revolte și să-i rupă masca!... Decât să se expună unei eventualități atât de primejdioase, Bologa a ales calea cea mai bună, fuga la dușmanul pe care l'a slujit cu credință și unde îl așteptau, desigur, recompense și mai grase. De aceea a luat și harta în care a însemnat cu precizie nu numai pozițiile trupelor, ci și locurile diverselor servicii ale diviziei, până și casa aceasta, unde se află can-

celaria pretorului, ca să-l bombardeze și să-l omoare și pe el într'o zi aviatorii dușmani...

Apostol Bologna ascultă întâi uluit construcția pretorului, pe urmă zâmbind necrezător ca și cum ar fi auzit o aventură străină. Când înțelese însă că e serios și că de „construcția“ aceasta depinde poate viața lui, i se păru că de un ceas își terfelește sufletul și-l cuprinse o silă nespusă de toată lumea. De aci încolo nu-l mai interesa ce spune pretorul. Întoarse ochii spre fereastră și văzu tocmai chioșcul pe care i-l arătasă eri primarul și unde voia să-i dea locuință. „Acum nu va mai sta pustie casa de păpuși“, se gândi el, zărind în coridorul chioșcului un soldat înarmat, ajungând cu capul până la streășină...

Pretorul încercă să-l mai descoase, dar Bologna nu mai răspunse nimic.

— Bine, nu ești obligat să răspunzi — zise pretorul, netulburat, clipind repede. Avem dovezi destule și vom mai avea... Așa!... Atunci citește procesul-verbal și iscălește, te rog!

Apostol nu se mișcă. Pretorul îl măsură un răstimp, puțin nervos, stăpânindu-se, și pe urmă vorbi făcând ochii mici:

— Firește, nu te pot sili să ascuți... Trebuie să știi însă că aceasta nu va împiedeca mersul justiției!... Așa!... Să nu crezi cumva că...

Se întrerupse și adăogă către plutonier:

— Vei duce pe acuzat la închisoare, fiindcă deocamdată am terminat... Sper că ai luat măsurile?... Apoi vei pleca îndată la Lunca, vei face o percheziție foarte minuțioasă la locuința acuzatului și-mi vei aduce toate bagajele și mai ales hârtiile!

Afară, în prag, soldații se dădură la o parte.

Soarele de Mai săruta obrajii prizonierului. În mijlocul ogrăzii, generalul Karg discuta gesticulând cu un colonel. Plutonierul salută foarte teapăn. Apostol simți bine privirea generalului, furioasă și indignată, dar nici nu se sinchisi. Trecând pe lângă casa primarului, întâlnește în ușă pe groparul Vidor și pe primăreasă, amândoi cu ochii spre el, îngroziți și cu lacrimi de milă. Le răspunde cu un zâmbet plin de credință, parcă le ar fi spus că toate acestea n'au nici o importanță.

Urcă treptele căsuței și văzu de-aproape soldatul încremenit în coridor: înalt, foarte slab și deșirat, cu fața suptă și galbenă, cu hainele largi și soioase, dându-și mare silință să pară marțial. Plutonierul deschise larg ușa, lăsându-l pe Apostol să treacă înainte.

— Dacă doriți ceva, vă rog să mă chemați pe mine... Am să vă trimit îndată cafeaua sau, dacă doriți, ceai?

Așteptă două clipe și, neprimind răspuns, eși trăgând ușa. Invârti cheia de două ori în broască, apoi puse și un lacăt mare, petrecut prin belciug. Urmare instrucțiile sentinelei, cu glas tare, înadins, să audă și prizonierul: să nu se miște din coridor, să privească din când în când pe fereastră, să-l strige dacă s'ar întâmpla ceva... Soldatul trebui să repete de trei ori instrucțiile. Pe urmă plutonierul coborî treptele de scânduri...

4.

Apostol Bologa rămase în mijlocul odăiței cu ochii la ferestruica de lângă ușă. Tresări auzind cheia în broască și ascultă instrucțiile sentinelei,

neclintit, parcă ar fi fost țintuit locul. Mai auzi pașii plutonierului, pe trepte, trei, apoi alții, de bocanci, în coridor și în sfârșit, în geam, văzu un pătrat din pânțelele soldatului cu tunica verzue, încrețită, cu cartușierele negre și cureaua armei strânsă de o mână noduroasă, cu pielea crăpată și foarte murdară.

Se uită împrejur cum face omul când intră întâia oară într'o casă nouă. Iși plimbă ochii pe masa lipită de perete, pe patul așternut, în colț, pe scaunul dela picioare, fără spetează, pe lavoarul din cellalt colț... Iși scoase casca, încet, fără sgomot, și o așeză cu băgare de seamă pe scaun. Iși netezi părul pe tâmpile, cu amândouă palmele, de multe ori, parc'ar fi vrut să-și potolească o durere. Apoi merse până la ușă, patru pași, se întoarse lângă masă. Peretele era văruiat cam de mult și varul pleznise. Se răzică cu mâinile de dunga mesei. Scândurile nu se împreunau bine și crăpătura dintre ele era astupată, neagră, deși tabla trebuie să fi fost frecată de curând cu leșie și nisip. Pe marginea dinspre perete, în litere săpate cu briceag, scria: „Aici am suferit... zile.“

— Stegarul bosniac — se gândi Apostol, amintindu-și vorbele primarului. Oare de ce nu spune câte zile?

Simți atâta lene în creeri că nu-și mai urmări gândul. Iși dădu seama de aceasta și făcu câțiva pași, să-și vie în fire. Li apăru în minte figura pretorului și se așeză pe pat, legănându-și picioarele din genunchi în jos. Acuma fereastră era o cruce de lemn într'un pătrat alb.

— Trebuie să fie peretele cancelariei pretorului — își zise dânsul și, închipuindu-și iar în-

fățișarea pretorului, continuă ritmic: Dobitoc... dobitoc... dobitoc...

Apoi veniră amintiri rânduite frumos, una după alta, toate numai din clipa întâlnirii cu Varga încoace. Li defilau prin suflet secundele, fiecare plină cu viață, ca niște bășici de sticlă, văzându-le conținutul. Treceau însă cu o iuțeală vertiginoasă, ca un film învârtit nebunește, și totuș se deosebiau precis, amețitor de precis... Erau mii, poate milioane, și se scurgeau într'o singură clipire, și reveneau în momentul imediat următor, neîncetat, neobosite... Și el răscolea prin ele ca într'un joc bizar și, privindu-le, murmura:

— O secundă mai puternică decât o viață de om...

Peste câteva clipe i se păru că e greșit și a-dăogă, clătinând din cap:

— Viața omului nu e afară, ci înlăuntru, în suflet... Ce-i afară e indiferent... nu există... Numai sufletul există... Când nu va fi sufletul meu, va înceta de a mai fi tot restul... restul...

Prin geam văzu, în ogradă, doi soldați care treceau, ținându-se de mână. Atunci își schimbă firul gândului, urmând:

— Și totuși restul hotărăște soarta sufletului meu... Și restul depinde de alt rest... Pretutindeni dependență... Un cerc de dependențe în care fiecare verigă se mândrește cu independența cea mai perfectă!... Numai Dumnezeu...

Cheea se învârti de două ori în broască, ușa se deschise și un soldat puse pe masă o tavă încărcată. Plutonierul, înainte de-a zăvorî, zise respectos:

— Aveți și cafea, și ceai... la alegere...

Cu mâinile sprijinite pe marginea patului,

cu picioarele atârând nemișcate, Apostol se uită lung la tava de pe masă. Iși aduse aminte că n'a mâncat de ieri dela prânz. Se sculă și sorbi cu poftă ceaiul. Apoi se simți copleșit de o apatie grea. Nu-i mai păsa că e închis într'o odăiță, cu sentinela la ușă... Se întinse pe pat cu fața 'n sus și închise ochii. Stătu așa, fără gânduri, un răstimp care i se păru o veșnicie. Apoi aruncă o privire pe cadranul ceasului-brătară.

— Unsprezece! se gândi cu decepție. Deabia o oră a trecut de când sunt aici... Dacă va trece vremea tot așa de încet, am să-mi pierd mințile!

Sări jos și începu să umble de ici-colo, încercând să-și lămurească deplin situația. În creeri i se frământau numai crâmpete de gânduri, dar inima îi tremura de frică și tulburare. Avea acuma intuiția că îl așteaptă ceva îngrozitor, ceva ce îi amenință însăși temelia ființei... Se opri în dosul ușii, cu ochii în gol și deodată îi răsări creanga groasă din copacul spânzuratului singuratec, cu un braț care arată înainte, în viitor, o țintă hotărîtă... Li veni să țipe, să se apere și anevoe izbuti să pornească de colo până colo, din ce în ce mai grăbit, frământându-și mâinile încrucișate la spate... Se silea să găsească o apărare împotriva pretorului și o găsi în faptele din trecut.

— O rătăcire întâmplătoare nu cumpănește cât o faptă vitejească — murmură cu nouă încredere. Cine a fost în luptă știe că orice vitează are și momente de șovăire. Dar o singură rătăcire nu poate șterge o viață întregă de fapte, oricât ar umbla pretorul să mă ponegrească...

Încetul cu încetul se potoli. Dragostea de viață îi născocea mereu argumente și dovezi salvatoare. Pe urmă va începe o viață nouă din

temelie, clădită pe realități, nu pe himere. Toată viața lui trecută a crescut dintr'o rădăcină bolnavă pe care trebuie să și-o smulgă din suflet chiar de-acuma. Alt suflet îi trebuie, ferit de veșnicile ezități și chibzuirii, canabil de-a înfrunta lumea așa cum este, iar nu cum o zugrăvește o închipuire șubredă. Meditațiile stârnesc numai conflicte cu lumea.

— Atârnă mult de cine va fi în juriu — își zise deodată, curmându-și gândurile. Precum și de apărător!... Cine-o să mă apere? A, da... Klapka... I-am spus pretorului... A fost prima întrebare și primul răspuns...

Klapka?... Poate că ar fi fost mai folositor un militar viteaz ale cărui cuvinte să zgudue și să convingă sufletele militarilor din juriu... Klapka?... Cine știe dacă nu Klapka e pricina prăbușirii... El a venit cu pădurea spanzuraților și i-a picurat în inimă îndoelile... Viața e un povârniș cu un capăt în cer și cu cellalt în neant. Omul trebuie să facă imense eforturi să stea în picioare, iar când a început prăvălirea, nimeni nu-i mai poate reda echilibrul.

— M'am amăgit cu vorbe, parcă viața s'ar călăuzi cu vorbe...

Atunci îi apărură în suflet Ilona și îndată simți o căldură binefăcătoare, ca și cum chipul ei i-ar fi umplut inima de o iubire vie, ca o lumină uriașă, în care se cuprindeau toți oamenii și toată lumea. Fericit, cu privirile strălucitoare, doborâse în neștire:

— Iubirea trăește veșnic, fără început și fără sfârșit... Prin iubire cunoști pe Dumnezeu și te înalți până la ceruri...

Se scufundă câteva clipe într'o liniște adâncă

peste care sufletul lui plutea lin și se legăna ca o frunză pe oglinda unei ape fără unde.

Apoi se scutură și porni iar, prin odăiță, ascultându-și pașii care băteau pe podele cu loviturii regulate ca limba unui ceasornic... Gânduri subțiri ca niște ace lungi îi înțepau creeri și-l usturau. Se opri. Înțepăturile se risipiră brusc, lăsând în urmă un zumzet apăsător.

— Mi-am pierdut cumpătul — își zise dânsul cu amărăciune. Minte, împreună cu legile și disciplina ei, se zdruncină, ca o mașină între ale cărei roți ai svârlit un bolovan, de îndată ce e pusă în fața zidului ce desparte ființa de ne-ființă... Mai bine să dorm și să treacă peste mine întâmplările în voia lor!

Se trânti iar pe pat, căutând să alunge gândurile care totuși veneau să-l chinuiască, întocmai ca niște vrăjmași fără îndurare. În răstimpuri îi sosiau în ajutor sgomote de afară, schimbarea sentinelei, câte un huruit de motor, câte-un strigăt mânios... Apoi prânzul... Și iar gândurile, mereu gândurile...

Spre seară auzi pașii plutonierului: poate că-l cheamă pretorul... Se bucură. Baremi va mai scăpa de tirania gândurilor. Plutonierul împinse ușa de perete și rămase în coridor. În prag însă, cu o tavă de lemn pe care aducea cina, se ivi Ilona... Apostol sări în picioare, fermecat, ca în fața unei năluciri ispititoare. Ilona se duse la masă, așeză vasele și tacâmurile, cu ochii numai la el. Pe obraji avea urme proaspete de lacrimi, iar în ochi și pe buze un zâmbet de îmbărbătare, umil, sfios, subt care încerca să-și ascundă o groază cumplită... Goli tava și mai stătu o clipă, neclintită, murmurând de câteva ori, domol, ca un susur:

— Dumnezeu... n'ai grije... Dumnezeu...

Apoi eși cu privirea în pământ. Apostol o văzu coborând cele trei trepte. Se frecă la ochi, buimăcit. Plutonierul intră și, aprinzând lampa atârnată de o grindă, zise încet, să nu-l audă sentinela:

— Atâta mi-a bătut capul primarul și fetița atâta a plâns, că mi-am călcat pe inimă și i-am dat voe să vă servească... Fata s'a jurat că se omoară dacă n'o las... Oameni sântem, domnule locotenent... Numai să luați seama, vă rog mult... De-ar afla domnul căpitan, pe cât e de înverșunat, ar fi vai și amar de mine...

Bologa stătea în acelaș loc, înlemnit, cu fața aprinsă de o bucurie copleșitoare. Nu se mai simțea singur și sufletul îi era înflăcărat de speranță. Șopti într'un extaz de rugăciune:

— Dumnezeu...

5.

A doua zi, dis-de-dimineată, veni Klapka, nervos, agitat. Plutonierul stătu afară, cu sentinela, lângă ușa închisă, cu ceasornicul în mână.

— N'avem decât cel mult o oră — începu Klapka repede, strângându-i mâna puternic. Atâta mi-a îngăduit pretorul, și încă excepțional... Dar nici n'am nevoie de mai mult, fiindcă știu tot, tot... Sânt de-aseară aici și cunosc toate amănuntele, nu numai din dosarul alcătuit de bunul nostru magistrat... Când s'a aflat că eu sânt apărătorul, m'au înconjurat și groparul, și primarul, și fetița... logodnica ta... Biata fată!...

Ce suflet!... Acuma nu mă mir cum ai putut să... Acuma înțeleg perfect... S'au sfătuit cu mine ce-ar putea face ei pentru salvarea ta? Groparul, inimos om, s'a oferit să spargă binișor pe rețele căsuței, în fund, să scapi prin fugă... Copilării de om bătrân! Nevasta primarului s'a aruncat aseară la picioarele generalului, a plâns, s'a rugat să te ierte... Generalul se zice că o respectă mult, pentrucă femeea îi gătește niște mese împărătești... A obținut atâta ca generalul să nu intervie împotriva ta, să lase Curtea să judece în deplină independență. Va să zică soarta și viața ta se află în mâinile juriului! Cu o apărare viguroasă și isteată sper să evităm... Dar depoziția ta e îngrozitoare și revoltătoare! Iți bagi gâtul în ștreang, Bologa, de bună voe!... Noroc că ai avut prezența de spirit să nu iscălești... De-aceea am cerut un supliment de instrucție și, după stăruinți colosale, am izbutit. Acuma să mă ajuți și tu, înțelegi? Intâi vei renege prima depoziție, dar, știi, foarte energic, pe urmă vei tăgădui categoric că ai vrut să dezertezi la inamic... Restul rămâne în sarcina mea... Am să gădesc eu explicații plauzibile în privința rătăcirii tale, noaptea, prin liniile de tranșee pe care nu le cunoșteai... Chiar harta, asupra căreia pretorul se străduiește să-și întemeieze acuzația de spionaj și trădare, cred că am s'o spulber cumva din desbateri... În sfârșit, trebuie să avem speranță, Bologa! Trebuie!

Klapka, vorbind, își trăsese scaunul lângă masă și se așezase. Apostol, calm, în picioare, cu spatele spre fereastră, privea inscripția zgâriată la marginea scândurii: „Aici am suferit...” Când căpitanul tăcu întrebător, Apostol zise rar, uitându-se drept în ochii lui:

— Când voi fi judecat?

— Peste trei ore... da... la zece... negreșit —
bâlbâi Klapka, surprins.

Bologa întoarse ochii iarăș la inscripție, o silabisii și urmă domol:

— Atunci ce nevoe de...?

Nu sfârși, dar Klapka înțelese și sări de pe scaun, înțepat, aproape furios, îl apucă de umăr și-l scutură, sâsăind:

— Trezește-te omule!... Ești nebun? Nu-ți dai seama ce te așteaptă?

— Moartea — zise Apostol, privind iar în față, cu o umbră de surâs pe buze.

— Ștreangul, Bologa! Auzi?... Ștreangul! șopti căpitanul, roșind și uitându-se, fără să vrea, la gâtul lui strâns în gulerul înalt al tunicii. Numai un om nebun își vâra gâtul în laț când viața îi surâde și-i făgăduiește... Ești dator să trăiești! continuă apoi, după o pauză, mai potolit, bătându-l pe umăr. Când ți se îmbie o porțiță de scăpare aproape sigură, n'ai dreptul să te codești, nu ți-e permis!... Am fost și eu în situația ta, poate puțin mai ușoară... puțin... vedeam spânzurătoarea în temniță, da... și știu că moartea, când o privești prea adânc și îndelung, începe să te ademenească. Dar trebuie să te smulgi din ademenirea ei, Bologa, căci orice viață e mai bună ca moartea!... Ți-am spus și altădată... Viața e reală, pe când dincolo de moarte...

— Cine știe dacă dincolo de moarte nu e adevărata viață? răspunse Apostol cu glas trăgănat, leneș. Dacă ai fi venit ieri cu porțița aceasta, poate că te-aș fi sărutat și mi-ai fi luat o piatră de pe inimă... Căci ieri viața m'a torturat îngrozitor cu niște clește de foc îngrozitoare!

Aseară însă am văzut pe Ilona și... m'am regăsit, mi-am regăsit iubirea... Altfel cum aş fi îndurat o noapte întreagă, aici, singur?... Acuma mi-e sufletul liniștit... De ce să reîncep chinurile?... Nu mai vreau nimic. Iubirea îmi ajunge, căci iubirea îmbrățișează deopotrivă pe oameni și pe Dumnezeu, viața și moartea. Iubirea cea mare e aici, în odăița aceasta... O respir în fiecare clipă... E în mine și înafară de mine, în tot cuprinsul infinitului... Cine n'o simte, nu trăește aievea; cine o simte, trăește în eternitate... Cu iubirea în suflet poți trece pragul morții, căci ea stăpânește și dincolo, pretutindeni, în toate lumile existente și inexistente... Poate să mă mai ispitească viața, poate să mă mai sufăr, dar...

Klapka îl asculta nerăbdător, îngrijorat. Cuvintele lui i se păreau rodul fricei de moarte. În cele din urmă îl întrerupse:

— Dragul meu, nu-ți dai seama oare că aiurezi?... Asemenea fantasmagorii poate să-și îngăduie omul când e acasă, la biurou, odihnit, sau în momente de entuziasm, într'o discuție, nu însă în fața morții!...

— O închipuire care împacă sufletul e tot ce poate dobândi omul în viață! murmură Apostol, cu o strălucire mare în ochi.

— Dar bine, omule, tu vei muri ca dezertor și spion și trădător, în sfârșit ca un criminal, iar nu ca apostol al iubirii! se înfuriă iarăș căpitanul, adăogând: Să știi că, de vei continua tot așa, o să te declar nebun în fața curții și tot am să te scap!

— Criminal? zise blând Bologna. Orice mormânt e lăcaș de iubire, fiindcă...

— Destul, încetază, Bologna! făcu Klapka, indignat. Nu mai vreau să-ți ascult balivernele!

Am venit să te salvez, nu să ascult nerozii... Astea să le spui pe urmă, după ce va fi trecut primejdia!

— Crezi că o viață smulsă prin minciună ar mai avea vre-un farmec sau vre-un preț? întrebă Apostol, cu altă voce.

— Minciuna, care poate salva o viață de om, e mai prețioasă decât toate adevărurile! răspunse căpitanul cu hotărâre. Eu îmi voi face datoria până la capăt! Am să te scap chiar împotriva voinței tale și sunt sigur că mai târziu o să-mi mulțumești!... Pentru tine am trecut peste suspiciunile care mă înconjoară... Nu-mi pasă!... Numai să nu-mi pui bețe'n roate! Atâta te rog... Va veni pretorul... ajută-mă! Te implor!... Rămâi cu bine și Dumnezeu să-ți lumineze gândurile!...

Ii strânse amândouă mâinile, privindu-l lung în ochi, cu îndemn și căldură, ca un părinte pe un copil nesocotit. Dela ușă îi mai șopti:

— Voință, Bologa!

Plutonierul salută și, îndată ce coborî Klapka, se repezi în odăiță, se uită împrejur, cercetător, înfricoșat. Pretorul îi poruncise, de repetate ori, să fie cu ochii în patru ca nu cumva prizonierul să se sinucidă. Acuma tremura să nu fi lăsat căpitanul vre-o armă. Deși nu miroși nimic suspect, zise rugător și moale:

— Să nu mă nenorociți, domnule locotenent, din suflet vă rog!... Eu fac tot ce pot și chiar mai mult, dar să nu mă nenorociți!...

Apostol pricepu și zâmbi. Răspunse prin o ridicare din umeri și se lungi pe pat, obosit. Se odihni vre-o zece minute, apoi începu să măsoare cu pașii odăița în lung și'n lat. Așa îl găsi pretorul care veni, cu o servietă umflată

la subsuoară, ordonând plutonierului să închidă ușa și să rămâe înlăuntru.

— Apărătorul d-tale — zise pretorul rece, grav, punând servieta pe masă — ne-a comunicat că mai ai de făcut niște declarații de mare importanță, care ar putea să modifice radical convingerea mea chiar în privința calificării faptei d-tale. Deși nu-ți ascund că mă îndoesc, totuș cu permisiunea și din ordinul Excelenței Sale, sunt gata să înregistrez orice ai mai avea de spus asupra...

— M'am răsgândit... Nu am de adăogat nimic! răspunse Apostol repede, ca și cum i-ar fi fost teamă să nu întârzie.

Pretorul, care tocmai făcuse semn plutonierului să treacă la masă și să scrie, se întoarse brusc spre Bologa, întâi mirat, pe urmă cu o satisfacție triumfătoare.

— Eram sigur! izbucni falnic. I-am și spus căpitanului Klapka... Parcă nu cunosc eu psihologia... vinovaților?... Dealtfel nici n'ar fi demn pentru un ofițer, chiar în cazul d-tale, să recurgă la minciuni. Omul, când a săvârșit ceva, să aibă curajul răspunderii!

Apostol nu-și putu stăpâni un zâmbet, auzind sfaturile pretorului și mai ales tonul marțial cu care i le spunea. Pretorul însă, mulțumit cum era, nici nu se mai uită la el și dădu să plece. Iși aduse aminte c'a lăsat servieta pe masă.

— A, da, să nu uităm — zise atunci, căutând în servieta și scoțând o scrisoare: Poftim! S'a găsit de eri la locuința d-tale... probabil că eri a sosit... Nu ți-am putut-o da până ce n'am găsit cine să mi-o traducă, fiindcă e în românește...

După ce rămase singur, Apostol desfăcu scri-

soarea dela maică-sa și o citi, încet, rar, să o priceapă mai bine sau să-și încerce inima. O citi a doua oară și tot nu înțelese nimic. Cuvintele îi pătrundeau în creeri, fără sens, ca niște semne moarte. În vreme ce îi alunecau ochii peste rândurile negre, prin minte i se plimba un singur gând, stăpânitor și tulburător:

— Acuma plutesc între viață și moarte, între cer și pământ, ca omul care și-a tăiat craca de sub picioare și așteaptă să cadă fără să știe baremi unde va cădea...

6.

— Bologa, te implor, ajută-mă! șopti Klapka, în cancelaria pretorului, transformată în sală de ședințe, înainte de-a începe desbaterile.

Apostol avea ochii mai adânciți în cap și roșii, încercuiți cu dungi vinete, și obrajii de o paloare străvezie în care se desemnau vinele albastre șterse. Pe vârful limbii îi stăruia un gust sărat de lacrimi, iar în cerul gurii o uscăciune necăcioasă ca după un somn cu coșmare. În suflet însă îi sălășluia liniștea ca o domniță cu mâinile moi și calde.

Se simțea foarte bine și se uita cu mare curiozitate împrejur ca și cum niciodată n'ar mai fi umblat pe aici, deși odaia era ca și ieri, doar că birourile fuseseră adunate în fund spre a face loc mai larg înaintea unei singure mese lungi, învelită cu postav verde și împărțită în două, la mijloc, de o cruce albă de metal... Apostol examina pe toți ofițerii care ședeau la masa lungă, țepeni, drepti, solemni și aproape speriați.

Se bucură văzând că președintele juriului e colonelul de odinioară, cu fața colțuroasă, din tren, pe care-l întâlnise în compartimentul generalului și care îi luase apărarea... Acuma părea mai palid și în privire avea ceva... Pe ceilalți nu-i cunoștea nici baremi din vedere, afară de locotenentul Gross care ținea capul în jos ca și când i-ar fi fost rușine. Apostol se uită mai îndelung spre dânsul, vrând să-i întâlnească negreșit privirea, să-l întrebe cum se face că a primit să judece pe un camarad și să-i arate că iată, el nu-i nici șarlatan, nici smintit, fiindcă mai bucuros a fugit decât să mai osândească...

Când își auzi numele, rostit cu glas tare, tresări, mirat: de ce strigă tocmai numele lui? Răspunse „prezent“ și nu se dumeri nici când colonelul îi puse întrebări neobișnuite, ca unui străin. Totuș, fără a se gândi la ce spune, răspundea corect, se uita în ochii colonelului, își dădea seama că în clipele acestea se cântărește viața lui și auzia parcă un fâlfâit straniu de aripi care stârnea un vânt rece în sală. Dar în inimă îi picurau de undeva, neîncetat, stropi de amarăciune din care i se răspândea în tot corpul o frică lentă, ca o caracatiță desgustătoare. Încerca să se apere și nu putea și, din pricina aceasta, simțea că va trebui să izbucnească într'un hohot de plâns. I se părea că președintele vorbește atât de tărăgănat că trece un secol până ce sfârșește o întrebare la care el răspunde în trei cuvinte vertiginoase.

Apoi, lângă mescioara pretorului, cineva începu să citească ceva, câteva minute, cu glas ciudat, pronunțând vorbele ciudat.

— Acum spune motivele și împrejurările de-

zertării! zise deodată colonelul, țeapăn, mișcând buzele ca un automat.

Bologa auzi întrebarea, strident, ca un cuțit ce cade pe o sticlă și o sparge. Și sgomotul acesta îi trezi toate gândurile și simțirile, ascuțindu-i-le ca niște brice gata să-i ciopârțească trupul și sufletul. Se uită spre fereastră și întâlnește capul pretorului, mândru și încrezut parcă el ar fi deslegat de mult toate tainele lumii. Îl supără atâta suficiență și întoarse ochii în cealaltă parte, unde era Klapka, apărătorul, care, vrând să-l îmbărbăteze, îi făcu un semn atât de ciudat că i se strâmbă fața, iar Apostol se cutremură și se simți îndată părăsit și singur ca într-o câmpie nemărginită, plină de măracini și burueni otrăvitoare. Și totuși atunci i se stinseră toate îngrijorările și sufletul i se pătrunse de încredere mare.

— Dezertare? șopti privind cu ochii strălucitori crucea albă dinaintea președintelui.

Apoi plecă fruntea și, în tăcerea amară ce se împânzi, întrebarea lui pluti câteva momente, ca o muștrare blândă. Și iarăși răsună glasul colonelului, tremurat, parcă o mână nevăzută i-ar fi strâns beregata:

— Răspunde la întrebarea mea, locotenent Bologa...

Și, după o tăcere mai grea și amenințătoare, glasul urmă, tot șovăitor:

— Vina e covârșitoare, desigur, dar curtea va asculta cu luare aminte apărarea d-tale... Prin urmare, vorbește!

O mișcare grăbită umplu o pauză scurtă. Pe urmă țâșni, ca un glonț, glasul pretorului, revoltat, rotunzind cuvinte care se înălțau până'n tavan, se izbeau de pereți și plezneau capetele

tuturor ca niște palme umede. Pe urmă glasul lui Klapka, patetic, protestând, stăruiitor... Și amândouă se învârteau ca două sulite în inima lui Apostol care, ne mai putându-le răbda, murmură, fără să ridice capul:

— Mai repede, mai repede, pentru Dumnezeu...

Deși îi era gâtul uscat și în aer se încrucișau încă urmele glasurilor de adineaori, șoapta lui sbârnâi prelung în toate urechile și atrase asupra lui toate privirile, întrebătoare și nedumescrite.

Urmară repede alte întrebări, din ce în ce mai aspre și mai poruncitoare, care i se înfingeau în inimă ca niște ghiare ascuțite și-l strângeau de gât să-l sugrume. Când simți că se înăbușe, tresări, îngrozit, galben la față. Gulerul tunicii i se păru un laț nesuferit. Cu o smucitură desperată își rupse gulerul și strigă răgușit:

— Omorâți-mă!... Omorâți-mă!...

Gestul și strigătul lui stârniră uimire și indignare. Colonelul se sculă în picioare, cu ochi fulgerători, și bătu cu pumnul în masă, în vreme ce Apostol căzu grămadă pe scaun, respirând greu, cu obraji ca varul stins, cu privirile roșii agățate de crucea albă.

În sală se restabili curând solemnitatea și toată lumea își reluă înfățișarea gravă dinainte. Incidentul fu desbătut calm câteva minute, apoi trecură mai departe, conform procedurii obișnuite pe care au tulburat-o puțin svârcolirile unei vieți. Și Apostol stătu pe scaun liniștit și nemișcat. În urechi îi susureau cuvinte și fraze care nu-l interesau de loc, căci crucea de pe masă îi turna în suflet mângâiere.

Apoi președintele rosti deodată, sever:

— Acuzatul mai are ceva de spus?

Bologa auzi și înțelese întrebarea; nu se clinti însă, ca și cum n'ar fi fost vorba de el.

— Desbaterile fiind terminate, Curtea va intra în deliberare! zise iar colonelul, supărat.

Pretorul făcu un semn și plutonierul se apropiă de Apostol.

— S'a sfârșit? întrebă el, ridicându-se brusc de pe scaun încât plutonierul se sperie. Da?... S'a sfârșit!

Se înclină foarte adânc în fața juriului și ieși afară grăbit, sprinten...

7.

— Ei, domnule locotenent, s'a isprăvit și asta!... De-acuma o să fiți mai liniștit! zise plutonierul, cu un zâmbet misterios, în odăiță. Poftim prânzul... vă așteaptă... s'o fi răcit...

Apostol se uita lung la el și vru să întrebe ceva, dar plutonierul plecă înainte de a-și fi hotărât el întrebarea în minte.

— Oare ce-a zis plutonierul? se gândi Bologa, singur. Poate că el știe ceva... E vechiu în serviciu și a văzut multe cazuri...

Când își dădu seama ce speranțe se împletesc în gândul acesta, îl părăsi mormăind:

— Prostii... Uite ce prostii mă apucă...

Iși aruncă pe pat casca și râse scurt, sec, fals, frecându-și coșul pieptului cu palmele ca și când ar fi încercat să-și mulcomească bățile inimii. Simți în buzunarul tunicii fâșâit de hârtie și se opri voios:

— Acuma să vedem scrisoarea mamei, s'o în-telegem...

Doamna Bologna îi scria numai mărunțișuri de prin Parva, despre cunoscuți și necunoscuți. Că Pălăgieșu se laudă că Apostol i-a cerut iertare, că Marta vine mereu pe la ea și se consideră tot logodnica lui, că Domșa îi zice tot „cuscră“, că a făcut multe bunătăți de sărbătorile Paștilor și că o să-i rămâe neatînse fiindcă e singură și amărâtă, că l'a visat în noaptea de Vinerea Mare foarte urît și a dat o slujbă chiar în ziua întâia de Paști ca să-l ferească bunul Dumnezeu de primejdii...

— Biata mamă! își zise Apostol cu un zâmbet umed. De-ar ști ea în ce primejdie mă sbat eu acuma!... Când va afla vestea... Trebuie s'o afle dela mine... să afle baremi că tot ea mi-a alinat inima în ceasurile din urmă, ca și în cele dintâi ale vieții mele pământești!

Trase scaunul lângă masă și, gustând din mâncările răcite ce-l așteptau demult, mai citi de câteva ori scrisoarea, oprindu-se de fiecare dată la visul urît și căutând să ghicească ce anume o fi visat maică-sa?

Când veni plutonierul cu un soldat să ia vasele, Apostol ceru hârtie și cernălă. Peste câteva minute hârtia albă râdea pe masă ca o pată de speranță, dar el nu se mai grăbi să scrie. Alerga de ici-colo, cu mâinile la spate, cu gândurile vălmășag... De câte ori zărea hârtia, îi fulbera prin minte cum, totdeauna înaintea luptelor grele, când simția în suflet frica morții, a scris mamei sale scrisori lungi, luându-și rămas bun... Le scria cu teamă și îngrijorare, și totuș, printre rândurile întristate, scriind, citea numai speranțe bune. Dragostea de viață era atunci mai

tare ca frica de moarte. Pe urmă, după ce trecea primejdia, recitea „testamentul“ și zâmbea fericit și rupea în bucăți foarte mici foaia cu gândurile posomorâte. Câte „testamente“ de acestea a rupt?... Pe când acuma trebuie să scrie un testament definitiv... Acuma, din moment în moment, poate să vie pretorul, să-i citească niște paragrafe și să-l anunțe că la ora cutare va muri negreșit, cu deplină siguranță, fără pic de nădejde. Iar la ora hotărîtă, precis, niște oameni vor sili sufletul său tânăr să se despartă de trup pentru totdeauna, la o oră precisă... Acuma când va sfârși scrisoarea, va ști că mâinile care au scris-o nu vor mai rupe-o și nici ochii nu vor mai vedea-o, pentrucă mâine, pe vremea aceasta, corpul lui va fi îngropat în pământ sau va atârna undeva, iar mintea lui, care își dă seamă de toate acestea, mâine nu va mai naște nici un gând, ci va fi o grămăjoară de creeri morți, năpădiți de sânge închegat...

Si totuși hârtia râdea pe masă, parcă ar mai fi fost vre-o speranță undeva... Apostol Bologa depăna amintiri de prin romane și cronici, unde, în clipa supremă, sosește în goana calului, solul aducător de iertare și de viață. Descoperirea îl bucură numai câteva clipe, pe urmă se înfuriă și rosti răspicat:

— Voi muri negreșit peste... Peste câte ore?

Atunci îl îmbrățișă groaza, din ce în ce mai strâns și mai sălbatec, înghețându-i sângele. Și în vreme ce groaza îl tortura, mintea lui căuta să o alunge cu „inexorabilitatea morții“, cu „degustul“ de viața aceasta pe care el însuși, conștiința lui împăcată a asvârlit-o, cu credința în viața de dincolo unde sufletul mântuit se va uni cu Dumnezeu... Dar toate închipuirile minții se

prăbușeau pe rând, ca niște castele de cărți de joc, numai groaza rămânea sfidătoare, stăpânitoare, șoptindu-i în suflet un singur cuvânt în fața căruia se sfarmă tot: moartea... Ii venea să plângă mereu și nu putea. Se uită la ceas: patru după amiazi...

— Și încă nu mi-au comunicat sentința... De ce nu vine pretorul?... Cel puțin să știu sigur... Adică de ce să știu?

Siguranța ar spori doar chinurile groazei. Mai bine așa. Orice întârziere e un câștig, chiar de suferință. Apoi întârzierea poate avea și motive bune. Adică de ce n'ar fi înțeles Curtea că e nevinovat? Ar fi fost poate mai bine să vorbească, să dovedească... Dar ce nevoie e de vorbe când trecutul lui vorbește singur, baremi prin cele patru medalii de vitejie? In asemenea cazuri Curtea e datoare să trimită la plimbare pe pretorul dobitoc și să hotărască achitarea în unanimitate... Sau cel puțin cu majoritate de voturi. Colonelul i-a luat apărarea și în fața generalului, atunci... Gross nu poate să voteze pentru condamnare. Apoi de partea președintelui trebuie să mai fie cineva... Și uite majoritatea!... Uite și pricina întârzierii!

Hârtia, subt o călimară ruginită și murdară, râdea într'una. Apostol, înviorat, se duse la masă, se așeză pe scaun, luă tocul și încercă penița. Ii tremurau degetele cumplit și nici un gând nu i se arăta limpede.

— Mai târziu... mai e vreme! își zise după un răstimp, liniștit, pornind iar să umble de ici colo.

Peste un sfert de ceas se opri brusc la picioarele patului, fără urme de sânge în obraz,

cu privirea spre ușa în care cheea se învârtea scârțâind mai ascuțit ca totdeauna.

— Acuma vine siguranța! îi țâșni prin creeri ca un fior de foc încât parcă simțea cum îi sfârâie celulele cenușii.

Era plutonierul cu un soldat care aducea cina.

— Ați isprăvit de scris? întrebă vrând să strângă masa, fără să se uite la Bologa.

— Nu, nu... nici n'am înce... — zise Apostol deodată foarte agitat, adăogând repede, cu niște ochi ieșiți din orbite: Așa-i de mare graba?... S'a hotărît sentința, s'a...?

— Sentința desigur că s'a hotărît de mult — răspunse plutonierul trăgănat și parcă cu glas neobișnuit. Se așteaptă numai aprobarea de sus... dela Marele Cartier... Așa-i regulamentul, pentru domnii ofițeri... Dar mult nu mai durează, nu, nu... Trebuie să pice răspunsul din minut în minut, căci în războiu și în cazuri d'astea merge repede... În războiu toate merg repede...

Apostol Bologa vedea că omul acesta îi cunoaște soarta, dorea să-l întrebe și nu cuteza. Soldatul se strecură afară, în vârful picioarelor, ca dintr'o casă de mort. Plutonierul zise mai încet:

— Fetița plânge și se sbate, vai de sufletul ei... Dar nu mai pot, domnule locotenent, să mă iertați și să nu vă supărați!... Eu aș fi lăsat-o, ca și ieri... dar domnul căpitan tot prin ogradă se învârtește și, dacă ne-ar prinde. Doamne ferește... Am să vă aprind lampa când o veni băiatul să iea farfuriile, că încă nu s'a întunecat de tot.

Glasul plutonierului rămase în sufletul lui Apostol și după ce se închise ușa, ca un izvor

de speranțe luminoase. Ii bătea inima năvalnic, voioasă. Ii părea rău că n'a trimis o vorbă bună pentru Ilona, dar se mângăia că poate în curând îi va spune el însuși mai multe...

— Cine știe? îngână cu bucurie. Numai Dumnezeu știe ce poate aduce ceasul...

Se uită încrezător pe fereastra cu cruce cafenie. Amurgul trăgea pe furiș obloanele întunerecului.

8.

După miezul nopții Apostol Bologa, istovit, se întinse pe pat. O tăcere imensă îl împresura, parcă toată lumea ar fi încremenit într'un somn de mormânt. Lumina galbenă din tavan îi picura în ochi și îl ustura. Ațipi.

Deodată se trezi. Afară răsunau pași, pe trepte, în coridor. Sări în mijlocul odăiței și rămase pironit acolo, cu inima zgribulită, murmurând din buzele-i albe:

— Doamne Dumnezeule... Dumnezeule...

Ușa se deschise larg, cu zgomot mare, izbindu-se de perete. Din întunerec apăru pretorul, cu o foaie de hârtie în dreapta, în ținută de campanie, cu ochii stinși în obrajii bolbocați sub cască de fier. În dosul lui veni plutonierul, de asemenea cu cască, ținând ceva pe brațul stâng și în mână, cu privirea speriată ca și cum ar fi fost sigur că pretorul are să-i facă vre-o observație aspră. În întunerecul ușii, afară, se svârcoleau capete multe, sclipeau ochi înfrigurați, ca o vedenie dintr'o baladă sângeroasă.

În mijloc, neclintit, cu părul lung puțin vâl-

voiat, Apostol cerceta din ochi, fără a-i învărti în orbite, cu luciri repezi, fața pretorului, hârtia din mâna lui, casca plutonierului. Și, în fiecare clipă, milioane de gânduri îi răsăreau și mureau în creeri, parcă toți atomii materiei cenușii s'ar fi aprins și ar arde cu flăcări clocotitoare.

Pretorul se apropie de masa pe care hârtia albă râdea neatinsă, ridică sentința sub lumina lămpii și, fără introducere, începu să citească rar cu voce clară, întorcând ochii spre Bologna după unele cuvinte pe care le apăsa ca și când ar fi fost subliniate. Apostol asculta și se uita numai la buzele pretorului, roșii, late, uscate, netezite uneori cu vârful limbii trandafirii. Înțelese deslușit „în numele împăratului“, „crimele săvârșite, dar neizbutite de trădare și dezertare la inamic“, „degradare și eliminare din cadrele armatei“, „moarte prin ștreang...“

— Sentința va fi executată imediat! sfârși pretorul, îndoind hârtia și aruncând o privire furișă în fața lui Bologna.

— Imediat... imediat — repetă Apostol foarte domol, adăogând în gând: Dar ora?... De ce nu spune ora?

Atunci surprinse un gest al pretorului și văzu că plutonierul se apropie atât de umilit că părea un necunoscut rătăcit aici cine știe cum.

— Conform sentinței... degradare... tunica militară... trebuie haină civilă — zise iar pretorul, începând cu glas sever, zăpăcindu-se de ochii lui Bologna și isprăvind rugător.

Apostol nu pricepu, dar fără să priceapă, își deschieă încet tunica, își scoase gulerul și-l

puse pe masă, peste călimara ruginită, apoi lepădă haina, o împături cu mare băgare de seamă, o așază pe pat și o netezi de două ori cu dosul palmei. Cămașa îi era umedă de sudori calde, ridicată și cocoloșită la spate, între bretelele vărgate. Iși potrivea cămașa în spate și-și îndreptă bretelele care-i alunecaseră puțin de pe umeri. Atunci, uitându-se întrebător în fața pretorului, văzu că ochii lui îi examinează cu spaimă gâtul alb, subțire, cu arterele umflate. Se întoarce spre plutonierul care-i întindea ceva și observă că și plutonierul se uită la gâtul lui. Se tulbură și se întrebă în gând de ce se uită amândoi la gâtul lui?

— Și haina... și pălăria sunt din partea primarului — bâlbâi plutonierul înfricoșat, întinzându-i-le deodată ca și cum n'ar mai fi îndrăznit să le ție.

Apostol Bologa luă haina pământie și o îmbracă repede, dârdâind de frig, dar de pălărie nu se atinse. Plutonierul, grăbit să sfârșească, o așază binișor pe masă, deasupra gulerului, acoperind de tot hârtia albă, lucitoare.

Urmă o tăcere în care tremurau numai privirile speriate. În sfârșit pretorul își dresă puțin glasul și vorbi, încurcându-se îndată:

— Dacă ai vre-o dorință... eu... noi... conform legilor... orice dorință în clipa...

Apostol îl privi drept în ochi, lung, fascinator și apoi, brusc, se întoarce cu spatele parcă și-ar fi adus aminte că pe pat e ceva... Pretorul avu o mișcare de curiozitate, să vadă ce va face, dar își reveni în fire și eși cu demnitate, urmat de plutonierul care trase încet ușa, fără să mai învârtească cheia în broască.

Obișnuit cu zgomotul lacătului, Apostol se uită buimăcit, șoptind:

— Oare de ce n'au încuiat și n'au pus lacătul?... Oare...

Din toate colțurile minții zeci de răspunsuri năvăliră în pripă cu vești încântătoare. Poate că acuma, după ce s'a îmbrăcat în haină civilă, n'are decât să pună mâna pe clanță și să plece... departe... să trăiască... Poate că nici sentinela nu mai e pe coridor... Poate că afară îl așteaptă Ilona și Klapka și preotul Boteanu...

Dar, în vreme ce-și depăna nădejtile strălucitoare, ușa se deschise iar și în prag se arătă preotul Constantin Boteanu, înalt, slăbuț, cu patrafirul pe piept, cu o carte subsuoară, cu crucea în mână. O clipă se uită blând, nedumerit, apoi intră, închise ușa și merse drept la Apostol, murmurând cu glas cântat, pătrunzător:

— În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și'n vecii vecilor...

Apostol crezu o secundă că speranțele lui, printr'o minune cerească, au pornit să se împlinească. Zdrobit de povara suferințelor, se prăbuși în genunchi, sărută cu lăcomie crucea, își ascunse obrazii în cutele patrafirului și izbucni într'un hohot de plâns înăbușit. Pieptul i se umfla sub puterea loviturilor inimii rănite în care sângele se svârcolea ca într'o temniță de plumb. Șiroaele de lacrimi curgeau pe florile de aur ale patrafirului îmbibat cu miroso de tămâie, ca un râu defundat de o furtună năpraznică. Printre gemetele lui sacadate, glasul preotului, moale și mângâietor, i se strecura sfios în suflet, cu vorbe simple, nemeșteșugite din care, încetul cu încetul, se închegă

acolo o liniște ca pânza de zăbranic, străvezie și totuș destul de deasă spre a cerne și a arunca laoparte toate ispitele și deșertăciunile lumești.

Când își veni în fire și ridică fruntea, Apostol avea fața albă ca hârtia și ochii mari roșii, cu cearcâne negre, cu sclipiri potolite. Văzu o broboană de sudori pe tâmplele lui Boteanu care se așeză pe scăunel lângă masă. Pierduse nădejdea în minunea de adineaori și, de frică să nu se ivească iarăși stafiile cu care s'a luptat atâtea ceasuri, se târî în genunchi la picioarele preotului.

— Am venit într'un suflet — vorbi Boteanu, cu voce stinsă, ștergându-și fruntea cu o batiștă mare — că în Lunca nu se știa ce s'a întâmplat cu tine... M'am pomenit spre seară cu fata lui Vidor, că mă cheamă degrabă să te binecuvintez... Of, inima omului!... Dar Ilona venise din capul ei la mine... Domnii de aici hotărâseră să-ți trimită un preot militar, dealtfel tot slujitorul Domnului... Ne-am rugat cu toții și am înduplecat pe domnul căpitan să fie milostiv...

— Părinte! zise deodată Apöstol, grăbit și îngrijorat. Am vrut să scriu mamei și uite colo, hârtia neîncepută... n'am fost în stare... din pricina... Vesteste-o tu, Constantine, pe urmă, după ce voi fi... după ce... Spune-i tu cum am... Să aibă grije de logodnica mea... să aibă mare grijă... Căci ele, amândouă, mi-au sădit în inimă iubirea... și din iubirea lor mi-am întruchipat credința... și credința călăuzitoare... și... și...

Își ascunse fața în patrafir, în rămășițele mirosului de tămâie, murmurând cuvinte fără șir. Preotul îi mângâia părul umed, îngânând:

— În mijlocul tuturor ispitelor vieții, ai rămas fiul părintelui tău, Apostole! N'ai uitat învățăturile lui, ci le-ai purtat pururea în sângele tău fierbinte... Ți-aduci aminte cum ne spunea, de câte ori venea prin Năsăud, serios și impunător, parc'ar fi vorbit cu niște bărbați: „Niciodată să nu uitați că sânteți români!“... Vijeliile vieții îndoae sufletul omului, dar nu pot smulge dintr'însul rădăcinile cele nepieritoare!... Plăcut este Domnului Dumnezeuului nostru acela care se jertfește de bună voe pentru neamul părinților săi și pentru credința lor în vecii vecilor!

— Pentru neamul părinților — șopti Apostol, adâncindu-și obrazii în mirosul de tămâie, uitând îndată cuvintele ca și cum mintea lui n'ar mai fi fost în stare să păstreze nici un înțeles...

Intr'un târziu ușa se deschise singură, se învârti molcom în țâțâni și se propti de perete. În bezna pervazului stătea pretorul, ca o chemare mută. Popa Constantin se aplecă peste capul lui Apostol, blând ca un părinte care deșteaptă din somn un copilăș iubit:

— Scoală, fiule, și fii tare în ceasul încercării din urmă precum a fost Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos...

Apostol Bologa se cutremură, dar se ridică îndată și se uită împrejur cu ochi întrebători. Descoperind în ușă figura pretorului, își aduse aminte și întinse brațul spre masă după pălăria moale, fără panglică și roasă pe margini. Atunci își văzu ceasornicul, retrase brusc mâna, desfăcu binișor curelușa și-l dădu preotului, fără să-și arunce ochii pe cadran, zicând încet:

— Constantine, să nu mă uiți...

Popa strânse ceasornicul în palmă, sub crucea care tremura. Apostol luă pălăria, o mototoli între degete și privi nedumerit în ochii lui Boteanu și apoi spre pretorul din coridor.

-- Bologna... a sosit ora... Curaj! zise pretorul, dispărând imediat.

Apostol se îndreptă spre ușă, trecu pragul și, în capul treptelor, se opri uluit. Ograda era plină de soldați cu făclii aprinse, cu căști lucitoare ca la o retragere cu torțe în ajunul unei sărbători mari. Flăcările sfârăiau aspru, cu lumini roșcate, cu nourași de fum necăcios. Casa cu birourile diviziei își însemna contururile în coasta dealului din spate peste care vârfurile plopilor bătrâni se înălțau ca niște mâini negre implorătoare spre cerul vânăt ciuruit de stele.

Priveliștea înfioră inima lui Apostol, iar în corp simți privirile tuturor oamenilor. Il cuprinsese frigul, tresări și, cu amândouă mâinile, își îndesă pălăria în cap, trăgând-o pe ochi, să nu mai vadă nimic. Apoi, foarte agitat, își ridică gulerul hainei peste gâtul gol.

— Înainte! răsună deodată, peste sfârăitul torțelor, glasul pretorului, undeva, departe.

Apostol vru să pornească, dar nu-și putea urni picioarele. Preotul era lângă el. Se agăță de brațul lui, mulțumit c'a găsit sprijinul, și coborî treptele. Merse un răstimp. Imprejur auzea numai sfârăit de făclii și zgomot de bocanci târâți anevoe. Apoi, din stânga, izbucni brusc un hohot de plâns, prelung, ascuțit, acoperind tot convoiul și umplând văzduhul ca un cântec de mort. Apostol își zise că e Ilona, strânse mai tare brațul preotului, dar nu întoarse capul, nici nu ridică ochii.

Eșiră în șosea... Făcliile nu mai fâlfâiau așa

de sfârșitor, parcă li s'ar fi risipit lumina și le-ar fi rămas numai fumul. În spate însă gemea mereu plânsul, tot mai stins și mai depărtat. Apostol văzu că au apucat-o în dreapta, se minună și șopti preotului limpede și cu părere de rău:

— Unde mergem, părinte?

În suflet îi încolți, lângă părerea de rău, un firicel de nădejde care-i spunea în taină: „Poate că totuș...” Curând însă părăsirea șoseaua, trecură pe sub un viaduct cărămiziu, apoi peste un podeț de scânduri noi.

— Doamne, unde mergem? se întreba Apostol acuma cu durere, mai ales că pe aici nu umblase niciodată.

Nu-și simțea deloc picioarele, se mira cum poate merge fără picioare și i se părea că plutește în aer, ca în vis. În aceeași vreme zise iarăși preotului care-i ținea crucea în față:

— Iartă-mă, Constantine, că din pricina mea, trebuie să te obosești atâta... atâta...

Drept răspuns, Boteanu murmură un crâmpiu de rugăciune. Apostol nu înțelegea nimic, voia să-l întrebe ce zice, dar ținutul necunoscut îl necăjea atât de rău că uită ce-a vrut și iar se gândi, amărât: „Unde mergem?”

O bucată de vreme urcară pe un drum tăiat într'o coastă de deal. Părâul de sub podețul de scânduri noi, acum gălăgia gălăgios, în dreapta, la picioarele coastei. Auzind cum găfăe oamenii împrejurul lui, Apostol șopti la urechea preotului:

— Nici nu-mi simt picioarele... parc'as pluti...

Boteanu rosti mai tare rugăciunea, înfricoșat de cuvintele lui Apostol care atârna tot mai greu pe brațul lui amorțit.

Urcuşul se isprăvi. Părâul iar murmura alături, somnoros. Lui Apostol i se părea că merge de o veşnicie pe o cărare fără sfârşit şi din nou îi răsări în creeri întrebarea: „Unde mergem“? Atunci preotul parcă se poticni şi îndată prinse a se ruga cu glas mai fierbinte, cu vorbe mai grăbite.

— Am sosit? întrebă Bologa, neîndrăznind să ridice ochii.

— Fii tare, fiule, fii tare! bolborosi popa Constantin, plângător.

Apoi Apostol simţi iarbă sub tălpi. Şi deodată picioarele începură să-l doară ca şi când ar fi dus o povară peste puterile lui.

— Faceţi loc!... Pe dincolo, părinte! se auzi, foarte răguşit, glasul pretorului.

Atunci Bologa, nerecunoscând glasul şi vrând să vadă cine a strigat, ridică fruntea şi dădu cu ochii, deabia la vre-o zece paşi, de un stâlp alb şi lucios, cu un braţ cârligat în vârf. Ştreangul se legăna puţin şi legănarea aceasta îi aduse aminte cum a încercat el odinioară, cu mâinile, rezistenţa funiei. În lucirea albă a lemnului se desluşea ceva straniu, încât Apostol lăsă repede capul în jos.

Când deschise iar ochi, se pomeni lângă stâlp. Mâna dreaptă atinse întâmplător lemnul rece şi umed ca pielea de şarpe. Se scârbi şi începu să-şi şteargă umezeala pe dunga pantalonului. În timpul acesta însă îşi plimba liniştit privirea peste multimea de feţe ciudate şi necunoscute, parcă nici n'ar fi fost omeneşti, care se ascundeau sub căşti lătăreţe, în lumina făcliilor fumuroase. Mirosul de răşină arsă îi gâdila nările şi fumul îl supăra fiindcă-i întuneca vederea. Plecă puţin capul şi, aproape de

picioare, văzu pământul deschis ca o rană urâtă, gălbue. Groapa nu părea adâncă și lutul era asvârlit numai în dreapta, alcătuiind o movilă pe care stătea pretorul, înălțându-se deasupra tuturor ca și cum el ar fi trebuit să.. În stânga, la marginea gropii, un cosciug de brad, gol, descoperit... Capacul, cu o cruce neagră la mijloc, zăcea alături de o cruce mare de lemn pe care scria, cu slove strâmbe: Apostol Bologna... Numele i se părea străin și se întrebă aproape supărat: „Oare cine să fie Apostol Bologna?”

— Gata?... Gata! strigă pretorul, pe movila de pământ, fluturând o foaie de hârtie.

Apostol ascultă numai începutul sentinței, pe urmă se uită la oamenii din preajma lui, gândindu-se că generalul n'a venit și probabil că doarme. Lângă movila pretorului zări un doctor cu ceasul în mână: „Nu-i doctorul Meyer... nu, nu...” La picioarele gropii recunosc apoi pe Klapka, cu ochii plânși, îngroziți, care-l obosiră încât întoarse capul. La doi pași, în stânga, stătea un țăran, sprijinit în hârleț, cu capul gol, cu părul asudat și lipit pe frunte, cu obrajii umezi de lacrimi. „Uite groparul... Vidor...” se gândi dânsul cu bucurie și vru să-i facă un semn. Dar tocmai atunci pretorul sfârși citirea cu glas ascuțit și strident, ca un scârțâit de ușă cu țâțâni ruginite, și Apostol își luă seama, întrebându-se speriat ce o să fie acuma... Peste o clipă auzi, din spate, limpede, o voce șovăitoare:

— Trebuie... pe scaun...

Bologa pricepu că trebuie să se suie pe scaunul care se afla lângă genunchii lui și nu-l observase până acuma. Ii era teamă că iar nu va

putea mișca picioarele... „Trebue... trebue să încerc“, îi fulgeră prin creeri. Apoi deodată se simți cuprins în brațe. Se îngrozi. Groparul îl sărută pe obraji, apăsător, cu buzele și mustățile ude.

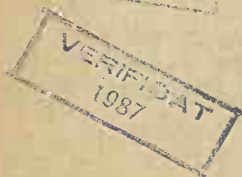
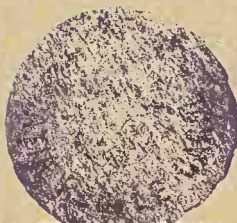
— Laoparte! răcni pretorul, spăimântat, ridicând brațele.

Apostol se urcă pe scaun și se lovi cu capul de ștreangul ce atârna de sus. Pălăria i se înfundase pe ochi. O scoase și o aruncă în groapă. În aceeași clipă izbucni un plâns gros, desperat, nestăpânit. „Cine plânge?“ se gândi Bologa. Klapka se bătea cu pumnii în piept.

Atunci Apostol fu împresurat de un val de iubire izvorâtă parcă din rărunchii pământului. Ridică ochii spre cerul țintuit cu puține stele întârziate. Crestele munților se desenau pe cer ca un ferăstrău uriaș cu dinții tociți. Drept în față lucea tainic luceafărul, vestind răsăritul soarelui. Apostol își potrive singur ștreangul, cu ochii însetați de lumina răsăritului. Pământul i se smulse de sub picioare. Își simți trupul atârând ca o povară. Privirile însă îi sburau, nerăbdătoare, spre strălucirea cerească, în vreme ce în urechi i se stinge glasul preotului:

— Primește, Doamne, sufletul robului tău Apostol... Apostol... Apostol...

SFÂRȘIT

CARTEA ACEASTA S'A
TIPĂRIT ÎN ATELIERELE
SOCEC & Co. S. A., BUCUREȘTI
ÎN LUNA IUNIE 1940

Editura SOCEC & Co., S. A.

Au apărut:

Rebreanu Liviu:

**RĂSCOALA
GORILA
JAR**

Maria, Regina României:

MĂȘTI

Bibescu Martha Principesa:

KATIA

Velican Sabin:

PĂMÂNT VIU

Ioana Postelnicu:

BOGDANA

Mihail Șerban:

**GRĂDINA LUI
DUMNEZEU**

Cluceru Dinu:

O CRUCE ALBĂ

Ieronim Șerbu:

**DINCOLO DE
TRISTEȚE**

Demostene Botez:

COMEDIA UMANĂ

Traduceri:

Ștefan Zweig:

**INIMI
NELINIȘTITE**

Carnegie Dale:

**ARTA DE A REUȘI
IN VIAȚĂ**

Földes Jolan:

**STRADA MOTANUL
PESCAR**

Pearl Buck:

MAMA